

БИСМИЛЛАҲИР РОҲМАНИР РОҲИЙМ

МУҚАДДИМА

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам мусулмон уммати ичидан ўн кишига улар тирик чоғларидаёқ жаннатга киришлари ҳақида ишончли башоратни берганлар. Ўша ўн кишининг тўрттаси биринчи тўрт рошид халифалар: Абу Бакр Сиддик, Умари Одил, Усмон Зуннурайни ва Али Муртазо розияллоҳу анҳумлар бўладилар. Бу улуг саҳобаларнинг ҳаётлари ва фазилатлари билан аввалги жузларда танишиб чиқдик.

Ўша танишиш давомида Аллоҳ таолонинг Китоби ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Суннатлари у зотлар томонидан қандоқ қабул қилингани ва Ислом таълимотлари ҳаётга қандоқ татбиқ этилгани билан яқиндан танишдик. Мазкур чорёрларнинг ҳар бирларига хос қирраларини Ислом таълимотлари қай даражада кашф қилиб, уларни бутун умматнинг маънавий мулки ва йўлчи юлдузларига айлантиргани гувоҳи бўлдик.

Шу билан бирга, тўрт рошид халифаларнинг сийратлари Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам сийратларининг бизга таниш бўлмаган тарафларини ҳам тўлдириб келишини мулоҳаза қилдик. Чунки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сийратлари ҳақида сўз кетганда у зот алайҳиссаломнинг сийратларидаги энг асосий нуқталарга эътибор берилади. Ҳар бир майда нарсга қадар зикр қилиб ўтирилмайди. Ҳолбуки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сийратларида зикр қилмаса ҳам бўлаверадиган нарсанинг ўзи йўқ. Биз айтаётган майда нарсалар нисбий тушунчадир. Худди ўша Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга нисбатан майда бўлган нарсалар саҳобаи киромлар сийратида энг асосий нуқта бўлиши мумкин. Буни тўрт рошид халифалар

ҳаётларини ўрганиш жараёнида яққол мулоҳаза қилдик. Зотан, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга тегишли ҳар бир нарса мўмин-мусулмонлар учун катта аҳамият касб этади. Ана шунинг учун ҳам саҳобаи киромларнинг муборак ҳаётларини ўрганиш биз учун ғоятда аҳамиятли бир ишдир.

Тўрт рошид халифалар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга доимо яқин юрган, у зотдан кейин ўринларига қолиб Ислом жамиятини бошқарган кишилар бўлганларидан уларнинг ҳаётларининг ўзига хос тарафлари бор. Ўша ўзига хослик уларнинг сийратларини бошқа саҳобий розияллоҳу анҳумларникига қараганда бир оз олға сурса ҳам ажаб эмас.

Аммо умуман олганда саҳобаи киромлардан ҳар бирларининг ҳаётлари хоҳлаган кишига ўрناк ва йўлчи юлдуз бўлиши турган гап. Мусулмонларнинг энг аввалги ва энг аъло авлодининг ҳар бир аъзосига тегишли маълумотлар шунинг учун ҳам уламоларимиз томонидан алоҳида эътибор ила жамланган ва ўрганилган. Инсоният тарихида бунга ўхшаши аввал ҳам, кейин ҳам мутлақо учрамайди.

Мана, энди Аллоҳ таолонинг ёрдами ила оддий саҳобаи киромларнинг ҳаётлари ва сийратларини ўрганишга киришамиз. Биринчи бўлиб, жаннат башорати берилган ўнликдан қолган олтиталари— Зубайр ибн Аввом, Толҳа ибн Убайдуллоҳ, Саъд ибн Абу Ваққос, Абу Убайда ибн ал-Жарроҳ, Абдурроҳман ибн Авф ва Саъийд ибн Зайд розияллоҳу анҳумларнинг фазилатларини ўрганамиз.

Ушбу китобимизнинг уларга бағишланган биринчи қисмини «Жаннат башорати берилганлар» деб номладик.

Китобимизнинг иккинчи қисмида эса, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтларининг фазллари ҳақида сўз юритамиз. Бу қисмни «Аҳли байтнинг фазилатлари» деб номлаймиз.

Шунда бу китобимизнинг тўлиқ номи «Жаннат башорати берилганлар ва аҳли байтнинг фазилатлари» бўлади.

Бу камтарона ишимизда Аллоҳ таолонинг Ўзидан ёрдам сўраймиз. Бу ишимизни фойдали қилишини тилаб, дуоларда бўламиз.

الفصل الثالث

У Ч И Н Ч И Ф А С Л

في فضائل بقية العشرة المبشرين بالجنة

**ЖАННАТ БАШОРАТИ БЕРИЛГАН ЎНЛИКДАН
ҚОЛГАНЛАРИНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ**

رضي الله عنهم

مناقب الزبير بن العوام

**ЗУБАЙР ИБН АВВОМ РОЗИЯЛЛОҲУ
АНҲУНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ**

2972- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ كَانَ عَلَى جَبَلٍ
حِرَاءٍ فَتَحَرَّكَ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ : اسْكُنْ حِرَاءَ فَمَا عَلَيْكَ إِلَّا نَبِيٌّ أَوْ
صِدِّيقٌ أَوْ شَهِيدٌ وَعَلَيْهِ النَّبِيُّ ρ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ وَعَلِيٌّ
وَطَلْحَةُ وَالزُّبَيْرُ وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ ψ . رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَالتِّرْمِذِيُّ.

2972. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Хиро тоғи устида эдилар. Бас, у кимирлаб кетди. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Хиро, собит бўл, устингда Набий, сиддиқ ва шаҳиддан бошқа ҳеч ким йўқ», дедилар. Ўшанда унинг устида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам, Абу Бакр, Умар, Усмон, Али, Толҳа, Зубайр ва Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳумлар бор эдилар».

Муслим ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифда зикри келаётган шарафга ҳар ким ҳам сазовор бўла олмайди. Бундоқ улуг шарафга фақатгина санокли кишилар сазовор бўлиши мумкин. Ушбу ҳолатда эса, чорёрлардан бошқа фақатгина уч киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга Хиро тоғига чиқиш, у тоғ кимирлаши ва Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўзларининг шаҳид бўлишлари ҳақида башорат эшитиш бахтига сазовор бўлган эканлар.

Хўш, ушбу улкан саодат соҳибларидан бири бўлмиш Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ким ўзи? Келинг, у киши билан яқиндан танишайлик. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг ҳаёт йўлларини қўлдан келганича ўрганиб, у кишидан ўрнат олишга ҳаракат қилиб кўрайлик.

НАСАБ ВА ИЛК ҲАЁТ

У кишининг тўлиқ насаблари қуйидагича: Зубайр ибн Аввом ибн Хувайлид ибн Асад ибн Абдулуззо ибн Қусой ибн Килоб.

У кишининг насаблари Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг насаблари билан Қусойда бирлашади.

Зубайр ибн Аввом розияллоху анхунинг оналари Софийя бинти Абдулмуттолиб бўлиб, Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг аммалари эди. Яъни, Зубайр ибн Аввом розияллоху анху Расулуллох соллаллоху алайҳи васалламнинг аммаларининг ўғли эдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоху анху Қурайш кабиласининг Асад уруғидан бўлиб, у кишининг кунялари Абу Абдуллох эди.

Зубайр ибн Аввом ёшлигидан от миниб, чавондозлик ва паҳлавонликка мойил бўлиб ўсди. У кичик ёшдалигидаёқ кишилар орасида ўзининг мазкур сифатлари билан шуҳрат топган эди.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи «Табакотул Кубро» китобида зикр қилишича, Зубайр ибн Аввомнинг онаси Софийя бинти Абдулмуттолиб кичиклигида отасидан етим қолган ўғли Зубайрни қаттиқ қалтаклар эди. Одамлар ахир уни ўлдириб қўясан-ку, жигарини эзиб юбординг-ку, болани ҳалок қилдинг-ку, десалар, мен буни пишсин деб, катта бўлганда лашкарларни ортидан эргаштирсин деб ураман, дер эди.

Бир куни Маккада кичкина Зубайр ибн Аввом бир катта одам билан муштлашиб қолди. У ўз рақибини уриб, қўлини синдирди ва ер тишлатиб қўйди. Ҳалиги одамни кўтариб кетишаётиб Софийянинг олдидан ўтиб қолишди. У одамлардан:

«Бунга нима бўлди?» деб сўради.

«Зубайр билан муштлашди», дедилар.

Бунга ажабланмаса ҳам бўлади. Ахир ўғил тоғага тортади-да. Зубайр ибн Аввомнинг тоғаси кимсан шери Худо, саййиди шуҳадо Ҳамза ибн Абдулмуттолиб розияллоху анху эди.

Зубайр ибн Аввом розияллоху анху Исломни биринчи бўлиб қабул қилган еттиликка кирадилар. У киши Абу

Бакр Сиддиқ розияллоху анҳудан кейин, тўртинчи ёки бешинчи бўлиб, Исломга кириш бахтига муяссар бўлганлар. Зубайр ибн Аввом розияллоху анху ўшанда ўн беш-ўн олти ёшда эдилар. У киши Аллоҳ таолонинг инояти ила ёшликдан Ислом таълимотлари асосида ўсдилар. Дастлабки мусулмонлар Аллоҳ таолонинг дини йўлида тортган барча машаққат ва қийинчиликларга баробар шерик бўлдилар.

Абу Нуъайм «Хулятул Авлиё»да Абуласваддан келтирган ривоятда жумладан қуйидагилар айтилади:

«Зубайрнинг амакиси уни бўйрага ўраб, осиб қўяр ва олов ёкиб, унга тутунни киритиб, куфрга қайт, дер эди. Зубайр бўлса, зинҳор куфр келтирмайман, дер эди».

Ушбу ривоятдан мушриклар мусулмонларни диндан қайтариш учун турли-туман азоб-уқубатларни ўйлаб топиб, ишга солганларини билиб оламиз. Бировни бўйрага ўраб осиб қўйиб, остидан ўт ёкиб, унинг тутуни билан қийнаш фақат ўта ваҳший жамоа аъзоларининг ҳаёлига келиши мумкин, холос. Шундоқ бўлса ҳам иймон ҳаловатини татиб қолган мусулмонлар азоб-уқубатларга чидаганлар. Ана ўшалардан бири Зубайр ибн Аввом розияллоху анху эдилар. У киши ўта иссиқ об-ҳаволи Макка шароитида ўз амакиларининг бўйрага ўраб осиб, тагларидан олов ёкиб азоблашларига мардонавор чидабгина қолмай, мушрик амакининг қилаётган беҳуда уринишларидан кулиб, ўз иймонлари билан фахрланганлар.

У киши Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Дорул Арқамда олиб борган яширин диний дарсларда ҳам фаол иштирок этганлар.

Ёшликларидан чавандозлик, шижоат ва баҳодирлик сифатлари билан кўзга кўринган Зубайр ибн Аввом розияллоху анху мусулмон бўлганларидан кейин ана ўша олижаноб сифатларини дину диёнат йўлида ишга

солдилар.

Ибн Асокир келтирган ривоятда Саъийд ибн Мусаййиб розияллоху анху айтадилар:

«Аллоҳнинг йўлида биринчи бўлиб қилич яланғочлаган киши Зубайр ибн Аввом розияллоху анхудир. Бир куни у чошгоҳ пайтида ухлаётган эди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам қатл қилинибдилар, деган гапни эшитиб қолди. Бас, у қилич яланғочлаб, шиддат билан чиқиб келди. Унга Набий соллаллоху алайҳи васаллам дуч келиб қолдилар ва:

«Сенга нима бўлди, эй Зубайр?!» дедилар.

«Сизни қатл қилинганингизни эшитдим», деди.

«Нима қилмоқчи эдинг?» дедилар.

«Аллоҳга қасамки, Макка аҳлидан дуч келганини қиличдан ўтказмоқчи эдим!» деди.

Бас, Набий соллаллоху алайҳи васаллам унинг ҳаққига хайрли дуо қилдилар».

Оз сонли, ўта заиф мусулмонлар ҳар томондан хужумга учраб турган таҳликали бир пайтда ўн беш ёшли мусулмоннинг кўрсатган жасоратини қаранг! Ўзи ҳам, дини ва оз сонли шериклари ҳам таҳликада турган бир пайтда дуч келган душманнинг бошини узаман деб қилич яланғочлаб чиқиш ўзи бўладими!? Бунинг учун иймон бутун вужудидан мустаҳкам жой олган, Аллоҳ таолонинг дини учун жон беришга тайёр юракка соҳиб одам бўлиш керак. Зубайр ибн Аввом розияллоху анху ана шундок зотлардан эдилар.

Мушрикларнинг душманликлари ҳаддан ошиб кетгач Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг амрларига биноан Аллоҳ учун, дину диёнат учун Ҳабашистонга хижрат қилган биринчи муҳожирлар ичида ана шу энг ёш, энг шижоатли Зубайр ибн Аввом розияллоху анху ҳам бор эдилар.

Имом Заҳабий «Ислом тарихи» китобида

куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Ҳабаш аҳлидан бир қавм Нажошийнинг мулкини талашиб қолди. Нажоший унга қарши юриш қилди. Ораларида Нил дарёси бор эди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари:

«Ким бориб, урушда ҳозир бўлиб бизга унинг хабарини келтиради?» дедилар.

Шунда Зубайр ибн Аввом ўртага чикиб:

«Мен бориб, сизларга ишончли хабарни келтираман!» деди ва ёш бўлишига қарамай, бу хавфли хизматни ўз зиммасига олди.

Унга бир мешкобни шишириб бердилар. Зубайр ибн Аввом уни кўксига қилиб, дарёнинг уруш бўлаётган нариги тарафига сузиб кетди. У қаршидаги қирғокқа ўтиб, уруш бўлаётган жойга борди. Аллоҳ азза ва жалла Нажошийга душмани устидан нусрат берди. Зубайр ибн Аввом ўз биродарлари ҳузурига кийимини силкитиб, суюнчи, Нажоший ғолиб бўлди, Аллоҳ унинг душманини ҳалок қилди, дея югуриб келди. Мусулмонлар бу ғалабадан шод бўлдилар ва кўнгиллари қувончга тўлди. Улар Зубайр ибн Аввомнинг шижоатига тан бердилар».

Кейин у киши Маккада ҳолат яхшиланибди, деган хабарга ишониб қайтгач, иш бошқача эканини билиб, яна Ҳабашистонга қайтган ва икки ҳижрат соҳибларидан бўлганлар.

Зубайр ибн Аввом Ҳабашистондан иккинчи марта Маккага қайтиб келганда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинага ҳижрат қилаётган эдилар.

МАДИНАДА

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Маккадан Мадинага қилган машаққатли ҳижратларида ҳам Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг зикрлари бор.

Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи ўзларининг «Саҳиҳ»ларида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳижратлари ҳақида келтирган узун ҳадисда, жумладан, қуйидагиларни ҳам келтирганлар:

«Ибн Шихоб айтади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир гуруҳ мусулмон отлиқлар билан келаётган Зубайрга йўлиқдилар. Улар Шомдан келаётган тожирлар эдилар. Бас, Зубайр Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга ва Абу Бакрга оқ кийим кийгазди».

Бу ҳам Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу учун катта бахт эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз ҳамсафарлари Абу Бакр Сиддиқ билан мушрикларнинг таъқибидан қочиб, йўлнинг оғир машаққатларидан чарчаб-хориб, бировлардан изн сўраб, қўйларини соғиб ичиб, келаётган бир пайтларида икковларига оқ кийим кийгазиб, хурсанд қилиш бахт эмасми?! Бир оздан сўнг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ва Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу худди шу Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу кийдирган оқ кийимларида дорулҳижра–Мадинаи Мунавварага кириб бордилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ўзлари ҳам ҳижрат қилиб, Мадинаи Мунавварага келдилар. У киши дастлаб Мунзир ибн Муҳаммад ибн Уқбаникига тушдилар. Кейинчалик Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини Салама ибн Салома ибн Вақш ал-Авсий билан биродар қилдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Абу Бакр Сиддиққа куёв бўлар эдилар. У киши Абу Бакр Сиддиқнинг катта қизлари Асмаа бинти Абу Бакрга уйланган эдилар. Яъни, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга божа бўлдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ўз аҳллари билан ҳижрат қилиб келганларида Асмаа бинти Абу Бакр

розияллоҳу анҳо тўнғич фарзандларига юкли эдилар.
Кейин нима бўлганини қуйидаги ривоятдан ўрганамиз.

2973- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ رَأَى فِي بَيْتِ
الرُّبَيْرِ مِصْبَاحًا فَقَالَ: يَا عَائِشَةُ مَا أَرَى أَسْمَاءَ إِلَّا قَدْ نَفِسَتْ فَلَا
تُسَمُّوهُ حَتَّى أُسَمِّيَهُ فَسَمَّاهُ النَّبِيُّ ﷺ عَبْدَ اللَّهِ وَحَنَكُهُ بِتَمْرَةٍ بِيَدِهِ. رَوَاهُ
التِّرْمِذِيُّ.

2973. *Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Зубайрнинг
уйида чирок кўрдилар ва:

«Эй Оиша! Асмаа нифос кўрганга ўхшайди. Унга
исм қўймай туринглар. Мен ўзим исм қўяман»,
дедилар.

Бас, у зот унга Абдуллоҳ деб исм қўйдилар ва
қўллари билан хурмода танглайини кўтардилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Афтидан Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ва
Асмаа бинти Абу Бакр розияллоҳу анҳумо Расулуллоҳ
соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хужраи саодатларидан
чироғи кўринадиган жойда яшаганга ўхшайдилар. У зот ўз
қайинсингиллари Асмаа розияллоҳу анҳонинг ҳомиладор
эканларидан хабардор бўлганлар. Унинг кўзи ёришини
орзиқиб кутганлар. Чунки ҳижратдан кейин маълум
муддатгача муҳожирлар оиласида фарзанд туғилмаган.
Яҳудийлар, биз уларни сеҳрлаб қўйдик, улар энди фарзанд
кўрмайдилар, деган гап тарқатишган эди.

Шунинг учун ҳам Зубайр ибн Аввом розияллоҳу
анҳунинг оиласида фарзанд туғилганининг хабари
тарқалганда мусулмонлар Мадинаи Мунаввара осмонини
«Аллоҳу Акбар!» деб такбирга тўлдирганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бўлсалар, ушбу ривоятда келганидек, ўзлари янги туғилган гўдакка исм қўйиб, муборак туфуклари ила ҳўлланган хурмо билан танглайини кўтарганлар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинага ҳижрат қилиб келганларидан кейин бўлиб ўтган барча ишларда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу фаол қатнашдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу билан биродар эдилар. Бу икки улкан саҳобийнинг исломий ака-укаликлари жуда ҳам олий нуқтадаги биродарлашиш бўлди. Икковлари худди эгиз фарзандлардек бўлиб юрдилар. Уларнинг бу ҳолатлари то умрларининг охиригача давом этди.

БАДРДА

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга барча жангларда ихлос билан иштирок этиб, ўзларининг фидокорликлари, жасоратлари, баҳодирликлари билан Ислом тарихининг заррин саҳифаларига номларини олтин ҳарфлар ила битдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу инсоният тарихидаги ҳал қилувчи жанглардан бири бўлган, унда иштирок этган мусулмонларга Аллоҳ таоло томонидан улкан марҳаматлар қатори жаннат ваъда қилинган Бадр жангида ҳам жонбозлик кўрсатдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам иккинчи ҳижрий сана, Рамазоннинг ўн еттинчи куни, жума кечаси хуфтон пайтида Бадрнинг қуйи томонига келиб тушдилар.

Вазият жуда оғир эди. Мусулмонлар ҳали ўз тарихларида душман билан юзма-юз бўлмаган эдилар. Бунинг устига ўша жангда мусулмонларнинг сони

мушрикларникидан уч марта кам эди. Ҳаммаси етмаганидек сув танқислиги вужудга келди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам энг чапдаст ва уддабурон саҳобалардан танлаб, сув олиб келишга юборишга қарор қилдилар. У зот Али, Зубайр, Саъд ибн Абу Ваққос ва Басбас ибн Амр розияллоҳу анҳумни ана шу ишга буюрдилар. Ана шундай таҳликали пайтда Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ихтиёрлари тушган бу кишилар улкан саодат эгалари эдилар. Улар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ишончларини шараф билан оқлаб, мусулмонларни сув билан таъминладилар.

Эртаси куни мусулмонлар билан мушриклар ўртасида ҳаёт-мамот жанги бошланди. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу учкур отларини миниб, сарик салла ўраб жангга отилдилар. У киши Қурайшнинг бошлиқларини кўзлаб от сураб эдилар. Тарихчиларининг таъкидлашларича, ўша жаҳон тарихидаги машҳур кунлардан бири бўлган кунда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Қурайш бошлиқларидан Убайда ибн Саъид ибн Осс ва Навфал ибн Хувайлид ибн Асадларни қатл этганлар. Зубайр ибн Аввомнинг ўзлари эса, икки жойларидан қаттиқ яраланганлар.

Тарихчиларнинг таъкидлашларича, Бадр жанги куни Зубайр ибн Аввомнинг икромлаш учун мусулмонларга ёрдамга тушган фаришталар у кишига ўхшатиб сарик салла ўраб тушганлар.

Бу ҳақда Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи «Табакоти Кубро» китобларида Ҳишом ибн Урвадан, у отасидан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Бадр куни Зубайрнинг ўраб олган салласи сарик рангда эди. Бас, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Фаришталар Зубайрнинг сиймосида тушдилар», дедилар».

Бу маънони Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг

чеваралари Омир ибн Солиҳ ибн Абдуллоҳ ибн Зубайр
фаҳр ила байтга солганлар:

Бобом Набийнинг аммасин ўғлидир.

Бало пайти чавондози ва вазиридир.

Бадр куни биринчи ботир бўлгандир.

Жангга ул сариқ салла ила киргандир.

Нусрат фариштаси сиймосида тушгандир.

УҲУДДА

Кейин Уҳуд уруши бўлди. Мусулмонлар учун ғоятда
оғир кечган бу урушда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу
мислсиз жасорат ва мардлик намуналарини кўрсатдилар.
Мушриклар катта куч билан бостириб келиб, Уҳуд тоғига
яқин жойга тушган эдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи
васаллам шуро мажлиси ўтказдилар. Мажлис шаҳар
ташқарисига, Уҳудга чиқиб ўша ерда душман билан жанг
қилишга қарор қилди.

Расулуллоҳ алайҳиссолату вассалом иккита совутда
чиқдилар. Байроқни Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу
бердилар. Бир қанотга Зубайр ибн Аввомни, иккинчи
қанотга Мунзир ибн Амрни бошлиқ қилдилар.

Демак, Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Пайғамбар
соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан тайин қилинган
биринчи қўмондонлардан ҳисобланадилар. Бу бахт ҳар
кимга ҳам насиб қилавермайди. У киши Ислом
лашкарининг бир қаноти қўмондони сифатида ҳаммага
ўрнатилган кўрсатиб жанг қилдилар. Жанг давомида
мусулмонлар учун ғоятда ноқулай вазият вужудга келди.
Уларни бу ноқулайликдан чиқариш учун ғоят мард,
шижоатли ва баҳодир жангчи керак эди. Худди ана ўша
киши Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бўлиб чиқди.

Ибн Исҳоқ бу ҳақда қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Уҳуд куни мушрикларнинг байроқдори Толҳа ибн

Абу Толҳа яккама-якка олишувга чақирди. Одамлар унга қарши чиқа олмай туриб қолдилар. Шунда унга Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу чиқди. У сакраб душманнынг туясига миниб, уни тортиб ерга йиқитди. Ўзи ҳам унга қўшилиб йиқилди. Душманны устидан отиб ташлади-да, қиличи билан сўйиб ташлади. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни олқишладилар ва:

«Ҳар бир набийнинг ҳаворийи бор. Менинг ҳаворийим Зубайрдир. Одамларнинг яккама-якка олишувга чиқмай туриб қолганларини кўрдим, агар у чиқмаганида, албатта, ўзим чиқар эдим», дедилар».

Сўнгра мусулмонлар ва мушриклар орасида аёвсиз жанг бошланди. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу душманга қарши мислсиз жасорат билан жанг қилган зотлардан бири бўлдилар. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни сабот ила ҳимоя қилган оз сонли кишилардан бирлари эдилар.

Уҳуд урушида мусулмонлар кўпгина мусибатларга учрадилар. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг тоғалари Ҳамза ибн Абдулмуттолиб ҳам шаҳид бўлдилар.

Ота бир она бир акасининг шаҳид бўлганини эшитган Софийя бинти Абулмуттолиб розияллоҳу анҳо уни кўриш учун келаётгани ҳақида хабар тарқалди. Шунда Расулуллоҳ алайҳиссалом Софийя розияллоҳу анҳонинг ўғиллари Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳуга:

«Йўлини тўсиб бориб, уни қайтар. Акасига етган нарсани кўрмасин», дедилар.

Зубайр бориб:

«Эй онажон, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сизни ортга қайтишга амр қилдилар», деди.

«Нима учун? Менга акамнинг қиймалангани ҳақида хабар келди. Бу Аллоҳнинг йўлида бўлган. Мен савоб умидидаман. Сабр қиламан. Иншааллоҳ!» деди Софийя розияллоҳу анҳо ва жасад ётган ерга борди. Унга назар

солди. Жаноза ўкиди. Истиржов айтди. Истиғфор айтди.

Ухуд урушида мусулмонлар бутунлай мағлуб бўлишига сал қолди. Мушриклар жангдан сўнг яна ҳужум қилиб колармикан, деган хавф туғилди. Одамлар ғоятда чарчаган, ўликлар ва ярадорлар кўп эди. Аммо мушриклар қайта ҳужум бошлаб қолишлари энг ёмони эди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мушрикларга мусулмонларнинг қувватлари бор эканини кўрсатишга қарор қилдилар. У зот душман ортидан қувиб бориш учун кўнгилли кишиларни танлаб олишга аҳд қилдилар. Ана ўшанда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу биринчилардан бўлиб йўлга отландилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу ва Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳуни етмиш кишига бошлиқ қилиб, душман ортидан юбордилар. Икки кўмондон ўз лашкарларини усталик билан олиб бориб, душман кўнглига ғулғула солдилар. Қурайш мушриклари буларнинг кўриниши жуда ҳам хавфли, ортларидан келадиган асосий кучлари яна ҳам шиддатли бўлиши мумкин, деган ўйда, Мадинага қайта ҳужум қилиш фикридан қайтдилар. Аммо бир йўла жўнаб кетмай ҳолатни ўрганиш учун туриб қолдилар.

Шунда мусулмонлар душман Мадинага бориб аёл-қизларни асир олиб, молу мулкни талашса керак, деб ўйлаб хафа бўлдилар. Пайғамбар алайҳиссалом Али ибн Абу Толибга:

«Уларнинг изидан бор. Нима қилишаётганига назар сол. Нима қилмоқчи эканларини бил. Агар отларни четга қўйиб, туяларни минсалар, Маккага кетишади. Агар отни миниб, туяларни ҳайдаб олсалар, Мадинага юришади. Менинг нафсим кўлида бўлган Зот билан қасамки, агар Мадинага боришса, мен ҳам бориб, уларни ўша ерда йўқ қиламан!» дедилар.

Ҳазрати Али бориб қарасалар, отларни четга қўйиб,

туяларни миниб, Маккага қараб юрдилар. Аммо бир жойга етганларида бир-бирларини маломат қила бошлашди. Баъзилари:

«Ҳеч нарса қилганингиз йўқ, уларга бир оз мусибат етказдингиз, холос. Уларни шундай қолдириб келяпсиз, ичларида бошлиқлари бор. Ҳали сизга қарши одам тўплашади. Орқага қайтиб, уларни охиригача йўқ қилиб тугатиш керак», дейишди.

Бу хабар Пайғамбаримиз алайҳиссаломга етиб бориши билан одамларни тўплаб, душманга қарши чиқишга ундадилар:

«Биз билан урушда қатнашганлардан бошқалар чиқмасин», дедилар. Мунофиқларнинг бошлиғи Убай ибн Салул:

«Мен ҳам борай», деган эди, уни рад қилдилар.

Мусулмонлар чарчаган, ярадор бўлган ва кўрккан бўлишларига қарамай, эшитдик ва итоат қиламиз, деб тўпланиб чиқдилар. Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен сиз қатнашган ҳамма урушларда қатнашишни ният қилган эдим. Отам қизларга қараб тур, деб қолдириб кетган эди. Изн беринг, сиз билан борай», деди. Унга изн бердилар. Расулуллоҳ мусулмонлар билан юра-юра, Ҳамроул Асад деган жойга етдилар.

Бу ерда Маъбад ибн Абу Маъбад Расулуллоҳнинг хузурларига келди. Унга Абу Суфённинг олдига бориб, уни кўркитишни буюрдилар. У Равоҳа деган жойда Абу Суфёнга етиб борди. У Маъбаднинг мусулмон бўлганини билмас эди.

«Ортингда нима гап бор, эй Маъбад?» деди Абу Суфён.

«Муҳаммад ва унинг саҳобалари сизларга қарши мисли кўрилмаган кўп одам тўпладилар. Аввал чиқмаганлари ҳам пушаймон бўлиб чиқдилар», деди Маъбад.

«Нима маслаҳат берасан?» деди Абу Суфён.

«Менимча, анави тепаликлар ортидан аскар чикиб қолмасдан бурун жўнаб қолганинг маъқул», деди Маъбад.

«Аллоҳга қасамки, тўпланиб бир ҳужум қилиб, уларни таг-томири билан йўқ қилиб юбормоқчи эдик», деди Абу Суфён.

«Менинг сенга насиҳатим—ундоқ иш қилма», деди Маъбад.

Мушриклар Маккага қайтиб кетдилар. Йўлда Абу Суфён Мадинага кетаётган бир одамни учратди. Унга Абу Суфён:

«Муҳаммадга гапимни етказиб қўясанми? Маккага қайтганингда уловинг кўтарганча майиз бераман», деди. У, хўп, деди.

«Муҳаммадга айтиб қўй: биз уни ва шерикларини таг-томири билан йўқ қилиб юбориш учун одам тўплаб қўйдик», деди Абу Суфён. Унинг бу гапи мусулмонларга етганида:

«Аллоҳ бизга етарли ҳомий, у қандай ҳам яхши вакил», дейишди. Ҳалиги хабар уларни чўчитмади. Уч кун кутдилар. Мушриклар Макка сари узоқлаб кетганларига ишонч ҳосил қилгач, Мадинага қайтдилар.

Аллоҳ таоло ушбу ходиса ҳақида Қуръони Карим оятларини нозил қилди. Бу ўта аҳамиятли бўлганидан ўша оятларни бир бошдан ўрганиб чиқамиз. Аллоҳ таоло мусулмонларнинг ўша пайтдаги ҳолларини васф қилиб, қуйидагиларни Оли Имрон сурасида айтади:

«Улар жароҳат етгандан кейин ҳам Аллоҳ ва Пайғамбар чақириғига жавоб берадиганлардир. Улардан яхшилик ва тақво қилганларига улуг ажрлар бордир».

Демак, Аллоҳ ажрини зое қилмайдиган мўминларнинг мақтовга арзигулик сифатларидан бири:

«Улар жароҳат етгандан кейин ҳам Аллоҳ ва

Пайғамбар чақириғига жавоб берадиганлардир».

Яъни, улар ўзларига жароҳат етиб, чарчаб, ярадор бўлиб, қийналиб туришларига қарамасдан, Аллоҳ йўлида яна бирор ишга чақирилса, малол олмай, лаббай, деб яна қайтадан чиқаверадилар.

Бу ҳодиса, аввал ҳам таъкидлаб ўтганимиздек, Уҳуд урушининг эртасига содир бўлган эди. Уҳуд уруши тамом бўлгач, мушриклар ўз юртларига қайтиб кетаётиб, Ҳамроул Асад деган жойда дам олишди. Урушда мусулмонларни тамом енга олмаганларидан афсус чекиб, орқаларига қайтиб, уларни батамом йўқ қилиб ташлашга қарор қилишди.

Бу хабар Пайғамбар алайҳиссалату вассаломга етганида, мусулмонларни душманнинг ортидан боришга, уларга куч-қувват ва шону шавкатни кўрсатишга чақирдилар. Бу чақириққа мусулмонлар, лаббай, деб жавоб бердилар. Ҳатто биринчи кунда чиқмаган кишилар ҳам бормоқчи бўлдилар. Расулуллоҳ алайҳиссалату вассалом уларга руҳсат бермадилар. Фақат биринчи куни чиққанларнинг боришини айтдилар. Мусулмонлар кечаги оғир мусибат, чарчоқ ва олган жароҳатларига қарамай, чин дилдан жангга отланганлари ушбу оятда зикр қилиниб, илоҳий китоб Қуръони Карим саҳифаларига ёзилиб, қиёматгача ибодатларда ўқиладиган оят бўлиб қолди. Дарҳақиқат, шу иш таҳсинга ва ҳавасга сазовор ишдир.

«Улардан яхшилик ва тақво қилганларига улугъ ажрлар бордир».

Ана ўшалар ичида Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ҳам бор эдилар. Бу нарса у киши учун алоҳида фахр эди. Шунинг учун ҳам Оиша онамиз Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг болаларига кейин ҳам бу нарсани эслатиб юрар эдилар.

2974- عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ ط قَالَ: قَالَتْ لِي عَائِشَةُ: أَبَوَاكَ
وَاللَّهِ مِنْ {الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ} .
رَوَاهُ الشَّيْخَانِ .

2974. Урва ибн Зубайр. розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Оиша менга, сенинг ота-онанг жароҳат етгандан кейин ҳам Аллоҳ ва Пайғамбар чақирғига жавоб берганлардандир, деди».

Икки шайх ривоят қилишган.

Ана шундоқ қилиб, Уҳуд урушида бошқа бир қанча саҳобаи киром билан бирга Аллоҳ таолонинг йўлида жанг қилган Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бир қанча олий мартабаларга эришдилар.

У кишининг Ислом йўлидаги фидойиликлари тинмай давом этди. Душманлар мусулмонларга ҳеч тинчлик бермас эдилар. Улар жон-жаҳди билан Исломни бир йўла ер юзидан супуриб ташлашни, мусулмонларни битта қўймай кириб юборишни ўз олдига мақсад қилиб қўйган эдилар.

ХАНДАҚ УРУШИДА

Уҳуд урушидан кўп ўтмай ўша вақтдаги ҳамма Ислом душманлари жамланиб, мусулмонларга қарши уруш эълон қилдилар ва катта аскар билан Мадинаи Мунавварага бостириб келдилар. Ҳамма душман ҳизблар мусулмонларга қарши бирикканлари учун бу уруш тарихда «Аҳзоб уруши» номи билан зикр қилинади.

Ана ўша урушда шароитни ҳисобга олиб, Салмон Форсий розияллоҳу анҳунинг маслаҳатлари билан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинаи

Мунаввара атрофига хандақ қазитдилар. Шу сабабдан бу уруш «Хандақ уруши» номи билан ҳам машхур.

Худди ана ўша Хандақ урушида Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу яна ўзларини кўрсатдилар.

Келинг, бу ҳақдаги ривоятларни ўрганиб чиқайлик.

Ибн Исҳоқ раҳматуллоҳи алайҳу ривоят қиладилар:

«Хандақ куни Навфал ибн Абдуллоҳ ибн ал-Муғйира ал-Махзумий чиқиб, яккама-якка олишувга чақирди. Унга қарши Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу чиқди ва уни қилич билан бир уриб, иккига бўлиб ташлади. Ҳатто қиличи ҳам бўлиниб кетди».

Маълумки, «хандақ» урушида икки тараф хандақнинг икки томонида тургани сабабли катта тўқнашув бўлмаган. Гоҳ-гоҳида яккама-якка олишувлар ва кичик тўқнашувлар бўлиб турган, холос. Шунинг учун юқорида зикр қилинган каби олишувларнинг ҳар икки тараф учун таъсири жуда ҳам катта бўлган. Ана шунда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу мусулмонлар томонидан катта қаҳрамонлик кўрсатган кишилардан бири бўлдилар.

Ибн Жарир Тобарий раҳматуллоҳи алайҳу Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг хотинлари Асмаа бинти Абу Бакр розияллоҳу анҳодан ривоят қиладилар:

«Мушриклардан бир киши силоҳини кўтариб келди. У бир баланд ерга чиқиб туриб:

«Ким яккама-якка олишади!?» деди.

«Унга сен чиқасанми?» дедилар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қавмдан бир кишига.

«Агар сиз хоҳласангиз, эй Аллоҳнинг Расули!» деди у.

Шу пайт Зубайр шайланиб қолди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унга назар солдилар-да:

«Сен тур! Эй ибн Софийя!» дедилар.

У отилиб чиқиб, бир зумда унга тенглашди. Икковлари олишиб кетдилар. Сўнгра думалаб кетдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Икковларидан қай бири чуқурга олдин тушса, ўша қатл бўлади», дедилар.

Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам дуо қилдилар. Мусулмонлар ҳам дуо қилдилар. Кофир олдин тушди. Зубайр розияллоҳу анҳу унинг кўксига тушиб, қатл қилди».

Аҳзоб урушида Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг фидойиликлари бу олишувлар билан чекланиб қолмади, балки у киши бошқа қаҳрамонликлар ҳам қилдилар.

2975- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ ط قَالَ: كُنْتُ يَوْمَ الْأَحْزَابِ جُعِلْتُ أَنَا وَعُمَرُ بْنُ أَبِي سَلَمَةَ فِي النَّسَاءِ فَنَظَرْتُ فَإِذَا أَنَا بِالزُّبَيْرِ عَلَى فَرَسِهِ يَخْتَلِفُ إِلَى بَنِي قُرَيْظَةَ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا فَلَمَّا رَجَعْتُ قُلْتُ: يَا أَبَتِ رَأَيْتُكَ تَخْتَلِفُ إِلَى قُرَيْظَةَ قَالَ: وَهَلْ رَأَيْتَنِي يَا بُنَيَّ؟ قُلْتُ: نَعَمْ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ قَالَ مَنْ يَأْتِ بَنِي قُرَيْظَةَ فَيَأْتِيَنِي مُحِبِّهِمْ فَأَنْطَلَقْتُ فَلَمَّا رَجَعْتُ جَمَعَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ أَبُوَيْهِ فَقَالَ: فِدَاكَ إِلَيَّ وَأُمِّي. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

2975. Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Аҳзоб куни мен Умар ибн Абу Салама билан бирга аёлларнинг ичига қўйилган эдим. Назар солиб турсам, Зубайр отини миниб, икки-уч марта Бани Қурайзага бориб келди. Қайтган вақтимда унга:

«Отажон! Қурайзага бориб келаётганингизни кўрдим-а?» дедим.

«Ўғлим, мени кўрдингми-а?!» деди.

«Ха», дедим.

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам ким Қурайзага бориб, менга уларнинг хабарини билиб келади, дедилар. Мен бориб келдим. Шунда Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам менга ота ва оналарини жамлаб, сенга отам ва онам фидо бўлсин, дедилар, деди у».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳуга ҳам оталарини, ҳам оналарини фидо қилишлари бежиз эмас эди. Ўша пайтда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу мусулмон оламини катта хавф ва хатардан сақлаб қолган ишни қилган эдилар. Гапнинг тафсилоти қуйидагича:

Хандақ урушида Аллоҳнинг душмани яҳудий Ҳайй ибн Ахтоб ҳаракатга тушиб қолди. Мадинада мусулмонлар билан бирга яшаётган яҳудийларни ишга солиб, ичкаридан зарба беришни режа қилди. У Бани Қурайза қабиласи бошлиғи Каъб ибн Асад ал-Қаразийга бориб учрашди.

Каъб ибн Асад ўз қабиласи номидан Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам билан тинчлик, ҳамкорлик аҳдномасини тузиб яшаётган эди. Каъб ибн Асад Ҳайй ибн Ахтобга:

«Сен шум одамсан, мен Муҳаммад билан аҳдлашганман, у билан орамиздаги аҳдномани бузмокчи эмасман, мен унинг доимо аҳдига вафо қилганини кўрдим», деди.

«Шўринг курисин, эй Каъб! Мен сенга бир умрлик обрў, улкан денгиз келтирдим. Қурайшни бошлиқларию улуғлари билан олиб келдим. Мен уларни Румаҳдаги сел тўпланадиган жойга туширдим. Ғатафонни ҳам оксоқоллари билан қўшиб олиб келиб, Уҳуд томонга туширдим. Улар менга Муҳаммадни таг-томири билан йўқотмагунларича қайтмасликка аҳду паймон бердилар»,

деди Ҳайй.

«Аллоҳга қасамки, сен менга бир умрлик хорлик келтирдинг. Суви тушиб бўлган булут келтирдинг. Мен Муҳаммаддан фақат вафо ва садоқат кўрдим, холос», деди Каъб унга.

Ҳайй бўлса, Каъбнинг бошини айлантириб, турли гаплар билан қизиқтириб, охири айтганига кўндирди.

Икковлари аҳду паймон қилишди. Агар Қурайш ва Ғатафон Муҳаммадни енга олмай, қайтиб кетсалар, Ҳайй ҳам Каъб билан бирга унинг қўрғонига кириб, мусибатига шерик бўладиган бўлди.

Каъб ибн Асад Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам билан тузган аҳдномани бузди ва Бани Қурайза ҳам душман хизмларга қўшилди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга бу хабар етиб борганида, Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳуни юбориб, унинг ростлигини аниқлаб олдилар. Ана ўша Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу олиб келган хабар асосида тузилган режа мусулмонларни катта ёмонликлардан сақлаб қолди.

Ўша пайтда нафақат ўлимнинг кўзига тик қараб борадиган ботир, балки, керак бўлса, ўлимга чап бериб, мусулмонларнинг олий бош қўмондонлари бўлмиш Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга аниқ хабарни келтирадиган одам керак эди. Ана ўша одам Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бўлдилар.

Шунинг учун ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳуга ота ва оналарини жамлаб, сенга отам ва онам фидо бўлсин, дедилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бу гапни Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳудан бошқа ҳеч кимга айтмаганларини ҳисобга олсак, у кишининг фазллари қанчалик улуғ эканини яна ҳам яққолроқ тушуниб оламиз.

Умуман олганда, Хандақ урушида Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу мисли кўрилмаган фидокорлик ва қаҳрамонликлар кўрсатиб, шону шуҳратга буркандилар.

2976- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ط قَالَ: نَدَبَ النَّبِيُّ ρ النَّاسَ يَوْمَ الْخُنْدَقِ فَأَنْتَدَبَ الزُّبَيْرُ ثُمَّ نَدَبَهُمْ فَأَنْتَدَبَ الزُّبَيْرُ ثُمَّ نَدَبَهُمْ فَأَنْتَدَبَ الزُّبَيْرُ فَقَالَ النَّبِيُّ ρ: إِنَّ لِكُلِّ نَبِيٍّ حَوَارِيًّا وَإِنَّ حَوَارِيَّ الزُّبَيْرِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

2976. Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Хандақ куни одамларни кўнгилли бўлиб вазифа бажаришга чақирдилар. Бас, Зубайр отилиб чиқди. Сўнгра у зот яна одамларни кўнгилли бўлиб вазифа бажаришга чақирдилар. Бас, Зубайр отилиб чиқди. Сўнгра у зот яна одамларни кўнгилли бўлиб вазифа бажаришга чақирдилар. Бас, Зубайр отилиб чиқди. Ана шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳар набийнинг ҳаворийси бор. Менинг ҳаворийим Зубайрдир», дедилар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Уруш пайтида баъзи бир ўта оғир вазифаларни бажариш учун лашкар ичидан ўлимга рози бўлиб, ўша ишни бажаришга борадиган одамларни одатда, шундай танлаб олинади. Албатта, бундоқ ишларга бошқалардан кўра ўз рағбати билан отилиб чиқиб борганлар лойиқ бўладилар. Албатта, буйруқ бажариш учун борган билан, ўз рағбати ила савоб умидида борганнинг орасидаги фарқ катта бўлади.

Хандақ уруши мусулмонлар катта сонли душманнинг

камалида турганиларида ва ичкаридан ҳам Бани Қурайза яхудийларидан хиёнат содир бўлган ўта оғир бир шароитда кечгани учун ана шундоқ алоҳида махсус топшириқларни бажарадиган кишиларга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳожатлари кўп тушган. Ана ўша пайтларда ҳаммадан кўра Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу жонбозлик кўрсатганлар. У кишининг бу фидокорликлари Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан муносиб тақдирланган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг Ислому ва мусулмонлар учун, дину диёнат ва ватан ҳимояси учун кўрсатган қаҳрамонликларини ҳисобга олиб, «Ҳар набийнинг ҳаворийси бор. Менинг ҳаворийим Зубайрдир» деган олий даражали нишон билан тақдирлаганлар. Бу мукофотнинг қадрини яна ҳам ошириш учун уни ягона нусхада таъсис этганлар. Фақат Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳуагина топширганлар, бошқа бирор кишига бермаганлар. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу умр бўйи бу нишонни ёлғиз ўзлари тақиб юрганлар. Ҳамма у кишини «Набийнинг ҳаворийси» деб атар эди. Ҳозир ҳам у киши шундоқ аталадилар.

«Ҳаворий» сўзи «ихлосли», «мусаффо», «энг яқин дўст» ва «ёрдамчи» деганидир. Аллоҳ таоло Қуръони Каримда Ийсо алайҳиссаломга ихлос қилган, у зотга нисбатан кўнгиллари энг мусаффо бўлган ҳамда энг яқин дўст ва ёрдамчи бўлган фидокорларни «ҳаворий» деб атаган. Буларга ўхшаш саодатли кишилар ҳар бир набийнинг уммати ичида бўлган. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умматлари ичида ана шундоқ олий унвонга Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу сазовор бўлганлар.

БАНИ ҚУРАЙЗА ҚАМАЛИ

Хандақ урушидаги энг оғир вазиятда Бани Қурайза яҳудийлари Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам билан тузган аҳдларини бузиб, душман томонга ўтиб олишлари мушрикларнинг ҳужумидан ҳам хавфли эди.

Шунинг учун бу совуқ хабарни эшитишлари билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қаттиқ ташвишга тушдилар. Чунки яҳудийлар шаҳар ичида мусулмонлар билан бирга яшар эди.

Хабарни эшитишлари билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир неча бор турли кишиларни, жумладан, Зубайр розияллоҳу анҳуни яҳудийлар томон юбордилар. Уларга Бани Қурайза аҳдномани бузиб, хиёнат қилганлари ҳақидаги гапларни аниқлаб келишни топширдилар.

Улар чиқиб, Бани Қурайза олдида бордилар ва ўзларига етган хабардан ҳам баттар ҳолга дуч келдилар.

Яҳудийлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шаънларига бўҳтон гаплар айтишарди:

«Расулуллоҳ ким бўлибди? Биз билан Муҳаммад ўртасида аҳд ҳам йўқ, паймон ҳам йўқ», дер эдилар.

Қайтиб бориб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ишора билан иш қандай эканини етказдилар.

Ана шунда вазият яна ҳам жиддийлашди. Хавф-хатар яна ҳам кучайди. Мусулмонлар икки ўт орасида қолдилар. Бундай нозик пайтда мунофиқлар ҳам бош кўтариб қолишди.

Аммо Аллоҳ таоло Пайғамбарини ва мўмин бандаларини қўллаб-қувватлади. Уларга зафарни ёр этди. Душманлари ноумид бўлиб, келган томонларига қараб кетдилар. Улар бор имкониятларини ишга солиб, ҳамма арабларни тўплаб келсалар ҳам, бирор нарса қила олмадилар. Улар Расулуллоҳга ва мусулмонларга зарар етказа олмасликларига ишондилар, умидлари узилиб, ортга қайтдилар.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ мусулмонлар эса, Мадинага ғолиб бўлиб қайтдилар. Одамлар қуролларини қўйиб, ҳордиқ чиқара бошладилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам Умму Салама онамизнинг хужраларида жангдаги чанг-кирлардан покланиш учун ғусел қилаётган эдилар, ҳузурларига Жаброил алайҳиссалом келиб:

«Қуролни қўйдингми, эй Аллоҳнинг Расули?» деди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳа», дедилар.

«Лекин фаришталар қуролларини қўйганлари йўқ. Ҳозир душманни қувишдан қайтаётган пайтим. Аллоҳ таборака ва таоло Бани Қурайза томон юришингни буюради», деди Жаброил алайҳиссалом.

Бани Қурайза Мадинадан бир неча масофа четроқда яшар эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ мусулмонлар уларнинг масканларига борганларида яҳудийлар қўрғонлари ичига кириб беркиниб олдилар. Қамал бошланди. Мусулмонлар учун уларнинг мудофаасини бузиб ўтиш жуда ҳам қийин бўлди.

Қамал чўзилиб кетгандан кейин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу билан Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳуни чакириб, нима қилиб бўлса ҳам душман қалъасини очишни топширдилар. У зот икковларига, ёки Ҳамза татиган нарсани татийсизлар, ёки уларнинг қўрғонини фатҳ қиласизлар, дедилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ҳазрати Али розияллоҳу анҳу билан яҳудийларнинг мустаҳкам қўрғони олдига етиб бордилар ва икковлари ўзларига Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам айтган гапларни:

«Ёки Ҳамза татиган нарсани татиймиз, ёки уларнинг қўрғонини фатҳ қиламиз!!!» деб наъра тортдилар.

Сўнгра икковлари жанг қила бориб, қўрғон ичига

Ўзларини отдилар ва инсон ақлини лол қиладиган даражада пахлавонлик ва баҳодирлик намуналарни кўрсатиб қалъа химоячилари билан жанг қилдилар. Улар жанг қила бориб кўрғон эшикларини очдилар. Аллоҳнинг лашкарлари «Аллоҳу Акбар!» садолари остида душман устига ҳужум бошладилар. Аллоҳ Ўз лашкарларига нусрат берди.

«ВОДИЛ ҚУРО»ДА

Хайбар фатҳидан сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Водил Қуро томон юрдилар. Бу водий кишлоқлари кўп бўлгани учун ҳам шу ном ила аталар эди. Унда араблар билан яҳудийлар ҳам яшар эдилар. Бу жой Арабистон яриморолидаги энг ҳосилдор ерлардан бўлиб, унда булоқлар ва қудуқлар кўп эди. У Хайбар билан Тиймаа номли жойнинг орасида эди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам у ернинг аҳолисига Ислом динини таклиф қилдилар. Агар Исломга кирсалар, молларини ҳам, қонларини ҳам сақлаб қолишлари мумкинлигини айтдилар. Аммо улар Исломни қабул қилмадилар.

Орада уруш бўлди. Бу урушда саҳобалар орасида Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу янада шуҳрат қозондилар. Мусулмонлар нусратга эришиб, кўплаб нарсаларни ўлжага олдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўлжаларни саҳобаларига тақсимлаб бердилар. Ер ва хурмоларни яҳудийларга ҳосилига тенг шериклик шарти билан қолдирдилар.

БОШҚА ЖАНГЛАРДА

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан у зотнинг барча жангларида иймон ва ихлос-ла иштирок этдилар.

Имом Ҳоким бу ҳақда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анхунинг ўзларидан қуйидаги ривоятни келтирадилар:

«Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қай бир жанг ёки сарийяга чиққан бўлсалар, албатта, мен ҳам чикдим».

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Ҳудайбийя сулҳида ҳам қатнашиб, Ризвон байъати иштирокчилари каторига қўшилишга мушарраф бўлдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ўз одатларича, Хайбар жангида ҳам мислсиз фидокорлик кўрсатдилар. Ўша куни ҳазрати Али розияллоҳу анҳу яҳудийларнинг паҳлавони Михрабни ер тишлатганларидан кейин унинг укаси паҳлавон Ясир майдонга чикди. У ўз найзасини мусулмонларга қарата силтаб кела бошлади. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу унинг қаршисига чикдилар. Шунда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу у кишига:

«Сенга қасам ила айтаманки, уни менга қўйиб бер», деди.

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу четга чикдилар. Ясир найзасини ўйнатиб келаверди. Унинг қаршисида Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу пайдо бўлдилар.

Шунда у кишининг оналари Софийя розияллоҳу анҳо:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Менинг ёлғиз ўғлим қатл бўладими!?» деди.

«Йўқ! Сенинг ўғлинг уни қатл қилади», дедилар у зот. Бас, Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу уни қатл қилди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Батаҳқиқ, Хайбар марҳабо, деди ва осон бўлди», дедилар.

ФАТҲДА

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам одамларга Маккани фатҳ қилишга тайёргарлик кўришга амр

бердилар. У зот бу ишни сир тутиш лозимлигини алоҳида таъкидладилар.

Ҳотиб ибн Абу Балтаъа эса Пайғамбар алай-хиссаломнинг юришга қасд қилганликлари ҳақида хат ёзиб, бир аёл орқали Қурайш қабиласига юборди. Аллоҳ таоло Пайғамбаримиз алайҳиссаломнинг дуоларини қабул айлаб, бунинг хабарини у зотга билдирди.

Пайғамбар алайҳиссалом ҳазрати Али, Зубайр ибн Аввом ва Микдодни чақириб: «Тезда йўлга отланинглар, сизларга бир боғ дуч келади, у ердан бир аёлни топасизлар, унда хат бор, ўша хатни олиб қайтинглар», дедилар.

Учовлон от чоптириб боққа бориб, аёлни топишди ва хатни чиқар, дейишди. Аёл менда хат йўқ, деди. Шунда учовлон хатни қидириб бўлса ҳам топишларини ишора қилиб: «Ё хатни чиқарасан, ё кийимларингни ечасан!» дейишди.

Аёл ноилож соч турмаклари орасидан хатни чиқариб берди. Учовлари хатни олиб, Пайғамбар алайҳиссалом ҳузурларига олиб боришди. Қарашса, Ҳотибнинг мушрикларга ёзган хати экан.

Бу ходисада ҳам Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анхунинг махсус топшириқларни бажарувчилик сифатлари кўл келди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккани фатҳ қилиб, шаҳарга музаффар ҳолларида кириб борганларида у зотнинг лашкарлари чап қанотининг қўмондони Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу эдилар. Ўша куни Ислом лашкарининг ўнг қанотига Микдод ибн Асвад розияллоҳу анҳу қўмондонлик қилар эдилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккага кириб, ҳамма тинчиб бўлганидан кейин Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ва Микдод ибн Асвад розияллоҳу анҳу отлари билан у зотнинг ҳузурларига келдилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўрниларидан туриб бориб, кийимлари

билан уларнинг юзларидаги ғуборни артдилар ва:

«Мен отга икки ҳисса ўлжа, отликқа бир ҳисса ўлжа тайин қилдим. Ким уни ноқис қилса, уни Аллоҳ ноқис қилсин», дедилар.

ҲУНАЙНДА

Уламоларимизнинг таъкидлашларича, Аллоҳ таоло Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳуга энг яхши жангчига керак бўлган барча сифатни берган эди. У киши жангчи сифатида ўзига-ўзи жуда ҳам ишонар ва Аллоҳ таолодан бошқа ҳеч кимдан ёрдам кутмас эдилар. Жанг пайтида агар юз минг кишилик лашкарнинг бири бўлсалар ҳам, ўзларини ёлғиз ҳис қилар ва жангнинг масъулияти фақат ўзларининг елкаларида тургандек ҳаракат қилар эдилар. Яна у киши бошқалардан жангчи сифатида сабот-матонатлари ва кучли бардошлари билан ажраб турар эдилар.

Макка фатҳидан кейин Ҳунайн жанги бўлди. Унда аввалги ғалабалардан ва ададларининг кўплигида ғурурга кетган мусулмонлар душманнинг пистирмасига дуч келиб, ҳар тарафга тиркираб қоча бошладилар. Фақат Аллоҳ таолонинг инояти ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сабот ва матонатлари туфайли кейинчалик ишлар юришиб кетди. Аллоҳ таоло Ўз Расулига нусрат берди.

Шунда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг кўзи пана жойда яна пистирма куриб, пайт пойлаб турган мушрикларнинг бошлиғи Молик ибн Авфни кўриб қолдилар. Вазият жуда нозик эди. Бир лаҳза кечикилса, мусулмонларнинг бир қанча бошлиқлари нобуд бўлишлари мумкин эди. Ана шундоқ таҳликали бир пайтда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бир ўзлари душман тўпи устига от солдириб бордилар. Ҳеч нарсадан тап

тортмай душман устига ҳамла қилиб, уларни тиркиратиб юбордилар.

Бундоқ ишни қилиш учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаворийси керак эди.

Бундоқ ишни қилиш учун Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу керак эди.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида котиблик қиладиган оз сонли мирзалардан бири эдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Ҳабашистонда бўлган вақтларида Нажоший у кишига қимматбаҳо калта найза совға қилган эди. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ўша найзани Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга совға қилган эдилар. Найза икки ийд ва бошқа кунлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларида кўтариб юрилар эди.

Кейинчалик аббосий халифалардан Мутаваккилга ўша найза етиб келганда худди Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг олдиларида кўтариб юрилгандек ўз олдида уни кўтариб юрилишига амр қилган.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўттиз саккизта ҳадиси шариф ривоят қилганлар.

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР СИДДИҚ ДАВРИДА

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафийқи Аълога интиқол қилганларидан кейин, рошид халифалар даврида ҳам ўзларининг Аллоҳ таоло йўлидаги ҳаракатларини шараф билан давом эттирдилар.

Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг халифалик даврларида Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу аввало, муртадларга қарши олиб борилган урушларда фаол қатнашдилар.

Кейин эса, музаффар фотиҳлар орасида Шомга юриш қилдилар. У киши Ярмукдаги тарихий жангнинг бош қахрамонларидан бири бўлдилар.

Ана ўша ҳақиқат ҳақида келган ривоятлардан бирини ўрганамиз.

2977- عَنْ عُرْوَةَ بْنِ الزُّبَيْرِ ط أَنَّ أَصْحَابَ النَّبِيِّ ρ قَالُوا

لِلزُّبَيْرِ يَوْمَ الِيرْمُوكِ: أَلَا تَشُدُّ فَتَشُدَّ مَعَكَ فَحَمَلَ عَلَيْهِمْ فَضْرُهُ
ضَرْبَتَيْنِ عَلَى عَاتِقِهِ بَيْنَهُمَا ضَرْبَةٌ ضَرَبَهَا يَوْمَ بَدْرٍ قَالَ عُرْوَةُ: فَكُنْتُ
أَدْخِلُ أَصَابِعِي فِي تِلْكَ الضَّرَبَاتِ أَلْعَبُ وَأَنَا صَغِيرٌ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

2977. Урва ибн Зубайр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари Ярмук куни Зубайрга, бир ҳамла қилмайсанми, биз ҳам сен билан бирга ҳамла қилар эдик, дедилар. Бас, у ҳамла қилди. У(душман)лар унга елкасидан иккита зарба бердилар. Ўша икки зарба орасида Бадр куни олган зарбаси ҳам бор эди. Урва, мен кичкиналигимда, ана ўша зарбаларга бармоқларимни тикиб ўйнар эдим, деди».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Ярмук Шомдаги жойлардан бирининг номи бўлиб, у ерда Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг халифаликлари охирида румликлар билан мусулмонлар орасида дунё тарихидаги энг катта жанглардан бири бўлиб ўтган. Рум аскарига Моҳон Арманий бошлиқ бўлган. Ислом лашкари қўмондони Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу бўлганлар. Ярмукда икки тараф орасида беш марта катта тўқнашув бўлган. Румликлардан бир юз беш минги қатл, қирқ минги асир бўлган, мусулмонлардан

тўрт минг киши шаҳид бўлган. Аллоҳ таоло Ўз лашкарига нусрат бериб, кофирларни мағлуб этган.

Ана ўша тарихий жангда ўзини кўрсатганлардан бири Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бўлганлар. Ушбу ривоятда қайд қилинганидек, у киши мусулмонларга ўрناк бўлиб, душман устига ҳамлани бошлаб берганлар. У киши Ярмук жанги давомида елкаларидан иккита жароҳат ҳам олганлар. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу орт тарафидан яраланганлари у кишининг чексиз жасорати ва душманларнинг ўта номардлиги аломатидир. Душманлар Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу билан юзма-юз келишдан кўрқиб, орқа томонларидан хоинларча зарба берганлар.

ҲАЗРАТИ УМАР ДАВРИДА

Имом Тобарий Солим ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Умар розияллоҳу анҳу халифа бўлганидан кейин Абу Бакр розияллоҳу анҳуга тайин қилинганча маошни олишда давом этди. Аммо унинг ҳожати кўпайди. Муҳожирлардан бир гуруҳи тўпландилар. Уларнинг ичида Усмон, Али, Толҳа ва Зубайр розияллоҳу анҳум бор эдилар.

Зубайр: «Умарга унинг маошини зиёда қилишимиз ҳақида гапирсак бўлар эди», деди.

Али: «Бу аввалроқ бўлиши керак эди. Юринглар, борайлик», деди».

Ушбу ривоятдан кўриниб турибдики, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг даврларида Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу мусулмонлар мажлисининг етакчи аъзоларидан бири бўлганлар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг даврларида Мисрни фатҳ қилишда Амр ибн Осс розияллоҳу анҳудан кейинги иккинчи шахс

ҳисобланганлар.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Шомга келганларида Амр ибн Осс розияллоҳу анҳу Мисрнинг мавқеини, унинг Рум учун катта қувват эканини эслатиб, уни фатҳ қилишга изн сўраган эди. Ўша вақтда Миср Румга қарам бўлиб, у тарафдан қўйилган ҳоким томонидан бошқарилар эди.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу кейинроқ Амр ибн Осс розияллоҳу анҳуни Миср томон катта лашкар ила юборди. Ортидан Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бошчилигида мадад кучлари жўнатди.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Мисрга яқинлашиб борганларида у кишига Мисрнинг амиридан мактуб келди. Унда бу ерда ўлат тарқалди, бу юртга кирма, дейилган эди. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу: «Мен фақат ўлим учун, ўлат учун келганман», дедилар ва Мисрга кирдилар. У кишининг ўзига хос байроқли беш юз кишидан иборат лашкари бор эди. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ўз лашкарлари олдида қуйидаги байтларни айтиб борар эдилар:

«Мен Зубайрман, Мислнинг боласи.

Шижоатли шер, Ислом саркардаси.

Буюк ҳимматли, ҳужмкор саркардаси.

Қатл этурман кўринса, душман қораси.

Жанг куни бўлса, мен жангчилар сараси.

Ислом динига нусрат берувчи боласи».

Мусулмонлар билан Нуба аҳлининг тузган аҳдномалари остига «Зубайр ва унинг икки ўғли—Абдуллоҳ ва Мунзир гувоҳ бўлишди. Вурдон ёзди», деб ёзилган эди.

Бундан Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг даврларига келиб, ёлғиз ўзлари эмас, балки ўғилларини ҳам Аллоҳ таолонинг йўлида хизматга жалб қилганлари чиқади.

Умуман, серфарзанд бўлган Зубайр ибн Аввом розияллоху анху ўғилларини ҳам баҳодир, жасур киши бўлиб яшашларини истар эдилар. Шунинг учун ҳам ўғил фарзандларига буюк, мақоми улуг саҳобаларнинг исмларини қўйган эдилар.

Абдуллоҳни Абдуллоҳ ибн Жаҳш розияллоху анхунинг, Мунзирни Мунзир ибн Амр розияллоху анхунинг, Урвани отаси Урва ибн Амр розияллоху анхунинг, Ҳамзани Ҳамза ибн Абдулмуттолиб розияллоху анхунинг, Жаъфарни Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоху анхунинг, Мусъабни Мусъаб ибн Умайр розияллоху анхунинг, Холидни Холид ибн Саъид розияллоху анхунинг хотираларига шундай исмлар ила номлаган эдилар.

Кейинчалик Зубайр ибн Аввом розияллоху анху Мадинаи Мунавварага қайтиб, ҳазрати Умар розияллоху анхуга бошқа ишларда ёрдам бердилар. Хусусан, очлик йилида у киши катта фидокорлик кўрсатиб, меҳнат қилдилар.

Ҳазрати Умар розияллоху анхуга суиқасд қилингандан кейин ўринларига халифа бўлиши керак бўлган олти кишилик номзодлар ичида Зубайр ибн Аввом розияллоху анхунинг ҳам бўлиши ўша пайтда у кишининг мусулмон жамиятида тутган мартабаларига далолат қилади.

Имом Муслимнинг ривоятида келишича:

Одамлар (Умарга):

«Эй мўминларнинг амири, васият қилинг, ўрнингизга халифани танланг», дедилар. У зот:

«Сизларнинг ишингизни тиригимда ҳам, ўлигимда ҳам кўтараманми? У ишдан менинг насибам озгина бўлишини, фойдамга ҳам, зараримга ҳам бўлмасини хоҳлар эдим. Агар ўрнимга халифа тайин қилсам, мендан яхши киши тайин қилган (яъни, Абу Бакр). Агар сизларни шундоқ тарк қилсам, мендан яхши киши сизларни шундоқ тарк қилган (яъни, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам)», деди.

Абдуллоҳ ибн Умар, у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни зикр қилганида ўз ўрнига бировни тайин қилмаслигини билдим, деди.

Сўнгра Умар: «Бу ишга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам рози ҳолларида вафот этган кишилар; Али, Усмон, Зубайр, Саъд, Толҳа ва Абдурроҳман(ибн Авф)дан бошқани ҳақли кўрмайман. Сизларга Абдуллоҳ ибн Умар гувоҳ бўлади. Унинг ўзига амирликдан ҳеч нарса йўқ. Бу унинг учун таъзияга ўхшаган бир нарса. Агар амирлик Саъдга етса, яхши. Агар ундоқ бўлмаса, сиздан ким амир килинса, ундан ёрдам олиб турсин. Мен уни ожизлик ёки хиёнат юзасидан ишдан олганим йўқ», деди».

Ушбу олтиликдан Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг ўринларига халифа этиб сайландилар.

ҲАЗРАТИ УСМОН ДАВРИДА

Бу даврга келиб Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Ислом жамиятининг энг кўзга кўринган арбобларидан бирига айланган эдилар. Ҳатто ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳуга бир гап бўлиб қолса, ўринларига Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳуни халифа қилиш ҳақида маслаҳатлар ҳам бўлган.

2978- عَنْ مَرْوَانَ بْنِ الْحَكَمِ ط قَالَ: أَصَابَ عُثْمَانَ بْنَ عَفَّانَ رُعَافٌ شَدِيدٌ سَنَةَ الرُّعَافِ حَتَّى حَبَسَهُ عَنِ الْحُجِّ وَأَوْصَى فَدَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ مِنْ قُرَيْشٍ قَالَ: اسْتَخْلِفْ قَالَ: وَقَالُوهُ؟ قَالَ: نَعَمْ قَالَ: وَمَنْ؟ فَسَكَتَ ثُمَّ دَخَلَ عَلَيْهِ رَجُلٌ آخَرُ فَقَالَ: اسْتَخْلِفْ فَقَالَ: وَقَالُوا؟ فَقَالَ: نَعَمْ قَالَ: وَمَنْ هُوَ؟ فَسَكَتَ قَالَ: فَلَعَلَّهُمْ قَالُوا الزُّبَيْرُ؟ قَالَ:

نَعَمْ قَالَ: أَمَّا وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ إِنَّهُ خَيْرُهُمْ مَا عَلِمْتُ وَإِنْ كَانَ
لَأَحَبَّهُمْ إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

2978. Марвон ибн Ҳакам розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Бурун қонаш йили Усмон шиддатли бурун қонашга мубтало бўлди. Ҳатто, бу(хасталик) уни ҳаждан қолдирди. У васият ҳам қилди. Бас, Қурайшдан бир одам унинг олдига кириб:

«Ўрнингга халифа қолдир», деди.

«Ҳали шуни ҳам айтишдими?» деди у.

«Ҳа», деди.

«Кимни?» деди у.

Ҳалиги одам жим қолди. Сўнгра, унинг олдига бошқа бир одам кирди ва:

«Ўрнингга халифа қолдир», деди.

«Ҳали шуни ҳам айтишдими?» деди у.

«Ҳа», деди.

«Кимни?» деди у.

У одам жим қолди. Шунда у:

«Эҳтимол, Зубайрни айтишгандир?» деди.

«Ҳа», деди халиги одам.

«Аммо, жоним қўлида бўлган Зот билан қасамки, менинг билишимча, у уларнинг ичида энг яхшиси. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга энг маҳбублари эди», деди у».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Ўттиз биринчи ҳижрий санада Мадинаи Мунавварада оммавий бурун қонаш касали тарқалган. Шунинг учун ўша йил Бурун қонаш йили номини олган. Ўшанда халифа ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу ҳам бу дардга мубтало бўлганлар. Ўшанда ушбу ривоятда зикр қилинган гап-сўзлар бўлиб ўтган.

Бу ривоятдан Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг халифа Усмон розияллоҳу анҳу ва мусулмонлар ҳузурида обрўлари жуда ҳам катта бўлганлиги келиб чиқади.

Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳунинг:

«Аммо, жоним қўлида бўлган Зот билан қасамки, менинг билишимча, у уларнинг ичида энг яхшиси. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга энг маҳбублари эди», деганларини шарҳ қилиб ўтиришнинг ҳам ҳожати бўлмаса керак.

Кейин ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу тузалиб кетдилар. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бўлсалар, у кишига ёрдам беришда давом этдилар. У кишини фитначилар хуружидан ҳимоя қилишда жонбозлик кўрсатдилар. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ўғилларини халифани фитначилардан ҳимоя қилиш гуруҳига қўшдилар. Фитначилар халифа Усмон Зуннурайнни номардларча қатл этганларида эса, қаттиқ надомат қилдилар. Бу ишда бўлган зулмни рад қилиш учун халифанинг ўчини олиш ҳақидаги талабнинг бошлиқларидан бирига айландилар.

ҲАЗРАТИ АЛИ ДАВРИДА

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу ҳазрати Алига халифа сифатида байъат қилинганидан кейин фитначилардан ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳунинг қасосларини зудлик билан олишни талаб қилганлардан бўлдилар. Тўртинчи халифанинг қасос олиш учун қулай вақтни топиш кераклиги ҳақидаги гаплари ҳам у кишини тинчита олмади.

Умрбўйи ҳар қандай душманни енгиб ўрганган Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бир тўп фитначилардан Ислом жамияти бошлиғини ҳимоя қилина олинмаганидан қаттиқ афсусда эдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу тезроқ фитначиларни йўқ қилиб ҳаммаёқни тинчитиш тарафдори эдилар.

Шунинг учун ҳам халифадан изн олиб, Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу билан бирга, умрага борганларида ўша ерда бу масалани кўтараётганларга қўшилдилар. Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бу ишни тезроқ тинчитилмаса гап кўпайиб, мусулмонлар ичида катта ихтилофлар бўлишини англаб етдилар. Одамлар орасини ислоҳ қилиш мақсадида ҳажга келган вақтида Маккада турган Оиша онамизни ва халифанинг ўчини олиш тарафдорларини олиб, Басрага қараб юрдилар.

Бу хабарни эшитган ҳазрати Али розияллоҳу анҳу ҳам Шомга кетаётган ерларида йўлни Басра томон бурдилар.

Ҳамманинг фикри ва режасида мусулмонлар орасини ислоҳ қилишдан бошқа нарса йўқ эди.

Али ибн Абду Толиб розияллоҳу анҳу Оиша онамизнинг ҳузурларига Қаъқоъ ибн Амр розияллоҳу анҳуни юбордилар. У киши мўминларнинг онаси олдиларига бориб:

«Онажон, сизни бу юртга нима олиб келди?» деди.

«Одамлар орасини ислоҳ қилиш», дедилар.

Сўнгра Қаъқоъ ибн Амр розияллоҳу анҳу Зубайр ибн Аввом, Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳумога юзланиб:

«Сиз иккингишни нима олиб келди?» деди.

«Одамлар орасини ислоҳ қилиш», дейишди.

«Менга айтинглари-чи, бу ислоҳ қандоқ бўлади?» деди.

«Усмоннинг ўчини олиш, унинг қотилларини қатл қилиш билан бўлади», дейишди.

«Икковингиз Басра аҳлидан унинг қотилларини қатл қилдингиз. Икковингиз уларни қатл қилмасингиздан олдин қатл қилганингиздан кейиндагига қараганда яхши ҳолатда эдингиз. Олти юз кишини қатл қилдингиз, олти минг киши

уларнинг ёнини олиб чиқди.

Мана, сизлар қотиллардан бири Ҳарқовс ибн Зухайрни изламокдасиз, аммо топа олмаяпсиз. Чунки уни олти минг киши беркитмокда ва ҳимоя қилмокда. Сизлар мўминларнинг амири Алини имкон бўлгунча Усмоннинг қотилларини қатл қилишни орқага суриб турганини кечира олмайсизларми?

Ҳозир барча Ислом юртларида ихтилоф бўлиб турибди. Робийъа ва Музардан кўплаб одамлар аёвсиз урушга тайёргарлик кўрмоқдалар!!» деди.

«Сен нимани маъқул кўрасан, эй Қаъқоъ?» дедилар Оиша розияллоҳу анҳо

«Мен офиятни устун кўриб, байъат беришингларни маъқул кўраман. Аввал бўлганингиздек, ҳозир ҳам яхшилик калитлари бўлишингизни маъқул кўраман. Бизни балого йўлиқтирманглар!» деди.

Улар Қаъқоъ ибн Амр розияллоҳу анҳунинг гапларидан қаноат ҳосил қилишди. Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу ваҳҳаҳу Басрага келишлари ҳаммага сулҳни эълон қилинишига, жинойтчиларга жазо беришни халифага ҳавола қилишга, у киши имконини топиб, уларни тезда жазолашига келишилди.

Қаъқоъ ибн Амр розияллоҳу анҳу Али ибн Абу Толибнинг ҳузурларига бориб суюнчилик хабарни айтганида, у киши беҳад қувондилар.

Ўша куни Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу тўнғич ўғлига куйидаги ривоятда келган гапларни айтган эдилар.

2979- عَنْ عُرْوَةَ ۞ قَالَ: أَوْصَى الزُّبَيْرُ إِلَى ابْنِهِ عَبْدِ اللَّهِ

صَبِيحَةَ الْجَمَلِ فَقَالَ: مَا مِنِّي عُضْوٌ إِلَّا وَقَدْ جُرِحَ مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ۞
حَتَّى انْتَهَى ذَاكَ إِلَى فَرْجِهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

2979. *Урва розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Зубайр Туя куни тонгида ўз ўғли Абдуллоҳга, менинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бўлган жанглarda жароҳатланмаган аъзом йўқ, деб айтган, ҳатто у нарса фаржида бўлганини таъкидлаган эди».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу бу гапларни ўз ўғиллари Абдуллоҳга кўнгиллари бирор нохушликни сезганидан айтган бўлсалар керак.

Дарҳақиқат, Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг баданларининг соғ жойи қолмаганига кўпчилик гувоҳ бўлган.

Абу Нуъайм раҳматуллоҳи алайҳу Ҳафс ибн Холиддан куйидагиларни ривоят қиладилар:

«Ҳузуримизга Мусилдан келган бир шайх менга мана буларни айтиб берди:

«Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳуга унинг сафарларидан бирида ҳамсафар бўлдим. Унга бир очиқлик жойда жунублик етди. У мени тўсиб тур, деди. Мен уни тўсиб турдим. Қўққисдан унинг бадани қилич теккан тиртиқларга тўла эканига кўзим тушиб қолди. Шунда:

«Аллоҳга қасамки, сенда ҳеч кимда кўрмаган асарларни кўрдим», дедим.

«Ҳали, уларни кўрдингми?» деди.

«Ҳа», дедим.

«Аммо, Аллоҳга қасамки, уларнинг ҳаммаси фақат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга ва Аллоҳнинг йўлида бўлган жароҳатлар», деди».

Ана шундоқ ишларни кўрган киши ҳам сулҳга кўнган бир пайтда фитначилар ўша кечаси игнанинг устида ётгандек жойларига ётдилар. Улар тонг қоронғисида нима қилиб бўлса ҳам орада уруш қўзғашга келишиб олган эдилар.

Тонг коронғисида ададлари икки минг атрофида бўлган фитначиларнинг кучлари ширин орзулар оғушида ухлаб ётган кишилар устига бирдан ҳужум бошладилар. Одамлар шошилиб туриб, силоҳларига ёпишдилар. Ўйлаб ўтиришга, нима бўлганини суриштиришга имкон ҳам, вақт ҳам йўқ эди.

Басраликлар Алининг одамлари бизни алдашган экан, деган фикрдан бошқа нарсани ўйламас эдилар.

Бўлаётган ишлар Али ибн Абу Толибга етиб борганида:

«Одамларга нима бўлди!» деб сўрадилар.

«Басра аҳли бизни уйқумизда босишди! Улар бизни алдадилар!» деб жавоб беришди кишилар.

Ана шундоқ тарзда сулҳ тузиб турган икки тараф ўртасида тарихда «Туя жанги» номини олган қаттиқ жанг бошланиб кетди.

Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу важҳаҳу атрофларида шиддат билан ўйнаётган қиличлар, санчилаётган найзалар ўрмони ичида, отилаётган камон ўқлари ёмғири остида, сафларнинг орасида тинмасдан:

«Менга Толҳани чақиринглар!!!»

Менга Зубайрни чақиринглар!!!» деб тинмай жар солар эдилар.

Бу нидолар нариги тараф бошлиқлари бўлган Толҳа ва Зубайр розияллоҳу анҳумога етиб борди. Улар Али ибн Абу Толибнинг рўбарўларига чиқдилар.

Шунда бутун вужудини дард-алам ўти ёндираётган Али ибн Абу Толиб:

«Эй Зубайр! Эслагин! Бир куни мени Расулуллоҳга қараб келаётганимни кўриб, кулган эдинг!

Расулуллоҳ сендан, уни яхши кўрасанми, эй Зубайр, деб сўрадилар.

Сен, ҳа, дединг.

У зот сенга, аммо сен унга қарши золим ҳолингда жанг

килурсан, дедилар».

Шунда Али ибн Абу Толиб соф қалбларидан чиққан нидо ҳақиқий иймонгина содир этиши мумкин бўлган мўъжизани содир этилишига сабаб бўлди. Иймон мўъжизаси содир бўлди.

Зубайр розияллоху анху Али ибн Абу Толиб каррамаллоху важҳаҳунинг гапларига жавобан:

«Тўғри! Сен менга эсимдан чиққан нарсани эслатдинг!» дедилар-да, қўлларидаги қилични ерга ташлаб, сафларни ёриб жанг майдонидан чиқиб кетдилар. У киши билан бир вақтда Толҳа розияллоху анху ҳам чиқиб кетдилар.

Ўшанда Зубайр ибн Аввом розияллоху анҳунинг фақат мард эмас, мардларнинг марди эканликлари намоён бўлди.

Ўз ижтиҳодлари билан кўпчилик манфаати учун деб қилаётган ишлари нотўғри эканини англаган лаҳзада ундан қайтган бу икки мард инсонни ўша куни номардлар номардларча қатл этдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоху анху жанг майдонини ташлаб чиқиб, йиртқичлар водийси номли водийда Роббисига илтижо қилиб намоз ўқиётган пайтларида Амр ибн Журмуз исмли бадбахт томонидан қатл этилдилар.

Жангдан сўнг Али ибн Абу Толиб ўз одамлари билан қароргоҳларида ўтирган эдилар, бир киши келиб:

«Зубайр розияллоху анҳуни ўлдирган Амр ибн Журмуз киришга изн сўрамоқда», деди.

Ҳазрати Али изн бердилар.

Қотил халифадан мукофот олиш умидида мағрур ҳолида шахдам қадамлар билан кириб келди. Аммо унинг кўзи Али ибн Абу Толиб каррамаллоху важҳаҳуга тушиши билан попути пасайиб қолди.

«Қўлингдаги Зубайрнинг қиличими?» дедилар у киши.

«Ҳа, уни ўлдирганимдан кейин олдим», деди у титраб-қақшаб.

Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу важҳаҳу қилични ўнг қўллари билан олдилар. Сўнг икки қўллари билан ушлаб оғизларига олиб келиб, ҳам меҳр, ҳам маҳзунлик ила ўпдилар, кўзларидан дув-дув ёшлар тўкилиб ёноқларини ювди. Ва:

«Бу қилич билан унинг эгаси Расулуллоҳдан ғамни кетказган эди!» дедилар.

Бир оздан сўнг Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу важҳаҳу қаҳру ғазаб тўла кўзларини қотилга тикиб туриб:

«Аммо сен, эй Ибн Софийянинг қотили, дўзахнинг башоратини олавер!» дедилар.

БОШҚА СИФАТЛАРИ

Шу ерда аввало, Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анхунинг сифатлари ҳақида икки оғиз гапириб ўтайлик. Тарихчилар ривоят қилишларича, Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу баланд бўйли, улов минсалар оёқлари ерга тегай деб турадиган, соқоллари ингичка, ёноқлари кичкина, қотма жуссали ва ўта чидамли одам эдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу васф қилинган жанговар сифатларидан ташқари вафодорлик, бир сўзлик, карамлик, сахийлик каби инсоний сифатларга ҳам эга эдилар.

Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу аввал ўта камбағал ҳаёт кечирганлар. Ҳатто ровийлар у кишининг хотинлари Асмаа бинти Абу Бакр розияллоҳу анҳонинг камбағалликдан қийналиб, уй ишларидан ташқари қўй-мол боқиш, саҳродан ўтин териб, бошига қўйиб кўтариб келиш ишлари билан ҳам машғул бўлганларини келтирадилар.

Кейинроқ, Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу тижорат билан шуғулланганлар ва яхшигина пул топадиган бўлганлар. Аммо ўшанда ҳам у кишининг ўта сахийликлари туфайли уйларида бир нарса турмаган. Катта

маблағ тушган бўлса ҳам уйларига етиб келмас эди. Йўлдаёқ одамларга бериб юборар эди, дейишади гувоҳлар.

Шунинг учун ҳам Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу вафот этишларидан олдин катта ўғилларига қарзни узишни алоҳида таъкидлаб васият қилганлар.

Имом Бухорий қилган узун ривоятда Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳунинг тўнғич ўғиллари Абдуллох ибн Зубайр розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтади:

«Зубайр «Туя куни» мени чақирди. Мен унинг ёнига бориб, турдим. Бас, у:

«Эй ўғлим! Бугун ўлдириладиган ёки золим бўлади, ёки мазлум бўлади. Бугун мен мазлум ҳолда қатл этиладиганга ўхшайман. Менинг энг катта ғамим, қарзимдир. Сенингча, қарзимиздан ошган молимиз қолармикан? Эй ўғлим, молу мулкимизни сотиб, қарзимни уз!

У учдан бирни васият қилди. Унинг учдан бирини у(Абдуллох)нинг болаларига васият қилиб, қарзни узганимиздан кейин бирор нарса ортиб қолса, сенинг болаларингга, деди. Абдуллохнинг баъзи болалари Зубайрнинг болалари Хубайб ва Уббодга тенглашиб қолган эди. Унинг ўша кунларда тўққиз ўғил, тўққиз қизи бор эди.

Абдуллох айтади:

«У менга қарзи ҳақида васият қилиб:

«Эй ўғлим! Агар қарзимни узишда қийналиб қолсанг, мавломдан ёрдам сўра», деди.

Аллоҳга қасамки, унинг нима деяётганини англай олмай:

«Эй отажон! Мавлонгиз ким?» дедим.

«Аллоҳ!» деди.

Аллоҳга қасамки, қачон унинг қарзини узишда қийин ҳолатга тушиб қолсам, эй Зубайрнинг мавлоси, унинг қарзини ўзинг уз, десам, қарз ўзидан-ўзи узилар эди.

Бас, Зубайр қатл қилинди, аммо дийнор ҳам, дирҳам ҳам қолдирмади».

Аллоҳ таолонинг Ўзи Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳудан рози бўлсин!

مناقب طلحة بن عبيد الله ط

ТОЛҲА ИБН УБАЙДУЛЛОҲ РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ

2980- عَنْ عَلِيٍّ ط قَالَ: سَمِعْتُ أُذُنِي مِنْ فِي رَسُولِ اللَّهِ ر
وَهُوَ يَقُولُ: طَلْحَةُ وَالزُّبَيْرُ جَارَايَ فِي الْجَنَّةِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

2980. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Қулоғим Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оғизларидан у зотнинг:

«Толҳа ва Зубайр менинг жаннатдаги қўшнилариmdir», деганларини эшитган».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ҳамма жаннатга кириш-кирмасилигини билмай ташвишда бўлгандан жаннатга кириши шубҳасизлиги ҳақида башорат берилган ўн кишининг бири бўлиш билан бирга, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўз оғизларидан берилган ваъдага биноан, у зотнинг жаннатдаги икки қўшниларининг бири бўлиш бахтига эга бўлган Толҳа исмли бахтли инсон ким ўзи?

Бу саодатманд инсоннинг асли ким, қаерда ўсган, Исломга қандоқ равишда кирган ва нима ишлар қилганки, бундай бахтга сазовор бўлибди?

НАСАБ ВА ИЛК ҲАЁТ

Бу зотнинг тўлиқ исмлари Толҳа ибн Убайдуллоҳ ибн Усмон ибн Амр ибн Каъб ибн Саъд ибн Тайм ибн Мурра ибн Каъбдир. У кишининг насаби Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Мурра ибн Каъбда бирлашади.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг оналари Саъба бинти ал-Ҳазрабий бўлганлар. Оналари машҳур саҳобий Аълаа ал-Ҳазрабий розияллоҳу анҳунинг сингиллари эдилар.

Имом Тобарий Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилишларича, Абу Бакр Сиддик, Усмон Зуннурайн ва Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуларнинг оналари билан бирга Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг оналари Саъба бинти ал-Ҳазрабий розияллоҳу анҳо ҳам Исломга кирганлар. Кейин Саъба бинти ал-Ҳазрабий розияллоҳу анҳо ҳижрат ҳам қилганлар ва ўғилларидан кейин вафот этганлар.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг кунялари Абу Муҳаммад бўлган.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу ўз қавмлари ичида обрўли, бой ва тожир одам бўлганлар.

Имом Ҳоким раҳматуллоҳи алайҳи «Мустадрак» номли китобларида Иброҳимдан, у эса Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг ўғиллари Муҳаммаддан қилган ривоятда қуйидагилар айтилади:

«Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу менга айтди:

«Бусро бозорига бордим. Карасам, бир роҳиб ўз ибодатхонасида ўтириб олиб:

«Бу мавсум аҳлларида сўранглар. Уларнинг ичида ҳарам аҳлидан бирор киши бормикан?» демоқда.

«Ҳа, мен борман», дедим.

«Ҳали Аҳмад зоҳир бўлмадими?» деди.

«Аҳмад ким?» дедим.

«Ибн Абдуллоҳ ибн Абдулмуттолиб. Бу ой унинг

чиқадиган ойи. У анбиёларнинг охиргисидир. Унинг чиқиш жойи ҳарамдир. Ҳижрат жойи хурмоли, қора тошли ва шўр-тузли ердир. Сен унга шошилгин», деди.

Унинг гаплари қалбимда ўрнашиб қолди. Тезлаб йўлга чиқиб, Маккага етиб келдим ва:

«Бирор ҳодиса бўлдим?» деб сўрадим.

«Ҳа. Муҳаммад ибн Абдуллоҳ набийликни даъво қилди. Унга ибн Абу Қуҳофа эргашди», дейишди.

Абу Бакр розияллоҳу анхунинг олдига кирдим ва:

«Анови кишига эргашдингми?» дедим.

«Ҳа, сен ҳам унинг олдига бор. Ҳузурига кир. Унга эргаш. У ҳаққа чақирур», деди.

Толҳа унга роҳиб айтган гапларнинг хабарини берди. Абу Бакр Толҳани етаклаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб борди. Толҳа мусулмон бўлди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга роҳиб айтган гапларнинг хабарини берди. Бу хабар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни масрур қилди.

Абу Бакр билан Толҳа мусулмон бўлганларида иккаларини Навфал ибн Хувайлид ибн ал-Адавий тутиб, бир арқонга боғлади. Бани Тамийм иккисини ҳимоя қилмади. Навфал ибн Хувайлид «Қурайш арслони» деб номланар эди».

Ушбу ривоятдан Шомдаги машҳур Бусро бозорига тижорат учун борган Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анхунинг Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хабарларини эшитиши Исломга киришларига ундаганини билиш билан бирга, у киши ўз қавмларида олий мартабали бўлишларига қарамай, мусулмон бўлгани учун азобга учрашдан четда қолмаганларини ҳам билиб оламиз.

Ҳа, мусулмон бўлиш осон эмас. Жаннатга кириш учун унинг йўлидан чиқиб турган тиконларни босиб ўтишга тўғри келади. Ислом йўлида чекилган азоб-уқубатлар ва машаққатлар эса, мўмин банданинг иймонини тоблайти,

холос. Иймони тобланган мўмин эса, Аллоҳ таолонинг дини йўлида тортаётган азобни ҳузур-ҳаловат ўрнига қабул қилади.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу ҳам ўз дини йўлида дучор бўлган азобларни ана шундоқ қабул қилиб олар эдилар.

Имом Бухорий тарихларида Масъуд ибн Харрош розияллоҳу анҳудан қуйидагилар ривоят қилинади:

«Сафо билан Марва орасида саъйи қилиб юрсак, кўпчилик одамлар кўли бўйнига боғлаб қўйилган ёш йигитни ҳайдаб ўтиб қолишди.

«Бунга нима бўлди?» деб сўрадим.

«Бу Толҳа ибн Убайдуллоҳ, диндан чиқди», дейишди.

Бир аёл ортидан ғазабланган ҳолда уни сўкиб борар эди.

«Бу аёл ким?» деб сўрадим.

«Саъба бинти ал-Ҳазрабий, унинг онаси», дейишди».

Қурайшликлар Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳуни бир муддат азоблаганларидан кейин ўзларидан ўзлари уялиб кетишди. Ҳа, ўша жоҳил мушриклар ҳам Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳуни бардавом азоблашга уялдилар. Агар улар бир марта ўз қилмишларидан уялишган бўлса, айти шу уялишлари бўлган бўлса керак.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу қавмнинг энг обрўли кишиларидан бўлиши билан бирга, дину диёнат йўлидаги ҳар қанча хорлик ва зорликка ҳам жон деб чидашлари мушрикларни ҳам уялтириб юборган эди.

«Мустадрак» ва «Исоба» китобларида Мусо ибн Толҳадан қилинган ривоятда Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу қуйидагича васф қилинади:

«Отам Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу оппоқ юзига қизғиш ранг уриб турадиган ўртабўй одам эдилар. Бир оз пастбўйликка мойил эдилар. Кўкрак ва елкалари

кенг эди. Бурилсалар, бир йўла бурилар эдилар. Икки оёклари катта, юзлари гўзал, қирғийбурун эдилар. Юрганда тезлаб юрар эдилар. Сочларини ўзгартирмас эдилар».

Дину диёнат йўлида ҳижрат қилишга амр бўлганда Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу ҳам Мадинаи Мунавварага ҳижрат қилдилар.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу ҳижрат қилиб келганларидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини Каъб ибн Молик Ансорий розияллоҳу анҳу билан биродар қилиб қўйдилар.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг барча жангларида қатнашдилар. Фақат узрли сабабга кўра Бадр жангида қатнаша олмадилар. Ўша пайтда у киши Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу билан бирга алоҳида топшириқ билан бошқа томонга юборилган эдилар.

Икковлари топшириқни шараф билан адо этиб қайтганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам саҳобалар билан Бадрда ғалабага эришиб, Мадинага қайтиб келиб турган эдилар. Албатта, бўлиб ўтган ҳодисадан хабардор бўлишлари билан икковларида, аттанг, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Аллоҳ таолонинг йўлида савоб иш қилиш бахтидан маҳрум бўлибмиз, деб надомат чекишди. Аммо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ҳасратни дарҳол бартараф этдилар. У зот алайҳиссалом Толҳа ибн Убайдуллоҳ ва шерикларини мазкур ишда қатнашганлар етишган савобга эришишларини эълон қилдилар ва жанг иштирокчиларига тақсим қилинган ўлжалар миқдорида уларга ҳам ўлжа тақсим қилдилар.

УХУДДА

Абу Бакр Сиддик розияллоху анху қачон Уҳуд урушини эсласалар, «У куннинг ҳаммаси Толҳанинг куни бўлган эди», дер эдилар.

Қандоқ қилиб, Уҳуд кунининг барчаси Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоху анҳунинг куни бўлганини англаб етишимиз учун ўша кун ҳодисаларини бир оз ўрганишимизга тўғри келади.

Ўша куни мушриклар мусулмонларни таг-туглари билан қириб ташлашларига шубҳа қилмас эдилар.

Икки орада жанг бошланди.

Мусулмонлар шиддатли жанг қилдилар. Айниқса, Абу Дужона Ансорий, Толҳа ибн Убайдуллоҳ, Ҳамза ибн Абдулмуттолиб, Али ибн Абу Толиб, Назр ибн Анас, Саъд ибн Робеъ катта жасорат кўрсатдилар.

Куннинг биринчи ярмида мусулмонлар кофирларга ғолиб келишди. Мушрикларнинг бошлиқларидан етмиш киши қатл этилди. Улар енгилиб, ортга қараб қоча бошладилар. Қочиб-қочиб аёллари турган жойгача бордилар. Аёллар ҳам қочишга тайёрланиб, кийимларини йиғиштира бошладилар.

Мушрикларнинг енгилиб қочаётганини кўрган камончилар Пайғамбар алайҳиссалом қимирламай туришни тайинлаб қўйган жойларини ташлаб кетдилар.

Улар бир-бирларига:

«Қаранглар, ўлжа, ўлжа!» деб қичқиришди.

Амирлари Пайғамбар алайҳиссаломнинг шартларини эсларига солса ҳам, кўнмадилар. Мушриклар батамом енгилиб бўлди, деб гумон қилиб, ўлжа йиғишга киришиб кетдилар ва Уҳуд томонни очик қолдирдилар.

Шу пайт Холид ибн Валид фурсатни ғанимат билиб, мушрикларнинг отлиқларини худди ўша ерга бошлади. У ердан ўтиб, мусулмонларнинг орқа томонларидан бостириб кирди. Холид ибн Валид бошлиқ отлиқлар мусулмонлар устига бостириб келганини кўрган қочиб

кетаётган мушриклар ҳам ўзларини ўнглаб, яна уруш майдонига юзландилар. Натижада мусулмонлар қуршовда қолдилар.

Ҳамма нарса тескарисига айланиб, мусулмонлар енгилар бошладилар. Уларнинг сафида саросима, қўрқув ҳукм суриб, тартибсизлик бошланди. Бундай бўлишини ҳеч ким кутмаган эди.

Мусулмонлар ичида шаҳидлар қўпайди. Мушриклар Пайғамбаримиз алайҳиссалом томонга ҳужум бошладилар. У зот оз сонли кишилар ҳимоясида эдилар. Уларнинг ҳам қўпи ўз Пайғамбарларининг ҳимоясида мардонавор жанг қилиб, шаҳид бўлдилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссолату вассаломнинг муборак юзларига жароҳат етди, пастки жағларидаги бир тишлари синди. Бошлари ёрилди.

Мушриклар у кишини тошбўрон қилишди. У зот Абу Омир Фосиқ мусулмонларни алдаш учун қазиб, устини ёпиб қўйган чуқурлардан бирига тушиб кетдилар. Бошларига кийган дубулғанинг иккита ҳалқаси ёноқларига кирди.

Мусулмонлар саросимага тушиб турган шундай нозик пайтда кимдир:

«Муҳаммад қатл этилди!» деб қичқирди.

Бу катта ва қаттиқ зарба бўлиб, мусулмонларнинг қолган куч-қувватларига ҳам футур етказди. Улар урушни йиғиштириб, енгилиб, ортларига қоча бошладилар.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу мушриклар билан шиддатли жанг қила туриб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга бир тўп мушриклар ҳужум қилаётганини кўриб қолди. У киши ҳамма нарсани унутиб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳимоя қилиш учун учиб борди. Ҳа, ҳар қадамда мушрикларнинг ўнлаб, балки юзлаб қутирган қиличлари, найзалари ва камон ўқларига чап бериб ўзлари севган Пайғамбарларини ҳимоя

қилиш учун жонини фидо қилгани етиб бордилар.

2981- عَنْ أَبِي عُمَانَ τ قَالَ: لَمْ يَبْقَ مَعَ النَّبِيِّ ρ فِي بَعْضِ
تِلْكَ الْأَيَّامِ الَّتِي قَاتَلَ فِيهِنَّ رَسُولُ اللَّهِ ρ غَيْرُ طَلْحَةَ وَسَعْدٍ عَنْ
حَدِيثِهِمَا. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

2981. Абу Усмон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қитол қилган кунларнинг баъзисида Толҳа ва Саъддан бошқа ҳеч ким қолмаган». Бу икковларининг ҳадисидан».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Толҳа ва Саъд розияллоҳу анҳумонинг икковларининг ҳадисларидан иктибос қилиб олинган бу ривоятдаги баъзи кундан мурод Уҳуд уруши кунидир.

Ўша куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан фақат мазкур икки киши қолиб, у зотни ҳимоя қилганлар.

Мушриклар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга худди уяси бузилган арилардек ташланган эдилар. Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу бўлсалар, у зотни уларнинг тинимсиз ҳужумларидан ҳимоя қилар эдилар. Ўнг қўллари билан қиличбозлик қилсалар, чап қўллари ва елкалари билан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қулайроқ жойга ўтиб олишларига ёрдам берар эдилар. Ана шундоқ жанг бўлиб турган вақтда душман қиличларидан бири Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам томон ўтиб кетаётганини кўриб чап қўллари билан ҳалиги қилични ушлаб қолдилар. Душман қиличи Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг кўрсаткич бармоқларини кесиб кетди.

2982- عَنْ قَيْسِ بْنِ أَبِي حَازِمٍ τ قَالَ: رَأَيْتُ يَدَ طَلْحَةَ النَّبِيِّ
وَقَى بِهَا النَّبِيَّ ρ قَدْ شَلَّتْ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

2982. Қайс ибн Абу Ҳозим розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Толҳанинг Набий соллаллоҳу алайҳи васалламни сақлаб қолган қўлини кўрдим. Шол бўлиб қолган эди».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Яъни, кесилиб кетган бармоқнинг қолган қисми ишламайдиган бўлиб қолган эди.

Аллоҳ таоло Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг фидокорликларини Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг душманлар ҳужумидан сақланиб қолишларига сабаб қилди. У кишининг ўзларини фидо қилиб бўлса ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни саломат қолишлари учун қилган ҳаракатлари беҳуда кетмади.

Ўша куни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мушрикларнинг қутурган ҳужумларидан бутунлай қутулиб хавфсиз жойга чиқиб олишларига ҳам Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу сабаб бўлдилар.

2983- عَنْ الزُّبَيْرِ τ قَالَ: كَانَ عَلَى النَّبِيِّ ρ يَوْمَ أُحُدٍ دِرْعَانِ
يَوْمَ أُحُدٍ فَنَهَضَ إِلَى صَخْرَةٍ فَلَمْ يَسْتَطِعْ فَأَقْعَدَ طَلْحَةَ تَحْتَهُ فَصَعِدَ
النَّبِيُّ ρ حَتَّى اسْتَوَى عَلَى الصَّخْرَةِ فَقَالَ: أُوجِبَ طَلْحَةُ. رَوَاهُ
التِّرْمِذِيُّ.

2983. Зубайр розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Уҳуд куни Набий соллаллоҳу алайҳи

васалламнинг устларида иккита совут бор эди. Бир харсанг устига чиқмоқчи бўлдилар. Аммо чиқа олмадилар. Бас, Толҳани пастга ўтказиб туриб, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам устига чиқиб туриб, харсангга кўтарилиб олдилар ва:

«Толҳага вожиб бўлди», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Албатта, душман қиличи, найзаси ва ўқларидан ҳимояланиш учун иккита темир кийим кийиб олган одам учун тоғ шароитида катта харсанг устига чиқиб олиш осон эмас. Ана шундоқ пайтда Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу жанг қила туриб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак оёқлари остига елкаларини кўйиб туриб, у зот алайҳиссаломни омонлик жойига чиқариб кўйганлар. Бу ишларнинг ҳаммаси Аллоҳ таолонинг йўлидаги фидойилик эди. Шунинг учун ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Толҳага вожиб бўлди», дедилар».

Бу Толҳага жаннат вожиб бўлди, деганларидир.

Уҳуд урушининг иштирокчиларидан ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ бундай ҳикоя қиладилар:

«Уҳуд уруши куни Расулуллоҳ одамлардан ажраб ёлғиз қолганларида, мен биринчилардан бўлиб, у киши томон юрдим. Қарасам, бир одам у кишининг олдиларида ҳимоя қилиб уруш қилмоқда:

«Толҳа бўлса эди. Отам ҳам, онам ҳам унга фидо бўлсин! Толҳа бўлса эди. Отам ҳам, онам ҳам унга фидо бўлсин!» деб бориб турсам, орқамдан Абу Убайда худди кушдек учиб келиб қолди. Биргалашиб етиб борсак, Расулуллоҳнинг олдиларида Толҳа йиқилиб ётган экан.

Расули акрам алайҳиссалату вассалом:

«Биродарингизга қаранг, у ҳақлидир», дедилар.

Шу пайт Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёноқларига бир нарсга келиб тегиб, дубулғанинг ҳалқасини киритиб

юборди. Уни Пайғамбар алайҳиссаломдан чиқариб олиш учун борган эдим, Абу Убайда:

«Аллоҳ хайрингни берсин, Абу Бакр, менга қўйиб бер», деди ва оғзи билан у кирган нарсани чиқара бошлади. Пайғамбар алайҳиссаломга озор бермаслик учун тиши билан чиқаришга ҳаракат қилди ва чиқариб олди. Абу Убайданинг олд тиши тушди. Сўнгра мен кейингисини олишга уринган эдим, Абу Убайда яна:

«Абу Бакр, Аллоҳ хайрингни берсин, менга қўйиб бер», деди. Яна тиши билан чиқариб олди. Абу Убайданинг яна бир тиши тушди. Кейин Расулуллоҳ алайҳиссалом:

«Биродарингизга қаранглар, у ҳақлидир», дедилар.

Биз Толҳанинг жароҳатларига қарай бошладик. Унга етмишдан ортиқ ўқ, қилич, найза теккан ва бармоғи кесилиб кетган экан».

Мана буни Аллоҳ таолонинг йўлида, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг нусратларида фидокорлик деса бўлади. Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу ана шундоқ фидокор шахс эдилар ва ўз ниятлари, ихлослари ва фидокорликларига яраша тақдирландилар.

ТАБУК ЖАНГИ

Табук жангига тайёргарлик кўрилиб турган бир вақтда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга баъзи мунофиқ одамлар Сувайлим исмли яҳудийнинг уйига тўпланиб олиб, Табук жангида одамларни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ортда қолишга чақираётганлари маълум бўлди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша ерга бир гуруҳ саҳобалар билан Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳуни юбордилар ва уларга Сувайлимнинг уйига ўт қўйиб юборишга амр қилдилар.

Толҳа розияллоҳу анҳу амрни бажо келтирди.

Бунга ўхшаш топшириқларни Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу жуда ҳам ўринлатиб адо этар эдилар.

ТИРИК ШАҲИД

Аллоҳ таоло Аҳзоб сурасида марҳамат қилади:

«Мўминлардан Аллоҳга берган ваъдаларига содиқ қолган кишилар бордир. Бас, улардан баъзилари ажалини топди. Баъзилари эса, интизор бўлиб турибдир. Улар бирор нарсани алмаштирмадилар».

Яъни, мўминлар ичида Аллоҳ таолонинг йўлида жонини фидо қилишга аҳду паймон берган кишилар бор. Улар мунофиқ ва иймони заифлар каби қўрқоқлик қилмайдилар. Улардан баъзилари Аллоҳ таолога берган аҳду паймонларида содиқ туриб, ўз ажалини топди. Бошқа баъзилари эса, ўша олий мақомни кутмоқдалар.

Албатта, ушбу оятдаги зикр этилган олий мақомга эришган зотлар ким экани ҳар бир мўмин-мусулмонда катта қизиқиш уйғотади. Саҳобаи киромлар ўша бахтли инсон кимлигини била олмай юрар эдилар. Қулай пайт келганда ўша саволни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга бериб, жавоб олишга бир йўл топдилар. У йўл қандоқ йўл эканини ва унинг самараси нима бўлганини Толҳа розияллоҳу анҳунинг ўзларидан эшитамиз.

2984- عَنْ طَلْحَةَ ۞ أَنَّ أَصْحَابَ النَّبِيِّ ۞ قَالُوا لِأَعْرَابِيٍّ

جَاهِلٍ: سَلَهُ عَمَّنْ قَضَى نَجْبَهُ مَنْ هُوَ؟ وَكَانُوا لَا يَجْتَرِئُونَ عَلَى مَسْأَلَتِهِ

يُوقَرُونَهُ وَيَهَابُونَهُ فَسَأَلَهُ الْأَعْرَابِيُّ فَأَعْرَضَ عَنْهُ ثُمَّ إِنِّي أَطَّلَعْتُ مِنْ بَابِ

الْمَسْجِدِ وَعَلَيَّ ثِيَابٌ خُضْرٌ فَلَمَّا رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ۞ قَالَ: أَأَيْنَ

السَّائِلُ عَمَّنْ قَضَى نَحْبَهُ قَالَ الْأَعْرَابِيُّ: أَنَا يَا رَسُولَ اللَّهِ هَذَا مِمَّنْ قَضَى نَحْبَهُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

2984. Толға розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг саҳобалари бир жоҳил аъробийга: «Ўз ажалини топган шахс ҳақида, у ким, деб сўра», дедилар. Улар у зотнинг виқорларидан ҳайкиб, бир нарса сўрашга журъат қила олмас эдилар. Бас, аъробий у зотдан сўради. У зот ўгирилиб олдилар. Сўнгра масжиднинг эшигида устимда яшил кийим ила мен пайдо бўлдим. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам мени кўришлари билан:

«Ўз ажалини топган шахс ҳақида сўровчи қани?» дедилар.

«Менман, эй Аллохнинг Расули», деди аъробий.

«Манави ўз ажалини топган шахслардан», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Яъни, Аллоҳга берган ваъдаларига содиқ қолиб, Унинг йўлида шаҳид бўлиб, ўз ажалини топган кишилардандир, деганлари. Тирик ҳолда юрган одамга бундоқ улуғ мақомнинг берилиши жуда ҳам буюк бир ишдир.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам Толға ибн Убайдуллоҳ розияллоху анхунинг бундоқ улуғ мақомларини бошқа бир ҳадиси шарифларида яна ҳам очикроқ айтганлар.

2985- عَنْ جَابِرٍ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: مَنْ سَرَّهُ أَنْ يَنْظُرَ إِلَى

شَهِيدٍ يَمْشِي عَلَى وَجْهِ الْأَرْضِ فَلْيَنْظُرْ إِلَى طَلْحَةَ بْنِ عُبَيْدٍ اللَّهِ. رَوَاهُ

2985. *Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кимни ер юзида юрган шаҳидга назар солиш хурсанд қилса, Толҳа ибн Убайдуллоҳга назар солсин», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг шахслари учун бу марҳамат улуғ мақом эди. Ер юзида кадам босиб юрган тирик шаҳид бўлиш ҳар кимга ҳам насиб бўлавермайдиган мақом.

Бу олий мақомга сабаб бўлган ҳодисани Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳудан Ибн Асокир раҳматуллоҳи алайҳи «Тарихи Димашқ» китобида қуйидагича ривоят қиладилар:

«Мусулмонлар Уҳудда яхши жанг қилиб туриб, кейин сусайишганда Бани Омирлик бир киши қизғиш қорамтир қашқа оти устида найзасини ўқталиб, менга Муҳаммадни кўрсатиб қўйинглар, деб бостириб кела бошлади. Шунда мен унинг отининг томоғига солдим. От уни отиб юборди. Мен унинг найзасини олиб ўзига урдим. Аллоҳга қасамки, унинг қоқ кекирдагига урдим. У ҳўкиздедек бўкириб ерга ағанади. Мен жони чиққунча унинг калласини оёғим билан босиб турдим».

Ана ўшанда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Кимни ер юзида юрган шаҳидга назар солиш хурсанд қилса, Толҳа ибн Убайдуллоҳга назар солсин», дедилар».

ФАЙЎЗ

Абу Нуъайм раҳматуллоҳи алайҳи Салама ибн ал-Акваъ розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу тоғ тарафдан бир қудукни сотиб олди ва одамларни таомлантирди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Сен, эй Толҳа, файёзсан!» дедилар».

Файёз дегани «тошқин дарё» маъносини англатади. Дарҳақиқат, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам беҳудага Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳуга тошқин дарё лақабини бермаган эдилар. У киши топган нарсасини мусулмонлар фойдаси учун хайру эҳсон қилишга ошиқар эдилар.

Ушбу ривоятда зикр қилинган қудукни Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу Зи қирд жангидан кейин сотиб олиб, кишиларга ҳадя қилган эдилар. У қудукнинг номи «Бибсан молиҳ» (тузли бибисан) эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қудукнинг номини чиройли қилиб, «Нўъмон тоййиб» (нўъмон ёқимли) деб ўзгартирдилар.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу Аллоҳ таолонинг йўлида хизмат, мусулмонлар жамияти учун ишлашдан ортиб қолган вақтларида тижорат билан машғул бўлар эдилар. У киши энг бой шахслардан ҳисобланар эдилар. Шу билан бирга, энг кўп хайри-эҳсон қиладиган кишилардан ҳам эдилар.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг бу хислатларини тақдирлаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам, «Толаҳтул хайр» (хайр-эҳсон Толҳаси) ва «Толаҳатул жувд» (Саховат Толҳаси) номларини ҳам берган эдилар.

Имом Тобароний, Ибн Саъд ва Абу Нуъайм Муҳаммад ибн Яҳъёдан, у киши момоси Саъдаа розияллоҳу анҳодан қилган ривоятда қуйидагилар айтилади:

«Бир куни Толҳанинг олдига кирдим. Унинг сиқилиб ўтирганини кўрдим ва:

«Сенга нима бўлди? Ёки биз билмай хафа қилиб

кўйдикми?» дедим.

«Йўқ. Сен мусулмон одам учун қандоқ ҳам яхши соҳибасан. Лекин ҳузуримда мол тўпланиб қолди. Уни нима қилишимни билмаяпман», деди.

«Шунга ҳам ғам қиласанми!? Одамларни чақириб, тақсимлаб бер!» дедим.

«Эй ғулом! Менга қавмни чақириб кел!» деди у.

«Қанча тақсимлади?» дедим хазиначига.

«Тўрт юз минг», деди у».

Абу Нуъайм ва Ибн Саъд Ҳасандан келтирган ривоятда куйидагилар айтилади:

«Толҳа розияллоҳу анҳу ўзига тегишли ерни етти юз мингга сотди. Ўша кечаси ухлай олмай чиқди. Мазкур молдан кўрққан эди. Тонг отиши билан бўлиб бериб юборди».

Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳунинг саҳийликлари ҳақида:

«Сўралмаса ҳам кўплаб молни берадиган Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳудан бошқа одамни кўрмадим».

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу ўз қариндошларининг харажатларини ҳам кўтарар эдилар. Уларнинг ичида никоҳланмагани бўлса, никоҳлаб қўяр, камбағали бўлса, хизматини қилар, қарздорлари бўлса, қарзини узар эдилар.

Соиб ибн Зайд розияллоҳу анҳу айтадилар:

«Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳуга сафарда ҳам, ҳазарда ҳам соҳиб бўлдим. У кишига ўхшаш дирҳамда, кийимда ва таомда саҳий одамни ҳеч кўрмадим».

ХАЛИФАЛАР БИЛАН

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ

соллаллоху алайҳи васалламнинг халифаларига энг яқин ёрдамчилардан бўлдилар. Абу Бакр Сиддиқ вақтларида шуру мажлисининг фаол аъзоларидан эдилар. Ислом жамиятини идора қилишда, турли муаммоларни ҳал этишда жонбозлик кўрсатдилар.

Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоху анху Абу Бакр розияллоху анху биринчи бўлиб Исломга киришларига сабаб бўлган беш кишининг бири эдилар. Ана шу томондан ҳам уларнинг қадимдан алоқалари яхши эди.

Абу Бакр Сиддиқ ўринларига ҳазрати Умарнинг номзодларини тақдим қилганларида Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоху анху ўз фикрларини айтиб, у кишига баъзи саволлар ҳам берганлар.

Ҳазрати Умар ва ҳазрати Усмон розияллоху анхумо вақтида ҳам шундоқ бўлди.

Ҳазрати Умар Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам рози ҳолларида ўтиб кетган олти кишини халифаликка номзод қилганларида Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоху анху ҳам ўшаларнинг ичида бор эдилар.

Аммо ҳазрати Усмон розияллоху анхунинг фожиали ўлимлари Зубайр ибн Аввом розияллоху анху билан бирга Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоху анхуга ҳам қаттиқ таъсир қилди. У кишининг ўчини олиш Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоху анхунинг ҳам энг катта муаммосига айланиб қолди.

У киши Зубайр ибн Аввом розияллоху анху билан бирга бу масалани ҳал қилишга ўзларича уриниб, маккаликлар билан Оиша онамизни олиб, Басрага боришда ва бошқа ҳодисаларда бош бўлдилар. У киши билан бирга ижтиҳодлари ўз ўрнидан чиқмаганини ҳам англадилар.

Аммо фитначиларнинг фитнаси ила Туя уруши келиб ҳам чиқди. Ўша куни ҳазрати Али розияллоху анхунинг уруш ичидаги гапларидан кейин, Зубайр ибн Аввом розияллоху анху хатони тушуниб, жанг майдонини ташлаб

чиққанидан кейин Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу ҳам жанг майдонини ташлаб, чиқдилар. Шаҳид бўлиш учун майдондан ташқарига чиқдилар. Жанг бўлаётган ерда бир лаҳза ҳам ҳушёрликни қўлдан бермаслик кераклиги қоидасига умр бўйи амал қилиб юрган уста жангчи хатосини тушунгандан кейин куролини ташлаб, Роббисига илтижо қилиш учун холи жойга ўтмоқчи бўлиб, жанг оралаб юриб кетди.

Жанг қилмай турган одам омонда эканлиги қоидасига амал қилмаганлар у кишини нишонга олдилар. Қўлида куроли билан ҳушёр турганда яқинига кела олмайдиганлар Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳуни қуролсиз Аллоҳга илтижо ҳолида турганда нишонга олдилар. Номардлар ўқи мардларнинг мардининг тиззасидаги ўк томирга тегди. Қон тўхтамади. Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу ҳақларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам айтган гаплар ҳақ бўлди. У киши шаҳид кетдилар.

Машъум жангдан сўнг ҳаммага баробар жаноза ўқиб дафн қилаётган ҳазрати Али Зубайр ибн Аввом ва Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳуларга ҳам жаноза ўқидилар, улар билан видолашар эканлар:

«Умид қилурманки, мен, Толҳа, Зубайр ва Усмонлар «Ва қалбларидаги ғилли-ғашни суғуриб олдик. Улар биродардирлар. Сўриларда бир-бирларига қараган холларида» дейилганлардан бўлурмиз», дедилар.

Сўнгра ҳазрати Али икки дўстнинг қабрларига қараб туриб:

«Қулоғим Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оғизларидан у зотнинг:

«Толҳа ва Зубайр менинг жаннатдаги қўшниларимдир», деганларини эшитган», дедилар.

Ҳа, бу ҳақ гап. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳаводан нутқ қилмаслар. У зотнинг айтганлари

вахийдан бошқа нарса эмас.

مناقب سعد بن أبي وقاص ط

САЪД ИБН АБУ ВАҚҚОС РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ

2976- عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ ط قَالَ: أَقْبَلَ سَعْدُ بْنُ أَبِي
وَقَّاصٍ فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: هَذَا خَالِي فَلْيُرِنِي أَمْرُؤَ خَالَهُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

2976. Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Саъд келаётган эди, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мана бу менинг тоғам. Бас, ким менга ўз тоғасини кўрсата олади!» дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Маълумки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг волидалари Омина бинти Ваҳб Бани Зухра қабиласидан бўлганлар. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу ҳам Бани Зухра қабиласидан бўлганлари учун Набий алайҳиссалом у кишини тоғам деганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакилари ва бошқа қариндошлари ҳақида кўп эшитганмиз ёки ўқиб билган бўлишимиз мумкин. Аммо у зотнинг тоғалари ҳақида эшитмаган бўлишимиз мумкин. Ҳа, Саъд ибн Абу Ваққос исмли улкан саҳобий билан кўпчилик таниш, аммо айнан худди ўша улуг саҳобий Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тоғалари эканини, у зот ўз тоғалари билан фахрланишларини жуда кам одам билади. Аллоҳ таолонинг ёрдами ила келажак сатрларда

айнан Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тоғалари Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳунинг фазилатларини, шахсиятлари ва босиб ўтган ҳаёт йўллари билан танишиб чиқамиз.

НАСАБ ВА ИЛК ҲАЁТ

У кишининг тўлиқ исмлари Саъд ибн Молик ибн Уҳайб ибн Абдуманноф ибн Зухра ибн Килоб ибн Муррадир.

Саъд ибн Абу Ваққоснинг насаблари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг насаблари билан Килоб ибн Муррада бирлашади.

Саъд ибн Абу Ваққоснинг оталарининг исми Молик бўлган, Моликнинг кунyasi Абу Ваққос бўлган. Саъд ибн Абу Ваққоснинг номларига оталарининг исми эмас, кунyasi кўшилиб айтиш одат бўлган.

Саъд ибн Абу Ваққос биринчи бўлиб Исломга кирганлардан ҳисобланадилар. Маълумки, ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анҳунинг дастлабки чақириғи самараси ўлароқ ўша пайтда Қурайшнинг ашрофларидан бўлган, кейинчалик саҳобаларнинг улуғларига айланган ва жаннатга киришларига башорат берилган ўн кишининг бешталари: Усмон ибн Аффон, Зубайр ибн Аввом, Абдурроҳман ибн Авф, Саъд ибн Абу Ваққос ва Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳум иймонга келдилар.

Шу билан бирга, Саъд ибн Абу Ваққос ўзларини учинчи бўлиб Исломга келган шахс ҳисоблаб юрар эдилар.

2977- عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ ر قَالَ: مَا أَسْلَمَ أَحَدٌ إِلَّا فِي
الْيَوْمِ الَّذِي أَسْلَمْتُ فِيهِ وَلَقَدْ مَكُثْتُ سَبْعَةَ أَيَّامٍ وَإِنِّي لَثَلْتُ الْإِسْلَامَ.
رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

2977. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Мен Исломга кирган кунимдан аввал биров Исломга кирмаган эди. Таъкидки, етти кунгача Исломнинг учдан бири бўлиб турдим».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Албатта, Саъд ибн Абу Ваққос ўзларига маълум гапни айтмоқдалар. Чунки ўша вақтда ҳамма нарсга ўта махфий равишда тутилган. Ҳатто мусулмонлар ҳам бир-бирларини билмаганлар. Шунинг учун ҳам Саъд ибн Абу Ваққос Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг уйларида Исломга келган кишилардан беҳабар бўлганлар. У кишини Абу Бакр розияллоҳу анҳу бошлаб олиб келганлар ва Исломга келганларидан кейин мен учинчи мусулмон бўлдим деб ўйлаганлар. Етти кундан кейин бошқа кишиларни ҳам Исломга кирганига гувоҳ бўлганлар.

Уламоларимиз бу ҳақидаги маълумотларнинг ҳаммасини диққат билан ўрганиб чиқиб, Саъд ибн Абу Ваққос еттинчи рақамли мусулмонлар, деган хулосага келганлар.

Буларнинг ҳаммаси Саъд ибн Абу Ваққоснинг Исломга илк бор кирган улуғ зотлардан эканликларини кўрсатади ва у киши учун улуғ фазл ҳисобланади.

Тарихчиларимиз қилган ривоятларда Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу Исломга қандоқ кирганларини қуйидагича васф қиладилар:

«Исломга киришимдан уч кун илгари тушимда ўзимни қатма-қат зулматларнинг ичида қолганимни кўрдим, унинг тўфони ичида типирчилаб турганимда бирдан менга ой нур сочиб қолди. Мен у томон юрдим. Ўз олдимда ул ойга мендан олдин борганларни кўрдим. Зайд ибн Ҳориса, Али ибн Абу Толиб ва Абу Бакр Сиддиқни кўрдим. Уларга:

«Бу ерга қачон келдингиз?» дедим.

«Бу соатда», дедилар.

Эрта билан менга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг яширин равишда Исломга чақираётганлари хабари етди. Шунда Аллоҳ менга яхшиликни ирода қилганини, мени зулматлардан нурга чиқаришини ирода қилганини билдим.

Бас, у зот томон шошилиб бордим. Жиёд дарасида учратдим. Намоз ўқиб турган эканлар. Мусулмон бўлдим. Тушимда кўрганларимдан бошқа менинг олдимга туша олмаган.

Онам Исломга кирганимни эшитиши билан тўполон қилишни бошлади. Мен унга яхшилик қиладиган ва махбуб йигит эдим. У менинг олдимга келиб:

«Эй Саъд! Сен қандок динга кирдинг ўзи! У сени ота-онангнинг динидан чалғитибди!? Аллоҳга қасамки, ёки янги динингни тарк қиласан, ёки ўлгунимча еб-ичмайман! Менга махзун бўлганингдан юрагинг парчаланиб кетади! Қилган ишингдан надомат қилиб, ўлиб кетасан! Одамлар сени абадий айблашиб юрадилар!» деди.

«Эй она, ундоқ қилманг. Мен барибир ўз динимдан қайтмайман» дедим.

Барча янги мусулмонлар каби Саъд ибн Абу Ваққос ўз Исломларини эълон қилишлари билан дин йўлида синовга дучор бўлдилар.

2978- عَنْ سَعْدٍ ط قَالَ: خَلَفْتُ أُمَّ سَعْدٍ أَلَّا تُكَلِّمَهُ أَبَدًا وَلَا

تَأْكُلُ وَلَا تَشْرَبُ حَتَّى يَكْفُرَ بِدِينِهِ وَزَعَمَتْ أَنَّ اللَّهَ وَصَّاكَ بِوَالِدَيْكَ
وَأَنَا أُمُّكَ وَأَنَا أَمْرُكَ بِهَذَا فَمَكَثْتُ ثَلَاثًا حَتَّى غُشِيَ عَلَيْهَا مِنَ الْجَهْدِ
فَقَامَ ابْنُ لَهَا يُقَالُ لَهُ عُمَارَةُ فَسَقَاهَا. وَفِي رِوَايَةٍ: فَإِذَا أَرَادُوا أَنْ

يَسْقُوهَا شَجَرُوهَا فَاهَا بِعَصَا ثُمَّ أَوْجَرُوهَا فَجَعَلَتْ تَدْعُو عَلَى سَعْدٍ
فَأَنْزَلَ اللَّهُ تَعَالَى {وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى
أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا} . رَوَاهُ مُسْلِمٌ
وَالْتِّرْمِذِيُّ.

2978. Саъд розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Саъднинг онаси унга ҳатто у ўз динига куфр келтирмагунича ҳеч ҳам унга гапирмасликка, еб-ичмасликка қасам ичди. Ва, Аллоҳ сенга ота-онангга итоат қилишга амр қилган, мен онангман, мен сени шунга амр қилмоқдаман!» деди. Бас, уч кун туриб қийналганидан ҳушидан кетиб йиқилди. Унинг Умора деган ўғли туриб, унга (бир нарс)а ичирди.

Бошқа ривоятда:

«Қачон унга ичимлик ичирмоқчи бўлишса, оғзини чўп билан очиб туриб, қуйишар эди. У Саъдни дуоибад қила бошлади. Бас, Аллоҳ таоло:

«Ва инсонга ота-онасига яхшилик қилишни тавсия қилдик. Агар улар сени ўзинг билмаган нарсани Менга ширк келтиришинг учун жидду- жаҳд қилсалар, бас, уларга итоат қилма»ни нозил қилди» дейилган.

Муслим ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ўша вақтнинг мушриклари янги мусулмонларни азоблашнинг турли услубларини топганларига яна бир далил. Саъд ибн Абу Ваққосга, маънавий азоб ишлатганлар. Энг азиз киши бўлмиш она динингдан қайтмасанг, сенга гапирмайман, ўзим еб-ичмайман, деб туриб олиши ўғил учун энг оғир маънавий азоб бўлиши турган гап. Эҳтимол, калтаклаб азоб берсалар, енгилроқ бўлармиди?!

Саъд ибн Абу Ваққоснинг оналари билан бўлиб ўтган

бу можара ҳақида имом Термизийнинг юқорида зикр қилинган: «Ва инсонга ота-онасига яхшилик қилишни тавсия қилдик. Агар улар сени ўзинг билмаган нарсани Менга ширк келтиришинг учун жидду-жаҳд қилсалар, бас, уларга итоат қилма» ояти каримасининг нозил бўлиш сабаби ҳақидаги ривоятларини ўргансак, ҳолат яна ҳам равшанлашади.

Имом Термизий бу ҳақда қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Ушбу оят Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳу ва унинг онаси Ҳамна бинти Абу Суфён ҳақида нозил бўлган. У онасига яхшилик қилувчи эди. Онаси унга:

«Бу янги дининг нима ўзи? Аллоҳга қасамки, аввалги ҳолингга қайтмагунингча, ўлсам ҳам овқат емайман, ичимлик ичмайман. Кейин умрбод шу билан ор-номусга қолиб кетасан. Сени, эй онасини ўлдирган, деб чақиришади», деди.

Сўнгра аёл бир кечаю бир кундуз таом емай, ичимлик ичмай ётди. Сўнгра Саъд розияллоҳу анҳу унинг олдида келиб:

«Эй онагинам, агар сенинг юзта жонинг бўлсаю битта-биттадан чиқиб турса ҳам, мен динимдан қайтмайман. Агар хоҳласанг, еб-ич, хоҳламасанг, еб-ичма», деди.

Саъднинг динидан қайтишидан ноумид бўлган онаси еб-ичди. Ана шунда Аллоҳ таоло юқоридаги оятни нозил қилди».

Уламоларимиз юқорида зикри келган ояти карима Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳу ҳақида нозил бўлганини таъкидлашади. У киши Макка ёшлари ичида онасини ҳурмат қилиш билан ном чиқарган эдилар. Бошқа ёшларга онани эҳтиром этишда Саъд розияллоҳу анҳу мисол қилиб кўрсатилар эди. Иймонга келганларидан сўнг Саъд ушбу нозик нуқтада синовга учрадилар. Аммо у киши иймонни устун қўйдилар.

Ўн етти ёшли ёш йигит Саъд ибн Абу Ваққоснинг дин йўлида қилган бу ишлари мисли кўрилмаган қахрамонлик эди. Шу билан бирга, Саъд ибн Абу Ваққос оналарига яхшилик қилишда бардавом бўлдилар. Чунки, Аллоҳ таолонинг «Ва уларга бу дунёда маъруф ила соҳиб бўл» деган қавлига биноан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишига оналарига яхшилик қилишда бардавом бўлишни амр қилган эдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос диндошлари билан бирга дастлабки босқичдаги мусулмонлар дучор бўлган барча азоб-уқубат ва машаққатларни баҳам кўрдилар.

Абу Нуъайм раҳматуллоҳи алайҳи «Хулятул Авлиё»да келтирган ривоятда Саъд ибн Абу Ваққос куйидагиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бизга Маккада ҳаётнинг турли оғирликлари, қийинчиликлари ва машаққатлари етар эди. Бизга бало етганда уни эътироф қилдик, унга ўргандик ва сабр қилдик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Маккада эдим. Кечаси сийгани чикдим. Бирдан сийдигим остидан шитирлаган нарсанинг овозини эшитиб қолдим. Қарасам, туянинг бир парча териси экан. Уни олиб ювдим, кейин куйдириб икки тош орасига олиб чақдим. Сўнг уни сув билан ичиб, уч кун жон сақладим».

Саъд ибн Абу Ваққос ёшлигидан ўзида жанговарлик сифатларини мужассам қилган ҳолда ўсган эди. У киши камон отишни жуда кўп машқ қилар эди. Шундоқ қилиб, Саъд ибн Абу Ваққос ўз вақтининг энг моҳир ва машҳур мерган камончиси бўлиб етишди. У кишининг қалбини иймон нури ёритган лаҳзадан бошлаб, Исломининг муҳлис лашкарига айландилар. У киши ҳар қандай оғир ҳолатда ҳам душманга юзма-юз келишдан тап тортмас эдилар.

Ўша пайтда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари мушриклардан беркиниб намоз

ўкиб юрган пайтлари эди. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху бир гуруҳ саҳобийлар билан Макканинг дараларидан бирида юриб борар эдилар. Бир пайт бир тўп мушриклар уларнинг устларига бостириб келиб қолдилар. Улар мусулмонларнинг динларини сўкиб, ўзларига тажовуз қилдилар. Шунда Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху туянинг суяги билан мушрикларнинг бирининг бошини ёрдилар. Бу Ислом йўлда тўкилган биринчи қон эди.

БИРИНЧИ МУҲОЖИРЛАР САФИДА

Саъд ибн Абу Ваққос Исломга биринчилардан бўлиб кирганларидек, бошқа исломий ишларда ҳам биринчилардан бўлиш у кишига насиб этди. Жумладан, ҳижратга изн берилганда Саъд ибн Абу Ваққос биринчилардан бўлиб дину диёнат, иймонун эътиқод йўлида Маккадан Мадинага ҳижрат қилдилар.

«Баро розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Мадинага, бизнинг олдимизга биринчи келган шахс Мусъаб ибн Умайр ва Ибн Умму Мактум бўлдилар. Икковлари одамларга Қуръон ўқитишар эди. Кейин Билол келди. Саъд ибн Абу Ваққос, Аммор ибн Ясир, сўнгра Умар ибн Хаттоб Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг йигирмата саҳобалари билан келди. Кейин Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам келдилар. Мадина аҳлини Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васалламга хурсанд бўлганларидек хурсанд бўлганларини кўрмаганман. Ҳатто, чўрилар ҳам, Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам келдилар, дейишарди».

Имом Бухорий келтирган бу ривоятда биринчи номлари келатган Мусъаб ибн Умайр розияллоху анху ҳижратга изн бўлишидан илгари устоз сифатида Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам томонларидан

юборилганларини ҳисобга оладиган бўлсак, Саъд ибн Абу Ваққос энг биринчи хижрат қилганлардан эканлиги маълум бўлади.

Хижратдан кейин бўлган барча ишларда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида турганлардан бири Саъд ибн Абу Ваққос бўлдилар.

АЛЛОҲНИНГ ЙЎЛИДА БИРИНЧИ ЎҚ ОТГАН КИШИ

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз хижратларидан кейин жойлашиб, дастлаб қилиниши лозим бўлган ишларни ҳам саранжомлаб олганларидан сўнг керакли жойларга турли топшириқлар ила сарийя – куролли гуруҳлар юбора бошладилар. Ана ўша сарийяларнинг энг биринчиси сафида Саъд ибн Абу Ваққос ҳам бор эдилар.

Ўша сарийя ҳақида Саъд ибн Абу Ваққоснинг ўзлари Имом Бухорий қилган ривоятда, қуйидагиларни айтадилар:

«Албатта, араблардан Аллоҳнинг йўлида биринчи ўқ отган одам менман!»

Бу тарихий ҳодиса қуйидагича содир бўлган эди. Биринчи хижрий санада Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Убайда ибн Ҳорис ибн Абдулмуттолиб бошлиқ сарийяни Робиг тарафга юбордилар. Улар биринчи сарийя ҳисобланар эдилар. Сарийя Қурайшнинг карвони билан йўлиқиши керак эди. Мушрикларга Абу Суфён бошлиқ эди. Мусулмонларнинг сарийяси олтмишта муҳожир саҳобалардан иборат эди. Мусулмонларнинг бу биринчи чиқишларида биринчи байроқ ҳам тикилган эди. Биринчи байроқдорликка Саъд ибн Абу Ваққос ихтиёр қилинган эдилар. Икки тараф тўқнашди. Мушриклар билан мусулмонлар орасида биринчи куролли тўқнашув содир бўлди. Ана шунда Саъд ибн Абу Ваққос биринчи бўлиб

камондан ўқ отдилар.

Албатта, бу ишларнинг ҳаммасига муяссар бўлган зот Саъд ибн Абу Ваққос катта бахт-саодат ва фазлга эга бўлганлар. Бунчалик нарсалар ҳар кимга ҳам насиб этавермайди.

Учинчи сарийяни Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху раҳбарликларида Ҳижознинг ал-Хироз номли ерига юборилган.

Демак, Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху энг аввалги мусулмон қўмондонлардан ҳисобланадилар.

Саъд ибн Абу Ваққос аввалги сарийялар ичида энг машхурларидан бири, кўпгина шов-шувларга сабаб бўлган ва у ҳақида Қуръони Каримда оятлар ҳам тушган Абдуллоҳ ибн Жаҳш розияллоху анхунинг сарийяларида ҳам бор эдилар.

Пайғамбаримиз алайҳиссалату вассалом Абдуллоҳ ибн Жаҳш розияллоху анхуни саккиз нафар муҳожир саҳобийлардан иборат жангчи гуруҳга бошлиқ қилиб юборганлар. Шу билан бирга, Абдуллоҳ ибн Жаҳшга хат бериб, уни икки кун юргандан сўнг очишга буюрганлар. Вақти келиб хатни очса, унда:

«Ушбу мактубни ўқиганингдан сўнг Макка билан Тоиф орасидаги Ботни нахла деган жойгача юриб бор. Ўша ерда Қурайш қабиласини кузатасан ва бизга хабарини берасан. Шерикларингдан бирортасини ўзинг билан боришга мажбур қилма», деган гаплар ёзилган экан.

Бу Бадр урушидан аввал эди. Абдуллоҳ ибн Жаҳш розияллоху анху мактубни ўқиб кўриб, «Эшитдик ва итоат қиламиз», дедилар. Кейин шерикларига қараб:

«Мени Расулуллоҳ солаллоху алайҳи васаллам Ботни нахлага бориб, Қурайшни кузатиб, у кишига хабарини олиб боришимни буюрдилар. Сиздан бирортангизни ҳам мажбур қилишимдан қайтардилар. Сиздан ким шаҳид бўлишни хоҳласа, мен билан юрсин, ким ёқтирмаса, ортига

кайтсин. Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амрларини бажариш учун бораман», дедилар.

Шерикларининг ҳаммаси ҳам битта қолмай бордилар. Ҳижознинг йўлига юриб кетдилар, бир ерга етганларида Саъд ибн Абу Ваққос ва Утба ибн Ғазвоннинг туялари йўқолиб қолиб, уларни излаймиз, деб Абдуллоҳ ибн Жаҳш розияллоҳу анҳунинг гуруҳидан ажраб қолдилар. Қолган олти киши юриб кетдилар. Жангчи гуруҳ Ботни нахлага етганда Қурайшнинг тижорат ортилган карвони ўтиб қолди. Карвонда Амр ибн ал-Ҳазрабий ва яна уч киши бор эди. Жангчи гуруҳ Амр ибн ал-Ҳазрабийни ўлдириб, икки кишини асир олди, бир киши қочиб кетди. Карвон ўлжа қилиб олинди. Улар ўша кунни жумадул охир ойининг охирги куни деб ҳисоблашган эдилар. Кейин маълум бўлишича, Ражаб ойининг биринчи куни экан.

Жангчи гуруҳ ўлжани ва икки асирни олиб, Пайғамбар алайҳиссаломнинг ҳузурларига келишган эди, у зот:

«Мен сизларни уруш ҳаром қилинган ойда уруш қилишга амр қилмаган эдим», дедилар ва ўлжа ҳамда икки асирни олишдан бош тортдилар. Шундан сўнг бу гуруҳ одамларнинг назаридан қолди. Мусулмон биродарлари уларга қўпол муомала қила бошладилар. Кўпчилик, булар ҳалокатга учради, деб ўйлади.

Аммо кейин оят тушиб, уларни оқлади.

БАДРДА

Саъд ибн Абу Ваққос Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг барча жангларида ихлос билан қатнашдилар. Бадр жангида у киши махсус топшириқ бажарувчилар ичида ҳам бўлдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Рамазоннинг ўн еттинчи куни, жума кечаси ҳуфтон пайтида Бадрнинг қуйи томонига келиб тушдилар. Али, Зубайр, Саъд ибн

Абу Ваққос ва Басбас ибн Амр розияллоху анхумни сув олиб келишга буюрдилар. Майда тошли кичик тепаликни кўрсатиб, «Менимча, ана шу тепалик олдидаги қудуқдан сув топасиз», дедилар. Улар қудуқ олдида Қурайшнинг сув ташийдиган туялари ва мешкобчиларига дуч келдилар. Уларнинг баъзилари мусулмонларни кўриб, қочиб қолишди. Ажир (мардикор) Қурайш ҳузурига бориб: «Эй Бани Ғолиб, анави Абу Кабшанинг ўғли (Расулуллохни назарда тутмоқда) ва унинг саҳобалари мешкобчиларингизни тутиб олиб кетдилар», деди. Қурайш лашкаргоҳида ҳаяжон кўтарилди. Улар ғазабга миндилар.

Имом Баззор раҳматуллоҳи алайҳ келтирган ривоятда Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анху куйидагиларни айтадилар:

«Саъд ибн Абу Ваққос Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам билан бирга Бадр куни ҳам отлиқнинг, ҳам пиёданнинг жангини қилар эди».

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху Бадр куни Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг олдиларида туриб, ўз камонларидан душманга тинмай ўқ узар эдилар. У киши ҳар ўқ отишларидан олдин:

«Аллоҳим! Уларнинг қадамларини ларзага солгин, қалбларига қўрқувни солгин, уларни ундоқ қилгин, бундоқ қилгин», деб дуо қилар эдилар.

Набий соллаллоху алайҳи васаллам бўлсалар:

«Аллоҳим! Саъднинг дуосини қабул қилгин!» дер эдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху Бадр куни мушриклардан бир эмас, бирданига иккитасини асрга ҳам олганлар.

Бу ҳақда имом Абу Довуд ва Насайй Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анхудан куйидаги ривоятни келтирадилар:

«Мен, Саъд ва Аммор қўлга оладиган ўлжаларимизда

шерик бўлдик. Саъд иккита асир тутиб келтирди. Мен ҳам, Аммор ҳам бирор нарса келтира олмадик».

Бадр уруши куни Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анхунинг мерганликлари иш берди. У киши мушрикларнинг катталаридан бирини нозик жойидан мўлжалга олдилар.

Бу ҳақда «Сияри Кабир» китобида Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анхудан куйидаги ривоят келтирилади:

«Бадр куни Суҳайл ибн Амрни мўлжалга олдим. Унинг сон томири узилди. Мен қон изидан қидириб бориб, уни ибн Духшамнинг олдидан топдим. У унинг пешона сочини қирқиб қўйган экан. Унинг ҳақида хусуматлашиб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига бордик. Бас, у зот уни биздан олиб қўйдилар».

Худди шу Бадр уруши куни Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху билан бирга укалари Умайр ҳам иштирок этган эди. Умайрнинг ёши кичик бўлиб, ҳали балоғат ёшига етмаган эди. Жангдан олдин Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам мусулмон лашкарларни кўриқдан ўтказа бошладилар. Умайр Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам мени кўриб қолиб қайтариб юбормасинлар деб, беркиниб олди. Аммо Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам уни кўриб қолиб, қайтардилар. Шунда Умайр йиғлай бошлади. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг кўнгиллари юмшаб, уни қолдирдилар.

Ана ўша пайт унинг олдига акаси Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху хурсанд бўлган ҳолда етиб келди ва кичкиналиги учун унинг қиличининг боғичини бўйнига боғлаб қўйди. Ака-ука хурсанд бўлиб Аллоҳ таолонинг йўлида хизматга шўнғидилар.

Бадр жангидан Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху ёлғиз ўзлари қайтдилар. У киши укалари Умайр розияллоху анхуни Аллоҳ таолонинг йўлида шаҳид берган эдилар. Уни мушриклардан Амр ибн Абду Вадд қатл этган

эди.

УХУДДА

Ухуд урушида эса, Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анху жангнинг кўзга кўринган қаҳрамонларидан бири бўлдилар.

2979- عَنْ عَلِيٍّ ر قَالَ: مَا جَمَعَ رَسُولُ اللَّهِ ر أَبَوَيْهِ لِأَحَدٍ غَيْرِ سَعْدِ بْنِ مَالِكٍ فَإِنَّهُ جَعَلَ يَقُولُ لَهُ يَوْمَ أُحُدٍ: اِرْمِ فِدَاكَ أَبِي وَأُمِّي. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ وَزَادَ اِرْمِ أَيُّهَا الْعَلَامُ الْحَزْزُورُ.

2979. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳеч кимга ота-оналарини жам(лаб фидо) қилмаганлар. Фақатгина Саъд ибн Моликка қилганлар. У зот унга Ухуд куни «От! Ота-онам сенга фидо бўлсин! От!» дедилар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган ва у:

«Эй паҳлавон йигит!»ни зиёда қилган».

Шарҳ: Ухуд урушида мусулмонлар қанчалар қийин аҳволга тушиб қолганларини яхши биламиз. Ана ўша пайтда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ва у зотнинг атрофларидаги бир қанча фидокорларнинг ғайрати ила Аллоҳ таоло Ислом лашкарини бутунлай тор-мор бўлишдан сақлаб қолган эди. Худди ўша жангда Саъд ибн Абу Ваққос ҳам катта қаҳрамонлик намуналарини кўрсатдилар. У киши машҳур чавондоз, баҳодир жангчи бўлиш билан бирга, уста камончи мерган ҳам эдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анхунинг худди ўша мерганлик сифатлари Ухуд урушида қўл келди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Саъд ибн

Абу Ваққосга «От! Ота-онам сенга фидо бўлсин! От!» дейишлари жуда катта гап. Бу гапни у зот бировга айтмаганлар. Бу ҳам Саъд ибн Абу Ваққосга бошқаларда йўқ фазлни беради. Фақат кейинроқ бўлган Хандак урушида у зот «Ота-онам сенга фидо бўлсин!» деган гапни Зубайр ибн Аввом розияллоху анхуга ҳам айтадилар.

Имом Термизий ривоятидаги Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг «Эй паҳлавон йигит!» деган гаплари ёлғиз Саъд ибн Абу Ваққоснинг ўзларига хосдир.

Ибн Асокир раҳматуллоҳи алайҳ Ибн Шихоб розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Саъд ибн Абу Ваққос Уҳуд куни бир ўқ билан уч кишини ўлдирди. Бир отиб, биттасини ўлдирди. Улар ўқни унинг ўзига қайтариб отдилар. У ўша ўқни иккинчи марта отиб, яна бир кишини ўлдирди. Улар ўқни унинг ўзига яна қайтариб отдилар. У ўша ўқни учинчи марта отиб, яна бир кишини ўлдирди. Одамлар Саъд ибн Абу Ваққоснинг қилган ишидан ажабландилар. У бўлса:

«Буни менга Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам тайёрлаб берган эдилар», деди.

Ўшанда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам унга ота-оналарини жам(лаб фидо) қилдилар».

Имом Муслим раҳматуллоҳи алайҳ Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анхудан Уҳуд уруши ҳақидаги қуйидаги гапларни ривоят қиладилар:

«Мушриклардан бири мусулмонларни қуйдирган эди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам менга:

«От! Ота-онам сенга фидо бўлсин! От!» дедилар.

Мен учиди темири йўқ бир ўқни солиб отдим. Бас, у мушрикнинг қоқ пешонасига тегди. У йиқилиб, аврати очилиб кетди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам кулган эдилар, тишларининг оқи кўриниб кетди».

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху Уҳуд уруши куни ўзларига фаришта ёрдам бергани ҳақида қуйидаги

гапни айтар эдилар:

«Уҳуд куни ўқ отсам, уни менга ўзим танимайдиган чиройли оқ кийимли одам қайтариб олиб келиб берар эди. Мен у фаришта бўлса керак, деб ўйладим».

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳунинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам олдиларида иккита фариштани кўрганлари ҳақидаги ривоятни Имом Бухорий раҳматуллоҳи алайҳи қуйидаги иборалар билан келтирадилар:

«Уҳуд куни икки киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳимоя қилиб жанг қилаётганларини кўрдим. Уларнинг устларидаги кийимлари оқ эди. Улар қаттиқ жанг қилар эди. Уларни олдин ҳам кўрмаган эдим, кейин ҳам кўрмадим».

Уҳуд урушидаги фидокорликлари мукофоти ўлароқ Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дуоларига сазовор бўлдилар.

«Истийъоб» китобида зикр қилинишича, ўша куни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳунинг ҳақларига:

«Аллоҳим! Унинг ўқини ўткир қилгин, дуосини мақбул қилгин ва бандаларингга маҳбуб қилгин», деган дуони қилганлар.

Ибн Шихоб Зухрий розияллоҳу анҳу оз сонли кишилар ичида Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳунинг Уҳуд урушида тутган ўринлари ҳақида:

«Уҳуд куни олти кишидан бошқа барча одамлардан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хабарлари маҳфий қолган эди. Улар: Зубайр ибн Аввом, Толҳа ибн Убайдуллоҳ, Саъд ибн Абу Ваққос, Каъб ибн Молик Ансорий, Абу Дужона Ансорий ва Саҳл ибн Ҳанийф Ансорийлардир», деганлар.

БИРИНЧИ ҚЎРИҚЧИ

2980- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: سَهَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ مَقْدَمَهُ الْمَدِينَةَ لَيْلَةً فَقَالَ: لَيْتَ رَجُلًا صَالِحًا مِنْ أَصْحَابِي يَجْرُسُنِي اللَّيْلَةَ قَالَتْ: فَبَيْنَا نَحْنُ كَذَلِكَ سَمِعْنَا حَشْحَشَةً سِلَاحٍ فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ قَالَ: سَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: مَا جَاءَ بِكَ؟ فَقَالَ: وَقَعَ فِي نَفْسِي خَوْفٌ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فَجِئْتُ أَحْرُسُهُ فَدَعَا لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ ثُمَّ نَامَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَمُسْلِمٌ.

2980. Оиша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам Мадинага келганларида бир кеча уйқулари қочди ва:

«Саҳобаларимдан бир солиҳ киши мени кечаси қўриқлаганида эди», дедилар.

Биз шундоқ ҳолда турганимизда силоҳнинг шитирлаганини эшитиб қолдик. Бас, у зот:

«Бу ким!?» дедилар.

«Саъд ибн Абу Ваққос», деди.

«Нимага келдинг?» дедилар Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам.

«Кўнглимга Набий соллаллоху алайҳи васаллам ҳақида хавф тушиб, у зотни қўриқлагани келдим», деди.

Расулulloҳ соллаллоху алайҳи васаллам унинг ҳаққига дуо қилиб, сўнгра уйқуга кетдилар».

Термизий ва Муслим ривоят қилишган.

Шарҳ: Бундоқ иш Аллоҳ таоло Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг истакларига биноан, Саъд ибн Абу Ваққоснинг кўнгилларига илҳом солмаса, бўлиши қийин.

Қаранг, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кечаси орзу қилганларига мос келиб, у зотни қўриқлаб, дуоларини олиш. Бу катта гап. Бу шарафга ҳам бошқалар муяссар бўла олмаганлар. Бошлиқнинг амрини бажаришга ҳамма ҳам кетаверади. Аммо улуғ зотларнинг кўнгилларидагини топиб, ўша нарсани амалга ошириб, дуоларини олиш, алоҳида эътиборга ва мукофотга сазовор иш. Саъд ибн Абу Ваққос ана шундоқ кишилардан эдилар.

ДУОСИ ҚАБУЛ ЗОТ

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади: Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу Пайғамбаримиз алайҳиссаломга:

«Эй Аллоҳнинг Расули, дуо қилинг, Аллоҳ мени дуоси қабул бўладиганлардан қилсин», дедилар. Шунда Пайғамбар алайҳиссалом:

«Эй Саъд, таомингни ҳалол қил, дуоси қабул бўладиган бўласан. Муҳаммаднинг жони кўлида бўлган Зот билан қасамки, бир одам ҳаром луқмани қорнига ташласа, Аллоҳ унинг дуосини қирқ кунгача қабул қилмайди. Қайси банданинг гўшти ҳаромдан ва рибодан ўсса, унга дўзах муносибдир», дедилар.

Сўнгра эса қуйидаги ривоятда келадиган дуони қилдилар.

2981- عَنْ سَعْدٍ τ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَالَ: اللَّهُمَّ اسْتَجِبْ لِسَعْدٍ إِذَا دَعَاكَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

2981. Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Эй Аллоҳим, Саъд Сенга қачон дуо қилса, қабул айлагин!» дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Албатта, Аллоҳ таоло Ўз пайғамбари Мухаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дуоларини ижобатсиз қўймайди. Аллоҳ таоло Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Саъд ибн Абу Ваққос ҳақларидаги бу дуоларини ҳам қабул қилди. Саъд ибн Абу Ваққоснинг қиличлари, найзалари ва ўқлари каби дуолари ҳам ўткир бўлди. У киши қачон дуо қилсалар, Аллоҳ таоло дуоларини қабул қиладиган бўлди.

Бу ҳақда келган кўплаб ривоятлардан бирини келтириш билан кифояланамиз.

Омир ибн Саъддан қуйидагилар ривоят қилинади:

«Саъд Али, Толҳа ва Зубайрни сўкаётган бир одамни кўрди ва уни бу ишдан қайтарди. У қайтмади. Шунда у:

«Ундоқ бўлса, сени дуоибад қиламан!» деди.

«Сен мени худди ўзингни Набийдек тутиб таҳдид қиласан-а!» деди ҳалиги киши.

Саъд бориб, таҳорат қилди. Икки рақъат намоз ўқиди ва:

«Эй Аллоҳим! Агар мана шу одамнинг Сен томондан яхшилик ироданг кетган кишиларни сўкканини билган бўлсанг, уларни сўккани Сенинг ғазабингни қўзиган бўлса, уни бир белги ва ибрат қилгин!» деб дуо қилди.

Озгина вақт ўтмай туриб, ховлилардан биридан бир туя қочди. Уни ҳеч нарса тўса олмади. У одамлар тўпини ёриб кирди. У бир нарсани қидираётганга ўхшар эди. Сўнгра ҳалиги одамни оёқлари остига олиб тепсай бошлади. Уни ўлгунича тепалади».

Бу ривоятдан кўплаб ибратлар оламиз. Жумладан, Саъд ибн Абу Ваққоснинг дуолари қабул экани ва Али, Зубайр ва Толҳа розияллоҳу анҳумнинг Аллоҳ таолога муқарраб бандалар эканликларини билиб оламиз.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг барча жангларида

мусулмон лашкарининг биринчи сафида туриб мардонавор жанг қилдилар.

МАККА ФАТҲИДА

Саъд ибн Абу Ваққос Макка фатҳи чоғида оғир хаста бўлиб қолдилар ва ушбу ривоятда зикр қилинган гаплар бўлиб ўтди.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Фатҳ йили бемор бўлиб, унинг сабабидан ўлимга яқинлашдим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мени кўргани келдилар. Шунда:

«Эй Аллоҳнинг Расули, менинг кўп молим бор ва биргина қизимдан бошқа меросхўрим йўқ. Молимнинг ҳаммасини васият қилайми?» дедим.

«Йўқ», дедилар.

«Молимнинг учдан иккисини-чи?» дедим.

«Йўқ», дедилар.

«Ярмини-чи?» дедим.

«Йўқ», дедилар.

«Учдан бирини-чи?» дедим.

«Учдан бир. У ҳам кўп. Албатта, сен меросхўрларингни бой ҳолларида ташлаб кетишинг, уларни одамлардан тиланиб юрадиган қилиб ташлаб кетишингдан яхшироқдир. Сен ҳар қандай нафақа қилсанг ҳам, албатта, ажр оласан. Ҳатто, аёлингнинг оғзига тутган лукма учун ҳам ажр оласан», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, энди ҳижратимдан ажраб қоламанми?!» дедим.

«Сен мендан кейин ажраб қолиб, Аллоҳнинг розилигини ирода қилиб, солиҳ амал қилсанг, албатта, мартабанг ва даражанг зиёда бўлур. Шоядки, сенинг ажраб қолишингдан бир қавмлар манфаат бўлсалар ва бошқалари

зарар тортсалар. Аллоҳим, асҳобимнинг хижратларини олдинга ўтказгин ва уларни ортларига қайтармагин!» дедилар».

Имом Бухорий, Муслим, Термизий, Абу Довуд ва Насайй ривоят қилишган.

Ушбу ҳадисда олинадиган ибратлар, хусусан, Саъд ибн Абу Вакқоснинг фазллари ҳақида маълумотлар жуда кўп.

Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳунинг Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларида ҳурматлари юқори эканлиги.

Бу ҳодиса Маккада фатҳ кунлари бўлган. Ана шундоқ серташвиш кунда ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вақт топиб, Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳуни кўргани келишлари улкан ҳурмат-эътиборга далолат қилади.

Ҳадиснинг давомидаги муомалаларидан ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Саъд розияллоҳу анҳуни жуда ҳурмат қилишлари кўриниб турибди.

Бемор бўлиб ётган одам молини васият қилиш ҳақида қайғурмоғи, билмаса биладиган кишидан сўрамоғи лозимлиги чиқади. Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳу айнан шундоқ қилдилар.

Вафот этаётган киши молининг ҳаммаси, учдан иккиси ёки ярмини хайрли ишга васият қилиши жоиз эмаслиги.

Вафот этаётган киши молининг учдан бирини хайр-эхсон ишига васият қилса, жоизлиги.

Агар ундан озроқ бўлса, яна ҳам яхшилиги. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳуга учдан бирига рухсат бериб, кейин, учдан бири кўп, деб қўйишлари шуни кўрсатади.

Васият этаётган кишининг васияти учдан бирдан кўпга ўтмаслигини аввал ўрганганмиз. Ўша ҳукмни жорий қилинишига ушбу ҳадиси шариф далилдир.

Мусулмон киши фарзандларига орқасидан молиявий таъминот қолдириб кетишга ҳаракат қилмоғи яхши эканлиги.

Мўмин-мусулмон киши ҳалол йўлда қилган ҳар бир нафақаси учун ажру савоб олиши аниқ эканлиги.

Аҳли аёлга қилинган сарф-харажатдан ҳам ажру савоб олиш турган гап эканлиги. Эр аёлининг оғзига тутган биргина луқма учун ҳам савоб олади. Бу эса, аҳли аёлнинг ризқ-рўзини яхшилаш учун ҳаракат қилмоқни тақозо қилади. Демак, баъзи кишиларнинг аҳли аёлдан қисиб, хўжакўрсинга нафақа қилишлари тўғри эмас.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анхунинг «Эй Аллоҳнинг Расули, энди ҳижратимдан ажраб қоламанми?!» деганлари, беморлигим туфайли Мадинага қайтиб кета олмай Маккада қолиб кетсам, қилган ҳижратимдан ажраб қолган бўламанми, деганларидир.

Беморни кўргани келган одам унинг кўнглини кўтарадиган гап қилмоғи лозимлиги.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳуга айнан шундоқ муомала қилдилар.

Вақтида ҳижрат қилган одам, беморлиги ёки бошқа ўз иродасидан ташқари сабаб туфайли ҳижрат жойига қайтиб боровмай қолса, ҳижрат савоби камаймаслиги.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳуга Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам башоратлар берганликлари:

Ажраб қолиб ҳам қилган ҳар бир солиҳ амаллари туфайли мартабалари ва даражалари баланд бўлавериши. Шунинг учун ҳам у киши жаннатнинг башорати берилган ўн кишининг бири бўлган бўлсалар, ажаб эмас.

У кишининг қолишларидан баъзи қавмлар— мўминлар манфаат топиши ва бошқалар—кофирлар зарар тортиши. Ҳақиқатда шундоқ бўлган.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу кейин ҳам мўминларга фойда, кофирларга зарар етказадиган ишларни кўп қилганлар. Мазкур беморликларидан тузалиб кетиб, улкан ишларни кўп қилиш шарафига муяссар бўлганлар.

Келгуси ривоят эса олдингисини тўлдириб келади.

Саъд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Маккада бемор бўлиб қолдим. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам мени кўргани келдилар. Бас, у зот қўлларини пешонамга қўйдилар, сўнгра қўллари ила юзимни ва қорнимни силадилар. Кейин эса:

«Аллоҳим! Саъдга шифо бергин. Унинг ҳижратини батамом қилгин», дедилар. Ҳозиргача унинг жигаримдаги совуғини ҳаёлимда сезиб тураман».

Бухорий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Бу ривоятда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Саъд ибн Абу Ваққоснинг пешоналари, юз ва қоринларини силашлари ўта меҳрибонлик ва хайр-бараканинг аломатидир. Бу эса, Саъд ибн Абу Ваққос учун катта фазлдир.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу Маккаи Мукаррамага борган пайтларида бемор бўлиб қолганларида бу ердан ҳижрат қилиб кетган эдим, энди шу ерда ўлиб қолсам ҳижратим нима бўлади, деган хаёлга борганларини аввалги ривоятдан билдик. Шунинг учун ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишининг ҳақларига дуо қилганларида:

«Аллоҳим! Саъдга шифо бергин. Унинг ҳижратини батамом қилгин», дедилар».

Яъни, яна ўзи ҳижрат қилган жой Мадинаи Мунавварага қайтиб бориб, ҳижратини охирига етказишини насиб қилгин, деганлари. Аллоҳ Ўз Пайғамбарининг дуосини қабул қилди. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу тузалиб кетдилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз тоғалари ва

улкан саҳобалари Саъд ибн Абу Ваққосга жуда ҳам меҳрибон эканликлари, у кишини ўта эҳтиром қилишлари тубандаги ривоятдан ҳам билинади.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу айтадилар:

«Бемор бўлдим. Бас, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам мени кўргани келдилар. У зот қўлларини икки эмчагим орасига қўйдилар. Унинг совуғини қалбимда ҳис этдим. Сўнгра у зот:

«Сен юраги хаста одам экансан. Сақифлик Ҳорис ибн Калданинг олдига бор. У табиблик қиладиган одам. Бас, у Мадинанинг ажвасидан етти дона хурмо олиб, данаги билан туйсин. Сўнгра сенга ичирсин», дедилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

«Ажва»—Мадинаи Мунавваранинг олий навли машхур хурмоси.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тоғаларига қанчалик меҳрибонликлари у зотнинг Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу беморликларини кўргани келганлари, меҳр билан қўлларини у кишининг сийналарига қўйганларидан яққол билиниб турибди. Дори ичиш ва табибга бориш ҳақидаги маслаҳатлар ҳам буни таъкидлайди. Набий соллаллоҳу алайҳи васалламдан бунчалик эҳтимом қозониш ҳар кимга ҳам муяссар бўлавермайди.

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР СИДДИҚ ДАВРИДА

Саъд ибн Абу Ваққос Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анхунинг халифалик даврларида асосан шуро мажлиси аъзоси сифатида сиёсий раҳбарлик ишларида қатнашдилар. У киши кўпгина масалаларни ҳал қилишда оқилона маслаҳатлари билан мажлиснинг кўзга кўринган аъзоларидан бири бўлдилар.

ҲАЗРАТИ УМАР ДАВРИДА

Ҳазрати Умар розияллоҳу анхунинг даврларида турли жабҳаларда фатҳ ишлари олиб борилди. Энг муҳим жабҳалардан бири Форс жабҳаси эди. Уни ўша вақтнинг истилоҳи билан Ироқ деб аташар эдилар. Бу жабҳада мусулмонлар катта ютуқларга эришиб, форсларни бир неча бор турли жангларда енгдилар. Аммо кўприк жанги деб аталган жангда улар форслардан енгилдилар. Бу ўз навбатида форсларни руҳлантириб юборди.

Форслар кетма-кет мағлубиятларини бирликнинг йўқлигидан деб билдилар. Маслаҳат қилиб, Кисронинг авлодидан бўлган Яздажирни подшоҳ этиб сайладилар. Улар катта аскар тўплаб, мусулмонларга қарши ҳал қилувчи жангга тайёрлана бошладилар.

Ўша пайтдаги мусулмонлар лашкарбошиси ал-Мусанна бу хабарларни Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхуга етказди. У киши ҳамма тарафдан лашкар тўплашга амр қилдилар. Турли вилоятлардаги волийларга амр юбориб, лашкар тўплаб юборишни талаб қилдилар.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анху ўн учинчи ҳижрий сана ҳажини қилиб қайтганларида Мадинага кўплаб лашкар тўпланган эди.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анху тўпланган кўп сонли лашкарни олиб, Зирор номли жойга лашкаргоҳ ташкил этдилар ва одамлар ила шуро мажлиси қурдилар. Шуро ҳазрати Умарнинг ўзлари жангга чиқмасдан Мадинада қолишлари кераклиги, етук кишилардан бирини лашкарбоши этиб тайин қилишлари лозимлиги ҳақида қарор чиқарди.

Демак, ҳазрати Умар розияллоҳу анхунинг ўрниларини босадиган салмоқли одамни мусулмонларнинг форсадаги жабҳасига бош қўмондон қилиш керак эди. Бу масала бўйича шуро мажлиси анча бош қотирди.

Охири Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу:

«Мен топдим!» деди.

«Кимни топдинг?» дедилар ҳазрати Умар.

«Чангали зўр Арслонни! Саъд ибн Молик аз-Зухрийни!» деди Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тоғалари Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳуни лашкарбоши этиб тайинладилар ва у кишига қуйидаги тавсияни қилдилар:

«Онасининг боласи Саъд! Расулуллоҳнинг тоғаси, Расулуллоҳнинг саҳобаси, дейилишлиги сени ғурурга кетказмасин. Албатта, Аллоҳ ёмонликни ёмонлик билан ювмайди. У Зот ёмонликни яхшилик билан ювади. Аллоҳ билан бировнинг ўртасида У Зотнинг тоатидан ўзга насаб йўқ. Одамларнинг барчаси Аллоҳнинг динида тенгдирлар. Улар У Зотнинг бандаларидир ва У зотнинг ҳузурида офият ила фазл топарлар, У зотнинг ҳузуридаги нарсани У зотнинг тоати ила оларлар. Назар солиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам лозим тутган ишни ўзингга лозим тут».

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳуга қилган бу ваъзлари жамият бошлиғининг янги тайин қилинган жамият мансабдорига насихати эди. Уни мансаб туфайли ҳовлиқиб кетмаслиги учун айтилган гаплар эди.

Сўнгра Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Саъд ибн Абу Вакқосни тўрт минг кишилик лашкар ила йўлга солдилар. Кейинроқ ортидан яна шунча лашкар билан аҳднома юбордилар. Аҳднома матни қуйидагича эди:

«Бисмиллаҳир роҳманир роҳийм»

Аммо баъд, албатта, мен сени ва сен билан бўлган жангчиларни ҳар қандай ҳолда ҳам Аллоҳга тақво қилишга

чакираман.

Албатта, Аллоҳга такво қилиш душманга қарши афзал тайёргарлик ва урушдаги энг кучли ҳийладир. Мен сени ва сен билан бўлганларни душманингиздан кўра кўпроқ эҳтиёт бўлишга амр қиламан.

Албатта, лашкарнинг гуноҳи улар учун душманларидан кўра хавфлидир. Мусулмонларга душманларининг Аллоҳга қилган маъсиятлари туфайли нусрат берилади. Агар ўша нарса бўлмаса, бизнинг уларга қувватимиз етмайди. Чунки бизнинг ададимиз уларнинг ададича, тайёргарлигимиз уларнинг тайёргарлигича эмас. Агар улар билан гуноҳда тенг бўлиб қолсак, улар биздан қувватда афзал бўладилар. Бизга улар устидан фазлимиз ила нусрат берилур. Биз уларга қувватимиз ила ғолиб келганимиз йўқ.

Билиб қўйинглар, юрганингизда устингизда Аллоҳнинг ҳафазалари бор. Улар сизнинг нима қилганингизни билурлар. Бас, улардан ҳаё қилинглар. Аллоҳнинг йўлида юриб туриб, Аллоҳга маъсият қилманглар. Душманимиз биздан ёмон, биздан устун бўла олмаслар, деманглар. Баъзи қавмларга улардан кўра ёмонлар устун бўлганлар. Бани Исроил маъсиятлар қилганларида устларидан мажусий кофирлар устун бўлганидек. Бас, диёрларни кездилар ва амал қилинган ваъда бўлди. Аллоҳдан душманингизга қарши нусрат сўраганингиздек, ўз ҳавои нафсингизга қарши ҳам ёрдам сўранг. Аллоҳдан буни ўзимизга ҳам, сизга ҳам сўрайман.

Мусулмонларга юришларида меҳрибон бўл. Уларни чарчатадиган йўлга бошлама. Уларга меҳр кўргазадиган манзилда камчиликка йўл қўйма. Улар душманларига етиб боргунларича йўл уларнинг қувватларини қирқиб қўямасин. Чунки улар муқим турган, ўзлари ҳам туёқлари ҳам ҳимояда турган душман сари юриб борувчилардир. Ҳар ҳафта бир кечаю бир кундуз муқим бўл. Токи, одамлар

роҳат олиб, жонларини тирилтирсинлар, силоҳларини ва матоъларини қўйсинлар. Уларнинг турар жойларини аҳли сулҳ ва зиммаларнинг шаҳар ва қишлоқларидан четда қил. У ерларга сенинг соҳибларингдан фақат ўзинг ишонадиганларинггина кирсин. Ҳеч ким уларнинг аҳлига тега кўрмасин. Уларнинг ўзларига яраша ҳурматлари ва зиммалари бор. Сизлар уларга вафо қилишга мажбурсизлар. Улар эса сабр қилишга. Модомики, сабр қилар эканлар, улар ҳақида яхши ният қил. Уруш ҳолидагиларга қарши аҳли сулҳларга зулм қилиш ила ёрдам берманглар.

Қачон душман ерига қадам боссанг, ўзинг билан улар орасида кўзларни тийрак қил. Уларнинг иши сенга махфий бўлмасин. Ҳузуригга араблардан ва ўша ер аҳлидан сен насихатига ва садоқатига ишонадиган одамлар бўлсин. Албатта, ёлғончининг яхшилиги, агар баъзида сенга ростгўйлик қилса ҳам, сенга манфаат бермайди. Душман ерига яқинлашганигга улар билан ўзингнинг орангга кичик жангчи гуруҳлар ва хабарчиларни кўпайтир. Жангчи гуруҳлар уларга ёрдам ва таъминот келишини кесади. Хабарчилар эса, уларнинг сирларини билади. Хабарчиларга ўз одамларингдан фикрли ва кучли одамларни танла. Уларга чопқир отларни бер. Агар душманга йўлиқиб қолсалар, уларга куч зоҳир қиладилар. Жангчи гуруҳларга жидду-жаҳд ва сабр аҳлларида қўй. Ҳавои нафсига берилиб, сенинг фикринг ва ишингни зое қиладиганларни қўйма. Ғалаба, йўқотиш ва зарбадан хавфсираган томонингга зинҳор жангчи гуруҳ ҳам, хабарчилар ҳам юборма.

Душманни кўз билан кўрганигга четдаги, жангчи гуруҳдаги ва хабарчи гуруҳлардаги одамларингни ўзингга жамла. Ўзингга ҳийлаларингни ва қувватингни жамла. Токи, душманингни айбларини ва нозик жойларини ўрганиб олмагунингча, уруш мажбур қилмаса, у билан

тўқнашишга шошилма. Ер билан худди унинг аҳли билан танишганинг каби, яхшилаб танишиб ол. Душман сенга нима қилса, сен ҳам унга шуни қиласан. Сўнгра аскарингнинг қоровулларини сергак қил. Бугун имкониятинг ила қўққисдан хужум бўлиб қолишидан хушёр бўл. Ақди йўқ асирни келтирилса, албатта, бўйнига ур. Аллоҳнинг душманини ва ўзингнинг душманингни кўрkitасан. Сенинг ишингнинг ва сен билан биргаларнинг валийси Аллоҳдир. У Зот сизларга душманингиз устидан нусрат берувчи ҳамдир. Аллоҳ ёрдам сўраладиган Зотдир».

Ушбу минг тўрт юз йил аввалги тарихий ҳужжат бугунги кунимиз ҳарбий мутахассисларининг ҳам таҳсинига ва қойил қолишига сабаб бўлмоқда. У ўша пайтдаги Ислом жамиятининг раҳбари ва лашкарининг олий бош қўмондони Умар ибн Хаттоб розияллоху анхунинг ҳарбий салоҳиятидан далолат бериб турибди. У ўша пайтдаги мусулмон фотиҳларнинг шонли лашкарининг дунёнинг ларзага солган зафарлари бежиз эмаслигини кўрсатиб турибди.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху Зарвадага етиб келганларида Мусанна розияллоху анху кўприк жангида олган жароҳати тuzалмай вафот этгани хабари келди. Унинг лашкари ҳам Саъд лашкарига қўшилди.

Умар ибн Хаттоб розияллоху анхунинг амрларига биноан, Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анху лашкарни ягона қўмондонлик остида қайтадан тузиб чиқди. Ўнбошилар, байроқдорлар, олд, орт, чап, ўнг ва бошқа тараф бошлиқларини тайинлади.

Лашкарга қози ва котиб ҳам тайин қилинди. Лашкарнинг дуочиси Салмон Форсий розияллоху анху эдилар.

Ислом лашкари Қодисия номли жойда бир ой туриб қолди. Сўнгра форслар Рустам бошчилигида катта аскар билан келаётгани хабари келди.

Буни Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга етказган эди, у кишидан:

«Улар ҳақидаги хабар сени ташвишга солмасин. Аллоҳдан ёрдам сўра ва Унга таваккал қил. Мунозара, фикр ва қувват аҳлидан уни тарғиб қилгани одам юбор. Аллоҳ уларнинг чақириғини осон қилади», деган хабар юборди.

ЯЗДАЖИРНИ ИСЛОМГА ЧАҚИРИШ

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу Форс подшоҳи Яздажирни Исломга чақириш учун ашрофлардан татғиботчилар юборди. Уларнинг ичида Нўъмон ибн Муқаррин, Қайс ибн Зарора, Ашъас ибн Қайс, Фурот ибн Ҳайян, Осим ибн Амр, Амр ибн Маъдийкараб ва Муғйра ибн Шўъба бор эди. Улар Мадоинга етганларида Яздажирнинг олдига киритишди. У таржимон орқали:

«Сизларни бизга жанг қилишга, юртимизга киришга нима ундади? Биз сизлардан машғул бўлиб қолганимизга сизлар бизга ҳамла қилишга журъат қилдингизми?» деди.

Уларнинг номидан Нўъмон ибн Муқаррин гапирди:

«Аллоҳ бизларга раҳм қилиб, бизни яхшиликка амр қиладиган ва ёмонликдан қайтарадиган пайғамбар юборди. У зот бизга, агар ижобат қилсак, бу дунё ва охират саодатини ваъда қилди. У зот қай бир қабилани тарғиб қилса, албатта, бир фирқаси яқин бўлиб, бир фирқаси узоқ бўлди. Сўнгра у зот ўзларига хилоф қилган арабларни тарғиб қилишимизни амр қилдилар. Бас, биз бошладик ва улар ноилож қолиб ёки иштиёқ қилиб кирдилар. Биз ҳаммамиз у зот келтирган нарса ўзимиздаги адоват ва торликдан афзал эканини билдик. Сўнгра у зот бизга кўшни бўлган умматлардан бошлаб, уларни инсофга чақиришимизни амр қилди. Биз сизларни ўз динимизга чақирамиз. У барча яхшини яхши ва ёмонни ёмон қилган

диндир. Агар бош тортсангиз, иш ёмон бўлади. Ёмоннинг енгили жизядир. Агар бош тортсангиз, уруш қиламиз. Агар сиз бизнинг динимизга ижобий жавоб берсангиз, ичингизда Аллоҳнинг Китобини қолдирамиз. Унинг ҳукмини қоим қилгунингизча турамиз. Сўнг сизни ҳам, юртингизни ҳам ўз ҳолингизга қўйиб, қайтиб кетамиз. Агар жизя берсангиз, сизларни ҳимоя қиламиз. Булар бўлмаса, сизлар билан уруш қиламиз», деди.

Яздажир:

«Мен дунёда сизларчалик бадбахт, сони оз ва ўзаро алоқаси ёмонларни билмайман. Биз сизларга чет қишлоқларимизни вакил қилар эдик. Улар сизнинг ишингизга кифоя қилар эдилар. Форсга қарши турамиз деб, тамаъ қилманглар. Агар сизларга ғурур етган бўлса, ғурурларингиз бизга кетмайди. Агар қаҳатчиликка учраган бўлсангиз, ҳосилдорликка етиб олгунингизча қуту ла ямут бериб турамиз, сизларни икром қиламиз, кийинтирамиз, меҳр кўрсатадиган подшоҳга топширамиз», деди.

Шунда Қайс ибн Зарора:

«Аммо сен зикр қилган ёмон ҳолат, худди сен васф қилгандек ва ундан ҳам бадтар эди. Аллоҳ таоло раҳм қилиб, уларга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни юборди. «Ихтиёр қил: ёки бўйсунган ҳолингда жизя беришни, ёки қилични, ёки жонингга Ислом ила нажот бер», деди.

Яздажир:

«Агар элчиларни ўлдириш мумкин бўлганида сизларни, албатта, қатл қилар эдим. Ҳузуримда сизларга ҳеч нарса йўқ», деди.

Сўнгра у бир кўтарим тупроқ келтиришни буюрди ва ўз одамларига:

«Уни анавиларнинг энг улуғига ортиб қўйинглар! Сўнгра уни токи Мадоиннинг эшигидан чиққунича ҳайдаб боринглар!» деди.

Шунда Осим ибн Амр ўрнидан туриб:

«Мен улуғлариман», деди ва тупрокни олиб кўтариб чикиб, уловига минди. Саъднинг ҳузурига етганида:

«Суюнчи бер! Аллоҳ бизга уларнинг мулкининг жиловини берди!» деди.

Форсларнинг юз мингдан ортиқ ададга эга бўлган Рустам бошчилигидаги аскарлари Қодисия номли ерга тушди. Орада кўприк бор эди.

Рустам мусулмонлар томон ўз элчиларини юборди. Форс элчилари мусулмонларнинг бошлиғини тополмай анча вақт овора бўлишди. Чунки Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳунинг алоҳида ажратилган жойи ҳам, кийими ҳам йўқ эди. У киши лашкарлари билан аралашиб юрар эдилар. Элчилар у кишини одамлар орасида ерда ўтириб гаплашаётган ҳолда топдилар.

Ўзларини таништирган элчилар Форс жамияти раҳбарлари мусулмонлар вакили билан гаплашмоқчи эканини билдиришди.

Саъд ибн Абу Ваққос орқаларига шундай қараган эдилар, ерда ёнбошлаб ётган, юпун кийинган Робий ибн Омир исмли саҳобага кўзлари тушди. Унга:

«Сен булар билан боргин, бошлиқлари бизнинг вакилимиз билан гаплашмоқчи экан», дедилар.

Робий розияллоҳу анҳу бир чапдаст ҳаракат билан найзасига таяниб от устига сакраб минди ва элчиларга қараб:

«Кетдик!» деди.

Элчилар лол бўлиб туриб қолдилар. Бир жулдурвоқи кийинган «вакил»га, бир ерда ўтирган «амир»га қарашди. Ўзаро бир нималарни гаплашдилар-да, ниҳоят, катталари Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳуга:

«Бундан кўра тузукроқ одам йўқми?» деди.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу:

«Ичимизда тузугимиз шу, вакил юборишни сизлар

сўрадингиз, биз эмас», дедилар.

Ноилож қолган элчилар ўша вакилни олиб, йўлга тушдилар. Қароргоҳга яқинлашишлари билан элчилар отдан тушиб, таъзим қилиб юра бошладилар. Мусулмонларнинг вакили Робиъ розияллоҳу анҳу эса, уларнинг бу кулгили ҳолларини томоша қилиб, отдан тушмай, ичкарига кирди. У қиличини қинига солиб тақиб олган, қўлида найзаси бор эди. У оти билан гиламнинг устига чиқди. Аммо қоровуллар бирдан ёпирилиб, уни от устидан тортиб олишди ва улуғлари олдига от миниб бориб бўлмаслигини англатишди.

Робиъ ибн Омир розияллоҳу анҳу отини ўша ердаги болишлардан икkitасига боғлади. Арқонини ҳам ўша ерга қўйди. Сўнгра тўқимини олиб тахлади. Унга силоҳингни қўй деб ишора қилишди. У:

«Ўзимча келганимда амрингиз ила иш қилар эдим. Аммо мени сизлар чақириб келдингиз», деди.

Кейин у киши бошини мағрур тутиб, найзасини ерга кадаб-кадаб кета бошлади. У ҳар сафар найзасини ерга урганида, ерга тўшалган бир йўлбарс терисини ёки серзийнат гиламни тешар эди. У қасддан майда қадам босар ва кўпроқ нарсага найза санчар эди.

Робиъ розияллоҳу анҳу тўғри бориб, найзасини гиламга санчиб қўйиб ерга ўтирди ва:

«Биз сизларнинг зийнатингизга ўтирмаймиз», деди.

Форсларнинг каттаси Рустам таржимонга:

«Ундан нима учун келишганини сўра!» деди.

Робиъ розияллоҳу анҳу бу савол жавобига асрлар бўйи қоида бўлиб қолган жумлани айтди. У:

«Аллоҳ таоло бизни бандаларни бандаларга ибодат қилишдан Аллоҳга ибодат қилишга, динларнинг жабридан Исломнинг адлига, бу дунё торлигидан у дунё кенглигига чиқариш учун юборди», деди.

Сўнгра у ўз гапида давом этиб:

«Аллоҳ Ўз Расулини Ўз дини ила халойикқа юборди. Ким уни қабул қилса, биз ҳам қабул қиламиз ва уни ўз ерида тарк қиламиз. Ким бош тортса, то жаннатга тушгунимизча ёки зафарга эришгунимизча у билан уруш қиламиз», деди.

Рустам:

«Батаҳқиқ, гапингизни эшитдик. Бу ишни биз назар солиб чиққунча ортга суриб турсангиз бўладими?» деди.

«Ҳа! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга душманларга уч кундан ортиқ имкон бермаслигимизни суннат қилганлар. Биз сизлардан уч кунгача хабар олиб турамиз. Ишингга назар сол. Берилган муддатдан кейин уч нарсадан бирини танла:

Ислом—унда биз сени ўз ерингда тарк қиламиз.

Жизя—уни қабул қилиб сени тек қўямиз ва агар бизга хожатинг тушса, сенга ёрдам берамиз.

Ёки тўртинчи куни бўладиган уруш. Магар сен уни бошлайдиган бўлсанг (аввал бўлиши ҳам мумкин). Мен ўз шерикларим номидан бунга кафилман», деди.

«Сен уларнинг каттасимисан?» деди Рустам.

«Йўқ. Лекин мусулмонлар бир-бирларига нисбатан худди бир тан. Уларнинг энг кичиги берган омонликка энг каттаси ҳам амал қилади», деди Робиъ розияллоҳу анҳу ва ортига қайтиб кетди.

Рустам ўз одамлари билан холи қолганда уларга:

«Шу одамнинг гапига ўхшаш гапни ҳеч эшитганмисизлар?» деди. Улар писанд қилмасликларини айтишди. Рустам:

«Шўрингиз курисин! Мен фикрга, гапга ва каломга назар соламан. Араблар кийим-бошга писанд қилмайдилар. Аммо ҳасабни яхши сақлайдилар», деди.

Эртасига у Саъд розияллоҳу анҳуга, кечаги кишини бизга юбор, деб одам юборди. У бўлса, Ҳузайфа ибн Михсон ал-Ғатафонийни юборди. У келиб, Робиъ нима

қилган бўлса, ўшани қилди, нима деган бўлса, ўшани деди.

Рустам: «Аввалги бизга нимага келмади?» деди.

У: «Амиримиз бизнинг орамизда кенгчиликда ҳам, торчиликда ҳам адолат қилади. Бугун менинг навбатим», деди.

Рустам: «Ваъда қачонгача?» деди.

У: «Кечадан бошлаб уч кун», деди.

Учинчи куни Рустам Саъд розияллоху анхуга, бир кишини бизга юбор, деб одам юборди. Саъд розияллоху анху Муғййра ибн Шўъба розияллоху анхуни юборди. У келиб, тахтда ўтирган бошлиқнинг ёнидан жой олди. Аммо хизматкорлар дарҳол у кишини пастга ўтиришга мажбур этишди. Шунда Муғййра розияллоху анху:

«Бизга сизлар ҳақингизда, адолатли подшоҳларингиз ҳақида хабарлар борар эди. Сиздан кўра эсипаст қавмни кўрмаганман. Биз араблар бир-биримизни банда қилиб олмаймиз. Илло, душман тарафдан жанг қилган бўлса, бошқа гап. Мен сизлар ҳам бизга ўхшаб қавмингизга насихат қиласизлар, деб ўйлабман. Бу қилганларингиздан кўра бир-бирингизни робб қилиб олганингиз хабарини берганингизда яхши бўлар эди. Бу иш ила узоққа бора олмайсиз. Мен сизларга ўзимча келганим йўқ. Сизлар мени чақирдингиз. Бугун сизлар, албатта, мағлуб бўлишингизни англадим. Бу ҳолат ва бу ақллар билан мулк бардавом бўлмайди», деди.

Хизматчилар: «Аллоҳга қасамки, араб рост гапирди», дедилар.

Дехқонлар: «У қулларимизни ўзига доимо жалб қилиб турадиган гап айтди. Умматимизнинг ишини бачканалаштирган ўтганларимизнинг додини Худо берсин», дедилар.

Рустам ўз сўзида Форсларни улуғлади. Арабларни ерга урди. Уларнинг ҳолати ёмон бўлганлиги ва ночор яшаганларини эслади.

Муғийра: «Аммо сен бизнинг ёмон ҳолатда, ночор ҳаётда ва ихтилофда эканлигимиз ҳақида қилган васф тўғри. Бунинкор қилмаймиз. Дунё айланиб туради. Шиддатдан кейин фаровонлик келади. Агар Аллоҳ сизга берган нарсаларга шукр қилганингизда ҳам, шукрингиз сизга берилган нарсадан оз бўлар эди. Аммо шукрнинг озлиги сизнинг ҳолингизни ўзгартирибди. Аллоҳ бизга бир Пайғамбар юборди...» деб ўзидан олдингиларнинг гапини такрорлади. Сўзининг охирида Исломни қабул қилиш, жизя бериш ва уруш қилишдан бирини танлашни таклиф қилиб қайтди.

Форслар урушга қарор қилдилар.

БИРИНЧИ КУН – АРМОС КУНИ

Ўша кунлари Саъд ибн Абу Ваққос қаттиқ хаста эдилар. Бутун баданларига яра тошиб кетган эди. Ҳатто, ўтиролмас эдилар. Аммо шундоқ бўлса ҳам дунё тарихидаги энг муҳим жангни ўта зукколик ва улкан жасорат билан бошқара бошладилар. Саҳобалар у кишини беҳудага «чангали кучли арслон», деб айтмаган эдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу лашкар ичида ваъз қилишга ва «Анфол» сурасини қироат қилишга амр қилди. Мусулмонларнинг қалблари жўш уриб, кўзларига ёш тўлиб сокинлик ҳолига келдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳунинг ўзлари асосий ваъзни қилдилар. У киши ўз ваъзларида «Батаҳқиқ, Биз зикрдан сўнг Забурда ҳам: «Албатта, ерга солих бандаларим меросхўр бўлурлар», деб ёзган эдик», оятини тиловат қилдилар ва:

«Пешинни ўқиб бўлиб, такбир айтаман. Биринчи такбирни айтганимда, сизлар ҳам такбир айтиб, тайёргарлик кўринглар. Иккинчи такбирни айтганимда, сизлар ҳам такбир айтиб, анжомларингизни кийинг.

Учинчи такбирни айтганимда, сизлар ҳам такбир айтиб, одамларни ҳаракатга келтиринг. Тўртинчи такбирни айтганимда, сизлар ҳам такбир айтиб, душманингизга ҳамла қилинг ва «лаа ҳавла ва лаа қуввата иллаа биллаҳи»ни айтинг», деди.

Уруш қаттиқ бўлди. Форсларнинг филлари мусулмонларни кўп қийнади. Мусулмонлардан Бани Асад қабиласи катта жасорат кўрсатди ва кўп талофат кўрди.

ИККИНЧИ КУН – АҒВОС КУНИ

Саъд розияллоху анху шаҳидларни дафн қилишга ва ярадорларни даволашга одам қолдирди. Қолганларни кечагига ўхшатиб жангга тайёрлади. Шу пайт Шомдан мадад кучлари ҳам етиб келди. Бу кучлар ичида мусулмонларнинг шавкатли баҳодирлари, жумладан, Қасбон ибн Амр розияллоху анху бор эди. У ҳаммадан олдин етиб келди ва тўғри ўртага чиқиб форслардан ўзи билан жанг қилишга паҳлавон чиқаришни талаб қилди. Улар Зул Ҳожибни чиқардилар. Қасбон ибн Амр розияллоху анху уни бирпасда ишини тўғрилади. Кун бўйи жанг бўлди. Ўша куни мусулмонлар ғалабага ишондилар.

УЧИНЧИ КУН – АММОС КУНИ

Мусулмонлардан шаҳид ва ярадор бўлганларнинг адади икки мингга етган эди. Уларга дафн ва даволаш учун одам ажратилди. Ярадорларга аёллар қарар эдилар.

Ўша куни ҳам кун бўйи жанг бўлиб, қоронғи тушганда икки тараф ажрашди.

МИЁВЛАШ КЕЧАСИ

Кечаси форслар кутилмаганда ҳужум қилиб қолишди.

Қаъқоъ ибн Амр розияллоҳу анҳу биринчи бўлиб улар томон ҳамла қилди. Бани асадликлар унинг кетидан душманга ташландилар. Хуфтонни ўқиб бўлиб, Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу такбир айтдилар. Ҳамма жангга ташланди. Кечаси бўлгани учун мусулмонлар гапирмасдан бир-бирлари ила миёвлашиб хабарлашар эдилар. Шунинг учун бу кечанинг номи «миёвлашув кечаси» бўлиб қолган. Тонг отганда ҳам жанг давом этар эди.

ҚОДИСИЯ КУНИ

Тонг чоғи Қаъқоъ ибн Амр розияллоҳу анҳу одамларга қараб:

«Қайси томон бир соат сабр қилса, ўша ғолиб бўлади. Бир соат сабр қилинглари. Ғалаба сабр биландир!» деб қичқирди. Бир гуруҳ одамлар унга қўшилди. Пешинга яқинлашганда форслар қочишга турди. Ҳилол ибн Уллафа Рустамни қатл қилди. Зўҳрата ибн ал-Ҳавияя Жолқонусни ўлдирди. Зирор ибн Хаттоб форсларнинг катта байроғини қўлга туширди. Форслар мағлуб бўлди.

Ўшанда 15-ҳижрий сананинг шаъбон ойи эди.

Қодисия жанги мусулмон фотиҳларнинг музаффар лашкари қозонган тарихий ғалабаларидан энг катталаридан бири эди. Ушбу жангда Форс империясининг асосий аскарлари ва қўмондонлари ҳалок бўлди. Энди Исломни ёйиш учун кенг йўл очилди.

Саъд розияллоҳу анҳу хушхабарни Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга етказиш учун чопар юборди.

ФОРС ФАТҲИ ДАВОМИ

Қодисиядаги шонли ғалабадан сўнг Саъд ибн Абу Ваққос Ҳазрати Умарнинг амрини икки ой кутиб турди.

Мадоинни фатҳ қилиш ҳақида амр келганда ўша шаҳар томон юрди. Йўл-йўлакай Бурс, Бобил, Кусий ва Соботларни фатҳ қилди. Сўнгра форсларнинг пойтахти Мадоинга яқинлашдилар.

МАДОИН ФАТҲИ

Форс империясининг пойтахти узоқдан кўринди. Мусулмонларнинг кўзлари Кисронинг оқ уйига тушди. Улар дарҳол Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Менинг умматимдан бир тўпи оқ уйни, Кисронинг уйини фатҳ қилурлар», деган ҳадиси шарифларини эслаб, шод бўлдилар.

Зирор ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу:

«Аллоҳу Акбар! Бу Кисронинг оқ уйи! Бу Аллоҳ ваъда қилган нарса! Унинг Расули тасдиқ қилган нарса! Аллоҳу Акбар!» деб наъра тортди. Ҳамма бир овоздан:

«Аллоҳу Акбар!» деб осмонни такбирга тўлдирди.

Ҳамма Кисронинг қасрини фатҳ қилиш шавқи ила яшай бошлади.

Улар шаҳарни ўн бешинчи ҳижрий сананинг Зул Ҳижжа ойи давомида қамал қилдилар. Бу орада отлик гуруҳлар яқин атрофдаги қишлоқларни фатҳ қилдилар. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу Ҳазрати Умардан асирга тушган деҳқонлар ҳақида маслаҳат сўради. У киши шуро мажлиси чақирди. Шуро уларни кўйиб юбориш ҳақида қарор чиқарди.

Шундан сўнг мусулмонларнинг ҳусни муомалаларини кўриб, Дажланинг ғарбий тарафидаги барча аҳоли мусулмонлар зиммасига ўтдилар.

Қамал кучайгандан кейин Форс подшоҳи Яздажир Мадоиннинг ғарбий қисмидан дарё оша шарқий қисмига кочиб ўтди. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу шериклари билан маслаҳат қилиб, дарё кечиб Мадоиннинг

шарқий қисмига ўтишга қарор қилдилар.

Форсларнинг қолган барча кучлари ўша ерга тўпланган эди. Тезроқ дарёни кечиб ўтилмаса улар яна ҳам кўпроқ куч тўплашлари хавфи бор эди. Бунинг устига ўша вақт айнан дарёнинг суви кўпайиб, тошқин бўлаётган даврига тўғри келди.

Албатта, ҳар қандай аскарбоши бундай ҳолатда нариги қирғоқда шай бўлиб турган душман томон дарё кечиб ўтишга қарор қилиши қийин. Аммо Саъд ибн Абу Ваққос ҳар қандай қўмондонлардан эмас эдилар. У киши «чанғали кучли арслон» эди. Саъд ибн Абу Ваққосни шер қилган эса Аллоҳ таолога бўлган кучли иймон эди.

У киши ҳеч иккиланмай дарёни кечиб ўтишга тайёрлана бошладилар. Кечишга қулай жойни танлашга амр қилдилар. Одамлар ана шундай жойни топдилар.

Дарёдан кечиб ўтиб, қирғоқда турган душман билан жанг қилиш шароитини ҳисобга олиб, лашкар ичидан алоҳида вазифалар бажарадиган гуруҳлар туздилар.

Ўшандоқ гуруҳлардан бирини «катийбатул аҳвол» деб номладилар ва унга Осим ибн Амрни амир этиб тайинладилар. Иккинчи бир гуруҳни «Катийбатул харсаа» деб атадилар ва унга Қаъқоъ ибн Амрни амир қилдилар.

Режа бўйича ушбу икки гуруҳ қирғоққа олдин чиқиб асосий лашкарни дарёдан нариги қирғоққа ўтишига қулай шароит яратиши лозим эди.

Саъд ибн Абу Ваққоснинг режалари билан танишган шериклари у кишининг заковатларига таҳсинлар айтдилар. Салмон Форсий розияллоҳу анҳу қувониб, кафтларини бир-бирига уриб:

«Албатта, Ислом янгидир! Уларга куруклик бўйсунганидек, денгизлар ҳам бўйсунур. Салмоннинг жони кўлида бўлган зот билан қасамки, унга (дарёга) тўп бўлиб тушганларидек, тўп бўлиб чиқурлар!» деди.

Осим ибн Амр розияллоҳу анҳу бошчилигида олтмиш

кишилик Бани тамимликлар гуруҳи олдин ўтиб душманнинг йўлини тўсиб турди. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу ва Салмон Форсий розияллоҳу анҳу дуо қилдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос мусулмонларга «ҳасбуналлоҳу ва неъмал вакил»ни ўқиб ўтишни амр қилди. У кишининг ўзлари биринчи бўлиб, Дажла дарёсига от солдилар. Одамлар у кишининг ортларидан эргашдилар. Бирор киши ортда қолмади. Улар дарё устида худди текис ердагидек юриб борар эдилар. Отлиқлар ва пиёдалар зич юрганларидан дарё тўлиб суви кўринмай қолди. Улар сув устида бир-бирлари билан бемалол гаплашиб борар эдилар. Чунки уларнинг Аллоҳнинг ёрдамига, қўллашига ва нусрат беришига ишончлари комил эди.

Мусулмонлар дарёга тўп бўлиб тушганларидек, тўп бўлиб чиқдилар. Бирор нарсага зарар етмади.

Фақат бир кишининг ўқдони сувга тушиб кетди. Унинг шунча одам ичида ўқдонини йўқотган ягона киши бўлгиси келмади шекилли, шерикларидан уни сувдан олишда ёрдам сўради. Шунда тўлқин ўқдонни юқори кўтарди ва уни мусулмонлардан бир киши олиб эгасига берди.

Мусулмонларнинг Дажла орқали ўтишлари катта мўъжиза эди. Бу ҳодиса барча тарихчиларни ҳайратга солган ҳодисалардан биридир.

Форслар мусулмонларнинг дарёдан ўтганларини кўришлари билан, улар оддий одамлар эмаслигини билишди ва Яздажир Хулвон тарафга кочди. Мусулмонлар шаҳарга ҳеч қандай қаршиликсиз кириб бордилар.

Шаҳарга биринчи бўлиб, Қаскоъ ибн Амр розияллоҳу анҳу ўз одамлари билан кирди.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу оқ қасрга кириб намоз ўқидилар ва қироатига Аллоҳ таолонинг: **«Улар ортларида қанчадан-қанча боғу роғларни ва булоқларни, экинзорлар ва яхши жойларни ва ўзлари**

ичида маза қилаётган нозу неъматларни қолдирдилар. Мана шундай! Биз у(нарс)ларни бошқа қавмларга мерос қилиб бердик», деган оятларини ўқидилар.

Ўшанда 16-ҳижрий сананинг сафар ойи эди.

Қочганларни тутиш ва ўлжа тўплаш бошланди. Ҳамма қочганлар тутилди ва катта миқдорда ўлжа тўпланди. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу шариат ҳукмига биноан, адолат ила ўлжа беришни йўлга қўйдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу ўша ерда биринчи бор жума намозини ўқидилар.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга суюнчилик хабар ила ўлжанинг бешдан бирини юбордилар. У киши ўлжаларга қараб туриб, буни адо қилган қавм, албатта, омонат эгаларидир, дедилар.

ФОРСДАГИ ФАТҲЛАРНИНГ ДАВОМИ

Форслар Мадоинни ташлаб, Жалво номли томонга кочдилар. Улар бирлашиб, ўзларига Меҳрон номли одамни бошлиқ қилдилар ва шаҳар атрофига хандақ казиб, ҳимояга ҳозирландилар.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг амрларига биноан, Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу у томонга Ҳошим ибн Утба бошчилигида ўн икки минглик аскар юборди. Лашкарнинг аввалида Қаъқоъ розияллоҳу анҳу борар эди. Саксон кунлик қамалдан сўнг мусулмонлар яширин йўлни билиб қолиб, ўша ердан ҳужум қилиб, шаҳарни шиддатли жанглардан сўнг фатҳ қилдилар.

Подшоҳ Яздажир бўлса, бу хабарни эшитиб, Ҳалвондан Райга ўтди. Қаъқоъ ибн Амр розияллоҳу анҳу 16-ҳижрий сананинг Зулқаъда ойида Ҳалвонни ҳам фатҳ қилди.

Ўша йили Тикрийт, Найнаво, Мувсил, Мосабозон, Ҳайтлар ҳам фатҳ қилинди.

КУФА ШАҲРИНИ ҚУРИШ

Мусулмонлар Кисронинг пойтахти Мадоин шаҳрини фатҳ қилганларидан кейин уни ўзларига марказ қилиб олган эдилар. Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу у шаҳарда истиқомат қилаётган мусулмонларнинг ранглари сарғайиб, ўзлари заифлашиб бораётганларини мулоҳаза қилди. У киши Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳуга мактуб юбориб, «Салмон Форсий билан Ҳузайфа ибн Ямонни ер танлашга юбор. Ҳам қуруқлик, ҳам денгизга яқин, мен билан сизларнинг орангизда сув ҳам, кўприк ҳам йўқ ерни топсинлар», деб амр қилдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу икковларини ўша вазифани бажариш учун юборди. Улар икки томонга кетиб, ер танлаб келиб, Куфа деган жойда учрашдилар. У ерда намоз ўқиб, Аллоҳ бу ерни сабот манзили қилсин, деб дуо қилдилар. Кейин Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу олдига бориб, хабар бердилар.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу Қаъқоъ ва Абдуллоҳ ибн Мўътам розияллоҳу анҳумога одам юбориб, ўринларингизга бошқани қўйиб, ўзингиз ҳозир бўлинглар, деб амр қилди.

Сўнгра Мадоиндан чиқиб, Куфанинг ерларига борди. Ўшанда ўн еттинчи ҳижрий сананинг муҳаррам ойи эди. Кейин Умардан қамишдан уй қилишга изн сўрашган эди, у рози бўлди. Аммо режалаштириш пайтида қамиш уйлар қуйиб кетди. Кейин ғиштдан қуришга келишилди.

Куфанинг бош меъмори Абу Ҳайёж ибн Молик эди. У биринчи бўлиб масжидга асос солди. Кейин шоҳ кўчанинг кенглигини қирқ аршин, унга яқинларини ўттиз, бошқаларини йигирма аршиндан қилди. Тор кўчаларни етти аршиндан қилди. Одамларга бериладиган қитъаларни олтмиш аршиндан қилди.

Куфа Фурот дарёсининг ғарбий қирғоғига қурилди. У билан дарёнинг орасида ярим фарсах масофа қўйилди. Шаҳар битганидан кейин хоҳлаганлар унга кўчиб ўтиши, хоҳламаганлар Мадоинда қолиши таклиф қилинди.

БАСРАНИНГ ҚУРИЛИШИ

Худди ўша йили Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхунинг амрлари ила Басра шаҳари ҳам қурилди. Унинг ўрнида бир қишлоқ бор эди. Дажла ва Фурот дарёлари қўшилган жойда эди. Шаҳарнинг қурилишига Утба ибн Ғазвон раҳбарлик қилди.

Шундоқ қилиб, Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхунинг даврларида Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анхунинг ишбошиликлари ила исломий шаҳарлар қуриш ҳам бошланди.

Куфа ва Басра шаҳарлари битгандан кейин Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анху ўша пайтда Ироқ номи ила аталган Ислом жамиятининг шарқий бўлагини иккига бўлди.

Бирига Куфани марказ ва Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анхуни волий этиб тайин қилди.

Иккинчисига Басрани марказ ва Утбани волий қилиб таъйин қилди.

Шундай қилиб, исломий шаҳар қуриш ишларига ҳам асос солинди. Бунда ҳам Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхунинг тадбиркорликлари ва Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анхунинг ишбошиликлари ўз самарасини берди. Бу иш билан келажакда дунё меъморчилик санъати саҳифаларининг зар варақларига олтин ила ёзиладиган ва заминнинг сайқали бўлажак мусулмон шаҳарлар қуришнинг биринчи қадамлари босилди.

НОҲАВАНД ЖАНГИ

Форсинг подшоҳи Нохавандга катта куч тўплади. У форс империясига қарашли ҳамма жойлардан аскар тўлаб, Марв шаҳридан ўз юришини бошлади.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга бу ҳақда хабар берди. Шу билан бир вақтда Куфа аҳлидан бир гуруҳи Саъд розияллоҳу анҳуни айблаб, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳуга шикоят қилдилар. Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу бу шикоятни текшириш учун ўз тафтишчиларининг энг машҳури Муҳаммад ибн Масламани юборди. Саъдни ўз ҳузурига келишга амр қилди. Саъд ўрнига бошқа одамни қўйиб ўзи, Мадинага йўл олди.

Саъд ибн Абу Ваққоснинг устларидан қилинган шикоятнинг ўзи кулгили эди. Шикоятчилар у намозни яхши ўқимайди, дейишган эди.

Саъд ибн Абу Ваққос бу гапни эшитиб кулдилар ва:

«Аллоҳга қасамки, мен уларга Расулуллоҳнинг намозларини ўқиб бераман. Аввалги икки рақъатни узун, кейинги икки рақъатни қисқа ўқийман», дедилар.

Бу ҳақда Имом Бухорий «Саҳиҳ»ида келтирган ривоятда Қайс розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Мен Саъднинг бундай деганини эшитдим:

«Албатта, мен араблардан Аллоҳнинг йўлида биринчи ўқ отган одамман! Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан жанг қилганимизда дарахтнинг баргидан бошқа таомимиз бўлмаган вақтлари бўлган. Ҳатто биримиз худди туя ёки қўйга ўхшаб қуруқ баргни чайнар эдик. Энди келиб, Бану Асад Саъдни Исломда айблар эканми!? Агар шундоқ бўлса, ноумид бўлибман, амалим хато бўлибди!» Улар Умарга, у намозни чиройли ўқимайди, деб шикоят қилишган эди».

Бу нарсадан Саъд ибн Абу Ваққос қаттиқ ғазабландилар. Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу хафа бўлма,

бориб ишингни қилавер, деб қанча ёлборсалар ҳам кўнмадилар ва:

«Нима, мени намозни яхши ўқимаслигимни даъво қилган қавмнинг олдига қайтиб боришимга амр қиласанми!?» деб туриб олдилар.

Умар ибн Хаттоб розияллоху анху ўзларига бўлган суиқасддан кейин аҳволлари оғирлашиб қолганида одамлар:

«Эй мўминларнинг амири, васият қилинг, ўрнингизга халифани танланг», дедилар. У киши:

«Бу ишга Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам рози ҳолларида вафот этган кишилар: Али, Усмон, Зубайр, Саъд, Толҳа ва Абдурроҳман (ибн Авф)лардан бошқани ҳақли кўрмайман. Сизларга Абдуллох ибн Умар гувоҳ бўлади. Унинг ўзига амирликдан ҳеч нарса йўқ. Бу унинг учун таъзияга ўхшаган бир нарса. Агар амирлик Саъдга етса, яхши. Агар ундоқ бўлмаса, сиздан ким амир қилинса, ундан ёрдам олиб турсин. Мен уни ожизлик ёки хиёнат юзасидан ишдан олганим йўқ», деди.

Шундоқ қилиб, Умар розияллоху анху ўша пайтдаги мусулмонлар ичида энг афзал ҳисобланган олти кишидан шуро кенгаши туздилар. Улар кенгаш ўтказиб ўзларидан бирларини халифаликка номзод сифатида халққа тақдим қилишлари керак эди.

Ушбу жойда номзодлардан бири бўлмиш Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анхунинг ҳақларида Умар ибн Хаттоб розияллоху анхунинг алоҳида мулоҳаза айтишлари ҳам у кишининг қанчалар обрўга эга эканини кўрсатади.

У кишининг дафнидан фориг бўлинганидан кейин ҳалиги гуруҳ тўпландилар. Бас, Абдурроҳман:

«Ишни ичингиздан уч кишига оширинг», деди.

Зубайр: «Мен ўз ҳақимни Алига ўтказдим», деди.

Толҳа: «Мен ўз ҳақимни Усмонга ўтказдим», деди.

Саъд: «Мен ўз ҳақимни Абдурроҳман ибн Авфга ўтказдим», деди.

Охири бориб Али ва Усмон розияллоҳу анҳумонинг номзодларигина қолганда Абдурроҳман ибн Авф одамлардан бир-бир, иккисидан қай бирини ихтиёр қилишини сўраб чиқдилар. Саъд ибн Абу Ваққосдан сўраган эди, у киши Усмонни ихтиёр қилди.

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу халифа бўлганларидан кейин Саъд ибн Абу Ваққосни яна Куфага волий этиб тайинладилар. У киши у ерда маълум вақт ишлаб турдилар. Кейин яна орадан ихтилоф чиқди. Халифа Усмон розияллоҳу анҳу у кишини ишдан олдилар. Саъд ибн Абу Ваққос ҳеч нарсага аралашмай қўйдилар.

Саъд ибн Абу Ваққос ҳазрати Усмон даврларидаги машҳур фитна бошланганда, уйларида чикмай қўйдилар. Яқинлари ва бола-чақаларига ўша ишлар ҳақидаги бирор гапни ўз ҳузурларида гапирмасликка амр қилдилар. У ёқда нима бўлса, бўлди.

Бир куни Саъд ибн Абу Ваққоснинг олдиларига жиянлари Ҳишом ибн Утба ибн Абу Ваққос кириб келди ва:

«Эй амаки! Мана, юз минг қилич сизни бу ишга (халифаликка) энг ҳақли одам демокда!» деди.

Шунда Саъд ибн Абу Ваққос:

«Мен юз минг қилич ичидан, агар у билан мўминни урсам, ҳеч нарса қилмайдиганини ва, агар кофирни урсам, кесадиган биргина қилични хоҳлайман», дедилар.

Чопар мақсадни англади-да, қайтиб кетди.

54-ҳижрий сана. Мадинаи Мунавваранинг четидаги Ақиқ номли ноҳия. Саксон уч ёшли Саъд ибн Абу Ваққос сафарга ҳозирланмоқдалар. У кишининг ўғиллари бу ҳозирлик ҳақида ҳикоя қиладилар:

«Отамнинг боши кучоғимда эди. У киши жон таслим қилмоқда эдилар. Мен йиғладим. У киши:

«Нимага йиғлайсан, ўғлим? Албатта, Аллоҳ мени ҳеч азобламайди. Мен жаннат аҳлиданман», дедилар.

Сўнгра у киши сандиққа ишора қилдилар. Уни очишди. Ичидан эскириб кетган ридони олишди. Саъд ибн Абу Ваққос аҳлларига ўзларини ўша ридога кафанлашни амр қилдилар ва:

«Бадр куни мушриклар билан жанг қилганимда шуни кийган эдим. Мана шу кун учун сақлаб қўйган эдим», дедилар.

Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху анҳу кейин:

«Менга лаҳад қазинглар. Устимга Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга қилинганга ўхшаб ғишт қаланглар», дедилар.

Одамлар у кишининг тобутларини кўтариб шаҳар ичига олиб боришди.

Абу Салама ибн Абдурроҳман розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Саъд ибн Абу Ваққос вафот этганда Оиша:

«Уни масжидга олиб киринглар, мен ҳам унга жаноза ўқийин», деди. Унинг бу гапи инкор қилинди. Шунда у:

«Одамлар қандоқ ҳам тез унутадилар-а! Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Байзоънинг ўғиллари, Суҳайл ва унинг укасига масжидда жаноза ўқиганлар», деди».

Саъд ибн Абу Ваққоснинг жанозаларига Марвон ибн Ҳакам ўтди. У кишининг пок жасадлари Жаннатул Бақийъга дафн этилди.

Жаннат башорати берилган ўнликдан охири вафот этганлари Саъд ибн Абу Ваққос эдилар. Баъзи уламоларимиз, муҳожирлардан охири вафот этганлари ҳам Саъд ибн Абу Ваққосдир, дейдилар.

Аллоҳ таоло Саъд ибн Абу Ваққосдан Ўзи рози бўлсин!

مناقب أبي عبيدة بن الجراح ط

АБУ УБАЙДА ИБН ЖАРРОХ РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ

2982- عَنْ أَنَسٍ ط أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ρ قَالَ: إِنَّ لِكُلِّ أُمَّةٍ أَمِينًا
وَإِنَّ أَمِينَنَا أَيْتُهَا الْأُمَّةُ أَبُو عُبَيْدَةَ بْنُ الْجَرَّاحِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ
وَالْتِّرْمِذِيُّ.

2982. Анас розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Албатта, ҳар бир умматнинг амийни бордир. Албатта, бизнинг амийнимиз, эй уммат, Абу Убайда ибн Жаррохдир», дедилар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: «Амийн» сўзи «ўта ишончли», «омонатли одам» деган маънони англатади. Албатта, саҳобаи киромларнинг ҳар бирлари ҳам амийн шахслар. Лекин Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Абу Убайда ибн Жаррох розияллоху анҳуни амийнларнинг амийни эканини билдирмоқдалар. У зот алайҳиссалом ҳар бир саҳобийга ўзига хос сифатни берар эдилар. Ўша сифатлар бошқа саҳобаларда ҳам бўлар эди. Лекин маълум саҳобийга Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан берилган сифат ўша кишида бошқалардан кўра ажраб турадиган даражада бўларди.

Аллоҳ таолонинг охирги ва энг мукаммал дини бўлган Исломга тобеъ умматнинг амийни бўлиш шарафига муяссар бўлган Абу Убайда ибн Жаррох розияллоху анҳу билан танишиб чиқишимизда Аллоҳ таолонинг Ўзидан

ёрдам сўраймиз.

НАСАБ ВА ИЛК ҲАЁТ

Қаҳрамонимиз Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳунинг тўлиқ исмлари Омир ибн Абдуллоҳ ибн ал-Жарроҳ ибн Ҳилол ибн Уҳайб ибн Зобба ибн ал-Ҳарис ибн Феҳр ибн Моликдир.

У кишининг насаблари Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг насаблари билан Феҳрда жам бўлади.

Кўриниб турибдики, Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳунинг асл исмлари Омир бўлса ҳам, кунялари билан машҳур бўлганлар. Оталарининг исми Абдуллоҳ бўлса ҳам, боболари Жарроҳнинг исми билан машҳур бўлганлар.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳунинг оналари Умму Ғанам бинти Жобир ибн Абдуллоҳ ибн ал-Аълаа ибн Омир ибн Умайра ибн ал-Вадийъа ибн ал-Ҳарис ибн Феҳр бўлган. Оналари мусулмонликка кирганлар. Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳунинг оталари мусулмон бўлмаган.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу дастлабки мусулмонлардан ҳисобланадилар.

Баъзи қавлларга қараганда, Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг тарғиботлари ила Исломга кирган биринчи гуруҳда бўлганлар.

У киши Арқам ибн Аби ал-Арқам, Усмон ибн Мазъун, Убайда ибн Ҳорис, Саъид ибн Зайд, Хаббоб ибн Арт, Абдуллоҳ ибн Масъуд, Аммор ибн Ясир, Суҳайб Румий Исломга келишларидан олдин мусулмон бўлган эди.

Дину диёнат йўлида Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу Ҳабашистонга хижрат қилдилар. Аммо у киши Ҳабашистонда оз муддат турганлар.

Кейин эса Мадинаи Мунавварада Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида туриб Аллоҳ таолонинг йўлида жон фидолик қилдилар.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу Мадинага хижрат қилиб келганларида Кулсум ибн Ҳадмнинг уйига тушдилар. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у киши билан Муҳаммад ибн Маслама Ансорий розияллоҳу анҳуни биродар қилиб қўйдилар.

БАДРДА

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу энг шижоатли чавондозлардан эдилар. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг барча жангларида иймон ва ихлос билан иштирок этганлар.

Бадр урушида Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу фаол қатнашдилар. Кўпчилик тарихчилар ўша урушда Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу мушрик оталарини ўлдирганларини айтадилар.

УҲУДДА

Уҳуд урушида эса, Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу ўша куннинг энг кўзга кўринган қаҳрамонларидан бири бўлдилар.

Уҳуд урушининг иштирокчиларидан Абу Бакр Сиддик бундай ҳикоя қиладилар:

«Уҳуд уруши куни Расулуллоҳ одамлардан ажраб ёлғиз қолганларида, мен биринчилардан бўлиб, у зот томон юрдим. Қарасам, бир одам у зотнинг олдиларида ҳимоя қилиб уруш қилмоқда: «Толҳа бўлса эди. Отам ҳам, онам ҳам унга фидо бўлсин! Толҳа бўлса эди. Отам ҳам, онам ҳам унга фидо бўлсин!» деб борсам, орқамдан Абу Убайда худди қушдек учиб келди. Биргалашиб етиб

борсак, Расулуллоҳнинг олдиларида Толҳа йиқилиб ётган экан.

Расули акрам алайҳиссалату вассалом:

«Биродарингизга қаранг, у ҳақлидир», дедилар.

Шу пайт Пайғамбар алайҳиссаломнинг ёноқларига бир нарса келиб тегиб, дубулғанинг ҳалқасини киритиб юборди. Уни Пайғамбар алайҳиссаломдан чиқариб олиш учун борган эдим, Абу Убайда:

«Аллоҳ хайрингни берсин, Абу Бакр, менга қўйиб бер», деди ва оғзи билан у кирган нарсани чиқара бошлади.

Пайғамбар алаҳиссаломга озор бермаслик учун тиши билан чиқаришга ҳаракат қилди ва чиқариб олди. Абу Убайданинг олд тиши тушди. Сўнгра мен кейингисини олишга уринган эдим, Абу Убайда яна:

«Абу Бакр, Аллоҳ хайрингни берсин, менга қўйиб бер», деди. Яна тиши билан чиқариб олди. Абу Убайданинг яна бир тиши тушди.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхунинг ўшанда тушган икки тишлари умр бўйи у кишининг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга садоқатлари нишони бўлиб қолди.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхуни таърифлаган ҳар бир киши, у узун бўйли, озғин, юзи очиқ, соқоли сийрак ва икки олд тиши тушган одам эди, деб айтган.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анху у кишини куйидагича таърифлайдилар:

«Қурайшдан уч киши одамлар ичида энг очиқ юзли, энг гўзал хулқли, энг собит ҳаёлидир. Улар сен билан гаплашсалар, ёлғон гапирмайдилар. Сен уларга гапирсанг, сени ёлғончи қилмайдилар. Улар—Абу Бакр Сиддик, Усмон ибн Аффон ва Абу Убайда ибн Жарроҳ».

САРИЙЯЛАРГА АМИРЛИК

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳуни бир неча сарийяларга амир қилиб юборганлари турли ривоятларда келади. Бу ҳол ҳам Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг у кишининг амийнликларига ишонганидан, амирлик талабларига жавоб берадиган қобилиятлари борлигидан бўлган.

«Уюунул асар» китобида зикр қилинишича, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳуни қирқ кишилик сарийяга бошлиқ қилиб, Зул Қисса номли жойга юборганлар. Ўшанда Бану Мехроб ва Саълаба қабилалари бирлашиб, мадиналикларнинг Ҳайфада боқилаётган чорва молларига ғарот қилишган эдилар. Шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам улар томон Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу бошлиқ қирқ кишилик сарийя юбордилар. Улар Зул Қиссага етиб бориб, мазкур қавмнинг адабини бериб қайтдилар.

Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам бизларни, уч юз отликни Абу Убайданинг амирлигида Қурайшнинг қарвонини пойлаш учун юбордилар. Бас, бизга шиддатли очлик етди. Ҳатто, дарахт барглари едик. Гуруҳимиз барг лашкари, деб номланди. Бас, денгиз «анбар» деб номланувчи улкан балиқни олиб чиқарди. Биз уни ярим ой давомида едик. Мойини жисмларимизга суртдик. Жисмларимиз яхши ҳолга келди. Абу Убайда унинг бир қовурғасини олиб тиклади. Отлиқ одам унинг тагидан ўтди. Ичимиздан бир киши очлик шиддатлашганда учтадан, учтадан туя сўйиб турар эди. Абу Убайда уни бу ишдан қайтарди».

Бешовларидан фақат Термизий ривоят қилмаган.

Ушбу маъно турли кишилар томонидан, турли шакл ва лафзлар ила энг мўътабар ҳадис китобларимизда ривоят

қилинган.

Ушбу уч юз отликнинг юриши кўпроқ «Сайфул баҳр жанги» номи ила машҳур.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амрлари ила Аллоҳнинг йўлида хизматга чиққан бу саҳобийлар гуруҳи катта қийинчиликларга дуч келганлар.

Бошқа ривоятларда айтилишича, таомлар озлигидан Абу Убайда розияллоҳу анҳу ҳамманинг таомини тўплаб, оз-оздан тановул қилишни йўлга қўйганлар. У ҳам тамом бўлганидан кейин, ушбу ривоятда зикр қилинганидек, дарахтларнинг баргини ейишга мажбур бўлганлар.

Абу Нуъайм раҳматуллоҳи алайҳи Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳуни амир қилиб бизларни Қурайшнинг карвонини пойлаш учун юбордилар. У зот бизни бир идиш хурмо билан таъминладилар. Бошқа нарса топа олмадилар. Абу Убайда бизларга бир дона-бир донадан хурмо берар эди.

«Уни нима қилар эдинглар?» деб сўрадим.

«Гўдак сўрганга ўхшатиб, сўрар эдик. Сўнгра устидан сув ичар эдик. Баъзиларимиз таёқларимиз ила барг қоқиб келар эдик. Кейин уни ҳўллаб туриб, ер эдик», деди.

Бу қийинчиликларнинг ҳаммаси Аллоҳ таолонинг дини йўлида бўлгани улар учун шарафдир.

«Бас, денгиз «анбар» деб номланувчи улкан балиқни отиб чиқарди. Биз уни ярим ой давомида едик. Мойини жисмларимизга суртдик. Жисмларимиз яхши ҳолга келди».

Дарҳақиқат уч юз жангчига ярим ой муддат давомида таом бўлган «анбар» жуда ҳам улкан денгиз жонивори бўлган.

Бошқа ривоятларда уни еб семириб кетдик, дейилганини эътиборга олсак, уни тергаб-тежаб эмас, бемалол

еганлари келиб чиқади.

Албатта, мазкур гўштни сақлаш, айниб колмаслиги чораларини кўриш бўйича ўша вақтнинг услублари қўлланган бўлади.

Қаранг, очликдан дарахт баргларини ейишга мажбур бўлиб турган кишиларга Аллоҳ таоло Ўзи ғойибдан ризқ ато қилиб, турар жойларидагидан ҳам яхши ҳолатни вужудга келтириб берганини!

Ривоятнинг давомида мазкур денгиз ҳайвонининг катталигини баён қилиш учун баъзи миқёслар келтирилади.

«Абу Убайда унинг бир қовурғасини олиб тиклади. Отлиқ одам унинг тагидан ўтди».

Мазкур «анбар» ана шунчалик улкан экан. Албатта, у пайтларда метрлаб ўлчаш таомилда бўлмаган ва кишилар ўз услублари билан қиёслаганлар.

«Ичимиздан бир киши очлик шиддатлашганда учтадан, учтадан туя сўйиб турар эди. Абу Убайда уни бу ишдан қайтарди».

Агар ҳар куни ёки икки кунда бир туя сўйилиб турарди, деб фараз қилсак ҳам мазкур «анбар» тахминан 25–45 та туянинг ўрнини босган бўлади. Чунки у қирғоққа тушиб, саҳобаларга таом бўлганидан кейин Абу Убайда розияллоҳу анҳу ўз қассобларини туя сўйишдан тўхтатган эканлар.

Бунинг устига бошқа ривоятларда таъкидланишича, Абу Убайда розияллоҳу анҳунинг гуруҳи Мадинаи Мунавварага қайтиб келиши билан, бўлиб ўтган нарсани Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга айтиб бердилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Аллоҳ таоло сизларга уни таом қилиб чиқариб берибди, гўштидан қолган бўлса, бизга ҳам беринглар, деган маънода гап айтганлар.

Ушбу сарийя давомида Абу Убайда ибн Жарроҳ

розияллоху анхунинг сабр-бардошлари, Аллоҳ таоло йўлида ҳар қандай машаққатларга чидашлари, тадбиркор раҳбар ва уста амир эканликлари намоён бўлди.

Энди зикр қилинадиган сарийяда эса, у кишининг яна бошқа бир қанча нодир сифатлари намоён бўлади.

Имом Байҳақий ва Ибн Асокир қилган ривоятда Урва ибн Зурайр розияллоху анху қуйидагиларни айтади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Амр ибн Оссни Шомга кираверишдаги Зотис Салосилга, Балий ва Абдуллоҳга ва уларнинг яқинидаги қузоаъликларга юбордилар. Бани Балий Осс ибн Воилнинг тоғаларидир. У ўша томонга боргандан кейин душманининг кўплигидан кўркди ва Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга мадад сўраб одам юборди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам биринчи муҳожирларни урушга чорладилар. Абу Бакр ва Умар каби муҳожирларнинг саралари кўнгилли бўлиб чиқдилар. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам уларга Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анхуни амир қилдилар. Улар Амрнинг олдига борганларида у:

«Мен сизларнинг амирингизман, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга сизларни мададга юбориш учун одам юборган менман», деди.

«Йўқ. Сен ўз шерикларингнинг амирисан, Абу Убайда муҳожирларнинг амири», дедилар муҳожирлар.

«Сизлар мен сўраган мададсиз, холос!» деди Амр.

Буни кўрган Абу Убайда:

«Биласанми, эй Амр! Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг менга охирги айтган гаплари: «Қачон соҳибинг олдига борсанг, икковингиз келишиб оласизлар» дейишлари бўлган, агар сен менга исён қиладиган бўлсанг, мен, албатта, сенга итоат қиламан», деди. Бас, Абу Убайда амирликни Амрга топширди».

Зотус Салосил сарийяси кўп кишилиқ бўлгани учун жанг деб ҳам аталади. Бу ҳодиса саккизинчи ҳижрий

сананинг Жумадул улаа ойида бўлиб ўтган.

Бу ривоятда Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхунинг якқол кўринган фазллардан бири Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анхумога амир бўлишларидир. Бу жуда катта фазл. Умуман, ўша сарийяда мазкур икки улуғ зотдан ташқари кўпгина катта муҳожир саҳобалар ҳам бўлган. Бу эса Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхунинг эътиборлари Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хузурларида қанчалик улуғ эканини кўрсатади.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхунинг иккинчи фазллари ҳусни хулқли бўлганлари.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхунинг учинчи фазллари юмшоқ табиат бўлганлари.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхунинг тўртинчи фазллари ихтилофни хуш кўрмаганлари.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхунинг бешинчи фазллари ўз зарарларига ва кўпчилик фойдасига келишувчан бўлганлари.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхуни яна бошқа сарийяларга ҳам амир қилганлари ҳақида ривоятлар бор.

Шунингдек, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Убайда розияллоҳу анхуни махсус топшириқлар билан ҳам турли тарафларга юбориб турар эдилар.

Имом Бухорий Амр ибн Авф Ансорий розияллоҳу анхудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Убайда ибн Жарроҳни Баҳрайнга у ернинг жизясини олиб келишга юбордилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Баҳрайн аҳли билан сулҳ тузган ва уларга Аълаа ал-Ҳазрабийни амир қилган эдилар. Бас, Абу Убайда Баҳрайндан мол ила келди. Ансорийлар Абу Убайданинг келганини эшитиб, бомдод намозини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ўқидилар. У зот уларга

бомдодни ўқиб берганларидан кейин қайтдилар. Улар у зотни йўлларида чикдилар. Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларни кўрганларида табассум қилиб:

«Абу Убайдани бир нарс олиб келганини эшитгансиз, дейман», дедилар.

«Шундоқ, эй Аллоҳнинг Расули», дейишди.

«Суюнчилик. Сизни масрур қиладиган нарсдан умидвор бўлаверинглар. Аллоҳга қасамки, мен сизларга фақирликдан кўрқмайман. Лекин сизларга сиздан олдингиларга дунё кўпайгандек кўпайиб, уларни уни талашганидек талашиб кетишингиздан ва уларни ҳалок қилганидек сизни ҳам ҳалок қилишидан кўрқаман», дедилар у зот».

УСТОЗ

Тўққизинчи ҳижрий санада бошқа қабилалар ва тоифалар элчилари қатори Нажрон насоролари элчилари ҳам Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келдилар.

Ҳайъатни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳурмат билан кутиб олдилар. Ривоятларда келишича, Оли Имрон сурасининг аввалидан то саксондан ортиқ оятигача Пайғамбаримиз ҳузурларига Нажрон насороларининг элчилари келиб, дин ҳақида, Марям ва Ийсо ҳақида ва бошқа масалалар хусусида тортишган вақтда нозил бўлган. Улар билан бўлган тортишув бир мақомга етиб, Исломнинг ҳақлиги очиқ-ойдин бўлиб қолганда ҳам, рақиб тараф қайсарлик билан, ўзимники тўғри, деб туриб олган. Шунда Аллоҳ таоло Пайғамбар алайҳиссаломга уларни мубоҳалага, яъни, болалар ва аёлларни тўплаб, ўзлари ҳам кўшилиб, икки тараф ҳам: «Шу масалада ким ёлғон гапираётган бўлса, ўшанга Аллоҳнинг лаънати бўлсин», деб дуо қилишга чақиришни буюрди.

Пайғамбар алайҳиссалом мазкур насороларни мубоҳалага чақирганларида, улар кўнмадилар. Лекин мансабларини, обрўларини, мол-дунёларини йўқотишдан кўрқиб, Исломни ҳам қабул қилмадилар.

Улар қайтиб кетдилар. Аммо бир оз фурсатдан кейин улардан Саййид ва Оқиб деганлари қайтиб келдилар ва мусулмон бўлдилар. Ана ўшалар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир амийн кишини ўзлари билан бирга юборишни илтимос қилдилар.

2983- عَنْ حَذِيفَةَ بْنِ الْيَمَانِ ط قَالَ: جَاءَ أَهْلُ بَجْرَانَ إِلَى النَّبِيِّ ρ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ابْعَثْ إِلَيْنَا رَجُلًا أَمِينًا فَقَالَ: لَا بُعْثَنَّ إِلَيْكُمْ رَجُلًا أَمِينًا حَقَّ أَمِينٍ فَاسْتَشْرَفَ لَهَا النَّاسُ فَبَعَثَ أَبَا عُبَيْدَةَ بْنَ الْجَرَّاحِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

2983. Хузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Нажрон аҳли Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, бизга бир амийн кишини юборинг», дедилар. Бас, у зот:

«Албатта, мен сизларга амийн кишини, амийн бўлганда ҳам ҳақиқий амийнни юборурман», дедилар.

Одамлар ўша шарафни кутиб турдилар. У зот Абу Убайда ибн Жарроҳни юбордилар».

Икки шайх ва Термизий ривоят қилишган.

2984- عَنْ أَنَسٍ ط أَنَّ أَهْلَ الْيَمَنِ قَدِمُوا عَلَى النَّبِيِّ ρ فَقَالُوا: يَا رَسُولَ اللَّهِ ابْعَثْ مَعَنَا رَجُلًا يُعَلِّمُنَا السُّنَّةَ وَالْإِسْلَامَ قَالَ:

فَأَخَذَ بِيَدِ أَبِي عُبَيْدَةَ فَقَالَ: هَذَا أَمِينُ هَذِهِ الْأُمَّةِ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ.

2984. Анас розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Яман аҳли Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб:

«Биз билан бизга суннатни ва Исломни таълим берадиган киши юборинг», дедилар.

Бас, у зот Абу Убайданинг қўлидан ушлаб туриб:

«Манави, ушбу умматнинг амийнидир», дедилар».

Икки шайх ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу икки ривоятдаги гаплар бир гаплар. Ўша яманлик мусулмон бўлган Саййид ва Оқиб билан бўлиб ўтган гаплар. Чунки Нажрон Ямандаги бир диёрдир.

Ушбу икки ривоятдан Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анхунинг ҳақиқий амийнликларини Набий алайҳиссаломнинг ўзлари алоҳида таъкидлаганларини билиб оламиз. Айни ўша сифатлари эътиборидан Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам у кишини бошқа юртдаги янги мусулмон бўлганларга Исломдан дарс бериш учун устоз қилиб юбормоқдалар.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анхуда устозлик қобилиятлари олий даражада эканини бошқа бир ривоятдан ҳам билиб оламиз.

Ибн Асокир келтирган ривоятда Абу Саълаба розияллоху анху қуйидагиларни айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга йўлиқиб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мени яхши таълим одамга юборинг» дедим.

Бас, у зот мени Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анхуга юбордилар ва:

«Мен сени таълимингни ва одобингни яхши қиладиган кишига юбордим», дедилар».

Имом Тобароний ҳам Абу Саълаба розияллоху анху

ушбу ривоятни қуйидаги зиёдаси билан келтирган:

«Борсам у билан Башир ибн Саъд Абу Нўъмон гаплашиб ўтирган экан. Икковлари мени кўриб сукут сақлашди. Мен:

«Эй Абу Убайда, Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга бундоқ демаган эдилар», дедим.

«Сен аввал ўтир, кейин сенга гапирайлик», деди у ва:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Албатта, сизларда ҳозир нубувват бор. Кейин нубувват йўлидаги хилофат бўлади. Сўнгра подшоҳлик ва жабрлик бўлади», дедилар», деди».

Бу ривоятда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхунинг кишиларга таълим ва одоб ўргатишда зўр қобилиятли устоз эканларини таъкидламоқдалар. Бу катта фазлдир.

НАБИЙ АЛАЙҲИССАЛОМ ЭҲТИРОМИ

Имом Тобароний келтирган ривоятда Абу Амома розияллоҳу анху қуйидагиларни айтади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Бакр, Умар, Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхум ва бир гуруҳ саҳоба билан ўтирган эдилар. Бир қадахда ичимлик келтирилди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни Абу Убайдага тутдилар. Шунда Абу Убайда:

«Сиз ўзингиз олинг, эй Аллоҳнинг Набийи!» деди.

«Сен ол!» дедилар у зот.

Абу Убайда қадахни олди ва уни ичишидан олдин яна:

«Сиз ўзингиз олинг, эй Аллоҳнинг Набийи!» деди.

Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ич, албатта, барака улуғларимиздадир. Ким кичигимизга раҳм қилмаса ва каттаимизни улуғламаса,

биздан эмас», дедилар».

ХАЛИФАЛАР ДАВРИДА

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Рафики Аълога интиқолларидан кейин халифа сайлаш ҳақида бўлган йиғилишда Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу ихтилофнинг олдини олишда катта хизмат қилдилар. У киши Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг ёнларида турдилар. Абу Бакр розияллоҳу анҳу ўз сўзларида ўша ерда тўпланганларга, ёки Умарга, ёки Абу Убайдага байъат қилинглар, дедилар. Бу ҳол ҳам Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳунинг ўша пайтда обрўлари қанчалик юқори эканини кўрсатади.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу биринчи халифа Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг даврларида асосан шуро мажлиси аъзоси сифатида сиёсий раҳбарият ишлари билан машғул бўлдилар. Баъзи вақтларда янги қарорлар чиқишига ташаббускорлик қилганлар ичида ҳам бўлар эдилар. Мисол учун, халифага ойлик маош тайин қилиш ҳақидаги ишда у киши биринчилардан бўлганлар.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу ўша вақтда асосан, халифаликнинг девонбегиси бўлганлар. Кейинроқ, у кишини Абу Бакр розияллоҳу анҳу лашкар билан амир қилиб Ҳимса юборганлар.

ҲАЗРАТИ УМАР ДАВРИДА

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга ўн учинчи ҳижрий сана жумадул охир ойдан саккиз кун қолганда, сешанба кун байъат қилинди.

У кишининг халифа сифатида қилган биринчи ишлари Шомда Ислом лашкарларига Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу вафотлари ҳақидаги хабар ила Холид ибн Валид

розияллоху анхунинг лашкарбошиликдан бўшатилиб, ўрнига Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анхуни бош лашкарбоши этиб тайин қилингани ҳақида хабар юбориш бўлди.

Хабарда ҳазрати Умар розияллоху анху Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анхуга қуйидагиларни ёзган эдилар:

«Боқий қолувчи ва Ундан ўзга фоний бўлувчи, бизни залолатдан ҳидоят қилган ва зулматлардан нурга чиқарган Аллоҳга тақво қилишингни тавсия қиламан. Батаҳқиқ, сени Холид ибн Валиднинг аскарига омил қилдим. Уларнинг ишини ҳақ ила бошқар. Ўлжани умид қилиб, мусулмонларни ҳалокатга йўлиқтирма. Уларни ўзинг яхши билмаган, кириш-чиқишидан хабаринг йўқ ерга туширма. Сарийяларни фақат кўпчилик билан юбор. Мусулмонларни ҳалокатга тушириб қўйишдан сақлан. Батаҳқиқ, Аллоҳ мени сен билан, сени мен билан синайдиган бўлди. Кўзингни дунёдан юм, кўнглингни ундан четда қил. Зинҳор дунё сендан олдингиларни ҳалок қилганидек, сени ҳам ҳалок қилмасин. Сен уларнинг қулаган жойларини кўргансан».

Бу хабар етиб борганда мусулмон фотиҳлар Холид ибн Валид розияллоху анхунинг кўмондонликлари остида Ярмуқда румликлар билан катта жангга кириш арафасида турган эдилар. Шунинг учун Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анху ҳам хабарни жангдан кейин одамларга айтишга қарор қилдилар. Фақат жанг мусулмонларнинг зафари билан тамом бўлгандан кейингина хабарни уларга айтдилар.

Музаффар лашкарбоши Холид ибн Валид розияллоху анху Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анхуга:

«Аллоҳ раҳмингни есин, эй Абу Убайда! Хабар келиши билан айтсанг бўлмасмиди!?» деди.

«Мен сенинг жангингни шаштини қайтаришни

истамадим. Биз дунёнинг султонини хоҳламаймиз. Биз дунё учун амал ҳам қилмаймиз. Ҳаммамиз Аллоҳнинг йўлидаги биродарлармиз», деди камтарлик билан Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу.

Камтарликни қаранг! Мутавозеъликни қаранг! Синиқликни қаранг! Бу гапларни қўлидан иш келмай уйида ўтириб қолган одам айтаётгани йўқ! Бу гапни кеча дунёнинг энг кучли аскарини Рум империясининг барча лашкарларини дунё тарихидаги энг катта жанглардан бирида чилпарчин қилган музаффар Ислом лашкарининг бош қўмондонлигига тайин қилинган аскарбоши айтмоқда!

Ана шундоқ қилиб, Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу Ислом тарихида биринчи бўлиб, амирул умаро – амирларнинг амири бўлдилар.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу яқин дўстлари Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳу билан бирга янги халифа Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга қуйидаги мактубни юбордилар:

«Абу Убайда ибн Жарроҳ ва Муоз ибн Жабалдан Умар ибн Хаттобга. Ассалому алайка. Аммо баъду:

Биз сени ўз ишинг ўзинга муҳим одам деб биламиз. Энди сен ушбу умматнинг–қизилю қорасининг ишига волий бўлдинг. Энди ҳузурингда шарафлию пасткаш ҳам, дўсту душман ҳам ўтиради. Уларнинг ҳар бирининг адолатдан ўз ҳиссаси бор. Эй Умар, ана шунда қандоқ бўлишинга назар сол! Биз сени юзлар хор бўладиган, қалблар қуриб қақшайдиган ҳужжатлар Ўз жабарути ила уларни қаҳр қилган Подшоҳнинг ҳужжати олдида кесиладиган Кундан огоҳлантирамиз. Бутун халойиқ Унга бўйсунурлар, Унинг раҳматини умид қилурлар ва иқобидан қўрқурлар.

Биз ушбу умматнинг иши унинг охири замонига борганда сиртдан дўсту ичдан душман бўлишларига қайтиши ҳақида гаплашар эдик. Биз ўзимизнинг сенга

ёзган ушбу мактубимиз бизнинг қалбимиздаги манзилдан бошқа манзилга тушишидан Аллоҳнинг паноҳини сўраймиз. Биз буни сенга насиҳат учун ёздик, холос. Вассалому алайка!».

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу катта мансабга эга бўлганларидан кейин ҳам заррача ўзгармадилар. Ўз қўл остиларида ўша вақтдаги дунёнинг энг кучли аскари турганига қарамай, оддий аскардек юравердилар. Шомдаги одамлар Исломдан олдин дабдабаларга ўрганиб қолган эдилар. Мусулмонларнинг амирул умаросининг холи бирпасда ҳамма ёққа гап бўлиб, тарқалиб кетди.

Бу гапдан хабардор бўлган Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу ўз шахслари ҳақида турли афсоналар тўқиган одамларга хутба қилиб:

«Эй одамлар! Мен қурайшлик бир мусулмонман, холос. Сизлардан қизилингизми, қорангизми, бирортангиз мендан тақвода афзал бўлсангиз, ўшанинг ихтиёрида бўлишга тайёрман», дедилар.

Абу Нуъайм раҳматуллоҳи алайҳ Нимрон ибн Мухмардан қилган ривоятда қуйидагилар айтилади:

«Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу аскар ичида юриб:

«Огоҳ бўлинглар! Кўпгина кийимини оқ қилувчилар динини қора қилувчилардир. Огоҳ бўлинглар! Кўпгина ўз нафсини икром қиламан деганлар, уни хор қилурлар. Эски ёмонликларни янги яхшиликлар билан кетказинглар. Агар бирортангиз ўзи билан осмон орасича ёмонлик қилсаю кейин яхшилик қилса, ўша яхшилиги ёмонлигининг устига чиқиб, уни енгади», дер эди».

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу амирул умаро бўлиб бир неча йиллар ишлаганларидан кейин ҳам бу ҳолат ўзгармади. У кишининг зоҳидликларига дунё билан иши йўқликда шуҳрат қозонган ҳазрати Умар ҳам

қойил қолдилар.

Имом Аҳмад, Абдуллоҳ ибн Муборак, Абу Нуъайм ва Урва розияллоҳу анҳудан келтирган ривоятлардан бу ҳақда қуйидаги ҳолни англай оламиз:

«Умар Шомга келган куни одамлар ва ерлик катталар кутиб олдилар. Шунда Умар:

«Оғайним қани?» деди.

«Ким у?» дейишди.

«Абу Убайда», деди.

«Ҳозир келади», дейишди.

У каноп юганли туяни миниб келди.

Умар Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу келганда кучоклашиб сўрашди. Кейин унинг уйига кирди. У унинг уйида қилич, қалқон, эгар-жабдуқдан бошқани кўрмади ва:

«Бошқа шерикларингга ўхшаб сен ҳам у-бу қилмадингми?» деди.

«Эй мўминларнинг амири, ётиб-тургани шу ҳам етади», деди Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу.

Шунда Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу:

«Сендан бошқа ҳаммамизни дунё ўзгартиб юборди, эй Абу Убайда», дедилар.

Мана шунинг учун ҳам Умар розияллоҳу анҳу Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳуни жуда ҳам яхши кўрар ва ҳурмат қилар эдилар. У киши ҳамма амирлари, омиллари ва волийлари Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳуга ўхшаш бўлишини орзу қилар эдилар.

Имом Бухорий «Тарихи сағир»да Зайд ибн Аслам розияллоҳу анҳудан, у киши Убай розияллоҳу анҳу қилган ривоятда қуйидагилар айтилади:

«Умар ибн Хаттоб ўз соҳибларига:

«Орзу қилинглари!» деди.

«Мен бир уй тўла дирҳамларим бўлиши ва уларни Аллоҳнинг йўлида инфоқ қилишни орзу қилурман», деди

бири.

«Орзу қилинглар!» деди у яна.

«Мен мана шу уй тўла олтинларим бўлиши ва уларни Аллоҳнинг йўлида инфоқ қилишни орзу қилурман», деди бошқаси.

«Орзу қилинглар!» деди у яна.

«Мен мана шу уй тўла жавҳарларим бўлиши ва уларни Аллоҳнинг йўлида инфоқ қилишни орзу қилурман», деди яна бири.

«Орзу қилинглар!» деди у яна.

«Бундан бошқа орзумиз йўқ», дейишди улар.

Шунда Умар:

«Аммо мен мана шу уй тўла Абу Убайда ибн Жарроҳ, Муоз ибн Жабал ва Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳум каби одамлар бўлишини ва уларни Аллоҳнинг тоати учун омил қилишни орзу қилар эдим», деди.

Сўнгра у Ҳузайфага мол юборди ва:

«Назар солинглар, нима қилар экан?» деди.

У молни тақсимлаб юборди.

Сўнгра у Муоз ибн Жабалга мол юборди ва:

«Назар солинглар, нима қилар экан?» деди.

У молни тақсимлаб юборди.

Сўнгра у Абу Убайдага мол юборди ва:

«Назар солинглар, нима қилар экан?» деди.

У молни тақсимлаб юборди.

«Ана, сизларга айтмабмидим!» деди Умар.

Ўша молни тақсимлашнинг тафсилоти имом Тобаронийнинг Молик ад-Дорий розияллоҳу анхудан қилган ривоятида келади:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анху тўрт юз динар олиб, бир хамёнга солди ва ғуломга:

«Мана буни Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анхуга олиб бориб бер. Кейин бир баҳона қилиб, ўша ерда бир оз туриб, нима қилишига назар сол!» деди.

Ғулом уни олиб бориб:

«Мўминлар амири мана буни, баъзи ҳожатларингга ишлат деб бериб юборди», деди.

«Аллоҳ унинг хайрини берсин, унга раҳм қилсин! Эй жория, бу ёққа кел! Мана бу еттитани фалончига олиб бориб бер! Мана бу бештани фистончига олиб бориб бер! Мана бу бештани фисмадончига!» деб ҳаммасини битирди.

Ғулом қайтиб бориб бўлган воқеани Умарга айтди. У яна ўшанга ўхшаш ҳамёни Муоз ибн Жабал учун тайёрлаб қўйган экан. У:

«Мана буни Муоз ибн Жабал розияллоҳу анҳуга олиб бориб бер. Кейин бир баҳона қилиб, ўша ерда бир оз туриб, нима қилишига назар сол!» деди.

Ғулом уни олиб бориб:

«Мўминлар амири мана буни, баъзи ҳожатларингга ишлат, деб, бериб юборди», деди.

«Аллоҳ унинг хайрини берсин, унга раҳм қилсин! Эй жория, бу ёққа кел! Мана буни фалончининг уйига олиб бориб бер! Мана буни фистончининг уйига олиб бориб бер!» деди.

Шунда Муознинг хотини чиқиб:

«Аллоҳга қасамки, биз ҳам мискинмиз! Бизга ҳам бер!» деди.

Латтанинг ичида икки диноргина қолган экан, ўшаларни унга ирғитди.

Ғулом қайтиб бориб, бўлган воқеани Умарга айтди. Шунда у:

«Улар бир-бирлари билан оғайнилар!» деди.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳунинг улуғликлари ҳам шунда. Агар Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу ўзларига ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу томонларидан юборилган тўрт юз олтин танганинг бир донасини олиб қолганларида ҳам мухташам улуғликларига бир чизик хиралик тушиб қолар эди.

Умар ибн Хаттоб розияллоху анху яна бир бор Шомга келганларида Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анху билан охирги марта учрашдилар. Аммо икковлари ҳам бу охирги учрашувлари эканини билмас эдилар.

Имом Бухорий ва Муслим Ибн Аббос розияллоху анхудан ривоят қилади:

«Умар Шом томон сафарга чиқди. Токи у Сарфга етганда унга Ажноднинг аҳли—Абу Убайда Жарроҳ ва унинг асҳоблари учрадилар ва Шомда вабо воқеъ бўлганининг хабарини бердилар. Шунда Умар Ибн Аббосга:

«Менга биринчи муҳожирларни чақириб кел», деди.

Мен уларни чақириб келдим. У уларга маслаҳат солди. Улар эса ихтилоф қилишди. Баъзилари:

«Сен бир иш учун чиқдинг. Энди ундан қайтишингни маслаҳат бермаймиз», дедилар. Бошқалари эса:

«Сен билан бирга одамларнинг қолганлари ва Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг саҳобалари бор. Уларни манави вабога олиб боришингни маслаҳат бермаймиз», дедилар.

«Жўнанглар, олдимдан!» деди-да, сўнгра:

«Менга Ансорийларни чақириб қўй», деди.

Мен уларни чақириб келдим. Бас, уларга ҳам маслаҳат солган эди, улар ҳам муҳожирларнинг ихтилофдаги йўлини тутдилар. Уларга ҳам:

«Жўнанглар, олдимдан!» деди-да, сўнгра:

«Менга ҳўв анави ердаги Қурайш шайхларидан фатҳ муҳожирларини чақириб кел», деди.

Уларни чақириб келдим. Улардан иккитаси ҳам ихтилоф қилмади. Улар:

«Одамлар билан орқага қайтишингни, уларни вабо томон олиб бормаслигингни маслаҳат берамиз», дедилар.

Умар одамлар орасида жар чақиртириб:

«Албатта, мен тонг чоғида уловимни минурман», деди.

Шунда Абу Убайда:

«Аллоҳнинг қадаридан қочибми?» деди.

Умар унга:

«Шуни сендан бошқа айтса, бўлмасмиди!? (Умар унга хилоф қилишни ёқтирмас эди.) Ҳа, Аллоҳнинг қадаридан Аллоҳнинг қадарига қочамиз. Айтгин-чи, агар сенинг туяларинг бўлсаю улар икки бўлинган бир водийга тушсалар. Бўлақларнинг бири серҳосил бўлсаю бошқаси куруқ бўлса, ҳосилдорида боқсанг ҳам Аллоҳнинг қадари ила боқасан, қуруғида боқсанг ҳам Аллоҳнинг қадари ила боқасан. Шундай эмасми?!» деди.

Шу пайт Абдурроҳман ибн Авф келиб қолди. У ўзининг баъзи ҳожатлари ила кетган эди.

«Бу ҳақида менда илм бор. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Қачон унинг бирор ерда борлиги ҳақида эшитсангиз, у томон борманг. Қачон сиз турган ерда у воқеъ бўлса, ундан қочиб чиқмангиз», деганларини эшитганман», деди.

Шунда Умар Аллоҳга ҳамд айтди ва ортига қайтди.

Бу ривоятдан кўплаб маълумотлар олиш мумкин. Шунинг учун уни шошилмасдан бирма-бир таҳлил қилиб чиқсак, яхши бўлади.

«Умар Шом томон сафарга чиқди».

Бу сафар ҳазрати Умарнинг ўн еттинчи сана охири ўн саккизинчи ҳижрий сана аввалида бўлган. У киши Шомдаги мусулмонлар ҳолидан хабар олиш мақсадида бир қанча саҳобаларни ўзлари билан олиб йўлга чиққанлар.

Умар ибн Ҳаттоб розияллоҳу анҳунинг Шомга қараб йўлга чиққанлари ҳақидаги хабар ҳамма томонга тарқалган. Жумладан, бу хабарни ўша даврдаги Шомнинг волийси Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу ҳам эшитиб, ўз одамлари билан халифани кутиб олиш учун йўллариغا чиққанлар.

«Токи, у Сарфга етганда унга Ажноднинг аҳли— Абу

Убайда Жарроҳ ва унинг асҳоблари учрадилар ва Шомда вабо воқеъ бўлганининг хабарини бердилар».

«Сарғ»—Ҳижоздан келаётганда биринчи учрайдиган Шомнинг қишлоқларидан бирининг номи.

«Ажнод»—Шомнинг ўша пайтдаги беш машҳур шаҳари шундоқ ном билан аталган. Улар—Фаластин, Урдун, Димашқ, Ҳимс ва Кунсураиндир.

Ўшанда мазкур беш шаҳарнинг амирлари Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу билан бирга ҳазрати Умарни кутиб олгани чиққан эканлар.

Одатда жамият бошлиғини кутиб олгани чиққанлар ҳол-аҳвол сўрашгандан сўнг энг муҳим ва долзарб масаладан сўз очадилар. Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу ва у кишининг шериклари ҳам ҳазрати Умарга ўз юртларидаги энг долзарб масала—вабо тарқалганлиги ҳақидаги хабарни айтдилар.

«Шунда Умар Ибн Аббосга:

«Менга биринчи муҳожирларни чақириб кел», деди.

Мен уларни чақириб келдим. У уларга маслаҳат солди».

Ҳазрати Умарнинг вабо ҳақида кишиларга маслаҳат қилишларидан у киши бу ҳақдаги Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадиси шарифларидан беҳабар бўлганлари учундир. Агар ҳазрати Умар ҳадисни билганларида ҳеч кимга маслаҳат солмай унга амал қилишга ўтар эдилар. Аксига олиб маслаҳатга чақирилганлар ҳам ҳадисдан беҳабар эканлар.

«Улар эса ихтилоф қилишди».

Ўшанда ҳазрати Умар билан бирга Шом сафарига чиққан биринчи муҳожирлар ичида мазкур масала бўйича иккига бўлиниш пайдо бўлди.

«Баъзилари:

«Сен бир иш учун чикдинг. Энди ундан қайтишингни маслаҳат бермаймиз», дедилар».

Яъни, эй Умар, сен Шомдаги мусулмонлар ҳолидан хабар олгани чикдинг. Бу хабарни ҳамма эшитди. Дўсту душман қараб турибди. Вабо ҳақидаги хабарни эшитиб, шу ердан ортга қайтиб кетсанг яхши бўлмайди. Бундан дўстлар хафа, душманлар шод бўладилар.

«Бошқалари эса:

«Сен билан бирга одамларнинг қолганлари ва Расулуллоҳ соллоллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари бор. Уларни манави вабога олиб боришингни маслаҳат бермаймиз», дедилар».

Булар ҳам ўзларининг фикрларига келган далилни рўқач қилишди. Соғ-саломат ва мўътабар одамларни хатарли жойларга олиб боришни раво кўрмадилар. Уларнинг бундоқ ихтилоф қилишлари халифага ёқмади.

«Умар:

«Жўнанглар, олдимдан!» деди-да, сўнгра:

«Менга Ансорийларни чақириб қўй», деди».

Демак, аввал муҳожирлар, кейин ансорийлар— Мадина аҳллари турар эканлар. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху ўз ривоятларини давом эттирадилар.

«Мен уларни чақириб келдим. Бас, уларга ҳам маслаҳат солган эди, улар ҳам муҳожирларнинг ихтилофдаги йўлини тутдилар».

Кўриниб турибдики, ансорийларнинг ҳазрати Умар ила Шом сафарига чиққанлари ичида ҳам вабо ҳақидаги ҳадиси шарифни эшитган одам йўқ экан. Шунинг учун улар ҳам бу масалада ихтилоф қилдилар.

«Уларга ҳам:

«Жўнанглар, олдимдан!» деди-да, сўнгра:

«Менга ҳўв анави ердаги Қурайш шайхларидан фатҳ муҳожирларини чақириб кел», деди».

Булар Қурайш қабиласининг мўътабар шайхлари бўлиб, Маккаи Мукаррама фатҳ бўлган кунигина мусулмон бўлган эдилар. Шунинг учун ҳам уларга

муҳожир ва ансорийлардан кейинги, учинчи ўринда маслаҳат солинди.

«Уларни чақириб келдим. Улардан икkitаси ҳам ихтилоф қилмади. Улар:

«Одамлар билан орқага қайтишингни, уларни вабо томон олиб бормаслигингни маслаҳат берамиз», дедилар».

Улар ҳам ҳадиси шарифдан беҳабар эканлар. Лекин аввалги ихтилоф қилганларнинг ҳолидан ўрнатқ олишганими, халифани олдида ҳеч ихтилоф қилмай бир хил фикр айтдилар. Вабо тарқалган диёрга кирмай ортга қайтиш ҳақида маслаҳат бердилар. Бу маслаҳат ҳазрати Умар розияллоҳу анҳуга маъқул келди. Қайтишга қарор қилди.

«Умар одамлар орасида жар чақиртириб:

«Албатта, мен тонг чоғида уловимни минурман», деди».

Яъни, Мадинага қайтиб кетурман, деганлари. Албатта, бу қарор ҳаммага ёқса ҳам азиз меҳмонларни орзиқиб кутган шомликларга ёқмади.

«Шунда Абу Убайда:

«Аллоҳнинг қадаридан қочибми?!» деди».

Шомнинг волийси бўлган улуғ саҳобий Абу Убада ибн ал-Жарроҳ розияллоҳу анҳунинг бундоқ оғир гап айтишларидан ачиққлари чиққани билиниб турибди. У киши ҳазрати Умарга шундоқ гапиришга ҳадди сиғадиган улуғ зот эдилар.

«Умар унга:

«Шуни сендан бошқа айтса бўлмасмиди!?»

Яъни, ҳозир сен менга айтган гапни сендан бошқа одам айтганда яхши бўларди, деди.

Ҳазрати Умарнинг нима учун бундоқ деганларини тушунтириш учун Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу орага ўз гапларини қўшиб баён бермоқдалар:

(Умар унга хилоф қилишни ёқтирмас эди.)

Ҳазрати Умар Абу Убайда ибн ал-Жарроҳ розияллоху анхунинг ҳурматларини қилиб, у кишига хилоф бўладиган гапларни айтишдан ўзларини тийиб, юрар эдилар. Энди эса кўпчиликни олдида у киши билан тортишишга мажбур бўлмоқдалар. У киши Абу Убайда розияллоху анхуга жавоблари давомида яна шуларни айтдилар:

«Ҳа, Аллоҳнинг қадаридан Аллоҳнинг қадарига қочамиз».

Сен менга, «Аллоҳнинг қадаридан қочибми?!» деб таъна қилмоқдасан. Лекин бу ерда Аллоҳнинг қадаридан қочиш йўқ. Қочиш бўлса ҳам биридан иккинчисига қочиш бор.

«Айтгин-чи, агар сенинг туяларинг бўлсаю улар икки бўлинган бир водийга тушсалар. Бўлакларнинг бири серҳосил бўлсаю, бошқаси қуруқ бўлса, ҳосилдорида боқсанг ҳам Аллоҳнинг қадари ила боқасан, қуруғида боқсанг ҳам Аллоҳнинг қадари ила боқасан. Шундай эмасми?!» деди».

Ёки бир томонда боқиш Аллоҳнинг қадари ила бошқасида боқиш Аллоҳнинг қадаридан ташқарида бўладиган бўлса, шуни айт. Ҳаммаси ҳам Аллоҳнинг қадари. Бизнинг ҳозир қилаётган ишимиз ҳам шунга ўхшаш. Бунинг учун сен хафа бўлма.

«Шу пайт Абдурроҳман ибн Авф келиб қолди. У ўзининг баъзи ҳожатлари ила кетган эди».

Шунинг учун бу масала бўйича бўлиб ўтган воқеалардан беҳабар эди. Келганидан сўнг гапнинг ҳақиқатининг англаганидан сўнг дарҳол,

«У:

«Бу ҳақида менда илм бор. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг:

«Қачон унинг бирор ерда борлиги ҳақида эшитсангиз, у томон борманг. Қачон сиз турган ерда у воқеъ бўлса, ундан қочиб чиқмангиз», деганларини эшитганман»,

деди».

Тамом иш ҳал бўлди. Ортиқча масалаҳатга ҳам, тортишувга ҳам ўрин қолмади.

«Шунда Умар Аллоҳга ҳамд айтди ва ортига қайтди».

Ушбу қисса жуда ҳам машҳур. Уни турли китобларда турли муносабатлар ила келтирилади. Бунда шуро–маслаҳат, ақийда–қадар масаласи, жамият бошлиғи ва волий ҳамда амирларнинг муомаласи ва шунга ўхшаш кўпгина масалалар бор.

Мана, Шомга сафар қилганларида бу масалалардан бирига дуч келинди. Пайғамбаримиз соллоллоҳу алайҳи васалламнинг бу борадаги ҳадиси шарифларини ҳаётга татбиқ қилиш шу ердан бошланди. Ислоҳ жамиятининг қайси жойида юқумли хасталик чиқадиган бўлса, ўша ерга ташқаридан биров кирмайдиган, у ердан ташқарига биров чиқмайдиган бўлди.

Аммо ўша вақтдаги вабо қаттиқ бўлди. Жуда ҳам кўп одамлар, жумладан, саҳобаи киромлар шу дард билан ўлиб кетдилар.

Шомда вабо тарқалаётгани ҳаммаёқда шов-шув бўлганда Абу Убайда розияллоҳу анҳу халифа Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳудан қуйидаги амрни олдилар:

«Менинг сенга бир ҳожатим чиқиб қолди. Сенда бошқа мен учун уни ҳал қила олмайди. Агар ушбу мактубим сенга кечаси етиб борса, тонг отмасдан мен томонга йўл олишингни талаб қиламан. Агар ушбу мактубим сенга кундузи етиб борса, кеч бўлмасдан мен томонга йўл олишингни талаб қиламан».

Абу Убайда розияллоҳу анҳу мактубни ўқиб кўриб:

«Мўминлар амирининг менга тушган ҳожатини билдим. У киши боқий эмас кимсани боқий қилмоқчи», дедилар.

Сўнгра қуйидаги мактубни ёздилар:

«Эй мўминларнинг амири, менга тушган ҳожатингни

билдим. Мен мусулмонлар лашкари ичидаман. Уларга етган нарсадан ўзимни четга олмоқчи эмасман. Аллоҳ менинг ва уларнинг ҳақида Ўз ҳукмини қилмагунча улардан ажрамоқчи эмасман. Қачон сенга ушбу мактубим етиб борса, мени талабингдан ҳалол қил. Менга қолишга изн бер».

Ҳазрати Умар мактубни ўқиб, қаттиқ йиғладилар. У кишининг атрофида турганлар:

«Нима, Абу Убайда ўлибдими, эй мўминларнинг амири?» дедилар.

«Йўқ. Лекин ўлим унга яқинлашибди», дедилар у киши.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу одамлар орасида юриб, уларни сабрга чақирар эдилар. Охири дард у кишининг ўзларига ҳам хуруж қилди. Синчалокларига кичкина бир нарса чиқди.

Одамлар у кишига тасалли бермоқчи бўлиб, ҳеч нарса эмас, дедилар.

У киши бўлса, Аллоҳдан умидим бор, шунга ҳам барака берса ажаб эмас, дедилар.

Охири у киши хаста бўлиб ётиб қолдилар.

Ибн Асокир Саъид ибн Абу Саъиддан ривоят қилади:

«Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу Урдунда вабога чалинганида (қабри ўша ерда) ўша ерда ҳозир бўлган мусулмонларни чақириб:

«Мен сизларга бир васият қиламан. Агар уни қабул қилсангиз, яхшилиқда бардавом бўлурсизлар—намозни ўқинглар, закотни беринглар, Рамазон ойи рўзасини тутинглар, садақа қилинглар, ҳаж қилинглар, умра қилинглар. Бир-бирингизга насиҳат қилинглар. Амирларингизга насиҳат қилинглар, уларни алдаманглар. Дунё сизни ҳалок қилмасин. Агар бир одам минг йил яшаса ҳам, албатта, менинг сиз кўриб турган ҳолимга тушиши бор. Аллоҳ таоло бани одамга ўлимини ёзгандир.

Улар ўларлар. Уларнинг энг фаросатлиси ўз Роббисига итоаткорроқ бўлгани ва қайтар куни учун кўпроқ амал қилганидир. Вассалому алайкум ва раҳматуллоҳи! Эй Муоз, одамларга намоз ўқиб бер».

Ана шундан кейин Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анху вафот этдилар.

Муоз ибн Жабал розияллоху анху жанозани ўқишдан олдин қуйидаги хутбани қилдилар:

«Эй одамлар, гуноҳларингиздан Аллоҳга тавба қилинг! Қайси бир банда ўз гуноҳидан тавба қилган ҳолида Аллоҳга рўбарў бўлса, уни мағфират қилиш Аллоҳнинг зиммасида бўлади. Кимнинг қарзи бўлса, уни адо қилсин. Чунки банда қарзига гаровдир. Ким ўз биродари билан аразда бўлса, учрашиб, сулҳ қилсин. Мусулмон учун ўз биродари билан уч кундан ортиқ аразлашиш мумкин эмас.

Эй мусулмонлар! Сизлар бир кишида фожиага учрадингиз. Мен ундан кўра қалби яхшироқ, ёмонликдан узоқроқ, кўпчиликка хайрни яхши кўрадиганроқ ва уларга насихатгўйроқ одамни кўрганман, дея олмайман. Унга раҳмат сўранглар ва жанозасини ўқигани туринглар».

Муоз ибн Жабал розияллоху анху Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анхунинг жанозаларини ўқидилар.

У кишининг қабрлари Урдунда. Ушбу сатрлар котиби фақир банда ҳам зиёрат қилганлардандир.

Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоху анхунинг вафотлари ҳақидаги хабар ҳазрати Умар розияллоху анхуга етганда қаттиқ йиғладилар ва узоқ дуо қилдилар.

Умар ибн Хаттоб розияллоху анху ўзларига қилинган суиқасддан сўнг ўлим тўшагида ётганларида, одамлар ўзларидан кейинги халифани ким бўлишини сўраганларида:

«Агар Абу Убайда ибн Жарроҳ тирик бўлганида ўшани халифа қилар эдим. Агар Роббим мендан у ҳақида сўраса, Аллоҳнинг амийнини ва Унинг Расулининг амийнини

халифа қилиб қўйдим», дер эдим», дедилар.

Аллоҳ таоло икковларидан ҳам рози бўлсин!

مناقب عبد الرحمن بن عوف ط

АБДУРРОҲМАН ИБН АВФ РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ

2985- عَنْ عَبْدِ الرَّحْمَنِ ط عَنْ النَّبِيِّ ر قَالَ: أَبُو بَكْرٍ فِي
الْجَنَّةِ وَعُمَرُ فِي الْجَنَّةِ وَعُثْمَانُ فِي الْجَنَّةِ وَعَلِيٌّ فِي الْجَنَّةِ وَطَلْحَةُ فِي الْجَنَّةِ
وَالزُّبَيْرُ فِي الْجَنَّةِ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ فِي الْجَنَّةِ وَسَعْدُ فِي الْجَنَّةِ
وَسَعِيدُ فِي الْجَنَّةِ وَأَبُو عُبَيْدَةَ ابْنُ الْجَرَّاحِ فِي الْجَنَّةِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو
دَاوُدَ.

2985. Абдууроҳман розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Абу Бакр жаннатдадир. Умар жаннатдадир. Усмон жаннатдадир. Али жаннатдадир. Толҳа жаннатдадир. Зубайр жаннатдадир. Абдууроҳман ибн Авф жаннатдадир. Саъд жаннатдадир. Саъид жаннатдадир. Абу Убайда ибн Жарроҳ жаннатдадир», дедилар».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдан «жаннат башорати берилган ўнлик» истилоҳи ва тушунчаси келиб чиққан. Унда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ўз саҳобаларидан ўн кишини номма-ном айтиб, жаннати бўлишларини алоҳида-алоҳида таъкидламоқдалар. Бунда

ана ўша ўн саҳобийлар тўғридан-тўғри жаннатга тушишлари қатъий эканлиги таъкидланган. Албатта, бошқа саҳобаи киромлар ҳам жаннатилар. Турли муносабатлар билан уларнинг ҳам жаннати эканлиги баён қилинган. Умумий оятлар ва ҳадислар, Бадр ва Ҳудайбийя иштирокчилари каби. Шунингдек, алоҳида ҳолатларда. Мисол учун, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам, ҳозир ҳузурингизга жаннат аҳлидан бир одам кирур, деганларида бир киши кириб келиши каби. Аммо номмано тайин ва таъкид ила айтиш ушбу ҳадиси шарифда келгани боис унда зикрлари келган ўн киши «жаннат башорати берилган ўнлик» бўлиб қолганлар.

Ана ўшаларнинг тўққизинчилари Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳудирлар.

Келинг, Аллоҳ таолодан ёрдам сўраган ҳолимизда бу улкан саҳобий билан яқиндан танишиб чиқишга ҳаракат қилайлик.

НАСАБ ВА ИЛК ҲАЁТ

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг тўлиқ исмлари Абдурроҳман ибн Авф ибн Абдулҳорис ибн Зухра ибн Килоб ибн Мурра аз-Зухрий ал-Қурашийдир.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг кунялари Абу Муҳаммад.

У кишининг мусулмон бўлишдан олдинги исмлари Абдуамр бўлган. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам исмларини Абдурроҳманга алмаштирганлар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг оналари Шифаа бинти Авф ибн Абдул Ҳорис ибн Зухрадир.

Тарихчиларимиз аниқлашларича, Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу Фил йилидан ўн йил кейин дунёга келганлар. Яъни, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўн ёш кичик бўлганлар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу узун бўйли, гўзал юзли, оқ-қизғиш рангли киши бўлган. У киши сочларини ўзгартирмас эдилар. Кўзлари катта, лаблари қизил эди. Сочлари қулоқларидан пастга тушиб турар эди. Кафтлари катта, панжалари йўғон эди.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ёшликларидан турли ёмонликлардан мусаффо бўлган ҳолларида ўсдилар. У киши тўғрисиўз, оқил ва ўткир фикрли бўлиб, тарбия топдилар. Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу жоҳилиятнинг ишлари ва одатларига эътибор бермас эдилар. У киши жоҳилиятда ўзига хамрни ҳаром қилган оз сонли кишилардан бири эдилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Арқам ибн Абу Арқам ҳовлисига киришларидан олдин, Абу Бакр розияллоҳу анҳу воситаларида саккизинчи бўлиб, Исломга кирган. У кишига Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Усмон ибн Аффон, Зубайр ибн Аввом, Толҳа ибн Убайдуллоҳ, Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳумга Иломни арз қилган вақтларида арз қилганлар. Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу Иломни дастлаб қабул қилган биринчи саккизликка кирадилар.

Тарихчиларимиз таъкидлашларича, Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳудан икки кун кейин мусулмон бўлганлар.

Ибн Асокир раҳматуллоҳи алайҳи Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг Иломга киришлари қиссасини у кишидан қуйидагича ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам пайғамбар этиб юборилишларидан бир йилча олдин Яманга сафар қилдим. Аскалон ибн Авокин ал-Ҳимаийрий ҳузурига тушдим. У узоқ умр кўрган катта шайх эди. Қачон Яманга борсам, унинг уйига тушар эдим. У мендан Макка, Каъба ва Замзам ҳақида сўрар эди. У менга: «Ичингиздан хабари

таркаган, зикри ёйилган киши чикдими? Сизлардан бирингиз сизнинг динингизни инкор қилдими?» дер эди.

Мен эса, йўк, дер эдим ва унга Қурайшнинг баъзи шарафли кишиларининг исмларини айтар эдим. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам юборилишларидан олдинги келишимда у жуда ҳам заифлашиб қолган экан. Қулоғи ҳам оғирлашибди. Мен уникига тушдим. У менга:

«Эй курайшлик, насабингни айт», деди.

«Мен Абдурроҳман ибн Авф ибн Абдул Ҳорис ибн Зухра» дейишим билан:

«Етарли! Эй зухралик, мен сенга бир башоратни айтайми? У сенинг учун тижоратдан кўра яхши!» деди.

«Айт!» дедим.

«Сенга ажойиб хабар айтаман. Сенга рағбат қилинадиган башорат бераман. Аллоҳ азза ва жалла биринчи ойда сенинг қавмингдан набий юборди. Уни Ўзига сафий деб рози бўлди. Унга китоб нозил қилди. Унга савоб ҳам жорий қилди. У санамлардан қайтаради, Исломга чакиради. У ҳаққа амр этиб, уни ўзи қилади. У ботилдан қайтариб, уни ўзи қилмайди», деди.

«У кимдан ўзи?» дедим.

«У Бани Ҳошимдан. Сизлар уларнинг тоғалари бўласизлар. Эй Абдурроҳман, тезда қайт! Сўнгра бориб унга ёрдам бер ва уни тасдиқ қил!» деди.

Сўнгра қария Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ўкиб бериш учун бир неча байтларни ўргатди.

Мен ҳожатларимни битириб, Маккага келдим. Сўнгра Абу Бакр розияллоҳу анҳуга йўлиқдим. У менинг дўстим эди. Мен унга Ҳимайрийдан эшитган хабарни айтиб бердим. У:

«Муҳаммад ибн Абдуллоҳни Аллоҳ Ўз бандаларига пайғамбар этиб юборди. Сен унинг олдида бор», деди.

У зотнинг олдиларига борсам, Хадийжа розияллоҳу анҳонинг уйида эканлар. Мени кўришлари билан кулдилар

ва:

«Хулқли юзни кўрмоқдаман ва унга хайрни умид қилмоқдаман», дедилар.

Бас, мен шаҳодат келтириб, мусулмон бўлдим. Сўнгра у зотга Ҳимайрийнинг шеърини ўқиб, хабарини айтиб бердим. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Бир қанча менга иймон келтирганлар борки, улар мени кўрганлари йўқ. Бир қанча мени тасдиқ қилганлар борки, улар ҳузуримда ҳозир бўлганлари йўқ. Ўшалар биродарларимдир», дедилар.

Бошқа илк мусулмонлар қатори Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ҳам мусулмон бўлганлари учун кофирларнинг тазйиқларига учрадилар. У киши Маккада ўзларига ҳимоячи топа олмаганлари учун Ҳабашистонга ҳижрат қилишга мажбур бўлдилар.

Ҳабашистонда ҳижратда юрганларида Маккада ҳолат яхшиланибди деган фикр билан ортга қайтганлар ичида Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ҳам бор эдилар. Маккага келиб, ҳолат баттарлашганини кўриб, яна Ҳабашистонга иккинчи бор ҳижрат қилдилар.

Кейин эса, барча қатори Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳижратларидан кейин Мадинага ҳижрат қилдилар.

Ҳижратнинг дастлабки кунларидаёқ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуни ансорий саҳобалардан Саъд ибн Абу Робийъ розияллоҳу анҳу билан исломий биродар қилиб қўйдилар.

Имом Бухорий Анас розияллоҳу анҳудан қилинган ривоятда қуйидагилар айтилади:

«Абдурроҳман ибн Авф Мадинага келганда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам уни Саъд ибн Робийъ ал-Ансорий билан биродар қилиб қўйдилар. Саъд бой одам эди. У Абдурроҳманга сенга молимни ярмини бераман,

сени уйлаб қўяман, деди. У эса:

«Аллоҳ сенинг аҳлингга ҳам, молингга ҳам барака берсин. Менга бозорни кўрсатиб қўйинглар», деди.

У ўша ердан аҳли байти учун қурт ва сарёғ орттириб келди. Бир оз (ёки Аллоҳ хоҳлаганича) вақт ўтганидан кейин у устига сариқ бўёқ (ли матодан кийим) кийиб келди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам унга:

«Бу қаердан?!» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, ансорийлардан бир аёлга уйландим», деди.

«Унга нима тақдим қилдинг?» дедилар.

«Бир данак тилло (ёки бир данак вазнича тилло)», деди.

«Битта қўй сўйиб бўлса ҳам тўй қил», дедилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анху Саъд ибн Робийъ розияллоҳу анхунинг молу мулкини олиб, у уйлаб қўйган аёл билан мазза қилиб яшасалар бўлар эди. Лекин бундоқ қилмадилар. Ўз касблари билан ҳаёт кечиришни афзал кўрдилар. Шундоқ бўлди ҳам.

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуда сариқлик аломати кўриб:

«Бу нима?» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, данак оғирлигидаги тиллога бир аёлга уйландим», деди у.

«Аллоҳ сенга барака берсин! Бир қўй сўйиб бўлса ҳам, тўй қилгин», дедилар».

Бешовлари ривоят қилишган.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ушбу дуолари ила Аллоҳ таоло Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анхунинг савдосига кенг баракани бериб қўйди.

Имом Аҳмад қилган ривоятда юқоридаги маънолар зикр қилинганидан кейин Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анху:

«Агар бир тошни кўтарсам ҳам унинг тагидан тилло-кумуш топиб оладиган бўлиб қолдим», дейдилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анху жуда ҳам иши юришган савдогарга айландилар. Аста-секин у кишининг моли ҳисобига етиб бўлмайдиган даражада кўпайди. Аммо Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анху Ислом тарбияси асосида бой бўлган зот эдилар. Шунинг учун бошқа бойлардан тубдан фарқ қилар эдилар. Тижорат ва мол топиш у киши учун ҳаёт-мамот иши эмас эди. Балки жамиятга хизмат қилиш йўлидаги топшириқни бажариш, Аллоҳнинг розилигини топиш воситаси эди.

Шунинг учун ҳам Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анху бирор марта ҳам Ислом жамияти фойдаси учун ўтказилган оммавий сафарбарликлардан четда қолмаганлар. Ўша сафарбарликларга ўз моллари билан иштирок этиш билан бир қаторда, жонлари билан ҳам иштирок этганлар.

БАДРДА

Бадр урушида у киши бошқалар билан бир қаторда барча машаққатларни тортдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобалари билан Бадр томон йўлга чиққанларида Рамазон ойи эндигина кирган эди. Мусулмонларда бор-йўғи етмишта туя бўлиб, навбат билан миниб келишар эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам, Али ибн Абу Толиб ва Марсад ибн Абу Марсад бир туяни, Ҳамза ибн Абдулмуттолиб, Зайд ибн Ҳориса, Абу Кабша ва Ониса биргаликда бошқа биттасини, ҳазрати Абу Бакр, ҳазрати Умар ва Абдурроҳман ибн Авф учовлон яна бир туяни навбат ила минишар эди.

Бадр жангида Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анху мислсиз жасорат кўрсатиб, душманга қарши курашдилар.

Аллоҳнинг душманларидан Умайр ибн Усмон ибн Каъб ат-Таймийни аини Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ўлдирдилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу Бадр уруши давомида бир неча совутларни ва бошқа нарсаларни ўлжа олдилар. У киши уруш майдонида ўлжаларини кўтариб келаётиб жоҳилиятдаги дўстлари Умайя ибн Халафга кўзлари тушди. У билан бирга ўғли Али ибн Умайя ҳам бўлиб, ота-бола қаерга қочишларини билмай турар эдилар.

Умайя Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳудан совутлар ва бошқа ўлжаларни ташлаб, ўзини ўғли билан асир қилиб олишни илтимос қилди. У киши қўлларидаги ўлжаларни ташлаб, иккисини асир қилиб, олдиларига солиб ҳайдаб кетдилар.

Улар йўлда кетаётганларида, Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу кофирларнинг бошлиқларидан бири бўлган Умайяни кўриб қолди. У кишининг хаёлидан Умайя ибн Халафни ўзларига ўтказган жабр-ситамлари ўтди. Ҳазрати Билол Умайянинг бошқа мусулмонларга қилган ашаддий душманликларини ҳам эслади. У киши ўзларини тутиб тура олмадилар, баланд овоз билан:

«Эй Аллоҳнинг ансорлари! Куфрнинг боши, Умайя ибн Халаф! Агар у нажот топса, мен нажот топмасман!» деб қичқирдилар. Ҳазрати Билол розияллоҳу анҳунинг бу қичқириқларига бирпасда ансорларнинг бир неча баҳодир йигитлари етиб келдилар. Улар Умайя ибн Халаф ва унинг ўғлини ўраб олдилар. Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу иккисини ҳимоя қилишга уриндилар, аммо бўлмади. Билол ибн Рабоҳ розияллоҳу анҳу Умайядек нажасдан ер юзини поклади. Ўша пайтдаги сур-сурда Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу оёқларига бир кишининг қиличи тегиб кетган эди. Кейинчалик, Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу Билолни, Аллоҳ раҳм қилсин, совутларим кетгандан кейин у мени асирларимда фожиага учратган

эди, деб юрар эдилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу худди шу Бадрурушида ушбу умматнинг фиръавни лақабини олган машҳур кофир Абу Жаҳлнинг қатл этилиши тафсилоти гувоҳи бўлиб, бу ишда ҳам иштирок этдилар.

Бу ҳақда «Сияри Кабир» ва «Сияри аъломи нубалаа» китобларида Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳудан куйидагилар ривоят қилинади:

«Бадрукуни сафда турган эдим. Ўнгимга ва сўлимга қарасам, ансорийлардан бўлган иккита ёш йигитчалар турибди. Ўзимча, булардан кўра каттароклари бўлганда яхши бўлармиди, дедим. Биттаси менга имо қилди-да:

«Амаки, Абу Жаҳлни танийсизми?» деди.

«Ҳа. Унда нима ишинг бор, эй биродаримнинг ўғли!?» дедим.

«Эшитишимча, у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни сўқар эмиш. Жоним қўлида бўлган Зот билан қасамки, агар уни кўриб қолсам, иккимиздан ажали етган ўлмагунча уни тек қўймайман!» деди у.

Мен унинг гапидан таажжубландим. Иккинчи йигитча ҳам менга имо қилиб туриб, шунга ўхшаш гапни айтди. Кўп ўтмай одамлар ичида кезиб юрган Абу Жаҳлни кўриб қолдим. Дарҳол икковларига:

«Сизлар мenden сўраган одам анави», деб уни кўрсатдим. Улар зудлик билан етиб бориб, унга бирданига қилич урдилар.

Сўнгра икковлари бориб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга хабар беришди.

«Уни қай бирингиз қатл қилдингиз?» дедилар у зот.

Уларнинг иккиси ҳам мен қатл қилдим, деди.

«Қиличларингизни артдингизми?» деб сўрадилар.

«Йўқ», дейишди икковлари.

У зот икки қилични кўриб бўлиб, Муоз ибн Амр ибн Жамуҳга ҳукм қилдилар. Иккинчи йигитнинг исми Муоз

ибн Афроо эди».

УХУДДА

Бир йил ўтиб, Уҳуд жанги бўлди. Унда Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу фидокорлик кўрсатдилар. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг атрофларида собит турган оз сонли муҳожир ва ансорлардан бири эдилар.

Уҳуд урушида Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу йигирмадан ортиқ еридан ярадор бўлдилар. Ўша жароҳатлардан бири Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг умр бўйи оқсоқ бўлиб қолишларига сабаб бўлди. Шунингдек, худди ўша Уҳуд урушида у кишининг бир неча тишлари тушиб кетди ва гапиришларида нуқсон пайдо бўлди.

Аллоҳ таолонинг йўлида олган жароҳатлари Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуга бир умр Ислом учун курашда кўрсатган қаҳрамонликларини тақдирлаб берилган олий нишонлар бўлиб қолди.

Уламоларимиз Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг таърифлаганларида: «Новча қоматли, юзида нури бор, башараси рақик ва Уҳуд куни олган жароҳатидан оқсоқ ва кемшик бўлиб қолган одам эди», дейдилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг барча жангларида бирга қатнашганлар. Баъзи вақтларда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини сарийяга бошлиқ қилиб юборганлар ҳам.

Имом Дорақутний Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуни чақирдилар ва:

«Тайёрлан, мен сени сарийя ила юбормоқчиман»,

дедилар. Бас, Абдурроҳман чикди ва соҳибларига етиб олди. Сўнгра Давматул Жандалга бориб етди. У ерга киргандан кейин уч кунгача Исломга чақирди. Учинчи куни Исбағ ибн Амр ал-Калбий розияллоҳу анҳу Исломга кирди. У насроний бўлиб, уларнинг бошлиғи эди. Бас, Абдурроҳман жуҳайналик Рофеъ ибн Мукайс деган одам орқали Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга мактуб юборди. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам унга, Исбағнинг қизига уйлан, деб ёздилар. У уйланди. Унинг номи Тазомир бўлиб, кейинроқ Абу Салама ибн Абдурроҳманни туғди».

Бундан Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу бойликлари туфайли оқбилак бўлиб қолмаганликлари, балки камгина кишиларга насиб бўлган сарийя қўмондонлиги каби шарафли ишга ҳам муяссар бўлганлари чиқади.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг хасталикларига ҳам қарамай урушда иштирок этганларини исботловчи ривоятлар бор.

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдурроҳман ибн Авф ва Зубайр ибн Аввомга икковларида пайдо бўлган қичима сабабидан ипак кийим кийишга рухсат берганлар».

Учовлари ва Насайй ривоят қилишган.

«Ўша икковлари ўзлари иштирок этган бир жангда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга битдан шикоят қилган эдилар, у зот уларга ипак кўйлақлар кийишга рухсат бердилар».

Муслим ва Термизий ривоят қилишган.

«Ўша икковлари»—Абдурроҳман ибн Авф ва Зубайр ибн Аввом. Кўриниб турибдики, жанг ишлари билан машғул бўлиб баъзи кишиларга, бу ривоятда зикр қилинишича, Абдурроҳман ибн Авф ва Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳумога бит тушиб қолган. Бу нарса уларга

озор берган. Бу ҳақда икковлари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга шикоят қилганларида уларга истисно тариқасида ипак кийим кийишга рухсат берганлар. Чунки бит асосан, кийимдаги ўзига қулай жойга ўрнашиб олиб, урчийди. Кишиларга озор беради. Ипак кийим кийилганда эса, инсон бу муаммодан кутилади.

Табуқ жанги олдидан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам жиддийлик билан сафарга отландилар. Одамларга керакли нарсаларни олиб, шошилишга амр қилдилар.

Бой кишиларни хайр-эҳсон этишга, улови йўқларга улов олиб беришга қизиқтирдилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ҳам Табуқ жангида ўзлари шахсан иштирок этиб туриб, яна катта миқдордаги молни лашкарнинг сарфиёти учун Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга бердилар.

«Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу тўрт минг дийнор келтирди ва:

«Эй Аллоҳнинг Расули, менинг молим саккиз минг эди, ярмини сизга олиб келдим, ярми ўзимга қолди», деди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳ берганингга ҳам, олиб қолганингга ҳам барака берсин», дедилар.

Кейин эса, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бошлиқ Ислом лашкари Табуқ томон жўнаб кетди. Йўлда Аллоҳ таолонинг инояти ила ҳеч кимга насиб бўлмаган бахт Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуга насиб этди. Бир гуруҳ кишилар намоз ўқийдиган бўлиб қолдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўша пайтда йўқ эдилар. Одамлар Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуни намозга имом қилишди. Улар намоз ўқиб турганларида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам келиб қолиб, сафга қўшилиб намозга иқтидо қилдилар. Шундай қилиб, Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу

имомлик қилган намозда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам иштирок этдилар. Бундай бахтга ҳеч ким муяссар бўлмаган.

Бу нодир ҳодисани имом Бухорий, имом Муслим ва имом Аҳмад Амр ибн Ваҳб ас-Сақафий розияллоҳу анхудан қуйидагича ривоят қиладилар:

«Муғйра ибн Шўъбанинг олдида эдик. Бас, ундан:

«Ушбу умматдан Абу Бакрдан бошқа бирор киши Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга имом бўлганми?» деб сўралди. У бунинг жавобига:

«Ҳа, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан сафарда эдик. Саҳар чоғи у зот менинг уловимнинг бўйнига урдилар. Мен у зотнинг менда ҳожатлари бўлса керак деб ўйладим ва у зот билан бурилиб чиқдим. Одамлардан ажраб юриб кетдик. У зот менга кўринмайдиган бўлиб узоқлашдилар. Узоқ қолдилар. Қайтиб келиб:

«Нима ҳожагинг бор, эй Муғйра?» дедилар.

«Менинг ҳожагим йўқ» дедим.

«Сувинг борми?» дедилар.

«Бор», дедим.

Бориб сув идишни олиб келдим. У зотга қуйиб турдим. Бас, у зот қўлларини ювдилар. Ювганда ҳам яхшилаб ювдилар. Кейин юзларини ювдилар. Сўнгра енгларини шимара бошладилар. Устларида енги тор шомий чопон бор эди. Торлик қилди. Бас, у зот қўлларини унинг остидан чикардилар. Кейин юзлари ва қўлларини ювдилар ва пешоналарига ва саллаларига масҳ тортдилар. Кейин махсиларига масҳ тортдилар. Сўнг уловларни миниб, одамларга етиб бордик. Намоз ўқишаётган экан. Уларга Абдурроҳман ибн Авф имомликка ўтган экан. Бир рақъатни ўқиб бўлган экан. Улар иккинчи рақъатда эканлар. Мен унга хабар бермоқчи бўлиб интилган эдим, у зот мени қайтардилар. Бас, етиб борган рақъатни ўқиб,

ўтганини қазо қилдик».

Абдурроҳман ибн Авф розияллоху анху иложи борича Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам билан кўпроқ бирга бўлишга ҳаракат қилар эдилар. Шунинг учун ҳам, у киши ҳақидаги маълумотларни ўрганар эканмиз, баъзида Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг энг хос ишларида ҳам бирга бўлганларини кўрамиз.

Анас розияллоху анхундан ривоят қилинади:

«Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам билан Абу Сайф ал-Қайннинг олдига кирдик. У Иброҳимнинг эмизикли отаси эди. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам Иброҳимни олиб ўпдилар ва ҳидладилар. Сўнгра яна унинг олдига Иброҳим жон бераётганда кирдик. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг кўзларидан ёш оқа бошлади. Шунда Абдурроҳман ибн Авф у зотга:

«Сиз ҳамми, эй Аллоҳнинг Расули...?!» деди.

«Эй Ибн Авф, бу раҳматдир», дедилар ва яна ийғладилар. Сўнгра у зот соллаллоху алайҳи васаллам:

«Албатта, кўз ёш тўқади, қалб маҳзун бўлади, аммо Роббимизни рози қиладиган нарсадан бошқани айтмаймиз. Албатта, биз сенинг фиरोқингдан жуда маҳзунмиз, эй Иброҳим», дедилар.

Тўртовлари ривоят қилишган.

Шунинг учун ҳам, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Абдурроҳман ибн Авф розияллоху анхунинг баъзи шахсий ишларига дохил нарсаларни ҳам ўргатганлар.

«Абдурроҳман ибн Авф розияллоху анху айтадилар:

«Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам менга салла ўратиб қўйдилар. Унинг учини олд тарафимга ва орт тарафимга тушириб қўйдилар».

Абу Довуд ривоят қилган.

Бу ривоятда Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг камтарликларининг яна бир қирраси намоён

бўлмоқда. У зот Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анхунинг саллаларини ўз кўллари билан ўраб берган эканлар. Ўшанда салланинг икки учини ҳам осилиб турадиган қилиб чиқарган, бир учини Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анхунинг олд томонларига тушириб, иккинчи учини орт томонларига тушириб қўйган эканлар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анхунинг молу мулкининг баракали бўлишининг сабабларидан бири у кишининг фақат ҳалол ризққа рағбат қилишлари, ҳаром ва шубҳали нарсалардан жуда узоқда бўлишларида эди. Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу мол-мулкнинг қули эмас, молу мулк у кишининг қули эди. У киши молу мулк тўпланганини эмас, хайр-эҳсонга сарфланганининг ўзини ҳисоблар эдилар. Хайр-эҳсонга сарфланмай қолган молу мулкни ўзларига душман ҳисоблар эдилар.

Имом Бухорий Саъд ибн Иброҳимдан, у киши отасидан ривоят қиладилар:

«Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анхунинг ҳузурига таом келтирилди. У рўзадор эди. Шунда у:

«Мусъаб ибн Умайр қатл қилинди. У мендан яхши эди. У бир чопонга кафанланди. Боши ёпилса, оёқлари очилиб қолар, оёқлари ёпилса, боши очилиб қолар эди. Ҳамза розияллоҳу анҳу қатл қилинди. У мендан яхши эди. Сўнгра бизга дунёнинг кенглиги келганича келди. Бизнинг ҳасанотларимиз олдиндан берилмоқдамикан, деб кўрқиб қолдик», деди. Кейин у йиғлашга тушди ва таомни тановул қила олмади.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу нима савобли иш бўлса, ўшани қилишга кўлларида келганича ҳаракат қилар эдилар. Ўзлари бой бўлганлари учун молиявий ибодатлар у киши учун жуда ҳам осон бўлар эди. Савобнинг йўлида молу мулкнинг юзига қарамаганлари учун осон бўлар эди.

Ислолда қул озод қилиш қанчалик савобли иш экани

ҳаммага маълум. Ислом келганда бутун дунёни қулчилик босиб ётгани ҳам ҳаммага маълум.

Ислом қулчиликка қарши режали равишда тадрижий кураш бошлади. Олдин инсонларга бир-бирларини қул қилишлари яхши эмаслиги тушунтирилди. Сўнгра эса, қул озод қилиш савоб иш эканлиги, охиратда нажотга, гуноҳларнинг ювилишига сабаб бўлиши оят ва ҳадислар орқали баён этилди. Сўнгра закот, каффорат каби ибодатларга қул озод қилиш киритилди. Энг аҳамиятлиси, бу ишлар куруқ гап бўлиб қолмади. Балки амалда қарор топди.

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари олтмиш учта қул озод қилганлар.

Пайғамбармиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжаи мутаҳҳараларидан бири Ойиша онамиз розияллоҳу анҳо олтмиш еттита қул озод этганлар.

Пайғамбармиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакилари Аббос ибн Абдулмуттолиб етмишта, саҳобаларидан Ҳаким ибн Ҳизом розияллоҳу анҳу юзта, Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу мингта, Зул Кулоъ ал-Хумайрий розияллоҳу анҳу саккиз мингта қул озод қилганлар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу эса, бу борада ҳам ўзларини кўрсатганлар, у киши роппа-роса ўттиз мингта қулни озод қилганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзларининг Рафиқи Аълога интиқол қилишларидан олдин қуйидаги эълонни қилган эдилар:

«Эй одамлар! Абу Бакр менга ҳақ қачон беодоблик қилмади. Унинг бу қадрини билинглар!

Эй одамлар! Албатта, мен Умардан, Усмондан, Алидан, Толҳа ибн Убайдуллоҳдан, Зубайр ибн Аввомдан, Саъд ибн Абу Ваққосдан, Абдурроҳман ибн Авфдан ва аввалги муҳожирлардан розиман. Бас, уларнинг қадрини

билинглар», дедилар.

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР СИДДИҚ ДАВРИДА

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафиқи Аълога интиқол қилиб, Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу халифа бўлганларида Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу шуро мажлиси аъзоси сифатида жамиятнинг турли масалаларини ҳал қилишда фаол қатнашдилар.

Ибн Асокир аз-Зухрийдан, у киши Абдуллоҳ ибн Абу Авфо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Румнинг жангини ирода қилганида Алини, Умарни, Усмонни, Абдурроҳман ибн Авфни, Саъд ибн Абу Ваққосни, Саъид ибн Зайдни, Абу Убайда ибн ал-Жарроҳни, Бадр аҳли бўлган ва бошқалардан муҳожир ва ансорларнинг катталарини чақирди. Улар унинг олдига кирдилар. Мен ҳам уларнинг ичида бор эдим. Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу:

«Албатта, Аллоҳ азза ва жалланинг неъматларининг ҳисоби йўқ. Амаллар уларнинг шукрига етмас. У зотга ҳамд бўлсин. Батаҳқиқ, Аллоҳ калимангизни жам қилди. Ораларингизни ислоҳ қилди. Сизларни Исломга ҳидоят қилди. Сизлардан шайтонни қайтарди. У энди у зотга ширк келтиришингизни тамаъ қила олмайди. Бугунги кунда араблар бир ота, бир онанинг фарзандлари. Батаҳқиқ, мусулмонларни Шомдаги Румнинг урушига сафарбар қилишни маъқул кўрдим. Бу Аллоҳ мусулмонларни кўллаши учундир. Аллоҳ Ўз калимасини олий қилиши учундир. Шу билан бирга, бунда мусулмонларга улкан насиба бор. Чунки улардан ким ҳалок бўлса, шаҳид ҳолида ҳалок бўлади. Аллоҳнинг ҳузуридаги нарса эса аброрлар учун яхшидир. Ким яшаб қолса, динни мудофаа қилган ҳолида ва Аллоҳдан ўшаларнинг савобига ҳақдор бўлган ҳолида қолади. Бу менинг фикримдир. Энди менга

маслаҳат беринглар», деди.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу ўрнидан туриб:

«Ўз халқидан кимга хоҳласа, ўшанга хайрни хос қиладиган Аллоҳга ҳамд бўлсин. Аллоҳга қасамки, қачон бир яхшилик учун мусобақа қиладиган бўлсак, сен ҳаммамиздан ўзиб кетасан. Бу Аллоҳнинг фазлидир. Уни у зот кимга хоҳласа, ўшанга берадир. Аллоҳ улуғ фазл эгасидир. Аллоҳга қасамки, мен сенга учрашиб сен айтган фикрни айтмоқчи эдим. У иш бўлмасдан аввал сенинг ўзинг айтиб қолдинг. Сен тўғри топдинг. Аллоҳ сенга тўғри йўлни кўрсатди. Уларга отлиқларни кетма-кет юбор. Одамларни ҳам бирин-кетин юбор. Лашкарларни ҳам ортма-орт юбор. Албатта, Аллоҳ Ўз динига нусрат берувчидир, Ислом ва унинг аҳлини азиз қилувчидир», деди.

Кейин Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу туриб:

«Эй Расулуллоҳнинг халифаси! Албатта, у Румдир. Бани Асфардир. Қаттиқ темирдир. Шиддатли рукндир. Менимча, улар устига бирдан бостириб боришимиз дуруст эмас. Лекин бир гуруҳ отлиқларни юборамиз. Улар чекка ўлкаларга ғарот қилиб, ҳузурингга қайтадилар. Агар бир неча марта шундоқ қилсалар, уларга катта зарар етказадилар. Уларнинг ерларидан ўлжалар оладилар. Шундоқ қилиб, душманлар ўтириб қоладилар. Сўнгра сен Яман ерларига, Рабийъа ва Музарга одам юбориб ҳаммаларини ҳузурингда йиғасан. Кейин хоҳласанг ўзинг жанг қиласан, хоҳласанг бошқани жанг қилдирасан», деди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафиқи Аълога интиқол қилганларидан кейин Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу у зотнинг азвожи мutoҳҳарларининг хизматлари ва сарфу ҳаражатларида бардавом бўлдилар. У киши мўминларнинг оналарининг барча ишларида ёрдам беришга ҳаракат қилар эдилар. Мабодо улар сафарга чиқиб қолсалар, олиб чиқар эдилар. Ҳаж қилсалар ҳам

хизматларини қилиб борар эдилар. Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу мўминларнинг оналарининг ҳавдажларини ҳам яхшилаб берган эдилар. Уларни нима хурсанд қилса, Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу шуни қилар эдилар.

Имом Ҳоким раҳматуллоҳи алайҳи Умму Бакр бинти Мисвардан ривоят қилади:

«Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ўз ерини қирк минг динорга сотди ва уни Бани Зухрага, мусулмонларнинг фақирларига, муҳожирларга ва мўминларнинг оналарига тақсимлади. Ўша молдан Оиша розияллоҳу анҳога ҳам юборди. Шунда у киши:

«Буни ким юборди?» деб сўради.

«Абдурроҳман ибн Авф», дедим.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам, мендан кейин сизларга фақатгина сабрлилар шафқат қилурлар, деган эдилар. Аллоҳ Ибн Авфни жаннатнинг салсабилидан суғурсин!» дедилар».

Худди шу маъно бир оз бошқа лафзлар билан қуйидаги ривоятда ҳам келган:

2986- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ كَانَ يَقُولُ: إِنَّ أَمْرَكُمْ مِمَّا يُهْمُنِي بَعْدِي وَلَنْ يَصْبِرَ عَلَيْكُمْ إِلَّا الصَّابِرُونَ قَالَ ثُمَّ تَقُولُ عَائِشَةُ: فَسَقَى اللَّهُ أَبَاكَ مِنْ سَلْسِيلِ الْجَنَّةِ تُرِيدُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنِ عَوْفٍ وَكَانَ قَدْ وَصَلَ أَزْوَاجَ النَّبِيِّ ﷺ بِمَا لَ يُقَالُ يَبْعَثُ بِأَرْبَعِينَ أَلْفًا. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

2986. Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, сизнинг ишингиз мени ўзимдан кейин

ҳам мен учун муҳимдир. Сизлар учун фақат сабрлиларгина сабр қилурлар», дер эдилар» деди. Сўнгра сўзида давом этиб:

«Аллоҳ отангни жаннат салсабилидан суғорсин», деди.

Абдурроҳман ибн Авфни ирода қилди. У Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг азвожларига мол юборган эди. Айтилишича, қирқ мингга сотилган экан».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Гапнинг сиёқидан Оиша онамиз розияллоҳу анҳо бу гапларни Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг ўғилларидан бирига айтган кўринадилар.

Вақти-соати келиб, биринчи халифа Абу Бакр Сидиқ розияллоҳу анҳу бу дунёни тарк қиладиган бўлиб қолганларида мусулмонларнинг илтимосига биноан, ўзларидан кейин халифаликка номзод кўрсатадиган бўлиб қолганларида бошқалар қатори Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу билан ҳам маслаҳат қилдилар.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу хаста ҳолларида Абдурроҳман ибн Авф, Усмон ибн Аффон, Саъид ибн Заъд, Усайд ибн Ҳузайр ва бошқа муҳожир ансорлардан бўлган саҳобаи киромларни якка-якка чакириб, бу иш хусусида маслаҳат қилди. Ҳамманинг фикри Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳуга тўхтади.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг қабрларига ўғиллари Абдурроҳман, Умар Усмон, Абдурроҳман ибн Авф ва Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳум тушганлар.

ҲАЗРАТИ УМАР ДАВРИДА

Иккинчи халифа Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг даврларида Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу

анхунинг Ислом жамиятидаги тутган ўринлари яна ҳам ошди. Энди биз у кишини нафақат шуро мажлисида, балки халифа билан биргаликда кўпгина муҳим ишларни бажараётганларини кўрамыз.

Ибн Абдул Ҳакам ал-Лайс ибн Саъддан ривоят қилади:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхунинг халифалик даврида Мадинада одамларга қаттиқ очлик етди. Бас, у киши Мисрдаги Амр ибн Оссга мактуб ёзди:

«Аллоҳнинг бандаси, мўминларнинг амири Умардан Осий ибн Осийга. Салом! Аммо баъд; Умрим ила қасамки, эй Амр! Сен ўзинг ва сен билан бўлганлар тўқ бўлса, мен ва мен билан бўлганлар ҳалок бўлса ҳам ишинг йўқми?! Ёрдам! Ёрдам!»

Амр ибн Осс унга мактуб ёзди:

«Аллоҳнинг бандаси, мўминларнинг амири Умарга Амр ибн Оссдан. Аммо баъд; Лаббайка! Яна лаббайка! Батаҳқиқ сизга бир қарвон юбордим. Унинг аввали сизнинг ҳузурингизда, охири менинг ҳузуримда. Вассалому алайкум ва раҳматуллоҳи ва баракотуху».

Амр катта қарвон юборди. Унинг аввали Мадинага етиб келганда охири Мисрда эди. Бир-бирига уланган эди. У Умарга етиб келганда, одамларга кенглик яратди. У Мадинадаги ҳар бир уй аҳлига бир туяни устидаги таоми билан берди.

Абдурроҳман ибн Авф, Зубайр ибн Аввом ва Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анхумни одамларга уни тақсимлаб бериш учун юборди. Улар ҳар бир уй аҳлига бир туяни устидаги таоми билан бердилар. Таомни ейдилар, туяни сўядилар, гўштини ейдилар. Ёғини эса, эритиб оладилар, терисини оёқ кийими қиладилар ва таом солинган идишни чойшаб қиладилар. Шу билан Аллоҳ одамларга кенглик яратди.

Ислом жамияти пойтахти бўлмиш Мадинаи Мунаввара шаҳрига савдогарлар қарвони келиб тушди. Қарвонда

аёллар, ёш болалар ҳам бор эди.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу нафақат халифанинг ёнида туриб кишиларга келган ёрдамни тарқатиш ёки мусофирларни кечаси билан ухламай қўриб чиқиш билан машғул бўлар эдилар. У киши Аллоҳ таоло ўзларига берган молу мулкдан кишиларга хайр-садақа қилишда ҳам бошқаларга ўрнак бўлар эдилар.

Имом Аҳмад Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Оиша розияллоҳу анҳо уйларида туриб, Мадинада овозларни эшитди ва:

«Бу нима?» деди.

«Абдурроҳман ибн Авфнинг карвони Шомдан ҳар хил нарсалар олиб келди», дейишди.

Карвон етти юз туядан иборат эди. Мадина шовқинга тўлиб кетди. Шунда Оиша розияллоҳу анҳо:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Абдурроҳман ибн Авфни жаннатга эмаклаб кираётганини кўрдим деганларини, эшитдим», деди.

Бу гап Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуга етди. Шунда у:

«Агар кодир бўлсам, албатта, тик туриб кираман», деди ва карвонни эгар-жабдуғи ва юклари билан Аллоҳ йўлига атади.

Етти юз туяга юк бўлган тижорат молини туялари, эгар-жабдуқлари билан садақа қилиб юбориш учун Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг иймон дорулфунунини битирган сахий бой бўлиш керак эди.

Етти юз туяга юк бўлган тижорат молини туялари, эгар-жабдуқлари билан садақа қилиб юбориш учун Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу керак эди.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу камбағал ва бечораларга ўзлари кечаю кундуз тик туриб хизмат қилишлари ва юзлаб туяга юк бўлган молу мулкларини хайр-эҳсон қилишлари билан бирга, кенгчилик вақтларига

ета олмай ўтиб кетган мўминларни эслаб, ўзларига етган неъматлар татимай йиғлар эдилар.

Имом Термизий ва Абу Нуъайм Навфал ибн Ияс ал-Ҳузалийдан ривоят қиладилар:

«Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу биз билан суҳбатдош эди. Қандоқ ҳам яхши суҳбатдош эди. Бир куни у бизни ўз уйига олиб борди. Ичкарига кириб, ғусл қилди ва келиб ёнимизга ўтирди. Бизга бир катта идишда нон ва гўшт келтирилди. У қўйилганда Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу йиғлади. Биз унга:

«Эй Абу Муҳаммад, нега йиғлайсан?» дедик.

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўзлари ҳам, аҳллари ҳам арпа нонга тўймай вафот этдилар. Биз бўлсак, у ёққа бир яхши нарсани қўймаймиз», деди».

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тириклик вақтларида бошқаларга фатво берадиган оз сонли кишилардан бири эдилар. Бу у кишининг турли савобли амаллари ва кенг миқёсдаги тижорат ишлари илм олиб, катта олим бўлишларига тўсиқ бўла олмаганини кўрсатади.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг олимликлари ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг даврларида ижтиҳодга эҳтиёж кўп тушган пайтда иш берди. У киши одил халифанинг ёнларида юриб, ўз илмлари билан мусулмонлар оммасига катта фойдалар келтирдилар.

Ҳазрати Умар Шомга сафар қилганларида ҳам Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг бу хислатлари фойда берганини аввал кўриб ўтдик.

Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Аллоҳнинг Набийи соллаллоҳу алайҳи васаллам хамрда хурмо шохи ва кавушлар ила урдирдилар. Сўнгра Абу Бакр қирқ дарра урдирди. Умар бўлиб, одамлар қишлоқ-шаҳарларга яқинлашганларида, у:

«Хамрнинг дарра уришида қандоқ маслаҳат берасизлар? деди.

Шунда Абдурахмон ибн Авф, мен уни энг енгил ҳадчалик қилишингни маслаҳат бераман, деди.

Умар саксон дарра урдирди».

Тўртовлари ривоят қилишган.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг ўзлари катта олим эдилар. Аммо бу масалада Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг қилган ижтиҳодларини тўғридан-тўғри қабул қилдилар. Бошқача айтсак, бу масалада илмий ижтиҳод Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳудан, уни ҳаётга татбиқ қилиш ҳазрати Умар розияллоҳу анҳудан бўлди.

Ибн Мунзир ва Маъид ибн Мансур Шаъбийдан ривоят қилади:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу ўз соҳибларидан бирининг йўқолиб қолганини мулоҳаза қилиб, Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуга юр, фалончининг уйига бориб келамиз, деди. Унинг уйига келишди. Эшиги очик экан. Қарашса, у ўтирибди. Хотини унга идишга бир нарса қуйиб бермоқда. Умар Ибн Авфга:

«Мана шу бизни машғул қилган экан-да», деди.

Ибн Авф Умарга:

«Идишдаги нима эканини қаердан биласан?!» деди.

«Бу жосуслик бўлишидан кўрқасанми?» деди Умар.

«Балки, бу жосусликнинг ўзгинаси», деди.

«Бунинг тавбаси қандоқ бўлади?» деди Умар.

«Унга ўзи ҳақида билган нарсангни билдирмаслигинг-ла ва нафсингда яхшилиқдан бошқа ҳеч нарса бўлмаслиги ила», деди.

Сўнгра икковлари қайтиб кетдилар».

Бу ерда Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ҳазрати Умарга ўз илмлари ила шариатга тўғри келмайдиган ишни қилмасликка маслаҳат бердилар ва у

киши бу кўрсатмага амал қилдилар.

Имом Байҳақий Мисвар ибн Махрама розияллоҳу анхундан ривоят қилади:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхуга Қодисия ўлжаларидан бир тўп ўлжа келди. У киши уларни ағдариб кўриб, йиғлай бошлади. Абдурроҳман ибн Авф у билан бирга эди.

Бас, Абдурроҳман унга:

«Эй мўминларнинг амири! Бугун хурсандлик куни. Бугун сурур куни» деди.

«Тўғри. Аммо манави қай бир қавмга берилса, албатта, адоват ва ёмон кўришни қолдирган», деди Умар».

Бу ерда Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анху хазрати Умар розияллоҳу анхуга тасалли бермоқдалар.

Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анху ўзлари ҳаммага маслаҳат берганлари билан Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анхунинг маслаҳатларини қабул қилар эдилар.

Имом Бухорий, Аҳмад, Байҳақий ва бошқалар қилган ривоятда Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху куйидагиларни айтадилар:

«Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анху ўз юклари турган жойга келди. Мен унга интизор бўлиб турган эдим. Бу Минода, Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анхунинг охирги хажларида эди. Бас, Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анху:

«Бир киши Умар ибн Хаттобнинг ҳузурига келиб, фалончи Умар ўлса, пистончига байъат қиламан, демоқда», деди.

Шунда Умар:

«Мен, иншааллоҳ, албатта, кечқурун одамлар ичида туриб, уларни анави уларнинг ҳақларини тортиб олмоқчи бўлаётганлардан огоҳлантираман!» деди.

«Эй мўминларнинг амири! Ундоқ қилманг! Мавсумда одамларнинг пастлари, ғавғочилари тўпланган бўлади.

Агар одамлар ичида сўз қиладиган бўлсангиз, ана ўшалар сизнинг мажлисингизда кўпчиликни ташкил қиладилар. Сиз бир гап айтсангиз, улар уни англамасдан, ўз жойига қўймасдан ҳамма ёққа тарқатишларидан кўрқаман. Мадинага борганингизда, майли, у ер ҳижрат ва суннат диёри. У ерда одамларнинг уламолари ва ашрофлари йиғилган. У ерда бемалол нима десангиз айтаверасиз. Улар гапингизни англайдилар ва ўз жойига қўядилар», деди Абдурроҳман ибн Авф розияллоху анху

«Агар Мадинага саломат етиб борсам, одамларга биринчи айтадиган гапим шу ҳақда бўлади», деди Умар розияллоху анху

Мадинага Зулҳижжанинг охирида етиб келдик. Жума куни эди. Эрталаб кўзи ожизнинг юришини қилиб, шошилиб бордим. (Қайси соатда эканлигига, иссиқ-совуққа эътибор бермай дегани). Саъид ибн Зайд минбарнинг ўнг томонига мендан олдин бориб, ўтириб олган экан. Унинг баробарига ўтирдим. Тиззам унинг тиззасига тегиб турар эди. Кўп кутмасимдан Умар чиқди. Уни кўришим билан, бугун ушбу минбардан туриб ундан олдин ҳеч ким айтмаган гапни айтади, дедим. Саъид ибн Зайд буни инкор қилиб, биров айтмаган гапни айтишини каердан биласан, деди.

Умар минбарга ўтирди. Муаззин жим бўлганда ўрнидан туриб, Аллоҳга У Зотнинг Ўзига муносиб ҳамду сано айтди. Кейин:

«Аммо баъду; Эй одамлар! Мен сизларга бир гап айтаман. Буни айтиш менга тақдир қилинган экан. Билмайман, эҳтимол ажалим етиб қолгандир», деди.

Ривоятнинг давомида ҳазрати Умар халифалик ҳақида ихтилоф қилмаслик лозимлиги, Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анҳунинг халифликлари шуро билан ҳақ бўлганлиги, у киши сайланган кундаги ҳодисаларни батафсил айтадилар.

Бу ишларнинг ҳаммаси Абдурроҳман ибн Авф розияллоху анҳунинг маслаҳатлари билан бўлаётган эди.

Ҳазрати Умарга суиқасд қилинганда энг яқин турган одам ҳам Абдурроҳман ибн Авф розияллоху анҳу эдилар.

Имом Бухорий Амр ибн Маймундан ривоят қилади:

«Умар мусибатга учраганда мен билан унинг орамизда факат Абдуллоҳ ибн Аббос бор эди, холос. У одатда, икки сафнинг орасидан ўтса, «Тўғриланингла!» дер эди. Токи сафларда камчилик кўрмаганда, олдинга ўтиб такбир айтар эди. Одамлар жамланиши учун сураи Юсуф ёки Наҳл сурасиними, ёки шуларга ўхшашними қироат қилар эди.

У такбир айтганидан сўнг (Абу Луълъуа) чавақлаганда, «Мени ўлдирди», ёки «Еди, ит!» деганини эшитдим. Ажам кофир пичоқ билан икки томонга ташланиб бораверди. Кимнинг олдидан ўтса–ўнг томонда бўлса ҳам, чап томонда бўлса ҳам пичоқ санчар эди. У ўн уч кишини пичоклади. Улардан еттitasi ўлди. Буни кўрган мусулмонлардан бир киши унинг устига чопон ташлади. Ажам кофир тутилишини кўрганидан кейин, ўзини сўйиб юборди.

Умар Абдурроҳман ибн Авфни қўлидан ушлаб, олдинга ўтказди. Умарга яқин турганлар мен кўрган нарсани кўрдилар. Аммо масжиднинг бошқа тарафидагилар нима бўлганини билмас эдилар. Улар Умарнинг овози йўқолиб қолганини билдилар, холос. Улар «Субҳаналлоҳ!» дейишар эди. Абдурроҳман ибн Авф уларга енгил намоз ўқиб берди.

Одамлар ўлим тўшагида ётган ҳазрати Умар розияллоху анҳудан ўз ўринларига бўладиган халифанинг номзодини кўрсатишини сўрадилар. У киши бу ишга оид баъзи мулоҳазаларини айтдилар. Сўнггра:

«Бу ишга Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам рози ҳолларида вафот этган кишилар–Али, Усмон, Зубайр, Саъд, Толҳа ва Абдурроҳман (ибн Авф)лардан бошқани

ҳақли кўрмайман. Сизларга Абдуллоҳ ибн Умар гувоҳ бўлади. Унинг ўзига амирликдан ҳеч нарса йўқ. Бу унинг учун таъзияга ўхшаган бир нарса. Агар амирлик Саъдга етса, яхши. Агар ундоқ бўлмаса, сиздан ким амир қилинса, ундан ёрдам олиб турсин. Мен уни ожизлик ёки хиёнат юзасидан ишдан олганим йўқ», деди.

Ҳазрати Умар шуро мажлиси халифа сайлаш учун нималар қилиши кераклигини батафсил баён қилиб берар эканлар, жумладан, қуйидагиларни айтдилар:

«Агар Абдуллоҳ ибн Умарнинг таклифини қабул қилмасалар, Абдурроҳман ибн Авф қайси гуруҳда бўлса, ҳукм ўша гуруҳники бўлади. Одамлар иттифоқ қилган нарсага қарши чиққанлар қатл этилади».

Бу гап ҳам ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуни қанчалар кадрлашларини яна бир бор кўрсатади.

ЯНГИ ХАЛИФА САЙЛАШ

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу янги халифа сайлаш жараёнида оқилонга иш олиб бориб, ишни ҳикмат билан охирига етказдилар ва Ислом умматини катта фитнадан сақланиб қолишига сабаб бўлган қаҳрамон шахсга айландилар.

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг дафн маросимлари тугаганидан кейин Миқдод ибн ал-Асвад розияллоҳу анҳу шуро мажлиси аъзоларини Мисвар ибн Махранинг уйига тўплади. У киши Абу Толҳа розияллоҳу анҳуга ўзининг эллик кишилик гуруҳи билан шуро аъзоларини кўриқлаш, уларнинг олдига ҳеч кимни киритмасликни топширди.

Абу Толҳа мажлис аъзоларига, «Умарнинг жонини олган Зот ила қасамки, уч кундан зиёдага йўл қўймайман», деди.

Шуро мажлиси ўз ишини бошлади.

«У кишининг дафнидан фориғ бўлинганидан кейин ҳалиги гуруҳ тўпландилар. Бас, Абдурроҳман:

«Ишни ичингиздан уч кишига оширинг», деди.

Зубайр: «Мен ўз ҳақимни Алига ўтказдим», деди.

«Толҳа: «Мен ўз ҳақимни Усмонга ўтказдим», деди.

«Саъд: «Мен ўз ҳақимни Абдурроҳман ибн Авфга ўтказдим», деди.

Сўнгра Абдурроҳман: «Иккингиздан қай бирингиз бу ишдан воз кечасиз? Биз ишни унга ҳавола қиламиз. Аллоҳ ва Унинг Расули унга кузатувчи бўлади. У ўзи афзал кўрганни танлайди», деди.

Икки шайх сукут сақладилар. Шунда Абдурроҳман:

«Уни менга ҳавола қиласизларми? Аллоҳ менинг кузатувчим. Мен сиздан афзалингизни танлашда куч-имкониятимни аямайман», деди. Икковлари:

«Ҳа», дедилар.

Шундоқ қилиб, Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу қаҳрамонлик қилиб, ўз номзодларини олдилар ва халифаликка даъвогар икки киши қолди. Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг вазифалари ҳазрати Али ва ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳумодан бирларини танлаб, мусулмонлар оммасига номзод сифатида тақдим қилиш эди.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу саҳобалар билан маслаҳат қилишни бошлади. У киши атрофлардан келган кўмондонлар, ҳазрати Умарга суиқасд қилинганини эшитиб келганлар—ҳамма-ҳамма билан олдиларига бориб икки номзоддан қай бирини танлаш ҳақида маслаҳатлашар эдилар.

Кўпчилик Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуни ихтиёр қилди. Ҳамма Алининг қаттиққўллиги ҳозир кўзланган фойдани бермаса керак, дер эди.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу охири яна шуро мажлиси аъзоларига қайтдилар. У киши Али

розияллоҳу анҳудан:

«Агар бу иш сенга бўлмаса, кимни энг ҳақли деб биласан?» деб сўради.

«Усмонни», дедилар Али розияллоҳу анҳу

Кейин Усмондан ҳам худди шу саволни сўраган эди, у Алини айтди. Саъд ибн Абу Ваққосдан сўраган эди, Усмонни ихтиёр қилди.

Шуро мажлисининг учинчи куни бомдод намозидан кейин Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу шуро аъзоларини тўплади, муҳожирлар, ансорлар, лашкар амирлари, ҳаждан сўнг хабарни эшитиб келганларни айтиб келишга одамлар юборди.

Ҳамма у кишидан халифаликка номзодни эълон қилишни талаб қилар эди. У киши Усмон ва Али розияллоҳу анҳумога назар солди-да:

«Мен икковингиз ҳақингизда, бошқалар ҳақида сўрадим. Одамлар бошқани икковингизга тенг кўрмасини билдим», деди. Бу гапни шуронинг бошқа аъзоларги ҳам айтди.

Сўнгра Али розияллоҳу анҳунинг қўлидан тутди-да:

«Сен ўзинг биласан, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қаробатинг бор. Исломда қадимлигинг бор. Аллоҳ тепангда турибди, айт-чи, сени амир қилсам, адолат қиласанми? Усмонни амир қилсам, унга кулоқ осиб итоат қиласанми?» деди.

«Ҳа», деди у.

Кейин бошқаси билан холи қолиб, унга ҳам худди аввалгига ўхшаш гапларни айтди. Икковларидан аҳдномани олиб бўлгандан сўнг, Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу минбарга чиқди. У киши қиличини тақиб олган эди. Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу минбарда туриб ичида Аллоҳ таолога дуо қилдилар. Дуони одамлар эшитмади. Кейин эса:

«Қўлингни кўтар, эй Усмон!» деди-да, унга байъат

қилди. Али ҳам унга байъат қилди. Ҳовли аҳли ҳам кириб унга байъат қилдилар.

Байъат пайтида одамлар ичида энг ғамгин кўрингани ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу эди. Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ўзлари минбарда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўринларига ўтириб олган, ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуни эса, бир поғона пастга ўтказиб қўйган эдилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг ўзлари мансабни ҳеч ёқтирмас эдилар. У кишига баъзи саҳобалар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Абдурроҳман ибн Авф осмонда ҳам, ерда ҳам аминлардандир»деб марҳамат қилганлар, шунинг учун сен бўлишинг яхшироқ деб, халифаликни таклиф қилганларида:

«Аллоҳга қасамки, пичокни олиб бўғзимга қўйиб туриб тортилиши бундан кўра мен учун яхшироқ», деган эдилар.

Кейинчалик Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ўзларининг асосий машғулотлари билан овора бўлдилар. Икки қўллаб тинмай хайр-эҳсон қилдилар.

Бир марта қирқ минг кумуш танга садақа қилдилар.

Бошқа мартасида қирқ минг тилло танга садақа қилдилар. Унинг ортидан икки юз увқия ёмби тилло садақа қилдилар.

Бир марта беш юз лашкарнинг сарф-ҳаражатини кўтарган бўлсалар, иккинчи марта бир ярим минг кишининг сарф-ҳаражатини кўтардилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу ўлимларидан олдин мисли йўқ даражада садақалар қилдилар.

2987- عَنْ أَبِي سَلَمَةَ ط قَالَ: إِنَّ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ عَوْفٍ

أَوْصَى بِحَدِيقَةِ الْأَمْهَاتِ الْمُؤْمِنِينَ يَبْعَثُ بِأَرْبَعِمِائَةِ أَلْفٍ. رَوَاهُ
التِّرْمِذِيُّ.

2987. *Абу Салама розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Абдурроҳман ибн Авф мўминларнинг оналарига бир боғни васият қилди. У тўрт юз мингга сотилди».

Термизий ривоят қилган.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу Бадр урушида катнашганларнинг тирик қолганларининг ҳар бирларига тўрт юз тилло танга беришни васият қилди. Уларнинг ҳаммасига берилди. Улар юз киши эдилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг меросхўрларига қолдирган молу мулкнинг ҳисобига етиш ҳам қийин эди.

Ҳамма бунчалик хайр-бараканинг сабаби Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг у кишининг ҳақларига қилган дуолари эканини яхши билар эди.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу вафотларидан олдин Оиша онамиз розияллоҳу анҳо олдиларига келиб, у кишини ўз хужраларига, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Абу Бакр Сиддиқ ёнларига дафн қилишни таклиф қилдилар. Аммо Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳу рози бўлмадилар.

У киши Усмон ибн Мазъун розияллоҳу анҳу билан вафотидан сўнг ёнма-ён ётишни ваъдалашини айтдилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг жанозаларини Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу кўтариб бордилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳуни жаноза намозларини Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу ўқидилар.

Абдурроҳман ибн Авф розияллоҳу анҳунинг қабрга Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу қўйдилар.

Абдурроҳман ибн Авф ҳижратнинг 32-йили Мадинада «Бақийъ»га дафн қилиндилар.

Аллоҳ таоло уларнинг барчасидан рози бўлсин!

مناقب سعيد بن زيد ط

САЪИД ИБН ЗАЙД РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ

2988- عَنْ حُمَيْدٍ ط أَنَّ سَعِيدَ بْنَ زَيْدٍ ط حَدَّثَهُ فِي نَفَرٍ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: عَشْرَةٌ فِي الْجَنَّةِ أَبُو بَكْرٍ فِي الْجَنَّةِ وَعُمَرُ فِي الْجَنَّةِ وَعُثْمَانُ وَعَلِيٌّ وَالزُّبَيْرُ وَطَلْحَةُ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ وَأَبُو عُبَيْدَةَ وَسَعْدُ بْنُ أَبِي وَقَّاصٍ وَسَكَتَ عَنِ الْعَاشِرِ فَقَالَ الْقَوْمُ: نَنْشُدُكَ اللَّهُ يَا أَبَا الْأَعْوَرِ مِنَ الْعَاشِرِ؟ قَالَ: نَشَدْتُمُونِي بِاللَّهِ أَبُو الْأَعْوَرِ فِي الْجَنَّةِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

2988. Ҳумайд розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу унга бир неча киши ичида гапириб берган экан. У киши:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ўн киши жаннатдадир—Абу Бакр жаннатдадир, Умар жаннатдадир, Усмон жаннатдадир, Али жаннатдадир, Зубайр жаннатдадир, Толҳа жаннатдадир, Абдурроҳман жаннатдадир, Абу Убайда жаннатдадир, Саъд ибн Абу Ваққос жаннатдадир», деганлар», деди ва ўнинчини айтмади.

Бас, одамлар:

«Аллоҳнинг номи ила сендан сўраймиз, эй Абулаъвар, ўнинчи ким?» дедилар.

«Аллохнинг номи ила сўрадингиз, Абулаъвар жаннатдадир», деди.

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Абулаъвар—Саъид ибн Зайд розияллоҳу анхунинг кунялари.

2989- عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدٍ بْنِ عَمْرٍو بْنِ نَعِيلٍ τ أَنَّهُ قَالَ:

أَشْهَدُ عَلَى التَّسْعَةِ أَنَّهُمْ فِي الْجَنَّةِ وَلَوْ شَهِدْتُ عَلَى الْعَاشِرِ لَمْ أَتَمَّ
قِيلَ: وَكَيْفَ ذَلِكَ؟ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُولِ اللَّهِ ρ بِحِجْرَاءَ فَقَالَ: أَتُبْتُ
حِجْرَاءَ فَإِنَّهُ لَيْسَ عَلَيْكَ إِلَّا نَبِيٌّ أَوْ صِدِّيقٌ أَوْ شَهِيدٌ قِيلَ: وَمَنْ هُمْ
قَالَ: رَسُولُ اللَّهِ ρ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَعُثْمَانُ وَعَلِيٌّ وَطَلْحَةُ وَالزُّبَيْرُ
وَسَعْدُ وَعَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ عَوْفٍ قِيلَ: وَمَنِ الْعَاشِرُ؟ قَالَ: أَنَا. رَوَاهُ
التِّرْمِذِيُّ وَأَبُو دَاوُدَ.

2989. Саъид ибн Зайд ибн Амр ибн Нафайл розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Тўққиз кишининг ҳаммалари жаннатда эканлигига гувоҳлик бераман. Агар ўнинчи ҳақида гувоҳлик берсам ҳам гуноҳкор бўлмайман», деди.

«У қандок бўлур?» дейилди.

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам билан Ҳирода эдик. Бас, у зот собит тур, эй Ҳиро! Сенинг устингда набий, сиддиқ ва шаҳиддан бошқа йўқ», дедилар.

«Улар кимлар эди?» дейилди.

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам, Абу Бакр, Умар, Усмон, Али, Толҳа, Зубайр, Саъд, Абдурроҳман ибн Авф», деди.

«Ўнинчи ким?» дейилди.

«Мен», деди».

Термизий ва Абу Довуд ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу икки ҳадиси шариф ҳам «жаннат башорати берилган ўнлик» тушунчасига асос бўлади.

Энди «жаннат башорати берилган ўнлик»нинг ўнинчилари Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу билан Аллоҳ таолодан ёрдам сўраган ҳолимизда батафсилроқ танишиб чиқайлик.

НАСАБ ВА ИЛК ҲАЁТ

«Жаннат башорати берилган ўнлик»нинг ўнинчилари Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг тўлиқ исмлари Саъид ибн Зайд ибн Нуфайл ибн Абдул ʼУззо ибн Риёҳ ибн Абдуллоҳ ибн Фурт ибн Ризоҳ ибн Адий ибн Каъб ибн Луай ал-Қараший ал-Адавийдир.

Саид ибн Зайд розияллоҳу анҳу Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг амакиларининг ўғлидир.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг онаси Фотима бинти Наъжа ибн Малийх ал-Хузоъийядир.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг сингиллари Фотима бинти Хаттобнинг эрлари бўлади.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳунинг отаси Зайд ибн Амр ибн Нуфайл ҳанифлар тоифасидан бўлиб, мушрикларнинг ишларига аралашмай яшар эди.

Зайд ибн Амр ибн Нуфайл Муҳаммад алайҳиссаломга пайғамбарлик келишидан олдин Иброҳим алайҳиссалом динида ибодат қилиб юрар эди. У Аллоҳнинг тавҳидига ишонар ва курайшликларнинг бутларга атаб қурбонлик сўйишларини инкор қилар эди. Зайд ибн Амр ибн Нуфайл бутларга атаб сўйилган ҳайвоннинг гўштини емас эди.

Асмаа бинти Абу Бакр розияллоҳу анҳо қуйидагиларни

айтадилар:

«Зайд ибн Амр ибн Нуфайлни Каъбага орқасини суяб олиб:

«Эй Қурайш жамоаси! Мендан бошқа ҳеч кимингиз Иброҳимнинг динида эмас», деб айтаётганини кўрдим».

Зайд ибн Амр ибн Нуфайл қизларни тириклай кўмишга қарши эди. У қизини ўлдирмоқчи бўлган одамни кўриб қолса:

«Уни ўлдирма! Унинг сарф-ҳаражатини мен бераман!» дер ва уни олиб, ўзи боқар эди. Қиз ўсиб катта бўлганда эса, отасига:

«Агар истасанг, қизингни ўзингга қайтараман. Агар хоҳласанг, унинг сарф-ҳаражатини ҳам ўзим кўтараман», дер эди.

У доимо:

«Эй курайшликлар! Зинодан сақланинг! У фақирликни келтиради. Рибодан сақланинг! У ҳам фақирликни келтиради», дер эди.

Бир куни Зайд ибн Амр одамларга аралашмасдан Қурайшнинг байрамларидан бирини қандоқ ўтказишларини томоша қилиб турди. Одамлар қимматбаҳо сундус саллаларини ўрадилар. Олий навли яманий чопонларини кийдилар. Аёллар ва болалар ҳам энг гўзал кийимлари ила безандилар. Бойлар олдиларига ҳайвонларни солиб ҳайдадилар. Уларни ҳам бутларига атаб сўйиш учун турли зийнатлар ила безатиб олишган эдилар.

Зайд ибн Амр Каъбанинг деворига орқасини суяган ҳолда уларни томоша қилиб туриб:

«Эй Қурайш жамоаси! Қўйни Аллоҳ халқ қилган. У зот осмондан ёмғир тушириб, уни суғорган. У зот ерда набототни ўстириб, уни тўйдирган. Энди бўлса, сизлар уни У зотдан бошқанинг исми ила сўясизларми!? Мен сизларни жоҳил қавм деб биламан!» деди.

Шу пайт Умар ибн Хаттоб розияллоху анхунинг отаси Хаттоб ўрнидан туриб, унинг олдига келди ва бир шапалок туширди-да:

«Ўлиб кеткур! Биз сенинг мана шу аҳмоқона гапингни эшитиб, сабр қилиб келар эдик! Энди сабримиз тугади!» деди ва ўз қавмининг эсипастларига амр қилиб, унга озор бердирди. У Маккадан чиқиб, Ҳиро тоғига кетишга мажбур бўлди. Хаттоб бир тўп ёш қурайшликларга уни Маккага киритмасликни топширди. У Маккага фақатгина яшириниб кирадиган бўлди.

Сўнгра Зайд ибн Амр ибн Нуфайл Қурайшдан беркинган ҳолида Варақа ибн Навфал, Абдуллоҳ ибн Жаҳш, Усмон ибн Ҳорис, Умайма бинти Абдулмуттолиб билан учрашиб, араблар ичига шўнғиган залолатлар ҳақида суҳбат қилдилар. Зайд ўз суҳбатдошларига:

«Аллоҳга қасамки, сизлар ўз қавмингиз ҳеч нарсага арзимаслигини яхши биласизлар. Улар Иброҳимнинг динидан адашдилар ва унга хилоф қилдилар. Агар нажот топишдан умид қилсангиз, ўзингизга бир дин топинг», деди.

Бас, тўрт эркак яҳудий, насроний ва бошқа турли миллатдаги руҳонийлар олдига бориб, Иброҳимнинг ҳанийф динини ахтара бошладилар.

Варақа ибн Навфал насронийликка кирди.

Абдуллоҳ ибн Жаҳш ва Усмон ибн Ҳорис бир нарсага эришмадилар.

Зайд ибн Амр аввал яҳудийлик ва насронийликни ўрганди. Аммо уларда ўзига ёққан бирор нарса топа олмади. У Иброҳим миллатини ахтариб юриб, охири Шомга борди. Унга китобни биладиган роҳиб борлигини айтишди. У ўшанинг олдига бориб, ўз қиссасини унга айтиб берди. У эса:

«Эй маккалик, сен Иброҳимнинг динини излаётганга ўхшайсан!?» деди.

«Ҳа! Мен излаётган нарса ўша», деди Зайд.

«Сен бугунги кунда йўқ бўлиб кетган динни изламокдасан. Аммо ҳақ сенинг юртингда. Аллоҳ сенинг қавминг ичидан Иброҳимнинг динини янгилайдиган кимсани элчи қилиб юборади. Агар сен уни кўрсанг, унга эргаш», деди.

Зайд ваъда қилинган пайғамбарни топиш учун шошилиб Маккага қайтди.

У йўлда келаётганда Аллоҳ таоло Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламни ҳидоят ва ҳақ динига пайғамбар этиб юборди. Аммо Зайд Маккага етиб кела олмади. Уни йўлда аъробийлар жамоаси ўлдирди. Зайд ўлимидан олдин:

«Эй Аллоҳим, мени ушбу яхшиликдан маҳрум қилган бўлсанг ҳам, ўғлим Саъидни ундан маҳрум қилмагин», деб дуо қилди.

Аллоҳ таоло Зайднинг ўғли Саъидни ўша яхшиликдан маҳрум қилмади. Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу биринчилардан бўлиб, Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтириб Исломга кирди. Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу фақат ёлғиз ўзи мусулмон бўлмади. У киши билан бирга хотинлари – Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг синглиси Фотима бинти Хаттоб ҳам Исломга кирди.

Бу бахтиёр оиланинг мусулмонликлари баракали бўлди. Улар ўзларидан бошқаларни ҳам Исломга киришига сабаб бўлдилар.

«Бир куни Умар қиличини яланғочлаб чиқди. Унга йўлда Бани Зухралик бир киши учраб қолди. У:

«Қаерга кетаяпсан, эй Умар?» деб сўради.

«Муҳаммадни ўлдиргани кетяпман», деди Умар.

«Муҳаммадни ўлдирсанг, Бани Ҳошим ва Бани Зухрадан қандоқ эмин бўласан?» деди ҳалиги одам.

«Сен ҳам диндан чиққанга ўхшайсан!» деди Умар.

«Сенга ажиб бир гап айтайми? Куёвинг билан синглинг диндан чикдилар! Ҳа, сенинг динингдан чикдилар!» деди.

Умар йўлидан қайтиб, иккисининг олдига борди. Уларнинг хузурида Хаббоб ибн Арт бор эди. У Умарнинг шарпасини сезиб, уй ичига беркиниб олди. Умар кирди ва:

«Бу висир-висир нима?!» деди.

Улар Тоҳо сурасини қироат қилаётган эдилар. Иккиси:

«Ўзаро гапимиздан бошқа нарса йўқ», дедилар.

«Эҳтимол, икковинг диндан чиққандирсанлар?!» деди.

Шунда куёви унга: «эй Умар, агар ҳақ сенинг динингдан бошқада бўлса...» дейиши билан Умар унинг устига ўзини ташлаб, босиб олиб ура бошлади. Синглиси уни ўз эридан нари қилиш учун келган эди, у синглисини уриб, юзини қонга беллади. Ғазабланган сингил:

«Агар ҳақ сенинг динингдан бошқада бўлса, мен «Ашҳаду аллаа илаҳа илаллоҳу ва ашҳаду анна Муҳаммадан абдуҳу ва Расулуҳу!» деб гувоҳлик бераман!» деди.

Шунда Умар:

«Ўзингиздаги ёзилган нарсани менга беринглар, ўқиб кўрай-чи», деди.

У ўқишни билар эди. Синглиси:

«Сен нажассан. Буни фақатгина покланганлар ушлайдилар. Тур, ғусл қилиб кел», деди.

У туриб покланиб келди. Сўнгра ёзилган нарсани олди. У «Тоҳо» сурасини:

«Албатта, Мен Ўзим, Аллоҳдирман. Мендан ўзга илоҳ йўқ. Бас, Менга ибодат қил ва мени зикр этиш учун намозни тўқис адо эт» оятигача ўқиди ва:

«Мени Муҳаммаднинг олдига олиб боринглар», деди. Умарнинг гапини эшитиб, Хаббоб беркинган жойидан чиқиб:

«Эй Умар, хурсанд бўл, мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан пайшанба кечаси «Аллоҳим! Исломни

Умар ибн Хаттоб ёки Амр ибн Ҳишом билан азиз қилгин» деб қилган дуолари сенинг ҳақингда бўлишини орзу қиламан», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Сафонинг пастидаги ҳовлида эдилар. Умар ўша ҳовлига юриб борди. Унинг эшиги олдида Ҳамза, Толҳа ва бошқалар туришган эди.

Ҳамза:

«Ана Умар. Агар Аллоҳ унга яхшиликни ирода қилган бўлса, мусулмон бўлади. Агар ундан бошқани ирода қилган бўлса, биз учун уни қатл қилиш осон бўлади», деди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам ичкарида эдилар. У зотга ваҳий нозил бўлаётган эди. У зот чиқиб, Умарнинг олдига келдилар. Унинг ёқасидан ва қиличбоғидан тортиб туриб:

«Эй Умар! Аллоҳ сенга Валид ибн Муғийрага туширган ор ва азобни туширмагунча қайтмайсанми?!» дедилар.

Умар:

«Ашҳаду аллаа илаҳа илаллоҳу ва ашҳаду аннака абдуллоҳи ва Расулуҳу!» деди».

Ана шу ҳаяжонли лаҳзада ҳовлида турганлар овозларини борича «Аллоҳу акбар!» деб бутун Маккани бошларига кўтариб такбир айтдилар.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу кейинчалик ҳам Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг ўзига қилган муомаласини эслаб юрар эдилар.

2990- عَنْ سَعِيدِ بْنِ زَيْدِ بْنِ عَمْرٍو بْنِ نَفِيلٍ قَالَ وَهُوَ فِي

مَسْجِدِ الْكُوفَةِ: وَاللَّهِ لَقَدْ رَأَيْتُنِي وَإِنَّ عُمَرَ لَمُوثِقِي عَلَى الْإِسْلَامِ قَبْلَ
أَنْ يُسْلِمَ عُمَرُ وَلَوْ أَنَّ أَحَدًا ارْفَضَ لِلَّذِي صَنَعْتُمْ بِعُثْمَانَ لَكَانَ. رَوَاهُ

2990. Саъид ибн Зайд ибн Амр ибн Нуфайлнинг Куфа масъидида:

«Аллоҳга қасамки, Умар Исломга киришидан олдин мени мусулмон бўлганим учун боғлаб қўйишини кўрдим. Усмонга қилган ишларингиз учун Уҳуд ўрнидан кўчиб кетса ҳам бўларди», деганини эшитдим».

Бухорий ривоят қилган.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу мусулмон бўлган вақтда ёшлари йигирмага ҳам етмаган эди. У киши бошқа дин қардошлари билан бирга Маккада барча машаққатларни ўз бошларидан ўтказдилар.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу биринчилардан бўлиб, Мадинаи Мунавварага ҳижрат қилдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишини Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳу билан дин биродари қилиб қўйдилар.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг барча жанглирида қатнашдилар. Фақат узрли сабабга кўра, Бадр жангида қатнаша олмадилар. Ўша пайтда у кишини Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳу билан бирга алоҳида топшириқ билан бошқа томонга юборган эдилар.

Икковлари топшириқни шараф билан адо этиб қайтганларида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам саҳобалар билан Бадрда ғалабага эришиб, Мадинага қайтиб келиб турган эдилар. Албатта, бўлиб ўтган ҳодисадан хабардор бўлишлари билан икковларида ҳасрат пайдо бўлди. Аммо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бу ҳасратни дарҳол бартараф этдилар. У зот алайҳиссалом Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу ва у

кишининг шерикларини бошқалар эришган савобга эришишларини эълон қилдилар ва иштирокчиларга тақсим қилинган ўлжа миқдорда уларга ҳам ўлжа тақсим қилдилар.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу ва Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳулар адо этган махсус топшириқ ҳақида тарихчиларимиз қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Қурайшнинг карвони Шомдан қайтиши яқинлашганда, ўзларининг Мадинадан чиқишларига ўн кун қолганда Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу ва Толҳа ибн Убайдуллоҳ розияллоҳу анҳуни карвоннинг хабарини билиш учун юбордилар. Улар ал-Ҳавраага етиб бордилар. У ерда олдиларидан карвон ўтиб кетгунча кутиб турдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга Саъид билан Толҳа қайтиб келишларидан олдин хабар етиб келди. У зот саҳобалар орасида сафарбарлик эълон қилдилар. Сўнгра карвоннинг олдини тўсиш учун чиқдилар. Карвон соҳил билан юриб, тезлаб ўтиб кетди. Улар йўллари тўсилишидан кўрқиб, кечаю кундуз юрар эдилар. Саъид ва Толҳа розияллоҳу анҳумо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга карвон хабарини етказиш учун Мадина томон юрдилар. Улар у зотнинг чиққанларини билмаган эдилар. Улар Мадинага Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қурайшликлар билан Бадрда тўқнашган куни етиб келдилар. Улар Мадинадан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг йўлларини тўсиб чиқдилар. Саъид ва Толҳа жангда ҳозир бўлмадилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Бадр ўлжасидан улуш бердилар ва савоб ваъда қилдилар. Бас, иккалалари худди жангда ҳозир бўлгандек бўлдилар ва Бадр аҳлидан ҳисобландилар».

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу Уҳуд, Хандақ, Ҳудайбийя ва бошқа барча жангда фидокорлик

намуналарини кўрсатдилар.

Саъид ибн Жубайр розияллоху анху:

«Абу Бакр, Умар, Усмон, Али, Толҳа, Зубайр, Саъд, Абдурроҳман ибн Авф ва Саъид ибн Зайд розияллоху анхумнинг мақоми жангда Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг олдиларида, намозда ортларида бўлар эди», деганлар.

Ушбу гапдан ҳам Саъид ибн Зайд розияллоху анхунинг улуғ мақомларини англаб олсак бўлади.

Саъид ибн Зайд розияллоху анху Бани Қурайза жангида ҳам ўзларини кўрсатдилар. У киши мазкур ҳодисанинг кўзга кўринган қаҳрамонларидан эдилар. У киши Бани Қурайзани йигирма беш кун қамал қилишда жонбозлик кўрсатдилар.

Бани Қурайза жангида тушган ўлжалардан Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам иштирокчиларга шариатда кўрсатилган ҳиссаларини бердилар. Қолган нарсаларини эса, Саъид ибн Зайд розияллоху анхуга бериб, уларни Нажд бозорида сотиб, пулига уруш учун от ва силоҳ олишни амр қилдилар. Саъид ибн Зайд розияллоху анху бу алоҳида муҳим топшириқни ҳам ўринлатиб адо этиб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг розиликларини олдилар.

Ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ даврларида Саъид ибн Зайд розияллоху анху шуро мажлисида фаол иштирокчилардан бўлдилар. Ўша вақтда бўлиб ўтган шуро мажлислари жараёни билан танишсак, у кишининг исмлари тез-тез учрайди.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоху анху Усома розияллоху анхунинг лашкарини юборишга қарор қилганда у кишини бу ишни ортга суриб туришга тарғиб қилган катта саҳобалар ичида Саъид ибн Зайд розияллоху анху ҳам бор эдилар.

Имом Ибн Ҳажар ал-Асқалоний «Фатҳул Борий»

номли китобида келтирадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафотлари хабари арабларга етиб муртад бўлганлар Исломдан муртад бўлганида Абу Бакр Усомага:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам сени йўллаган томонга жўна», деди.

Одамлар чиқиб аввалги жойларига аскаргоҳ қурдилар. Бурайда байроқни олиб чиқиб аввалги жойига тикди. Бу аввалги муҳожирларнинг катталарига оғир ботди. Абу Бакрнинг олдига Умар, Усмон, Саъд ибн Абу Ваққос ва Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳум кирдилар ва:

«Эй Расулуллоҳнинг халифаси! Араблар сенга ҳар тарафдан бузулишди. Албатта, сен манави ёйилган лашкар билан бир нарса қила олмайсан. Сен уларни ридда аҳллари учун тайёрлаб қўй. Булар билан уларнинг кекирдагидан оласан. Мадина аҳлининг ғарот бўлиб қолишидан омонлигини ҳам ўйлаш керак. Унда бола-чақалар, аёллар бор. Ислом барқарор бўлгунча ва ридда аҳли ўзлари чиққан нарсага қайтгунларича ёки уларни қилич битиргунча Рум жангини ортга суриб турсанг, ўшандан кейин Усомани юбораверар эдинг. Румнинг бизга ҳужум қилиб қолишидан ҳам эмин бўлар эдик», дедилар.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Румни фатҳ қилиш ҳақида кенгаш ўтказдилар. Ўша кенгаш ровийларимиз томонидан батафсил баён қилинган.

Ибн Асокир аз-Зухрийдан, у киши Абдуллоҳ ибн Абу Авфо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу Рум жангини ирода қилганида Алини, Умарни, Усмонни, Абдурроҳман ибн Авфни, Саъд ибн Абу Ваққосни, Саъид ибн Зайдни, Абу Убайда ибн Жарроҳни Бадр аҳли бўлган ва бошқа муҳожир ва ансорларнинг катталарини чақирди. Улар унинг олдига кирдилар. Мен ҳам уларнинг ичида бор эдим. Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу:

«Албатта, Аллоҳ азза ва жалланинг неъматларининг ҳисоби йўқ. Амаллар уларнинг шукрига етмас. У зотга ҳамд бўлсин. Батаҳқиқ, Аллоҳ калимангизни жам қилди. Ораларингизни ислоҳ қилди. Сизларни Исломга ҳидоят қилди. Сизлардан шайтонни қайтарди. У энди У Зотга ширк келтиришингизни тамаъ қила олмайди. Бугунги кунда араблар бир ота, бир онанинг фарзандлари. Батаҳқиқ, мусулмонларни Шомдаги Румнинг урушига сафарбар қилишни маъкул кўрдим. Бу Аллоҳ мусулмонларни қўллаши учундир. Аллоҳ Ўз калимасини олий қилиши учундир. Шу билан бирга, бунда мусулмонларга улкан насиба бор. Чунки, улардан ким ҳалок бўлса, шаҳид ҳолида ҳалок бўлади. Аллоҳнинг ҳузуридаги нарса эса, аброрлар учун яхшидир. Ким яшаб қолса, динни мудофаа қилган ҳолида ва Аллоҳдан ўшаларнинг савобига ҳақдор бўлган ҳолида қолади. Бу менинг фикримдир. Энди менга маслаҳат беринглар», деди.

Бир неча киши бу масала бўйича ўз фикрини айтгандан сўнг Усмон ибн Аффон розияллоҳу анху ўрнидан туриб:

«Менимча, сен ушбу дин аҳлининг насиҳатчисисан ва уларнинг меҳрибонисан. Агар бирор фикр қилсанг, кўпчиликнинг фойдасини ўйлаб қиласан. Ўзинг азму қарор қилавер. Биров сендан гумон қилмайди», деди.

Толҳа, Зубайр, Саъд, Абу Убайда, Саъид ибн Зайд ва ўша мажлисга ҳозир бўлган муҳожир ва ансор розияллоҳу анхум:

«Усмон тўғри айтди. Ўз фикрингни амалга оширавер. Биз сенга хилоф ҳам қилмаймиз, туҳмат ҳам қилмаймиз», дедилар. Яна шунга ўхшаш гапларни айтдилар.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анху Форс ва Румни фатҳ қилишда барча имконларини ишга солиб, Аллоҳ таолонинг йўлида хизмат қилдилар.

Тарихчиларимиз у кишининг мардликлари намунаси

сифатида Саъид ибн Зайд розияллоху анҳудан Ярмук жанги ҳақидаги қуйидаги хотираларни келтирадилар:

«Ярмук куни биз йигирма тўрт минг атрофида эдик. Румликлар бир юз йигирма минг аскар билан чиқдилар. Улар биз томон оғир қадамлар билан худди махфий қўллар ҳаракатга келтираётган тоғлар каби юриб кела бошладилар. Уларнинг олдиларида патриархлари, епископлари ва роҳиблари хочларини кўтариб олиб, дуоларини ўқиб келишар, аскарлари уларни такрорлашар эдилар. Уларнинг овозлари худди момақалдиروقнинг овозидек гулдираб чиқар эди.

Мусулмонлар уларнинг бу ҳолини кўрганларида кўпликларидан чўчидилар ва қалбларига бир оз хавф тушди.

Ана шу пайт Абу Убайда ибн Жарроҳ мусулмонларни жангга тарғиб қила бошлади. У:

«Эй Аллоҳнинг бандалари! Аллоҳга ёрдам беринг! Аллоҳ сизга ёрдам берур ва қадамингизни собит қилур!

Эй Аллоҳнинг бандалари! Сабр қилинг! Албатта, сабр куфрдан нажот бергувчидир! Роббни рози қилгувчидир! Орни кетгазувчидир! Найзаларни тўғриланг! Қалқонларни тўсинг! Жим туриб, ичингизда Аллоҳнинг зикрини қилинг! Сизга амр қилингунча!» деди.

Ана шу пайт мусулмонлардан бир киши олдинга чиқиб, Абу Убайдага:

«Мен ушбу соатда ўз ишимни битиришга қарор қилдим. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга айтиб юборадиган гапинг йўқми?» деди.

«Бор! У зотга мендан ва мусулмонлардан салом етказ ва, «Эй Аллоҳнинг Расули, албатта, биз Роббимиз ваъда қилган нарсанинг ҳақ эканини топдик», деб қўй», деди.

Унинг сўзини эшитганимда, кескир қиличини суғуриб душман томон отилганини кўрганимда, ўзимни ерга отдим, чўккалаб туриб найзамни тўғриладим ва биз томон келган

биринчи отликқа санчдим. Сўнг душман томон сакрадим. Аллоҳ таоло қалбимдан кўрқинчни суғуриб олган эди.

Аллоҳ таоло мўминларга нусрат бергунча жанг давом этди».

Мусулмонлар Димашқни фатҳ этганларида Абу Убайда ибн Жарроҳ розияллоҳу анҳу Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳуни у ерга волий қилиб тайинладилар. У киши мусулмонлардан биринчи бўлиб, Димашққа волий бўлдилар.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу дуоסי мақбул зотлардан эдилар. Арваа бинти Увайс исмли бир аёл Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳуга менинг еримдан олиб, ўз ерига кўшиб олди, деб тухмат қилди. Бу гапни одамлар орасида чайнаб юрди. Сўнгга Мадинанинг волийси Марвон ибн Ҳакамга шикоят қилди. Марвон унинг олдида бу ҳақда гаплашиш учун одамлар юборди. Бу Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳуга оғир ботди ва:

«Мен унга зулм қилган эмишманми!? Мен унга қандок зулм қилай!? Ахир мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Ким бир қарич ерга зулм қилса, қиёмат куни етти қават ердан бўйнига товқ солинади» деганларини эшитганман! Эй Аллоҳим! Агар ўша аёл мени ўзига зулм қилди, деган бўлса ва гапида ёлғончи бўлса, уни кўзини кўр қилгин ва мен билан талашаётган кудукқа туширгин! Менинг унга зулм қилмаганим ҳақида мусулмонлар орасида нур тарқатгин!» деди.

Бир ойдан сўнг ўша аёл кўр бўлди. Кейинроқ юриб кетаётиб ўша кудукқа тушиб кетди».

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳу эллигинчи ҳижрий санада Мадинаи Мунавварага яқин Ақиқ номли жойда вафот этдилар. Ёшлари етмишдан ўтган эди.

Саъид ибн Зайд розияллоҳу анҳуни Абдуллоҳ ибн Умар ва Саъд ибн Абу Вакқос розияллоҳу анҳумо ювиб кафанладилар. Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу

жанозаларини ўқидилар. Саъд ибн Абу Ваққос розияллоху
анҳу қабрга қўйдилар.

Аллоҳ таоло ҳаммаларидан рози бўлсин!

الفصل الرابع في مناقب أهل البيت ٧

ТЎРТИНЧИ ФАСЛ АҲЛИ БАЙТНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ

2991- سَئِلَ ابْنُ عَبَّاسٍ τ عَنْ قَوْلِهِ تَعَالَى: {قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَى} فَقَالَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ: قُرِئَ آلِ مُحَمَّدٍ ρ فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: عَجَلْتَ إِنَّ النَّبِيَّ ρ لَمْ يَكُنْ بَطْلًا مِنْ قُرَيْشٍ إِلَّا كَانَ لَهُ فِيهِمْ قَرَابَةٌ فَقَالَ إِلَّا أَنْ تَصْلُحُوا مَا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ مِنْ الْقَرَابَةِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

2991. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан:

«Аллоҳ таолонинг: «Сен: «Мен сиздан бу учун ажр эмас, фақат қариндошлик меҳринигина сўрайман», деб айт», ояти ҳақида сўралди.

Бас, Саъид ибн Жубайр:

**«Қаробат Оли Мұхаммад соллаллоху алайхи
васалламдир», деди.**

Шунда Ибн Аббос:

**«Шошилдинг, Набий соллаллоҳу алайҳи
васалламнинг Қурайш қоринларидан ҳар бир қоринда
қаробатлари бордир. Бас, у зот, мен билан орангиздаги
қаробатни боғлашингиз учунгина, дедилар», деди».**

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Шуро сурасидаги бу ояти каримани яхшироқ ўрганиб олишимиз лозим. Ана ўшанда ушбу ҳадиси шарифни ҳам тўғри тушунишимизга ёрдам беради.

Бу ояти карима ансорий саҳобалар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, сиз ила Аллоҳ бизни ҳидоят қилди. Энди сизга турли ҳолатлар ориз бўлиб туради. Сизда бўлса, ҳеч қандай молу мулк йўқ. Биз сизга керакли молу мулкни тўплаб берсак, деганларида нозил бўлган.

Унда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга, ансорийларга бу масалада айтишлари лозим бўлган гап ўргатилмоқда: «Мен сизларни Исломга чақирганим учун ажр беришингизнинг кераги йўқ. Фақат акраболаримга дўстлик қилиб турсаларингиз бўлди.

Кишилар Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ушбу оятнинг маъносини сўраганларида у кишидан олдин тобеъинлардан бўлган Саъид ибн Жубайр:

«Қаробат Оли Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламдир», деб жавоб берибди.

Шунда Ибн Аббос:

«Шошилдинг, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Қурайш қоринларидан ҳар бир қорин-да қаробатлари бордир. Бас, у зот, мен билан орангиздаги қаробатни боғлашингиз учунгина, дедилар», деган эканлар.

Дарҳақиқат, насаб суриштириладиган бўлса, Қурайшнинг ҳаммаси Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қариндош бўлиб қолиши турган гап. Аммо бу ерда гап тор доира ҳақида кетмоқда. Ўша доирага қирадиганлар ким эканини қуйида келадиган ривоятлардан ўрганамиз.

2992- عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: خَرَجَ النَّبِيُّ ﷺ عَدَاةً

وَعَلَيْهِ مِرْطٌ مُرَحَّلٌ مِنْ شَعْرِ أَسْوَدَ فَجَاءَ الْحَسَنُ بْنُ عَلِيٍّ فَأَذْخَلَهُ ثُمَّ

جَاءَ الْحُسَيْنُ فَأَدْخَلَهُ مَعَهُ ثُمَّ جَاءَتْ فَاطِمَةُ فَأَدْخَلَهَا ثُمَّ جَاءَ عَلِيٌّ
فَأَدْخَلَهُ ثُمَّ قَالَ: { إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ
وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا }. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

2992. *Ошша розияллоху анҳодан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам эрталаб чикдилар. Устиларида қора жундан муртлари бор эди. Бас, Ҳасан ибн Али келди. У зот уни (мурт ичига) киритдилар. Сўнгра Ҳусайн келиб у ҳам кирди. Кейин Фотима келувди, уни ҳам киритдилар. Сўнгра Али келувди, уни ҳам киритдилар ва:

«Албатта, Аллоҳ сизлардан кирни кетказишни ва сизларни яхшилаб поклашни ирода қиладир, эй аҳли байт», дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: «Мурт» одатда тикилмаган мато бўлиб, кийим ўрнида ишлатилади. Уни эркак кишилар тананинг белдан пастки қисмига тутиб олар эканлар.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам ана шундоқ мурт кийимлари билан эрталаб ташқарига чиққан эканлар, набиралари Ҳасан ибн Али келиб, муртларининг ичига кириб олибди. Кейин ривоятда айтилганидек, Ҳусайн, Фотима ва Али розияллоху анҳум ҳам ўша муртнинг ичига кириб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга ёпишиб турибдилар. Ўша ҳолда туриб, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам:

«Албатта, Аллоҳ сизлардан кирни кетказишни ва сизларни яхшилаб поклашни ирода қиладир, эй аҳли байт», оятини тиловат қилибдилар.

Бундан мазкур тўрт зотлар Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг аҳли байтлари экани келиб чиқади.

2993- عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ τ قَالَ: نَزَلَتْ هَذِهِ الْآيَةُ { إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ أَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ تَطْهِيرًا } فِي بَيْتِ أُمِّ سَلَمَةَ فَدَعَا النَّبِيَّ ρ فَاطِمَةَ وَحَسَنًا وَحُسَيْنًا فَجَلَّلَهُمْ بِكِسَاءٍ وَعَلِيٌّ خَلْفَ ظَهْرِهِ فَجَلَّلَهُ بِكِسَاءٍ ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ هَؤُلَاءِ أَهْلُ بَيْتِي فَأَذْهِبْ عَنْهُمْ الرِّجْسَ وَطَهِّرْهُمْ تَطْهِيرًا قَالَتْ أُمُّ سَلَمَةَ: وَأَنَا مَعَهُمْ يَا نَبِيَّ اللَّهِ قَالَ: أَنْتِ عَلَى مَكَانِكَ وَأَنْتِ إِلَى خَيْرٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

2993. Умар ибн Абу Салама розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Албатта, Аллоҳ сизлардан кирни кетказишни ва сизларни яхшилаб поклашни ирода қиладир, эй аҳли байт», ояти Умму Саламанинг уйида нозил бўлган. Шунда у зот Фотима, Ҳасан ва Ҳусайнларни чақириб, бир кийимга ўрадилар. Али ортларидан турган эди, уни ҳам бир кийим билан ўрадилар ва:

«Эй Аллоҳим! Мана булар менинг аҳли байтим. Улардан кирни кетказгин. Уларни яхшилаб поклагин», дедилар.

Умму Салама:

«Мен ҳам улар биланми, эй Аллоҳнинг Набийи?» деди.

«Сен ўз маконингдасан. Сен хайрдасан», дедилар.

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шариф ҳам ўзидан олдингисини таъкидлаб келмоқда. Шу билан бирга, Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг завжаи мутохҳоралари хос маънодаги аҳли байтлардан эмаслигини кўрсатмоқда. У зотларнинг Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг жуфти ҳалоллари ва мўминларнинг оналари сифатларида

Ўз мақом ва маконлари бор, аммо улар аҳли байтга кирмайдилар.

2994- عَنْ زَيْدِ بْنِ حَيَّانَ τ قَالَ: انْطَلَقْتُ أَنَا وَحُصَيْنُ بْنُ

سَبْرَةَ وَعُمَرُ بْنُ مُسْلِمٍ إِلَى زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ فَلَمَّا جَلَسْنَا إِلَيْهِ قَالَ لَهُ
حُصَيْنُ: لَقَدْ لَقِيتَ يَا زَيْدُ خَيْرًا كَثِيرًا رَأَيْتَ رَسُولَ اللَّهِ ρ وَسَمِعْتَ
حَدِيثَهُ وَغَزَوْتَ مَعَهُ وَصَلَّيْتَ خَلْفَهُ لَقَدْ لَقِيتَ يَا زَيْدُ خَيْرًا كَثِيرًا
حَدَّثْنَا يَا زَيْدُ مَا سَمِعْتَ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ ρ قَالَ: يَا ابْنَ أَخِي وَاللَّهِ لَقَدْ
كَبُرَتْ سِنِّي وَقَدَّمَ عَهْدِي وَنَسِيتُ بَعْضَ الَّذِي كُنْتُ أَعْيِ مِنْ رَسُولِ
اللَّهِ ρ فَمَا حَدَّثْتُكُمْ فَأَقْبِلُوا وَمَا لَا فَلَا تُكَلِّفُونِيهِ ثُمَّ قَالَ: قَامَ رَسُولُ
اللَّهِ ρ يَوْمًا فِينَا خَطِيبًا بِمَاءٍ يُدْعَى هُمَّا بَيْنَ مَكَّةَ وَالْمَدِينَةِ فَحَمِدَ اللَّهَ
وَأَثْنَى عَلَيْهِ وَوَعِظَ وَذَكَرَ ثُمَّ قَالَ: أَمَّا بَعْدُ أَلَا أَيُّهَا النَّاسُ فَإِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ
يُوشِكُ أَنْ يَأْتِيَ رَسُولُ رَبِّي فَأُجِيبَ وَأَنَا تَارِكٌ فِيكُمْ ثَقَلَيْنِ أَوْهُمَا
كِتَابُ اللَّهِ فِيهِ الْهُدَى وَالنُّورُ فَخُذُوا بِكِتَابِ اللَّهِ وَاسْتَمْسِكُوا بِهِ فَحَثَّ
عَلَى كِتَابِ اللَّهِ وَرَعَبَ فِيهِ ثُمَّ قَالَ: وَأَهْلُ بَيْتِي أُذَكِّرُكُمْ اللَّهَ فِي أَهْلِ
بَيْتِي أُذَكِّرُكُمْ اللَّهَ فِي أَهْلِ بَيْتِي أُذَكِّرُكُمْ اللَّهَ فِي أَهْلِ بَيْتِي فَقَالَ لَهُ
حُصَيْنُ: وَمَنْ أَهْلُ بَيْتِهِ يَا زَيْدُ أَلَيْسَ نِسَاؤُهُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ؟ قَالَ:
نِسَاؤُهُ مِنْ أَهْلِ بَيْتِهِ وَلَكِنْ أَهْلُ بَيْتِهِ مَنْ حَرَّمَ الصَّدَقَةَ بَعْدَهُ قَالَ:
وَمَنْ هُمْ؟ قَالَ: هُمْ آلُ عَلِيٍّ وَآلُ عَقِيلٍ وَآلُ جَعْفَرٍ وَآلُ عَبَّاسٍ قَالَ

حُصَيْنٌ: كُلُّ هَؤُلَاءِ حُرِّمَ الصَّدَقَةِ؟ قَالَ: نَعَمْ . وَفِي رَوَايَةٍ: مَنْ أَهْلُ بَيْتِهِ نِسَاؤُهُ؟ قَالَ: لَا وَاتِمُّوا اللَّهَ إِنَّ الْمَرْأَةَ تَكُونُ مَعَ الرَّجُلِ الْعَصْرِ مِنَ الدَّهْرِ ثُمَّ يُطَلَّقُهَا فَتَرْجِعُ إِلَى أَبِيهَا وَقَوْمِهَا أَهْلُ بَيْتِهِ أَصْلُهُ وَعَصَبَتُهُ الَّذِينَ حُرِّمُوا الصَّدَقَةُ بَعْدَهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

2994. Язид ибн Хайён розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Биз – мен, Хусойн ибн Сабра ва Умар ибн Муслим Зайд ибн Арқамнинг ҳузурига бордик. Унинг олдида ўтирганимизда Хусойн:

«Эй Зайд, сен жуда кўп яхшиликни кўргансан. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламни кўргансан, ҳадисларини эшитгансан, у зот билан жанг қилгансан ва ортларида намоз ўқигансан. Эй Зайд, сен жуда кўп яхшиликни кўргансан. Эй Зайд, бизга Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан эшитган нарсангни гапириб бер», деди.

«Эй биродарим, ёшим катта бўлди. Замоним эскирди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламдан сингдириб олган баъзи нарсаларни унутдим. Мен сизларга нимани гапириб берсам, ўшани қабул қилинглار. Бошқасини таклиф қилманглар. Бир куни Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Макка билан Мадина орасидаги Хумм деган сувхонада ичимизда туриб хутба қилдилар. Бас, Аллоҳга ҳамду сано айтдилар. Ваъз қилдилар. Эслатдилар. Сўнгра:

«Аммо баъду; Эй одамлар! Огоҳ бўлинглар! Мен ҳам башарман. Тезда Роббимнинг элчиси келиб қолса, ижобат қиламан. Мен ичингизда икки салмоқли нарсани тарк қилувчиман. Улардан бири Аллоҳнинг Китоби. Унда хидоят ва нур бор. Бас, Аллоҳнинг

Китобини олинг ва уни маҳкам тутинг. Бас, у зот Аллоҳнинг Китобига қизиқтирдилар ва тарғиб қилдилар. Сўнгра: «Ва аҳли байтимни. Аҳли байтим ҳақида Аллоҳни эсингизга солурман. Аҳли байтим ҳақида Аллоҳни эсингизга солурман. Аҳли байтим ҳақида Аллоҳни эсингизга солурман», дедилар», деди у.

«Аҳли байтлари ким, эй Зайд? Аёллари аҳли байтларидан эмасми?» деди Ҳусойн.

«Аёллари аҳли байтларидир. Лекин аҳли байтлари у зотдан кейин садақа ҳаром бўлган шахслардир», деди у.

«Улар кимлар, эй Зайд?» деди.

«Улар Оли Али, Оли Ақийл, Оли Жаъфар ва Оли Аббослардир», деди у.

«Ўшаларнинг ҳаммасига садақа ҳаром қилинганми?» деди Ҳусойн.

«Ҳа», деди у.

Бошқа бир ривоятда қуйидагича келган:

«Аҳли байтлари кимлар? Аёлларими?» деди.

«Аллоҳга қасамки, аёл киши эр билан замондан бир муддат яшаб, кейин уни талоқ қилса, отасига ёки қавмига кетади. Аҳли байт эса, асли, ота тараф яқинлари, у зотдан кейин садақа ҳаром қилинган шахслардир», деди у.

Муслим ривоят қилган.

2995- وَلِلتَّزْمِدِيِّ: إِنِّي تَارِكٌ فِيكُمْ مَا إِنْ تَمَسَّكْتُمْ بِهِ لَنْ

تَضِلُّوا بَعْدِي أَحَدُهُمَا أَعْظَمُ مِنَ الْآخَرِ كِتَابُ اللَّهِ حَبْلٌ مَمْدُودٌ مِنَ

السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ وَعِزَّتِي أَهْلُ بَيْتِي وَلَنْ يَتَفَرَّقَا حَتَّى يَرِدَا عَلَيَّ

الْحَوْضَ فَاَنْظُرُوا كَيْفَ تَخْلُقُونِي فِيهِمَا. رَوَاهُ التَّزْمِدِيُّ.

2995. Термизийнинг ривоятида қуйидагилар айтилади:

«Мен сизларга модомики, уни маҳкам тутсангиз мендан кейин абадий ҳеч адашмайдиган нарсани тарк қилиб кетувчиман. Улардан бири бошқасидан улуғроқдир. Аллоҳнинг Китобини. У осмондан ерга тортилган арқондир. Ва аҳли байтимни. Иккилари ҳавзга боргунларича бир-бирларидан ажрамаслар. Уларда менга қандоқ ўринбосар бўлишингизга назар солинглар», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдан Ислом уммати учун динимиз таълимотларини, уларга амал қилишни жорий қилишда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтлари доимий равишда ўрнатилган бўлиб келишлари башорати берилмоқда.

2996- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ر عَنْ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: أَحِبُّوا اللَّهَ لِمَا يَغْذُوكُمْ مِنْ نِعَمِهِ وَأَحِبُّونِي بِحُبِّ اللَّهِ وَأَحِبُّوا أَهْلَ بَيْتِي حُبِّي. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

2996. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аллоҳга, сизга ғизо қилиб берган неъматлари учун муҳаббат қилинг. Менга, Аллоҳнинг муҳаббати ила муҳаббат қилинглар. Менинг муҳаббатим учун аҳли байтимга муҳаббат қилинг», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифда бўлса, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтларига бўладиган муҳаббат ўзи бўлмаслиги, у муҳаббат Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларига бўлган муҳаббатга, у эса ўз навбатида Аллоҳ таолога

бўлган муҳаббатга уланиб кетиши ҳақида сўз кетмокда.

2997- عَنْ عَلِيٍّ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ أَخَذَ بِيَدِ حَسَنِ وَحُسَيْنٍ
فَقَالَ: مَنْ أَحَبَّنِي وَأَحَبَّ هَٰذَيْنِ وَأَبَاهُمَا وَأُمَّهُمَا كَانَ مَعِيَ فِي دَرَجَتِي
يَوْمَ الْقِيَامَةِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

2997. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллалллоҳу алайҳи васаллам Ҳасан ва Ҳусайнларнинг қўлларидан тутдилар-да:

«Ким манави икковини, уларнинг отасини ва уларнинг онасини яхши кўрса, қиёмат куни мен билан менинг даражамда бўлур», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифдан мазкур тўрт зотга муҳаббат қилиш катта бахт-саодат боиси эканлигини билиб оламиз.

2998- عَنْ زَيْدِ بْنِ أَرْقَمَ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ قَالَ لِعَلِيٍّ وَفَاطِمَةَ
وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ: أَنَا حَرْبٌ لِمَنْ حَارَبْتُمْ وَسَلْمٌ لِمَنْ سَلَمْتُمْ. رَوَاهُ
التِّرْمِذِيُّ.

2998. Зайд ибн Арқам розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллалллоҳу алайҳи васаллам Алига, Фотимага, Ҳасанга ва Ҳусайнга:

«Сиз кимга уруш қилсангиз, мен ўшанга урушман. Сиз ким ила тинчлик бўлсангиз, мен ўшанга тинчликман», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳадиси шарифдан мазкур тўрт зотнинг қанчалар улуғ мақомга эга эканини билиб оламиз.

Ушбу мавзу бўйича барча далилларни синчиклаб ўрганиб чиққан жумхур уламолари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг аҳли байтлари, Аббос ва унинг насли, Абу Толибнинг ўғиллари Али, Жаъфар, Ақийл ва уларнинг наслидир, деган хулосага келганлар.

АББОС РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ

2999- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ ط عَنْ النَّبِيِّ ρ قَالَ: الْعَبَّاسُ مِنِّي وَأَنَا مِنْهُ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

2999. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аббос мендандир ва мен ундандирман», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифнинг маъносига ўхшаш ҳадиси шарифларни аввал ҳам ўрганганмиз.

Албатта, бу ҳадиси шарифда зикр этилган шахс жуда катта шарафга ноил бир шахс. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бунчалик ўзларига яқин олган одамлари, албатта, катта бахт соҳиби бўлиши турган гап.

Энди ушбу улкан бахтга сазовор бўлган зот-ҳазрати Аббос розияллоҳу анҳу билан яқиндан танишсак.

НАСАБ ВА ИЛК ҲАЁТ

Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг насаблари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг насабларининг ўзи. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдулмуттолибнинг Абдуллоҳ исмли

ўғилларидан бўлган набиралари бўлсалар, Аббос розияллоху анху Абдулмуттолибнинг кичкина ўғилларидан бири ҳисобланади. Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоху анху Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг амакилари бўлишлари билан бирга, у кишидан икки-уч ёшгина катта бўлганлар, холос.

Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоху анху Қурайшнинг раҳбари оиласида туғилиб, ўша оилага мос тарбия топдилар. У киши улуғворлик ва тадбиркорлик сифатларини оталари Абдулмуттолибдан олдилар. У киши отасининг вафотидан кейин ҳам Қурайш қабиласидаги эътиборли кишилардан бири бўлиб қолдилар. Замзам кудуғи ва ҳожиларни сув билан таъминлаш каби ўша вақтнинг энг обрўли икки мансаби Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоху анхунинг қўлларида эди.

Бу орада Муҳаммад соллаллоху алайҳи васаллам Аллоҳ таоло томонидан охири замон пайғамбари этиб юборилдилар. Ҳаммага маълум бўлганидек, бу масалада одамлар турли ҳолатга тушдилар.

Баъзилари дарҳол Исломга киришга шошилдилар.

Баъзилари Исломга ва унинг пайғамбарига ашаддий душман бўлдилар.

Баъзи бошқалари эса, Исломга кирмаса ҳам хайрихоҳлик билдирдилар.

Яна бошқалари бўлса, Исломга кирган бўлсалар ҳам иймонларини яширдилар.

Эътибор билан қарайдиган бўлсак, Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг кўп сонли амакилари ҳам Исломга нисбатан ўша тоифаларга ўхшаш муносабатда бўлдилар.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг амакиларидан бири Ҳамза розияллоху анху биринчилардан бўлиб Исломга кирдилар ва молу жонларини иймон йўлида фидо қилдилар. У киши «шаҳидлар саййиди»

унвонига мушарраф бўлдилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг иккинчи амакилари Абу Лаҳаб бўлса, Исломнинг энг ашаддий душманларидан бири бўлди. Уни Аллоҳ таоло Қуръонда лаънатлади.

Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг учинчи амакилари Абу Толиб Исломга ва унинг Пайғамбари алайҳиссаломга хайрихоҳ бўлди, у зотни Қурайшдан ҳимоя қилди, аммо Исломга кирмади.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тўртинчи амакилари Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу Исломга кирган бўлсалар ҳам, мусулмон бўлганини яшириб юрдилар. Шунинг учун тарихчилар Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг қачон Исломни қабул қилганларини аниқ айтолмайдилар.

Аммо Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг дастлабки пайтлардаёқ Исломни қабул қилганларини тасдиқловчи баъзи ривоятлар бор.

Уламоларимиз Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ходимлари Абу Рофеъ розияллоҳу анҳудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Аббос ибн Абдулмуттолибнинг ғуломи эдим. Ислом биз бор уйга кирган эди. Бас, Аббос мусулмон бўлди ва Умму Фазл муслима бўлди ва мен ҳам Исломга кирдим. Аббос Исломини беркитар эди».

Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг номлари Ислом тарихида биринчи бўлиб, ансорийларнинг ҳажга келиб Ақабада иккинчи марта учрашишлари ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга яширин равишда байъат қилишлари ҳодисасида зикр қилинади.

Бир ҳаж мавсумида Ясрибдан келган баъзи араблар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламда уларга яхудийлар айтиб берган охирги замон пайғамбари аломатларини кўриб, иймонга келган эдилар. Пайғамбар

соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга динни ўргатиш учун Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳуни қўшиб берган эдилар.

Янаги ҳаж мавсумида Мусъаб ибн Умайр розияллоҳу анҳу бошлиқ ясриблик мусулмонлар бекитикча ўз қавмларининг мушрикларига қўшилиб, ҳажга келдилар. Одамлар билан бирга ҳаж қилдилар. Арафотдан кейин шайтонга тош отиш вақти келганида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Ақабада учрашишга келишди.

Учрашув кечаси ҳаммалари ўз қавмлари ила ухлагани ётдилар. Кечанинг учдан бири ўтгандан кейин битта-битта бўлиб, ҳеч кимга билдирмасдан учрашув жойига кела бошладилар.

Тўпланиб бўлгач, қарасалар, етмиш уч эркак ва икки аёл—Насийба бинти Каъб ва Асмаа бинти Амр ибн Адий эканлар.

Ҳаммалари тўпланиб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кута бошладилар. Бир вақт у зот келаётганларини пайқадилар. Ёнларида бир киши ҳам бор эди. Яқин келганида у киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакилари Аббос эканлиги маълум бўлди.

Орада сўзлашув бўлиб ўтди.

Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг ўшанда ясрибликларга қарата:

«Эй хазражликлар жамоаси, албатта, Муҳаммаднинг бизнинг ичимизда қанчалик маконатга эга эканини ўзингиз биласизлар. Биз уни ўз қавмимиздан ҳимоя қилдик. У ўз қавмида азиздир, ўз юртида тинчдир. Аммо у сизларга боқишни ва сизга қўшилишни ихтиёр қилди. Агар сизлар уни ўзингиз чақираётган нарсада собит туриб, уни унга хилоф қилганлардан ҳимоя қила олишга кўзингиз етса, масъулиятни бўйнингизга олинг. Агар уни ёрдамсиз қолдирадиган бўлсангиз ва топшириб қўядиган бўлсангиз,

ҳозирданоқ уни тек қўйинглар. Чунки у ўз қавми ичида, ўз юртида тинч-омон, соғ-саломат турибди», деди.

Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу бу сўзлар билан чекланиб қолмадилар. Балки, ўз жиянларининг омон бўлишларига ишонч ҳосил қилиш учун бошқа чораларни ҳам кўрдилар. У киши оғир бир пайтда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни ўз ҳимояларига олишга ваъда бераётган ясрибликларни синаб кўрмоқчи бўлиб, уларга савол ила мурожаат қилиб:

«Менга урушни васф қилиб беринглар-чи, душманингиз билан қандоқ қилиб жанг олиб борасизлар?» дедилар.

Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг бу кутилмаган саволига Абдуллоҳ ибн Амр ибн Ҳаром розияллоҳу анҳу:

«Аллоҳга қасамки, биз уруш аҳлимиз! Ундан ғизо олганмиз. Унга машқ қилганмиз. Уни ота-боболаримиздан меросга олганмиз. Камонларимизда то ўки тугагунча отамиз. Сўнгра найзаларимиз синиб битгунча найзабозлик қиламиз. Кейин эса, қиличларни ишга соламиз. Улар билан биз душманимиздан ажали етган ўлгунча уришамиз», деб жавоб берди.

«Ундоқ бўлса, сизлар уруш соҳиблари экансизлар. Сизларда совутлар ҳам борми?» дедилар Аббос ибн Абдулмуттолиб.

«Албатта! Бизда тўлиқ совутлар бор!» дейишди.

Мусулмонлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам улардан нимани талаб қилсалар, ўшанга тайёр эканларини билдирдилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам улардан ўз ичларидан ўн иккита нақиб сайлашни сўрадилар. Улар ўн икки кишини танладилар. У зот нақибларга:

«Сизлар ўз қавмингизга худди Ийсо ибн Марямнинг ҳаворийлари кафил бўлгандек кафилсизлар. Мен ўз

кавмимга кафилман», дедилар.

Кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга Қуръон тиловат қилдилар, Аллоҳга имон келтиришга чақириб, Исломига тарғиб қилдилар ва:

«Аёлларингиз ва болаларингизни нимадан ҳимоя қиладиган бўлсангиз, мени ҳам ўшандан ҳимоя қилишингиз шарт ила сизларнинг байъатингизни қабул қиламан», дедилар.

Барро ибн Маъруф Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўлларини олиб, биринчи бўлиб байъат қилди. Кейин ҳамма бирма-бир байъат қилиб чиқди. Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уларга:

«Энди жойларингизга бораверинглар», дедилар.

БАДРДА

Мусулмонлар билан мушриклар биринчи бор тўқнашган жанг Бадр жангида мушриклар аскарлари ичида Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу ҳам бор эдилар. Мусулмонларга Аллоҳ таоло нусрат бериб мушриклардан кўплари қатл қилиниб, кўплари асир тушдилар. Асир тушганлар ичида Аббос ибн Абдулмуттолиб ҳам бор эдилар.

Одамлар асирларни ҳайдаб келаётганда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қапада ўтирган эдилар. Саъд ибн Муоз розияллоҳу анҳу бир гуруҳ ансорийлар билан қиличларини яланғочлаганча қапа эшиги олдида у зотни кўриқлаб туришарди.

Ўша куни Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобаларга хитоб қилиб:

«Мен ҳошимийлар ва яна баъзи одамлар урушга мажбуран олиб келинганини билдим. Бирортангиз ҳошимийни ўлдирмасин. Ким Абул Бухтирий ибн Ҳишом ибн Асадни кўрса, ўлдирмасин. Ким Аббос ибн

Абдулмуттолибни кўrsa, тегмасин. Уни мажбур қилиб олиб келишган», дедилар.

Имом Ибн Шихоб Зухрий қуйидагиларни ривоят қилади:

«Қурайшликлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга асирларни тўловини бериб, озод қилиш учун одам юбордилар. Ҳар бир қавм қариндошини ўзи рози бўлган тўловни бериб, қутқариб олди.

Шунда Аббос:

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен мусулмон эдим», деди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Мусулмонлигингни Аллоҳ билади. Агар айтганинг рост бўлса, сенга Аллоҳнинг ўзи мукофот беради. Аммо сен сиртдан бизга қарши бўлдинг. Ўзинг учун, акаларингнинг ўғиллари Навфал ибн Ҳорис ибн Абдулмуттолиб ва Ақийл ибн Абу Толиб ибн Абдулмуттолиб учун ҳамда иттифоқдошинг Бани Ҳорис ибн Феҳрнинг укаси Утба ибн Амр учун тўлов бер», дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, менда унча мол йўқ», деди Аббос.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Умму Фазл икковингиз кўмган моллар қани?» дедилар.

«Аллоҳга қасамки, эй Муҳаммад, сиз Аллоҳнинг Расули эканингизни яхши биламан, бу молларни мен ва Умму Фазлдан бошқа ҳеч ким билмас эди. Мендаги молнинг йигирма увқияси ўзингизга ўтди деб ҳисоблайверинг», деди Аббос.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ, у бойлик Аллоҳ сендан бизга олиб берган нарсадир», деб унинг сўзини тўғриладилар. Аббос ўзига, икки акасининг икки ўғлига ва иттифоқдошига тўлов берди.

Шунда Аллоҳ таоло:

«Эй Набий, қўлингиздаги асирларга: «Агар Аллоҳ қалбларингизда яхшилик борлигини билса, сизга ўзингиздан олинган нарсадан кўра яхшироқ нарса берур ва сизни мағфират қилур. Аллоҳ мағфират қилувчи ва раҳмли Зотдир» деб айт!» оятини нозил қилди.

Аббос айтди:

«Аллоҳ менга Исломда йигирма увқия ўрнига қўлида молу мулки бўлган йигирмата қул берди. Энди Аллоҳнинг мағфиратидан умидворман».

Кўриниб турибдики, Аббос розияллоҳу анҳу қалбидаги яхшилик, иймонни Расулуллоҳга айтган. Яъни, мен сизларга қарши мушрикларга қўшилиб урушга келишга мажбур бўлдим, аммо аслида мусулмонман, қалбим пок, унда иймон бор, деган.

Шу билан бирга, оятда ваъда қилинган нарсаларнинг баъзиларини ҳаётлари вақтида топганлар. Қолганини эса, яъни, мағфиратни охиратда топишдан умидвор бўлганлар.

МАККА ФАТҲИДА

Қурайшликлар Худайбияда тузилган сулҳни бузганларидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккани фатҳ қилиш учун отланиб, ўз лашкарлари билан Маккага яқинлашиб келиб, кечаси тўхтаб жойлашдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам лашкарларга олов ёқишни амр қилдилар. Катта олов ва кишилар ҳаракатини сезиб қурайшликлар сергакландилар. Абу Суфён ҳам гап нимадалигини билиш учун шаҳардан ташқарига чиқди. У ўзича:

«Бу кечадагига ўхшаш оловни ва аскарни ҳеч кўрганим йўқ эди», деди.

Аббос ибн Абдулмуттолиб мусулмон ҳолида аҳли аёли

билан Маккадан чиқиб, аскарга келиб қўшилган эди. У коронғида Абу Суфённи излаб топди ва:

«Мана, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одамлар билан келдилар. Қурайшнинг ҳолига вой!» деди.

У мусулмонлардан бирортаси Абу Суфённи ўлдириб қўямасин, деб шошилиб уни хачирига мингаштириб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб келди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Суфённи кўришлари билан:

«Шўринг қурисин, эй Абу Суфён, Аллоҳдан ўзга ибодатга сазовор Зот йўқлигини биладиган вақт келмадими?!» дедилар.

Абу Суфён:

«Ота-онам сизга фидо бўлсин. У Зот сизни қандоқ ҳам хилмли, қандоқ ҳам қарамли, қандоқ ҳам силаи раҳмлик қилди. Аллоҳга қасамки, батаҳқиқ билдимки, агар Аллоҳдан ўзга илоҳ бўлганида менинг бирор ҳожатимни чиқарар эди», деди.

У зот:

«Шўринг қурисин, эй Абу Суфён, мени Аллоҳнинг Расули эканимни биладиган вақт келмадими?!» дедилар.

Абу Суфён:

«Ота-онам сизга фидо бўлсин. У Зот сизни қандоқ ҳам хилмли, қандоқ ҳам қарамли, қандоқ ҳам силаи раҳмлик қилди. Аллоҳга қасамки, бу ҳақда ҳалигача кўнгилда бир нарса бор», деди.

Шунда Аббос гапга аралашиб:

«Шўринг қурисин! Мусулмон бўл! Бўйнингдан чопмасимиздан аввал «Лаа илаҳа иллаллоҳу Мухаммадур Расулуллоҳ» деб шаҳодат келтир!» деди.

У шаҳодат келтириб, мусулмон бўлди.

Кейин Аббос розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мурожаат қилиб:

«Абу Суфён фахрни яхши кўрадиган одам, унга бирор илтифот қилиб қўйсангиз яхши бўларди», деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Хўп! Ким Абу Суфённинг ҳовлисига кириб олса, омонликдадир! Ким эшигини ёпиб олса, омонликдадир! Ким масжидга кириб олса, омонликдадир!» дедилар.

Шундоқ қилиб, авф ва омонлик ҳаммага баробар бўлгани эълон қилинди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Макка томон Аллоҳнинг лашкарларини бошлаб юрмоқчи бўлганларида Аббосга:

«Абу Суфённи водийнинг тор жойида ушлаб тур. У Аллоҳнинг аскарларини бир кўриб қўйсин!» дедилар.

Аббос розияллоҳу анху Абу Суфённи етаклаб бориб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам айтган жойда тўхтатиб турди. Ўн минг кишилик музаффар Ислом лашкари Макка томон денгиздек мавжланиб кела бошлади. Ҳар бир қабила ўз байроғи остида ўта бошлади.

Ҳар бир қабилани кўрганда Абу Суфён:

«Эй Аббос, булар кимлар?» дер эди.

Аббос улар кимлигини айтар эди. Бирдан муҳожир ва ансорийлардан иборат гуруҳ Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ўтиб қолдилар. Дубулғалар ичидан уларнинг фақатгина ёноқлари кўриниб турарди.

Абу Суфён:

«Субҳаналлоҳ! Аббос! Булар кимлар?!» деди.

«Расулуллоҳ муҳожир ва ансорлар билан келмоқдалар!» деди Аббос.

«Буларга бировнинг кучи ҳам, қуввати ҳам етмайди. Аллоҳга қасамки, эй Абул Фазл, бугун укангнинг ўғлининг мулки улуғ бўлди», деди Абу Суфён.

«Мулк эмас! Нубувват!» деди Аббос.

«Ҳа! Ҳа! Шундоқ! Шундоқ!» деди Абу Суфён.

Шу ерга келганда Аббос Абу Суфёнга:

«Қавмингга нажотни ўйла», деди.

Абу Суфён ўқдай учиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан аввал Маккага кириб борди-да, баланд овоз билан:

«Эй Қурайш жамоаси! Мана, Муҳаммад сизнинг кучингиз етмайдиган нарса ила келди! Ким Абу Суфённинг ҳовлисига кирса, омонликдадир!» деб бақирди.

Ушбу сатрлардан Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг Исломларини ошкор қилишлари билан дарҳол фаол мусулмонлардан бўлишга ўтганлари яққол кўриниб турибди.

Бу ҳолни, айниқса, Макка фатҳидан сўнг бўлиб ўтган Ҳунайн жангида ҳам мулоҳаза қилишимиз мумкин.

ҲУНАЙН ЖАНГИДА

Макка фатҳидан сўнг Тоиф тарафдаги қабилалар мусулмонларга қарши катта куч тўплаганлари ҳақида хабар келди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам янги мусулмонлар билан катта сонга эга бўлган лашкарни олиб, улар томон юрдилар. Мусулмонлар бўлган фатҳлар ва сонларининг кўплигидан бир оз ғурурландилар. Улар Ҳунайн томон кетаётиб, душмanning пистирмасига дуч келдилар. Душман уларга кутилмаганда қаттиқ зарба берди. Кўпчилик тум-тарақай бўлиб қоча бошлади.

Ўша куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам собит турдилар. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳачирларини душмanning рўбарасига қараб солар эдилар. Ҳачирнинг юганини ўнг томондан Аббос розияллоҳу анҳу, чап томондан Абу Суфён ибн Ҳорис ибн Абдулмуттолиб тутиб тортишар, унинг юришини секинлатишар эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам эса, одамларни қайтаришга уриниб:

«Мен томонга, эй Аллоҳнинг бандалари, мен томонга!

Мен Аллоҳнинг Расулиман! Менинг Пайғамбарлигим ёлғон эмас! Мен Абдулмуттолибнинг фарзандиман!» деб кичкирар эдилар.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам билан саҳобалардан юз кишича собит турдилар. Уларнинг ичида Абу Бакр, Умар, Али, Аббос, Фазл ибн Аббос, Абу Суфён ибн Ҳорис, Айман ибн Умму Айман, Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳум ва бошқалар бор эдилар.

Сўнгра Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам амакилари Аббос розияллоҳу анҳуга баланд овоз билан:

«Эй дарахт соҳиблари», деб чақиришни буюрдилар.

(Ҳудайбийяда муҳожир ва ансорийлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга дарахт остида байъат қилган эдилар. Ана ўша кишиларни чақиришни амр этдилар).

Аббос баланд овоз билан чақиришга тушди.

Улар эса:

«Лаббайка, лаббайка», деб жавоб бериб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам томон қайта бошладилар. Баъзи кишиларнинг минган улови қайтмаса, совутини кийиб, уловидан тушиб, пиёда келди. Улардан бир гуруҳи Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳузурларида тўплангандан сўнг, уларга сидқидилдан кучли бир ҳамла қилишга буйруқ бердилар. Шунда мушриклар енгилиб, пала-партиш қочишга тушди. Асирларни тўплаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қошларига олиб келишгандагина, бошқа мусулмонлар ҳам қайтиб келишди.

ТОИФДА

Сўнгра қочган душманларни қувиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Тоиф томон юрдилар. Душманлар кўрғон ичига кириб, беркиниб олдилар. Тоиф

камали бошланди. Ана шунда Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг жасоратлари ва шижоатларини тасдиқловчи бир ҳодиса бўлиб ўтди.

Ибн Асокир Жобир розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Тоиф куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳанзала ибн Рабийъ розияллоҳу анҳуни Тоиф аҳли ҳузурига юбордилар. Бас, у бориб улар билан гаплашди. Улар уни алдаб кўрғонларига киритишга ҳаракат қилдилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ким анавиларга бас келса, унга ман шу жангимизнинг ажрича ажр бўлур», дедилар.

Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳудан бошқа ҳеч ким тура олмади. Улар Ҳанзалани кўрғонларига киритиб олишларига сал қолган эди. Аббос розияллоҳу анҳу, у жуда ҳам шиддатли киши эди, етиб бориб уни кучоқлаб олиб, уларнинг қўлларидан тортиб олиб қочди. Улар кўрғон устидан туриб, Аббос розияллоҳу анҳунинг устидан тош ёғдирдилар. Бас, Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам у киши ўз ҳузурларига етиб келгунича дуо қилиб турдилар».

МАДИНАДА

Кейинчалик Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу Мадинаи Мунавварага кўчиб бориб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга яқин ерда яшай бошладилар. Ана ўша пайтда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам у кишининг фазилатлари ҳақида бир неча ҳадиси шариф айтганлар. Ўшалардан баъзилари биз шарҳ қилаётган «ат-Тожул Жомеъ» китобида келтирилган. Қуйида ўша ҳадиси шарифларни ўрганамиз.

3000- عَنْ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ بْنِ رَيْعَةَ بْنِ الْحَارِثِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ ψ أَنَّ الْعَبَّاسَ دَخَلَ عَلَى النَّبِيِّ ρ مُغْضَبًا وَأَنَا عِنْدَهُ فَقَالَ: مَا أَغْضَبَكَ؟ قَالَ: يَا رَسُولَ اللَّهِ مَا لَنَا وَلِثُرَيْشٍ إِذَا تَلَاَقَوْا بَيْنَهُمْ تَلَاَقَوْا بِوُجُوهِ مُبْشَرَةٍ وَإِذَا لَفُونَا لَفُونَا بِغَيْرِ ذَلِكَ قَالَ: فَغَضِبَ النَّبِيُّ ρ حَتَّى احْمَرَّ وَجْهُهُ ثُمَّ قَالَ: وَالَّذِي نَفْسِي بِيَدِهِ لَا يَدْخُلُ قَلْبَ رَجُلٍ الْإِيمَانُ حَتَّى يُحِبَّكُمْ اللَّهُ وَلِرَسُولِهِ ثُمَّ قَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ مَنْ آذَى عَمِّي فَقَدْ آذَانِي فَإِنَّمَا عَمُّ الرَّجُلِ صِنُّوْ أَبِيهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3000. Абдулмуттолиб ибн Робийъа ибн Ҳорис ибн Абдулмуттолиб розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Аббос Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига ғазабланган ҳолда кирганида, у зотнинг олдиларида мен бор эдим.

«Сенинг ғазабингни нима чиқарди?» дедилар у зот.

«Эй Аллохнинг Расули, биз билан Қурайшнинг орамизда нима бўлган?! Улар бир-бирлари билан кўришсалар, очик чехра билан кўришадилар?! Биз билан эса, бошқача кўришадилар?!» деди.

Бас, Набий соллаллоху алайҳи васаллам ғазабландилар. Ҳатто, юзлари қизариб кетди. Сўнгра у зот:

«Жоним қўлида бўлган Зот ила қасамки, сизларга Аллоҳ учун, Унинг Расули учун муҳаббат қилмагунича кишининг қалбига иймон кирмас!» дедилар ва давом этиб:

«Эй одамлар! Ким амакимга озор берса, батаҳқиқ, менга озор берган бўлади. Албатта, кишининг амакиси отаси кабидир!» дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятда келган маъно ва ибораларга диққат қиладиган бўлсак, баъзи бир қурайшликлар Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг мусулмонлар жамиятига кейин қўшилган бўлишларига қарамай, катта обрў топганлари, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида ўз маконатларига эга бўлганлари унча ёқмаганини айрича муомалалари билан сездирганлар. Улар у кишига юзаки муомала қилиб, самимий бўлмаганлар. Бу ишдан Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу ғазабланганлар ва Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга шикоят қилганлар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Жоним қўлида бўлган Зот ила қасамки, сизларга Аллоҳ учун, Унинг Расули учун муҳаббат қилмагунича кишининг қалбига иймон кирмас!» деган гапларида, албатта, оли байтлари кўзда тутилган. Бундан ҳар бир мусулмон учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оли байтларига муҳаббат қилиш зарурлиги яна бир бор намоён бўлади.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг:

«Эй одамлар! Ким амакимга озор берса, батаҳқиқ, менга озор берган бўлади. Албатта, кишининг амакиси отаси кабидир!» деганларидан эса, Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг қанчалар фазилатга эга эканлари яққол билинади.

3001- عَنْ عَلِيٍّ ؓ أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ قَالَ لِعُمَرَ وَكَانَ تَكَلَّمَ فِي

صَدَقَةَ الْعَبَّاسِ: إِنَّ عَمَّ الرَّجُلِ صِنُو أَبِيهِ وَفِي رِوَايَةٍ: الْعَبَّاسُ عَمُّ رَسُولِ

اللَّهِ ﷺ وَإِنَّ عَمَّ الرَّجُلِ صِنُو أَبِيهِ أَوْ مِنْ صِنُو أَبِيهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3001. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Умарга, у Аббоснинг садақаси ҳақида гап қилганда:

«Албатта, кишининг амакиси отаси кабидир», дедилар.

Бошқа бир ривоятда:

«Аббос Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакисидир. Кишининг амакиси эса, албатта, отаси кабидир ёки отасининг аслидандир», дейилган».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Албатта, бу ҳадиси шариф ҳам Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анхунинг фазллари қанчалик улуғ эканига яна бир далилдир. Амаки ота ўрнида бўлиши қадимдан мавжуд бўлган тушунчадир. Исломи дини эса, қариндошчилик алоқаларининг яхши бўлишига қанчалик катта аҳамият бергани маълум ва машҳур. Албатта, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакиларига бўлган олий мақом муносабати иймон ва Исломи асосида бўлиши ҳам маълум ва машҳур.

3002- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ قَالَ لِلْعَبَّاسِ: إِذَا كَانَ عِدَاةَ الْإِنْسَانِ فَأَتَيْتَنِي وَأَنْتَ وَوَلَدُكَ حَتَّى أَدْعُو لَكَ بِدَعْوَةٍ يَنْفَعُكَ اللَّهُ بِهَا وَوَلَدُكَ فَعَدَا وَغَدَوْنَا مَعَهُ وَأَلْبَسْنَا كِسَاءً ثُمَّ قَالَ: اللَّهُمَّ اغْفِرْ لِلْعَبَّاسِ وَوَلَدِهِ مَغْفِرَةً ظَاهِرَةً وَبَاطِنَةً لَا تُعَادِرُ ذَنْبًا اللَّهُمَّ احْفَظْهُ فِي وَلَدِهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3002. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Аббосга:

«Душанба куни эрталаб сен болаларинг билан олдимга келгин, сенга бир дуо қилай, Аллоҳ у ила сенга

ҳам, болаларингга ҳам манфаат берсин», дедилар.

Бас, ўша кун бўлганда биз у билан эрталаб бордик. У зот бизларга кийим кийгаздилар ва:

«Эй Аллоҳим! Аббосни ва унинг болаларини зохир ҳамда ботин, ҳеч гуноҳини қўймайдиган этиб, мағфират қилгин! Эй Аллоҳим! Уни фарзандларида муҳофаза қилгин!» дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу дуоларини ҳам бошқа дуолари қатори қабул қилди. Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг насллари муборак насл бўлди. У кишининг зурриётларидан мусулмонлар кўп фойдалар кўрдилар. Хилофатда Бани Аббос узоқ вақт давом этдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам баъзи шаръий ҳукмларни жорий қилишда ўзлари ўрнак бўлар эдилар. Ўзларида бўлмаган нарсани шариатга киритишда эса яқин кишиларга ўша амрни татбиқ қилишдан бошлар эдилар. Бу эса, ўша янги ҳукм татбиқ қилинган шахсга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам худди ўзларига ишонгандек ишонишлари далили эди, десак, муболаға қилмаган бўламиз.

Видолашув ҳажида ана шундоқ ишлардан бири Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг чекларига тушди. Бу ҳақда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг видолашув ҳажлари ҳақидаги ривоятда жумладан, қуйидагилар айтилади:

«Қуёш (қиёмдан) оққанда у зот Қасвони олиб келишга амр қилдилар. Унга миниб, водийнинг ўртасига бордилар. Бас, одамларга хутба қилдилар:

«Албатта, қонларингиз ва молларингиз ушбу ойингиз, ушбу юртингиз ва ушбу кунингиз ҳурматидек ҳаромдир.

Огоҳ бўлинглар! Жоҳилиятнинг ишларида ҳар бир нарса менинг оёғим остига тўшалгандир. Жоҳилиятдаги

қонлар қиймати ҳам тушди. Қонларимиздан биринчи бўлиб (қийматини) туширадиганим қон, Ибн Робийъа ибн Ҳориснинг қонидир. Бани Саъдга эмизиш учун берилган эди. Уни Ҳузайл қабиласи қатл қилди.

Жоҳилият ribsосининг қиймати ҳам туширилгандир. Риболаримиздан биринчи бўлиб қийматини туширадиганим рибо, Аббос ибн Абдулмуттолибнинг ribsосидир. Бас, унинг ҳаммаси туширилгандир».

Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоху анху рибо муомаласи қилган эдилар. Биров у кишига рибодан келадиган молни бериши керак эди. Исломи рибонинг ҳаромлигини эълон қилди. Энди рибо олиш мусулмонларга ҳаром бўлди. Бу ҳукми ошкора татбиқ қилиб кўрсатиш керак эди. Набий соллаллоху алайҳи васаллам ўзлари риболи молиявий иш қилмаганлар. Пул-молга оид ишлар ўта нозик бўлиши маълум. Кўринган одамни рибо учун оладиган молдан маҳрум қилиш билан бу ҳукми бошлаш норозиликка сабаб бўлиши мумкин. Шунинг учун Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам бу ўта нозик ҳукми татбиқ қилишни ўзлари ишонган одам-амакилари Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоху анхудан бошладилар.

Баъзи бир ибодат ва ҳукмларнинг жорий бўлишига Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоху анхуга Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг қилган муомалалари сабаб бўлиб қолганини ҳам айтиб ўтишимиз лозим. Мисол учун, «тасбеҳлар намози» деб номланувчи намознинг жорий бўлишига Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоху анхуга қилган мурожаатлари сабаб бўлган.

Ибн Аббос розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Аббос ибн Абдулмуттолибга:

«Эй Аббос! Эй амаки! Сенга ато берайми? Сенга

марҳамат қилайми? Сенга лутф кўрсатайми? Сени ўнта хислатли қилиб қўяйми? Қачон сен ўшаларни қилсанг, Аллоҳ сени гуноҳингни–аввалгисию охиргисини, қадимгисию янгисини, хатосию қасдданини, кичигию каттасини, сиринию ошкорини мағфират қилади. Ўша ўн хислат–тўрт рақъат намоз ўқимоғингда. Ҳар рақъатда Фотиҳаи китобни ва бир сура ўқийсан. Қачон биринчи рақъатда қироатдан фориғ бўлсанг, турган ҳолингда: «Субҳаналлоҳи, валҳамду лиллаҳи, валаа илаҳа иллалоҳу, валлоҳу акбар» деб ўн беш марта айтасан. Сўнг рукуъ қиласан ва рукуъда турган ҳолингда уларни ўн марта айтасан. Кейин рукуъдан бош кўтарасан ва уларни ўн марта айтасан. Сўнгра саждага йиқиласан ва уларни сажда қилган ҳолингда ўн марта айтасан. Сўнг бошингни саждадан кўтариб, уларни ўн марта айтасан. Кейин сажда қилиб яна ўн марта айтасан. Сўнг бошингни кўтариб (ўтириб) уларни ўн марта айтасан. Ана ўша бир рақъатда етмиш бештадир. Буни тўрт рақъатда ҳам қиласан. Агар бу намозни ҳар куни ўқий олсанг, шуни қил. Агар қила олмасанг, ҳар жумада бир марта. Агар уни ҳам қила олмасанг, ҳар ойда бир марта. Агар уни ҳам қила олмасанг, ҳар йили бир марта. Агар уни ҳам қила олмасанг, умрингда бир марта», дедилар.

Бошқа бир ривоятда:

«Агар сен ер аҳлининг энг катта гуноҳкори бўлсанг ҳам, албатта, у ила сенга мағфират қилинур», деган жумла зиёда қилинган.

Абу Довуд ривоят қилган.

Термизийнинг иборасида:

«Агар гуноҳларинг қумтепа мислича бўлса ҳам, Аллоҳ уларни сендан мағфират қилади», дейилган.

Ушбу ҳадисни Абу Довуд ва Термизийдан бошқа, Ибн Можа, Байҳақий, Ибн Ҳузайма, Ҳоким, Ибн Ҳиббон, Ибн Муборак, Тобароний, ал-Хатиб, ал-Ожурий, Абу Саъид ас-

Самъаний ва Абу Мусо ал-Мананий ва Имом Бухорий «Жузул Қуръон»да ривоят қилишган.

Шунингдек, закотни муддатидан олдин беришга ҳам Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоху анҳуга Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг изн беришлари сабаб бўлган.

Али розияллоху анҳудан ривоят қилинади:

«Аббос Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламдан закотни вақти келишидан олдин бериш ҳақида сўради. Бас, у зот унга бундай қилишга рухсат бердилар».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Бошқа бир ривоятда:

«У зот соллаллоху алайҳи васаллам Умарга:

«Биз Аббоснинг бу йилги закотини ўтган йили олган эдик», деганлар.

Бухорийнинг ривоятида:

«Одамлар у (закот)ни ийддан бир-икки кун олдин берар эдилар», дейилган.

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг амакилари Аббос розияллоху анҳуга закот бериш вақти келмасдан аввал беришга рухсат берганларидан закотни вақтидан аввал бериш жоизлиги билинади.

Пайғамбаримиз соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳазрати Умарга айтган гапларидан, эҳтиёж тушиб қолгани учун Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоху анҳунинг икки йиллик закотларини бир йилда олганлари тушунилади.

Бу қиссани тўлагигича Ибн Саъд ва Ибн Асокир раҳматуллоҳи алайҳим Абдуллоҳ ибн Масъуд розияллоху анҳудан қуйидагича ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Умар ибн Хаттоб розияллоху анҳуни закотчи қилиб юбордилар. Унга биринчи бўлиб, Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоху анҳу йўлиқди. Бас, Умар унга:

«Эй Абулфазл! Қани закотни чиқар!» деди.

У, агар фалон пистон бўлсанг ҳам, деб қаттиқ гапларни айтди. Шунда Умар унга:

«Аллоҳга қасамки, агар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларидаги ўрнинг бўлмаганида, сендан содир бўлган баъзи нарсаларнинг жазосини берар эдим», деди.

Икковлари ажрашиб, ҳар ким ўз йўлига кетди. Умар келиб Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг олдига кирди ва бўлиб ўтган нарсани зикр қилди. Али Умарнинг кўлидан ушлаб, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига кирдилар. Шунда Умар:

«Эй Аллоҳнинг Расули! Сиз мени закотчи қилиб юбордингиз. Менга биринчи йўлиққан одам амакингиз Аббос бўлди. Мен унга:

«Эй Абулфазл! Қани, закотни чиқар!» дедим. У бўлса менга, бундоқ, бундоқ деди, менга дўқ урди ва қўполлик қилди. Бас, мен унга:

«Аллоҳга қасамки, агар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларидаги ўрнинг бўлмаганида, сендан содир бўлган баъзи нарсаларнинг жазосини берар эдим», дедим», деди.

Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Уни икром қилибсан, Аллоҳ сени икром қилсин! Кишининг амакиси отаси каби бўлишини билмасмидинг? Аббосга гапирма. Биз унинг икки йиллик закотини олдиндан олганмиз», дедилар».

ПАЙҒАМБАР АЛАЙҲИССАЛОМНИНГ АББОС РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУГА ЭҲТИРОМЛАРИ

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одатдагидек бир гапни гапирибгина қўймасдан унга амал қилишда ҳам бошқаларга ўрнак бўлар эдилар. Буни у зотнинг Аббос ибн

Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳуга бўлган чексиз эҳтиромларида ҳам кўрамир.

Ибн Асокир Оиша онамиздан ривоят қиладилар:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам саҳобалари билан ўтирган эдилар. У зотнинг ёнларида Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анҳумо бор эди. Шу пайт Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу келиб қолди. Бас, Абу Бакр унга жой бўшатди. У Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Абу Бакрнинг ўртасига ўтирди. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Абу Бакрга:

«Албатта, фазл аҳлининг фазлини фазл аҳли бўлгангина билади», дедилар.

Сўнгра Аббос Набий соллаллоҳу алайҳи васалламга юзланиб гапира бошлади. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам овозларини жуда ҳам паслатдилар. Шунда Абу Бакр Умарга:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга бир иллат ориз бўлди, шекилли. Менинг қалбимни бу машғул қилди», деди.

Аббос ўз ҳолатини чиқаргунча Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларида бўлди-да, сўнгра туриб кетди. Шунда Абу Бакр:

«Эй Аллоҳнинг Расули, бу соат сизга бир иллат ориз бўлмадими?» деди.

«Йўқ», дедилар у зот.

«Мен овозингизни жуда ҳам пастлатганингизни кўрдим?!» деди.

«Жаброил менга Аббос ҳозир бўлганида овозимни пастлатишни худди сизларга мен ҳозир бўлганимда овозингизни пастлатишни амр қилгандек амр қилди», дедилар у зот.

Ибн Асокир Жаъфар ибн Муҳаммаддан, у отасидан, у бобосидан ривоят қилади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ўтирсалар, Абу

Бакр розияллоҳу анҳу ўнг тарафларига, Умар розияллоҳу анҳу чап тарафларига, Усмон розияллоҳу анҳу рўбарўларига ўтирар эдилар. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мирзалари эди. Агар Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу келиб қолса, Абу Бакр у кишига жой бўшатар эди. У киши унинг ўрнига ўтирар эди».

Ибн Саъд, Ҳоким ва Ибн Асокир Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Бир одам Аббоснинг отасини зикр қилди ва унга тил текказди. Шунда Аббос унга шапалоқ туширди. Ҳалиги одамнинг тарафдорлари тўпланишди ва, бунга шапалоқ урганидек биз ҳам Аббосга шаполоқ урамиз, дедилар. Бу гап Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга етиб борди ва у зот хутба қилиб:

«Аллоҳ учун одамларнинг энг мукааррами ким?!» дедилар.

«Сиз, эй Аллоҳнинг Расули!» дейишди.

«Албатта, Аббос менадир! Мен ундандирман! Ўлганларимизни сўкиб, тирикларимизга озор берманглар!» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, сизнинг ғазабингизга дучор бўлишдан Аллоҳдан паноҳ сўраймиз! Биз учун истиғфор айтинг!» дейишди. Бас, у зот улар учун истиғфор айтдилар».

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вафотлари ва дафнлари вақтида Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг фазллари ҳаммага аён бўлди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафиқи Аълога интиқол қилганларида у зотни ювиш учун ва дафнга тайёрлаш учун ҳар бир одам иштирок этишни хоҳлади. Ҳатто баъзи тортишувлар ҳам бўлди. Ансорийлар Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни ювишга биздан ҳам вакил кирсин, деган талабни қўйдилар.

Али ибн Ҳусайн розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ансорийлар, бизнинг ҳам ҳаққимиз бор, у зот синглимизнинг ўғиллари, Ислолдаги маконимиз маълум, деб нидо қилдилар. Улар Абу Бакрдан талаб қилдилар. У, анави қавм у зотга ҳаққирок, Али ва Аббосдан талаб қилинглари. Уларнинг олдига ўшалар хоҳлаган кишидан бошқа кирмайди, деди».

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламни ювиб, қабрга қўйган кишилар бахтли кишилар. Бу улуғ иш насиб этгани учун ҳам бахтлидирлар. Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу У зотнинг амакиваччалари, куёвлари. Фазл ибн Аббос амакилари Аббос ибн Абдулмутоллибнинг ўғиллари. Усома ибн Зайд Пайғамбаримизнинг маҳбублари, У зотнинг мавлолари Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анҳунинг ўғиллари.

Бошқа ривоятларда зикр қилинишича, мазкур уч кишига яна уч киши ёрдам бериб туришган— Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакилари Аббос ибн Абдулмутоллиб, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг озод қилган қуллари Шакрон розияллоҳу анҳу ва ҳазрати Аббоснинг яна бир ўғиллари Қусам ибн Аббос.

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР СИДДИҚ ДАВРИДА

Ривоятларга назар соладиган бўлсак, ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг даврларида Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу машҳур мавқифларидан бири Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг меросларини талаб қилишлари бўлган.

Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Фотима ва Аббос розияллоҳу анҳумо Абу Бакр ҳузурига келиб, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан қолган меросларини сўрадилар. Фадикдаги

ерларини ва Хайбардаги улушларини талаб қилдилар. Шунда Абу Бакр икковига:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг: «Биз мерос қолдирмаймиз, тарк қилган нарсамиз садақадир. Албатта, Оли Муҳаммад ушбу молдан ейди», деганларини эшитганман. Аллоҳга қасамки, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қилган ишни кўймай қиламан», деди.

Шу туфайли Фотима ундан аразлади ва то вафот этгунча гаплашмади».

Бошқа бир ривоятда:

«Менинг меросхўрларим бир дийнорни ҳам бўлиб олмайдилар. Нима тарк қилган бўлсам, аёлларим нафақаси ва омилимининг таъминотидан кейин садақадир», дейилган.

Бешовлари ривоят қилишган.

Фотима онамиз ва Аббос розияллоҳу анхумо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзларидан кейин қолган моллари мерос бўлмаслиги ҳақидаги ҳадисни эшитмаган эдилар. Шунинг учун қиз ва амаки сифатида мерос талаб қилиб ҳазрати Абу Бакр розияллоҳу анхунинг ҳузурларига келишган.

Халифа сифатида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг номларидаги ерларни мерос ўлароқ икковларига бўлиб беришларини сўрашган. Фотима онамиз ёлғиз қиз бўлганликлари учун ярим меросни, ҳазрати Аббос ота тараф қариндош ўлароқ, қолган ярмини олмоқчи бўлганлар.

Аммо Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анху Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мулклари мерос бўлмаслигини у зот соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак оғизларидан ўзлари эшитган эдилар. Абу Бакр розияллоҳу анху Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳар бир гапларига қаттиқ тасдиқ қилганлари учун ҳам Сиддиқ деган номни олганлар. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ишларига

озгина бўлса ҳам хилоф қилишни хаёлларига ҳам келтирмайдилар. Бу иш юзасидан мурасосозлик ҳам қилмаганлар. Шунинг учун ҳам иккала мерос талаб қилганларга гапнинг очиғини айтаб қўя қолганлар.

Бошқа Пайғамбарлар ҳам шу тариқа ўзларидан мерос қолдирмаганлар. Барча Пайғамбарлар вафотидан кейин улардан қолган молу дунё садақа ҳисобланган.

Пайғамбар алайҳиссаломлардан мерос қолмайдиган бўлишининг ҳикмати, биров меросни олиш мақсадида уларнинг ўлимини тиламаслигидир.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу баён қилиб берганларидан кейин Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг ўзлари бу ҳақда маълумотга эга бўлмаганлари ва ижтиҳодлари билан иш тутганлари учун ҳужжатли гапни эшитиб, мерос даъвосини тарк қилганлар.

Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳу халифалик даврларида ҳам Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳуни худди Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васалламнинг даврларидагидек эҳтиром қилишда давом этдилар.

Ибн Асокир раҳматуллоҳи алайҳ Ибн Шихоб розияллоҳу анҳудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Абу Бакр ва Умар розияллоҳу анҳумо халифаликлари даврида Аббос розияллоҳу анҳуни қачон кўрсалар, дархол уловларидан тушиб, етаклаб олар ва Аббос билан унинг уйигача ёки мажлисхонасигача гаплашиб борар, кейин ундан ажрашар эдилар».

ҲАЗРАТИ УМАР ДАВРИДА

Ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу бошқа ишларда ҳам Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг ҳурматларини ўрнига қўяр эдилар. Тарихчиларимиз ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг кишиларга мол тақсим

килишлари ва маош тайинлашлари ҳақидаги ривоятда куйидаги маълумотларни учратамиз:

«Бас, у муҳожир ва ансорларни афзал қилди. Улардан Бадрда иштирок этганларига беш минг-беш мингдан тайин қилди. Исломи Бадр аҳлининг Исломидан олдин бўлганларга тўрт минг-тўрт мингдан тайин қилди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжаларидан ҳар бир аёлга ўн икки мингдан тайин қилди. Фақат София ва Жувайрия розияллоҳу анҳумонинг ҳар бирига олти мингдан тайин қилди. Улар уни олишдан бош тортдилар.

Шунда у:

«Мен уларга ҳижратга қараб тайин қилдим», деди.

«Сен уларга ҳижратга қараб эмас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг маконатларига қараб тайин қилдинг. Биз ҳам уларнинг маконатидамиз», дедилар.

Буни қайта кўриб, уларнинг ҳаммаларини тенг қилди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қаробатини ҳисобга олиб, Аббос ибн Абдулмуттолибга ўн икки минг тайин қилди».

МАСЖИДИ НАБАВИЙНИ КЕНГАЙТИРИШ

Масжиди Набавийни кенгайтириш ишлари давомида Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу билан ҳазрати Аббос розияллоҳу анҳунинг ўрталарида асрлар давомида барчага ўрнак бўладиган ҳодиса бўлиб ўтган.

Бу ҳодиса инсоният тажрибасида ҳокимият ила фуқаролар ўртасида тез-тез содир бўлиб турадиган ҳодисадир. Аммо кўп вақтларда фуқарога зулм ила тамом бўладиган ҳодисадир. Уни Ислом жамияти, унинг забардаст бошлиғи қандоқ муолажа қилганини ўша ҳодисанинг гувоҳлари тилидан эшитайлик.

Абдурраззоқ Зайд ибн Асламдан ривоят қилади:

«Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг Мадина масжиди ёнида ҳовлиси бор эди. Умар розияллоҳу анҳу унга:

«Уни менга сот», деди.

Умар уни масжидга зиёда қилмоқчи эди. У уни сотишдан бош тортди. Умар унга:

«Бўлмаса, уни менга ҳиба қил», деди.

У бош тортди. У эса:

«Бўлмаса, уни ўзинг масжидни кенгайтиришга қўш», деди.

У яна бош тортди.

Шунда Умар унга:

«Сен, албатта, булардан бирини танлашинг керак», деди.

У бундан ҳам бош тортди.

Умар:

«Мен билан ўзингнинг ўртамизга бир одам танла», деди.

У Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳуни танлади. Хусуматлашиб, унинг олдига боришди.

Убай Умарга:

«Менимча, уни рози қилмасдан ҳовлисидан чиқара олмайсан», деди.

Умар унга:

«Айт-чи, сенинг бу ҳукминг Аллоҳнинг китобида борми ёки Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларида борми?!» деди.

Убай:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг суннатларида», деди. Умар:

«У нимадан иборат?» деди.

«Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Сулаймон ибн Довуд алайҳиссалом Байтул Макдисни

бино қилганида, қайси деворни курса, ўша йиқилиб тушаверди. Бас, Аллоҳ унга: «Бировнинг ҳаққига уни рози қилмагунингча бино қурма», деб ваҳий қилди», деганларини эшитганман», деди у.

Умар уни тарк қилди. Аббос розияллоҳу анҳу ўшандан кейин уни масжидни кенгайтиришга қўшди».

Дунёдаги икки ҳарами шарифнинг бирини кенгайтирмоқчи бўлган, дунёни ларзага солиб турган жамият бошлиғини ўзининг оддий бир қозиси чиқарган ҳукмга биноан, ўзининг оддий бир фуқароси хоҳишига қарши чиқа олмаганига нима дейсиз?!

Агар Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳу Аббос розияллоҳу анҳунинг эмас, Умар розияллоҳу анҳунинг фойдасига ҳукм чиқарганларида ҳам бу қисса дунёга ўрнак бўлишига ариб, яна ортиб ҳам қолар эди. Энг муқаддас икки масжиднинг бирини кенгайтириш масаласида ўз фуқароси билан маҳкамалашиб юрган жамият бошлиғини дунё кўз очиб кўрганми ўзи?!

Қозининг жамият режасига, халифага қарши ҳукм чиқариши эса мўъжизанинг ортиб қолгани ҳисобланади. Маҳкамада жамият бошлиғини ютиб туриб, кейин ўзига қарши иш юритиб, ерини масжидни кенгайтиришга қўшган Аббос розияллоҳу анҳунинг иши ҳам қойил қоладиган бир иш.

Агар Аббос розияллоҳу анҳу, хўп бўлади, амирулмўминин, десалар ҳам, тарихга кириб қолар эдилар. Аммо у кишининг жамият бошлиғига қарши чиқишига шижоатлантирган амалдаги Исломот адолатидир.

Бу ҳодиса ҳам Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг фазллариغا фазл қўшадиган бир иш бўлгани кўриниб турибди.

ИСТИСҚО

3003- عَنْ أَنَسٍ رَ أَنَّ عُمَرَ كَانَ إِذَا فَحَطُوا اسْتَسْقَى

بِالْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنَّا كُنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِنَبِيِّنَا ر
فَتَسْقِينَا وَإِنَّا نَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ بِعَمِّ نَبِيِّنَا فَاسْقِنَا قَالَ: فَيُسْقَوْنَ. رَوَاهُ
الْبُخَارِيُّ.

3003. Анас розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Умар розияллоху анху қаҳатчилик бўлганида Аббос ибн Абдулмуттолиб ила истиско қилди:

«Аллоҳим! Албатта, биз Сенга Набийимиз соллаллоху алайҳи васаллам ила тавассул қилар эдик. Сен бизни сероб қилар эдинг. Энди, биз сенга Набийимизнинг амакиси ила тавассул қиламиз. Бизни сероб қилгин», деди. Яна: «Сероб қилинурлар», деди».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Истиско дегани, ёмғир талаб қилиш деганидир.

Бу ҳодиса тарихда «очарчилик йили» номи ила машҳур бўлган йилда бўлиб ўтган. Ҳазрати Умар розияллоху анху ўшанда одамларни тўплаб, ўзлари Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг чопонларини кийиб олиб, кишиларни намозгоҳга бошлаб чиққанлар ва ҳазрати Аббос розияллоху анхуни васийла қилиб, истиско қилганлар.

Ривоят қилинишича, ўша куни Аббос розияллоху анху Аллоҳ таолога тазарруъ қилиб:

«Аллоҳим! Албатта, гуноҳ бўлмаса, бало тушмас. Тавба бўлмаса, у кўтарилмас. Мана, биз қўлларимизни Ўзингга очиб гуноҳларимизни эътироф қиламиз. Бошларимизни сенга эгиб тавба қиламиз. Бизни нажот ёмғири ила сероб қилгин», деганлар. Шунда ёмғир қуйиб ёққан. Ер тўйиб, одамларга жон кирган.

Худди шу ҳодисани Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Соиб ибн Язийддан қуйидагича ривоят қилади:

«Умар розияллоҳу анҳуни очлик йили бир куни кўрдим. У эрталаб хокисор бўлган, тазарруъ қилган холида, устида икки тиззасига етмайдиган бурд ила чиқди. Баланд овозда истиғфор айтди. Икки кўзидан тинмай ёш оқиб юзларига тушар эди. Унинг ўнг томонида Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу бор эди. Ўша куни у қиблага қараб икки кўлини осмонга кўтариб, дуо қилди. Ўз Роббисига баланд овозда илтижо қилди. У дуо қилди. У билан бирга одамлар ҳам дуо қилдилар.

Сўнгра у Аббоснинг кўлидан ушлаб туриб:

«Аллоҳим! Албатта, биз Сенга Расулингнинг амакисини шафоатчи қилурмиз», деди.

Аббос унинг ёнида узоқ турди. Аббос ҳам дуо қилар, унинг ҳам икки кўзидан ёш оқар эди».

Бу қисса жуда ҳам машҳур. Ўшанда одамлар ўринларидан кўзғолмай туриб ёмғир ёғиб, серобчилик бошланиб кетган.

Саҳобаи киромлар Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳуга юзланиб, у кишини қучоқлаб-ўпиб, табаррук инсон сифатида кўриб:

«Муборак бўлсин, эй ҳарамайини сероб қилгувчи!» деганлар.

ТАРНОВ ҲОДИСАСИ

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал, Ибн Саъд ва Ибн Асокир Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Аббоснинг Умар розияллоҳу анҳунинг йўлида тарнови бор эди. Умар жума куни кийимларини кийди. Аббоснинг икки жўжаси сўйилган эди. Тарновнинг рўбарўсидан ўтиб бораётганда ўша икки жўжанинг қони тўкилди ва Умарнинг устига қуйилди. Умар уни кўчириб ташлашга амр қилди. Кейин қайтиб бориб, кийимини ечиб

ташлаб, бошқасини кийди. Сўнгра одамларга намозга ўтди. Шунда Аббос унинг олдига келиб:

«Аллоҳга қасамки, уни ўша жойга Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қўйган эдилар!» деди.

Бас, Умар Аббосга:

«Сендан ўтиниб сўрайман, менинг елкамга чиқиб туриб уни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қўйган жойга қўясан!» деди.

Аббос худди ана шундоқ қилди».

Бошқа бир ривоятда:

«Умар Аббосни (Аллоҳ иккалаларидан ҳам рози бўлсин) елкасига кўтариб турди. У икки оёғини Умарнинг елкасига қўйиб туриб, тарновни ўз жойига ўрнатди», дейилган.

ШАХСИЙ СИФАТЛАРИ

Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу жуда ҳам чиройли, кўркем ва оппоқ одам эдилар. Сочларини иккита қилиб ўриб юрар эдилар. Қоматлари ўртача эди. Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг кунялари Абулфазл эди. Чунки ўғилларидан бирининг номи Фазл эди. Шу билан бирга у киши фазл аҳлидан эдилар. Аббос ибн Абдулмуттолиб Қурайшнинг ичида энг сахий қариндошларга кўп хайр-эҳсон қиладиган, ўткир фикрли ва дуоסי мақбул зотлардан эдилар.

ВАФОТИ

Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу ўттиз иккинчи ҳижрий сана, ражаб ойининг ўн иккинчисида, жума куни Мадинаи Мунавваранинг Аволий даҳасида саксон саккиз ёшларида вафот этдилар. Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг жанозаларида мисли

кўрилмаган даражада кўп киши қатнашдилар. У кишининг жанозаларини халифа Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу ўқидилар. Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳу «Бақийъ» қабристонида дафн қилиндилар.

Аллоҳ таоло у кишидан рози бўлсин.

فضائل جعفر بن أبي طالب

ЖАЪФАР ИБН АБУ ТОЛИБНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ

3004- عَنْ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ قَالَ لَجَعْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ: أَشَبَّهْتَ خَلْقِي وَخُلُقِي. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ خَارِشٍ.

3004. Баро ибн Озиб розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаъфар ибн Абу Толибга:

«Сен менинг халқимга ва хулқимга ўхшадинг», дедилар».

Термизий ва Бухорий ривоят қилишган.

Шарҳ: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг бу гаплари «Сен менинг тана тузилишимга ўхшаш тана тузилишга ва ахлоқимга ўхшаш ахлоққа ўхшадинг», деганларидир. Бу, албатта, ҳар бир инсон учун қанчалар шукр қилса, шунчалар оз бўлган улкан саодатдир.

Уламоларимиз таъкидлашларича, Абду Маноф уруғи ичида беш киши тана тузилиши жиҳатидан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга жуда ҳам ўхшашар эди. Ҳатто баъзи кишилар уларни Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга алмаштириб юборишлари ҳам мумкин

эди. Улар:

1. Абу Суфён ибн Ҳорис ибн Абдулмуттолиб. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакиваччаларидан бири бўлиб, у зот билан эмикдош ака-ука ҳам ҳисобланар эдилар.

2. Қусам ибн Аббос ибн Абдулмуттолиб. У киши ҳам амакивачча бўлиб, Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг ўғиллари. Самарқандда дафн қилинганлар.

3. Соиб ибн Убайд ибн Абди Язийд ибн Ҳошим. Имом Шофеъийнинг боболари.

4. Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳу. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг набиралари. Ҳазрати Али ва Фотима онамизнинг бош фарзандлари.

5. Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу.

У киши ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакиваччалари, ҳазрати Алининг туғишган акалари. Уламоларимизнинг таъкидлашларича, Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу ҳазрати Али розияллоҳу анҳудан ўн ёш катта бўлганлар.

Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу ёшликларида Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга ўсганлар. Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг оталари Абу Толиб Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламини Абдулмуттолибнинг вафотидан кейин ўз тарбиясига олгани маълум ва машҳур.

Жаъфар Қурайш қабиласи раҳбари ўғли ўларок, ўзига хос шароитда ўсди. У ўз отасининг йўлбошчилик ишлари ичида катта бўлиб борар эди. Жаъфарнинг отаси катта ўғли Толибнинг исми ила Абу Толиб кунясини олган Абду Маноф ибн Абдулмуттолиб ҳам худди шундоқ ўсган эди. Чунки унинг отаси Абдулмуттолиб ҳам Қурайшнинг йўлбошчиси эди. Абу Толиб Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оталари Абдуллоҳнинг туғишган акаси эди. Абу Толиб Қурайшга молу мулки билан эмас,

ақл-заковати билар раҳбар бўлган эди. У Қурайшдек катта ва обрўли қабиланинг йўлбошчиси бўлса ҳам, ўзи камбағал яшар эди.

Абу Толибнинг камбағаллиги Маккада қаҳатчилик бошланганда яна ҳам билиниб қолди. У болаларини боқишда, оила тебратишда машаққатга учради. Шунда унинг қариндошлари ёрдамга келдилар. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам бошқа амакилари Аббоснинг олдига бориб, Абу Толибнинг иқтисодий етишмовчилигини тушунтириб, унинг болаларидан баъзиларини бўлиб олиб боқишни таклиф қилдилар. Ақийлни Абу Толибнинг ўзига қолдирдилар. Жаъфарни Аббос, Алини Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам олдилар.

Шундоқ қилиб, Жаъфар Аббос ибн Абдулмуттолиб розияллоҳу анҳунинг қарамоғида ўсди. Қариндошлик алоқаси борлиги учун Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам билан вақтини бирга ўтказар эди. Жумладан, фаришталар келиб Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қалбларини тозалаганда ҳам Жаъфар ибн Абу Толиб у зот билан бирга ухлаб ётган эди.

Муҳаммад мустафо соллаллоҳу алайҳи васаллам пайғамбар бўлишларидан олдин Масжидул Ҳаромда амакилари Ҳамза ибн Абдулмуттолиб ва Жаъфар ибн Абу Толиб билан ухлаб ётганида уч нафар фаришта–Жаброил, Микоил ва Исрофил алайҳиссаломлар келдилар ва у зотнинг қалбларини тозаладилар.

Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам Пайғамбар бўлганларида эса, у зотга дастлаб иймон келтирганлар ичида Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу ҳам бор эди. У киши ўз жуфти ҳалоллари Асмаа бинти Умайс розияллоҳу анҳо билан бирга ҳали Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Дорул Арқамга кириб, яширин

чақиришни бошламасларидан турибоқ Абу Бакр Сиддик розияллоху анхунинг чақириқлари ила Исломни чин қалбдан қабул қилган эдилар.

Бу икки ёш мусулмон ҳам бошқа мусулмонлар қатори мушрикларнинг мусулмонларга олиб борган душманлик сиёсатининг барча аччиғини баҳам кўрдилар.

ҲАБАШИСТОН ҲИЖРАТИ

Тазйиқ ҳаддидан ошиб, ибодат қилиш имкони ҳам бўлмай қолганда Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам амрлари ила биринчи гуруҳ мусулмонлар Ҳабашистонга ҳижрат қилишга мажбур бўлдилар.

Мазкур муҳожирларга Усмон ибн Мазъун розияллоху анху амир эдилар.

Кейинчалик Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоху анху раҳбарлигида яна бир гуруҳ саҳобалар Ҳабашистонга ҳижрат қилдилар. Шундоқ қилиб, у ердаги муҳожир мусулмонларнинг адади саксон уч кишига етди.

Муҳожирлар ўз ҳижратлари туфайли Аллоҳ таолонинг марҳаматларига эришдилар. Улар хавф-хатардан кейин тинчлик-омонликка, тазйиқдан кейин хурриятга, машаққатдан кейин енгиликка, очлик-ночорликдан кейин тўқлик-фаровонликка эришдилар.

Мусулмонлар эришган бу ҳолат уларнинг ашаддий душманлари бўлмиш Қурайш кофирларини бефарқ қолдириши мумкин эмас эди. Қурайшликларга муҳожирларнинг хабари етиб бориши билан қарши чора кўра бошладилар. Улар муҳожирларни ўзларига топширилишини талаб қилиб, Ҳабашистонга ўз элчиларини юборишга қарор қилдилар.

Албатта, кўзда тутилаётган элчилик осон эмас эди. Шунинг учун ҳам қурайшликлар бу ишга яхши тайёргарлик кўрдилар ва элчилик вазифасига ўз ичларидан

энг етук кишиларни танладилар.

Элчилар икки кишидан иборат бўлиб, уларнинг бири Абдуллоҳ ибн Абу Робийъа, иккинчиси Амр ибн Осс эди.

Қурайшликлар ўз элчиларига Маккадаги энг яхши, нодир нарсаларидан Ҳабашистон подшоҳи ва унинг аъёнларига бериш учун ҳадялар тақдим қилишда ўта сахийлик кўрсатишди.

Икки элчи Ҳабашистонга етиб борганларидан сўнг аввало, подшоҳнинг атрофидаги аъёнларни қўлга олдилар. Уларни ўзлари билан олиб келган ҳадялар ила рози қилдилар. Кейин эса, Ҳабашистон подшоҳи Нажошийнинг қабулига кирдилар.

Салом-аликдан сўнг элчилар Нажошийга таъзим бажо келтириб:

«Подшоҳнинг юртига биздан баъзи бир эсипаст ёшлар қочиб келдилар. Улар ўз қавмининг динини тарк қилганлар. Сизларнинг динингизга ҳам кирмаганлар. Улар ўзлари янги дин ихтиро қилганлар. Уни бизлар ҳам билмаймиз, сизлар ҳам билмайсизлар. Бизларни ҳузурингизга уларнинг улуғлари—оталари, амакилари ва қабиладошлари қайтариб юборишингизни илтимос қилдилар», дейишди.

Подшоҳнинг аъёнлари ҳам дарҳол:

«Подшоҳимиз, булар тўғри сўзлайдурлар. Уларни қайтариб беринг», дедилар.

Нажошийнинг ғазаби чиқди. Уларнинг гапини қабул қилмади. Аввал мусулмонлар билан ҳам гаплашиб кўришга қарор қилди. Уларни олиб келиш учун одам юборди.

Шунингдек, ўзининг диний олимларини ҳам чақиришга амр берди. Ҳаммалари ҳозир бўлганларидан кейин Нажоший мусулмонларга қараб:

«Қавмингиздан ажраб, менинг динимга ҳам, бошқа миллатларнинг динига ҳам кирмай ўзингиз кирган дин

қандай дин?» деди.

Мусулмонларнинг бошлиғи Жаъфар ибн Абу Толиб Нажошийнинг бу саволига жавоб берди:

«Эй подшоҳ! Биз жаҳолат аҳли бўлган қавм эдик. Бутларга ибодат қилар эдик. Ўлимтикларни ер эдик. Фахш ишларни қилар эдик. Қариндошлик алоқаларини узар эдик. Қўшничиликни ёмон қилар эдик. Кучлиларимиз кучсизларимизни эзардик. Ана шундоқ бир ҳолатда Аллоҳ бизга ўз ичимиздан Пайғамбар юборди. Биз унинг насабини, ростгўйлигини, омонатлигини ва ифбатлигини билар эдик. У бизни Аллоҳга–У зотнинг ёлғизлигига иймон келтиришимизга, У зотга ибодат қилишимизга, У зотдан бошқа ўзимиз ва ота-боболаримиз ибодат қилган тошларни ва бутларни тарк қилишга чақирди. У бизни ростгўй бўлишга, омонатни адо қилишга, қариндошлик алоқаларини мустаҳкамлашга, яхши қўшничилик қилишга, ҳаромдан ва қон тўкишдан ҳазар қилишга буюрди. У бизларни фахш ишлардан, ёлғон сўзлашдан, етимнинг молини ейишдан, покиза аёлларга туҳмат қилишдан қайтарди», деб яна бир қанча нарсани айтиб ўтди. Сўзида давом этиб:

«Биз уни тасдиқладик ва унга иймон келтирдик. Биз у Аллоҳдан келтирган нарсаларга эргашдик. Аллоҳнинг ёлғиз Ўзига ибодат қилдик. У зотга ҳеч бир нарсани шерик қилмадик. У зот бизга нимани ҳаром қилса, ўшани ҳаром билдик. У зот бизга нимани ҳалол қилса, ўшани ҳалол билдик. Шунда қавмимиз бизга адоват қилди. Улар бизни азобладилар. Улар бизни динимизда синовга учратдилар. Улар бизни Аллоҳ таолонинг ибодатидан бутларга ибодат қилишга қайтармоқчи бўлдилар. Авваллари ҳалол ҳисоблаб юрган ифлос нарсалари яна ҳалол санашга қайтишимизни хоҳладилар. Улар бизга зулм ва тазйиқ ўтказиб, динимиздан тўсмоқчи бўлганларида сизнинг юртингизга келдик. Эй подшоҳ! Бошқаларни қўйиб сизни

ихтиёр қилдик, сизга қўшни бўлишга рағбат қилдик. Сизнинг ҳузурингизда зулмга учрамасак керак деб, умид қилдик».

Заррача ақли, тафаккури, инсофи, одамгарчилиги бор ҳар қандай одам боласини ларзага соладиган бу гапларни Нажоший диққат билан тинглади ва Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳуга:

«Сенда соҳибингиз Аллоҳдан келтирган нарсдан бирор намуна борми?» деди.

Жаъфар ибн Абу Толиб «Марям» сурасининг аввалидан тиловат қилиб берди. Тиловатни эшитиб, унинг маъносини англаб Нажошийнинг кўзларидан дув-дув ёш тўкилди. Унинг олимлари ҳам йиғладилар. Уларга Жаъфар ибн Абу Толибнинг пурмаъно сўзларидан кейин тиловат қилган оятлар қаттиқ таъсир қилган эди.

Йиғи-сиғи билан орага тушган сукунатни биринчи бўлиб Нажошийнинг ўзи бузди:

«Албатта, ушбу нарса ва Ийсо келтирган нарса бир чироқдондан чиққандир», деди-да, Қурайш элчиларига:

«Сизлар бораверинглар! Аллоҳга қасамки, буларни сизга топширмайман!» деди.

Элчилар ҳам бўш келишмади. Уларнинг бири— Амр ибн Осс фитна қўзишга уриниб:

«Эй подшоҳ! Улар Ийсо ибн Марям ҳақида катта бўҳтон айтурлар!» деди.

Нажоший мусулмонларга қараб:

«Ийсо ибн Марям ҳақида нима дейсизлар?» деди.

Бу саволга мусулмонларнинг раҳбари Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу жавоб қайтариб:

«Биз унинг ҳақида Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам нима десалар, шуни айтамиз—у Аллоҳнинг бандаси, расули, руҳи ва калимасидир. У зот уни пок ва тақводор Марямга илқо қилгандир», деди.

Бу гапни эшитиб, Нажоший ерга энгашиб бир чўпни

олди-да, уни кўрсатиб туриб:

«Аллоҳга қасамки, Ийсо ибн Марям сен айтган нарсга мана шу микдорича ҳам зиёда қилган эмас», деди.

Сўнгра мусулмонларга ширин сўзлар айтди ва улар омонликда эканларини эълон қилди. Қурайш элчилари ноумид бўлиб, ортларига қайтдилар.

Ушбу ҳодиса Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анхунинг ақл-заковати, илм-маърифати ва тадбиркорликлари қанчалик улуғ бўлганини кўрсатади. Қурайшнинг энг моҳир икки элчисини енгиб, бошқа бир юрт подшоҳини ўз ғоясига эргаштириш осон эмас. Бунга ҳамма ҳам муяссар бўлавермайди.

Муҳожир мусулмонлар Ҳабашистон ерида тинч-омон истиқомат қилдилар. Ерлик аҳоли билан алоқалари яхши бўлди. Душман хужум қилганда мусулмонлар Нажоший аскарлари билан елкама-елка туриб, Ҳабашистон ерини босқинчилардан ҳимоя қилдилар.

Тарихчиларимизнинг таъкидлашларича, Ҳабашистонга биринчи мусулмонларнинг ҳижрат қилиб етиб бориши Пайғамбарлик келганидан кейинги бешинчи санада бўлган.

Кейинчалик, Ҳабашистонда муҳожирлик ҳаётини кечириб турган мазкур мусулмонлар гуруҳига «кема соҳиблари» деб аталган яманлик мусулмонлар ҳам тақдирнинг тақозоси билан қўшилганлар ва уларнинг ҳаммаларига Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анху раҳбарлик қилганлар.

Ўша вақтда мазкур муҳожирлар ичида катта обрўга эга зотлар, жумладан, Усмон ибн Аффон розияллоҳу анху ҳам ўз завжалари, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қизлари Руқайя розияллоҳу анҳо билан бирга бўлишган.

Абу Мусо розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг чиққанлари хабари бизга Ямандалигимизда етди. Бас, биз—

мен ва икки акам, мен иккисидан ҳам кичик эдим, уларнинг бири Абу Бурда, бошқаси Абу Рухм, ўз қавмимиздан элликдан ортиқ киши билан у зот томон хижрат қилиб чиқдик. Кемага миндик. Бас, у бизни Нажошийга, Ҳабашистонга олиб бориб ташлади. Унинг хузурида Жаъфар ибн Абу Толиб ва унинг шерикларини кўрдик. Жаъфар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари бизни шу ерга юборганлар ва шу ерда туришга амр қилганлар. Сизлар ҳам биз билан турунглар», деди.

Кейин ҳаммамиз биргаликда келдик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Хайбарни фатҳ қилганларига тўғри келдик. Бас, у зот бизга ҳам ўлжа бердилар ёки бизга ҳам ундан бердилар. У зот Хайбар фатҳидан ғойиб бўлган бирор кишига ҳам (ўлжа) тақсим қилмадилар. Илло, бизнинг Жаъфар ва унинг асҳоблари билан бўлган кемамиз одамларигагина (ўлжа) тақсим қилдилар. Баъзи одамлар бизга:

«Биз хижрат ила сиздан ўзиб кетдик», дедилар.

Асмаа бинти Умайс Ҳафса розияллоҳу анҳони зиёратига кирди. Шунда Умар икковининг олдиларига келиб қолди ва:

«Бу аёл ким?» деди.

«Асмаа бинти Умайс», деди.

«Ҳабашистонлик аёлми? Денгизчи аёлми?» деди Умар.

«Ҳа», деди Асмаа.

«Биз сизлардан хижрат ила ўзиб кетдик. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга биз сизлардан кўра ҳақлироқмиз», деди Умар.

Шунда Асмаанинг ғзаби чиқди ва:

«Ёлғон айтасан! Эй Умар! Ундоқ эмас! Аллоҳга қасамки, сизлар Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга бўлдингизлар. У зот сизларнинг очингизга таом бердилар, жоҳилингизга ваъз қилдилар. Биз эса

узоқлик ва ёмон кўриш ерида, Ҳабашистонда бўлдик. Бу Аллоҳ учун ва Унинг Расули учун бўлди. Аллоҳга қасамки, сен айтган нарсани Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга зикр қилмагунимча таом ҳам емайман, шароб ҳам ичмайман! Биз озор чекиб, хавфда қолиб эдик. Буни, албатта, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга айтаман ва у зотдан сўрайман. Аллоҳга қасамки, ёлғон гапирмайман, бурилмайман ва ўшанга зиёда ҳам қилмайман», деди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам келганларида:

«Эй Аллоҳнинг Набийи, Умар бундок, бундок, деди», деб айтди. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«У менга сизлардан ҳақлироқ эмас. Унга ва унинг шерикларига бир ҳижрат бор. Сизларга ва сизларнинг кемангиз аҳлига икки ҳижрат бор», дедилар.

Асмаа айтади:

«Абу Мусо ва кема соҳиблари жамоат-жамоат бўлиб келиб, мендан ушбу ҳадис ҳақида сўрар эдилар. Улар учун Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам улар ҳақида айтганларидан кўра дунёда каттароқ ва қувончлироқ нарса йўқ эди. Абу Мусо мендан бу ҳадисни қайта-қайта сўрар эди».

Муслим ва Бухорий ривоят қилишган.

Ушбу ривоятнинг қаҳрамони Асмаа бинти Умайс розияллоҳу анҳо Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг хотинлари эканини эслаб қўйишимиз керак. Ўша муҳожирларнинг фазли шунчалик бўлса, уларнинг бошлиғи Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг фазллари қанчалик бўлишини ўзимиз билиб олаверайлик.

ЖАЪФАРНИНГ КЕЛИШИ

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Хайбарда

турганларида Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоху анху бошлиқ Ҳабашистонга хижрат қилган мусулмонлар қайтиб келдилар. Улар билан баъзи яманликлар ҳам бор эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам мусулмонлардан изн сўраб, уларга ҳам Хайбарда тушган ўлжалардан улуш бердилар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаъфар ва у кишининг шериклари келганларидан жуда ҳам хурсанд бўлдилар. Жаъфар розияллоху анхунинг пешоналаридан ўпиб, ўзлари билан бирга олиб юрдилар ва:

«Қай бири билан суюнишни ҳам билмайман, Хайбарнинг фатҳ бўлиши биланми ёки Жаъфарнинг келиши биланми?!» дедилар.

Хайбарнинг фатҳ қилиниши Ислом тарихидаги энг муҳим ишлардан бири эканлиги ҳаммага маълум. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоху анхунинг Ҳабашистондан қайтиб келишларини ўша муҳим ишга тенглаштириб, уларнинг иккисидан қай бирини устун кўришни ўйлаб қолишлари, албатта, Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоху анхунинг фазллари қанчалик улуғ эканига ёрқин далил бўлади.

БУЮК ФАЗЛ

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам қазо умрасидан қайтаётганларида Ислом дини одамлар дунёқарашига киритган оламшумул инқилоблардан бири намоён бўлди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Маккаи Мукаррамадан чиқмоқчи бўлиб турганларида шаҳидларнинг саййиди Ҳамза розияллоху анхунинг кизлари у зотга эргашиб келди. Уни ҳазрати Али кўлидан тутиб, Фотимаи Заҳронинг олдиларига олиб бориб, амакингнинг қизини ол, дедилар. Ҳазрати Фотима қизчани

кўтариб олдилар. Ўша ерда қизчани ўз кафолатига олиш ҳақида Али, Жаъфар ва Зайд талаша кетишди.

Али розияллоҳу анҳу:

«Мен уни олдим. У амакимнинг қизи», деди.

Жаъфар розияллоҳу анҳу бўлса:

«У менинг амакимнинг қизи. Холаси хотиним», деди.

Зайд розияллоҳу анҳу ўз навбатида:

«У менинг биродаримнинг қизи», деди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Хола онанинг ўрнидадир», деб, уни холасига бериш ҳақида ҳукм чиқардилар. Шу билан бирга, қизчани кафолатига олиш учун талашган саҳобаларига илиқ сўзлар айтдилар. Ҳазрати Алига:

«Сен мендансан, мен сенданман», дедилар.

Жаъфар ибн Абу Толибга:

«Менинг халқимга ва хулқимга ўхшадинг», дедилар.

Зайд розияллоҳу анҳуға эса:

«Сен биродаримиз ва мавломизсан», дедилар.

Баъзилар бир етим қизни кафолатга олиш учун талашсалар, нима бўлибди, дейишлари мумкин. Лекин бу талашув бундан минг тўрт юз йилдан зиёдроқ илгари бўлаётганига эътибор бериш керак. Бу талашув кечагина қиз болани ор билган, оиласида қиз туғилса, хафа бўлиб, юзи қорайиб кетадиган, уни тириклай кўмиб юборадиган жамиятнинг аъзолари орасида бўлаётганига эътибор бериш керак.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Жаъфар ибн Абу Толибга:

«Менинг халқимга ва хулқимга ўхшадинг», дейишлари Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу учун буюк фазл эди. Аввал айтиб ўтилганидек, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг халқларига беш киши ўхшар эди. Шунингдек, у зотнинг хулқларига ўхшаш хулқли кишилар ҳам бор эди. Аммо ҳам халқларига, ҳам хулқларига

Ўхшашликни у зотнинг ўз оғизларидан эшитиш Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоху анхуга насиб этган эди, холос.

МЎЪТА ЖАНГИ

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам Бусродаги Рум томонидан тайинланган ҳоким Шарҳабийл ибн Амр Ғассонийга Ҳорис ибн Умайр Аздийни элчи қилиб юбордилар. У бўлса, элчини ушлаб, боғлаб қўйди. Кейин бўйнидан чопиб ўлдирди.

Одатда, элчига ўлим йўқ эди. Аммо насоролар ҳамма амал этадиган қоидага амал қилмай, мусулмонларнинг элчисини ўлдирдилар. Бу ишни уруш чиқариш учун қилишган эди. Элчини ўлдириб қўйиб, яна аскар тўплашни давом эттирдилар.

Румликлар ўзлари юз минг аскар йиғдилар. Уларнинг Шомдаги иттифокдошлари ва насроний араб қабиалари ҳам юз минг аскар тўпладилар. Шу икки юз минг аскар билан мусулмонларни йўқ қилиб ташлаш қасдида эдилар.

Саккизинчи ҳижрий сананинг жумадулула ойи эди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам румликларга қарши аскар юборишга қарор қилдилар. Уч минг кишилик лашкарга Зайд ибн Ҳориса розияллоху анхуни амир этиб тайинладилар. У киши Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг озод қилган қуллари эди. Лашкар ичида, катта саҳобалар бор эди.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам Зайд ибн Ҳориса розияллоху анхуни амир этиб тайинлар экан:

«Агар Зайдга бир гап бўладиган бўлса, одамларга Жаъфар ибн Абу Толиб бош бўлади, агар Жаъфарга бир гап бўладиган бўлса, Абдуллоҳ ибн Равоҳа», дедилар.

Лашкар ўз вазифасини адо этиш учун йўлга тушаётганда одамлар чиқиб, уларни кузатиб қолдилар. Бу лашкар олдида узоқ ва машаққатли сафар ҳамда оғир

жанглар турар эди. Олдинда уларни ўша пайтдаги энг кучли салтанатнинг мададига суянган аёвсиз душман кутарди.

Ислом лашкари машаққатли сафарни бошидан ўтказиб, «Маъон» деган жойга етиб борди. Ўша ерда уларга Рум ўзларига қарши юз минг аскар тўплагани, уларга Лахм, Жузом, Балқийн, Бахро, Балий ва бошқа араб қабилаларидан яна шунча адад қўшилганининг хабари етди.

Мусулмонлар бу хабарни эшитганларидан кейин маслаҳат қилиб «Маъон»да икки кун туриб қолдилар. Улар: «Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга мактуб ёзиб, душманнинг адади ҳақида хабар берсак, у зот бизга янги кучлардан мадад берсалар ёки бошқа бир амр берсалар, ўшани қилсак» деган фикрга бордилар.

Икки кундан кейин Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анху кишиларни шижоатлантириб:

«Эй қавм! Аллоҳга қасамки, сиз қўрқаётган нарса, ўзингиз талаб қилиб чиққан нарса, шаҳидликдир. Биз одамларга қарши сон билан ёки кучу кўплик билан урушмаймиз, фақатгина Аллоҳ бизни мукаррам қилган ушбу дин билан урушамиз. Қани, жўнанглар! Икки яхшиликдан бири—ёки зафар, ёки шаҳидликдан бошқа нарса бўлмайди!» деди.

Одамлар дадил туриб, йўлга тушдилар. Улар юриб бориб, Балқонинг Машориф деган қишлоғига етганларида душман аскарига йўлиқдилар. Душман яқинлаша бошлаганида, мусулмонлар ўзларини «Мўъта» деган қишлоқ томонга олдилар. Ўша ерда икки тараф тўқнашди ва шиддатли жанг бошланди.

Мусулмонларнинг амири Зайд ибн Ҳориса розияллоҳу анху Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам томонларидан берилган байроқни баланд кўтарган ҳолда душманга қарши баҳодирона жанг қилдилар ва шаҳид

бўлдилар.

Кейин байроқни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам тавсия қилганларидек, Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу олдилар. У киши ҳам ҳаммага ўрнак бўлиб, жанг қилдилар. Отлари йиқилган эди, отни сўйиб юбориб, пиёда юриб жанг қилдилар. Урушда у кишининг ўнг қўли кесилиб кетди. Шунда у киши байроқни чап қўли билан кўтардилар. Чап қўли ҳам кесилган эди, байроқни икки кесилган қўлнинг қолган қисми ила кўтардилар. Охири шаҳид бўлдилар.

Мусулмонлар мазкур шаҳиди аълонинг кўкрагидан душман қиличи ва найзаларидан етган тўқсонга жароҳатни топдилар. У душманнинг кўплигидан ҳам, кучлилигидан ҳам тап тортмай жанг қилиб, ўзининг олий мақсадига эришди. У дунёнинг нозу неъматларига ҳам, зебу зийнатларига ҳам заррача қизиқмади.

Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу шаҳид бўлганларидан кейин Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам тавсия қилганларидек, байроқни Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу олиб, олға ташланди. У киши отидан тушиб, байроқни кўтарган ҳолда жанг қилади. Душман томон шердек ташланди. Абдуллоҳ ибн Равоҳа розияллоҳу анҳу ҳам шаҳидлар сафига қўшилди.

ЖАНГ ХАБАРИ

Узоқ-узоқларда жанг олиб бораётган Ислом лашкарининг хабари ўша вақтнинг ўзида Мадинаи Мунавварада тарқаб турар эди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинаи Мунавварадаги саҳобаларига Мўътадаги жанг майдонида бораётган тўқнашув ҳақида бирма-бир хабар бериб турар эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам атрофларида турганларга:

«Байроқни Зайд олди. У мусибатга учради, байроқни Жаъфар олди. Бас, у ҳам мусибатга учради. Энди байроқни Ибн Равоҳа олди. Бас, у ҳам мусибатга учради» дер ва кўзларидан дув-дув ёш тўкилар эди.

Нихоят байроқни Холид ибн Валид розияллоҳу анҳу олди ва фатҳу нусрат келди.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаъфар ибн Абу Толиб ҳақида:

«Аллоҳ унинг икки қўли бадалига икки қанот берди. Улар билан у жаннатда учиб юради», дедилар.

Шунинг учун ҳам Жаъфар розияллоҳу анҳуни «Икки қанот соҳиби» деб аталади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаъфарнинг хотинига:

«Менга Жаъфарнинг болаларини олиб кел», дедилар.

Улар ҳозир бўлганларида қучиб, ҳидладилар ва кўзларидан дув-дув ёш тўкиб туриб, Жаъфар розияллоҳу анҳунинг шаҳид бўлганлари хабарини айтдилар.

У зот ўз аҳлларига:

«Оли Жаъфар учун таом тайёрланглар, уларни машғул қиладиган нарса келди», дедилар.

У зотнинг юзларини маҳзунлик қоплаб олган эди.

Мўъта жангидан қайтиб келаётган лашкар Мадинаи Мунавварага яқинлашганда одамлар уларни кутиб олиш учун шаҳар ташқарисига чикдилар. Кутиб олувчиларнинг бошида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари бор эди. Биринчи бўлиб ёш болалар олдинга интилдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам улов миниб олган эдилар. У зот одамларга қараб:

«Ёш болаларни кўтариб олинглар! Менга Жаъфарнинг ўғлини беринглар!» дедилар.

Одамлар Жаъфар розияллоҳу анҳунинг ўғли Абдуллоҳни олиб келдилар. У зот уни олдиларга ўтказдилар.

Мусулмонлар Ислом лашкарининг шонли зафарларига ўрганиб қолишган эдилар. Шунинг учун ҳам Мўътадаги уруш уларга Ислом лашкарининг мағлубияти бўлиб кўринди. Улар қайтиб келаётган жангчилар устидан тупрок сочиб:

«Қочқоқлар! Аллоҳнинг йўлида қочдинглар!» деб бақира бошладилар. Шунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўк! Улар, иншааллоҳ, қайта ҳужум қилувчилар», дедилар.

Дарҳақиқат, Мўъта жангида иштирок этган саҳобалар қочқоқ эмас эдилар. Улар ўзлари уч минг киши бўлишларига қарамай, ўша замоннинг энг кучли икки юз мингли аскарига тенг келган эдилар. Ўша аёвсиз жангда саҳобалардан фақатгина ўн икки киши шаҳид бўлган эди, холос. Кофирлардан қанча ўлганини Аллоҳнинг Ўзи билади.

Бунинг устига шунча тўс-тўполоннинг ичида мусулмонлар анчагина ўлжаларни ҳам кўлга киритган эдилар.

Мўъта жанги мусулмонларнинг Арабистон ярим оролидан ташқарида араблардан бошқалар билан биринчи бор тўқнашуви эди.

Бу жангда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари иштирок этмаган бўлсалар ҳам, унда нисбатан кўп одам бўлгани ва катта аҳамиятга эгалиги учун тарихчиларимиз уни «жанг» деб номлаганлар. Аслида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам иштирок этмаган урушни «сарийя» дейилиши ҳаммага маълум.

Ана ўшандоқ улуғ ҳодисанинг қаҳрамонларидан бири Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анху эдилар.

Энди Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анхунинг ҳақларида келган баъзи ривоятлар билан танишиб чиқамиз.

3005- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا يَقُولُونَ أَكْثَرَ أَبُو
 هُرَيْرَةَ وَإِنِّي كُنْتُ أَلْزِمُ رَسُولَ اللَّهِ ρ بِشَبَعِ بَطْنِي حَتَّى لَا أَكُلُ الْخَمِيرَ
 وَلَا أَلْبَسُ الْحَرِيرَ وَلَا يَخْدُمَنِي فُلَانٌ وَلَا فُلَانَةٌ وَكُنْتُ أُلْصِقُ بَطْنِي
 بِالْخَصْبَاءِ مِنَ الْجُوعِ وَإِنْ كُنْتُ لَأَسْتَفْرِئُ الرَّجُلَ الْآيَةَ هِيَ مَعِيَ كَيْ
 يَنْقَلِبَ بِي فَيُطْعِمَنِي وَكَانَ خَيْرَ النَّاسِ لِلْمَسَاكِينِ جَعْفَرُ بْنُ أَبِي
 طَالِبٍ كَانَ يَنْقَلِبُ بِنَا فَيُطْعِمُنَا مَا كَانَ فِي بَيْتِهِ حَتَّى كَانَ يُخْرِجُ إِلَيْنَا
 الْعُكَّةَ الَّتِي لَيْسَ فِيهَا شَيْءٌ فَنَشْقُهَا فَنَلْعَقُ مَا فِيهَا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ
 وَالتِّرْمِذِيُّ وَزَادَ: وَكَانَ جَعْفَرُ يُحِبُّ الْمَسَاكِينَ وَيَجْلِسُ إِلَيْهِمْ وَيُحَدِّثُهُمْ
 وَيُحَدِّثُونَهُ فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ρ وَسَلَّم يَكْنِيهِ بِأَبِي الْمَسَاكِينِ.

3005. Абу Хурайра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Одамлар: «Абу Хурайра (ҳадис ривоятини) кўпайтириб юборди», дейдилар. Ахир мен қорнимни тўқ билиб, Расулulloх соллаллоху алайҳи васалламни лозим тутар эдим. Хамиртуруш солинган нонни емас эдим. Кимҳоб кийим киймас эдим. Фалончижон ёки фалончихон менга хизмат қилмас эди. Очликдан қорнимни ерга қадар эдим. Мени уйига олиб бориб, таом берса ажаб эмас деб, одамлардан ўзим билган оятни ҳам ўргатиб қўйишини сўрар эдим. Мискинлар учун одамларнинг энг яхшиси Жаъфар ибн Абу Толиб эди. У бизни олиб бориб, уйида нима бўлса, бизни у билан таомлантирар эди. Ҳатто, у бизга ичида ҳеч нарсаси йўқ ёғ идишини олиб чиқиб берар эди. Биз уни ёриб ичини ялар эдик».

Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

Термизий қуйидагини зиёда қилган:

«Жаъфар мискинларни яхши кўрар эди. У уларга гапирар, улар унга гапирар эдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни Абулмасокин куняси билан номлар эдилар».

Шарҳ: Ушбу ривоятда улуғ саҳобий Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу ўзларининг энг кўп ҳадис ривоят қилиш мартабасига қандай қийинчиликларни енгиш орқали эришганларини баён қилмоқдалар.

Шу билан бирга, у киши Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг фазлларидадан бир улуғ фазлни ҳам кашф қилиб бермоқдалар. У ҳам бўлса, мискинларнинг кўнглини олиш фазилати. Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу бой яшамаганлари ушбу ривоятдан ҳам билиниб турибди. Шунга қарамай, у киши мискинларга тинмай яхшилик қилар эканлар. Уларнинг кўнглига бир оз бўлса ҳам равшанлик солишни ўзларига бахт деб билар эканлар. Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу уйларида ҳеч нарса қолмаганда ёғ халталарини бўлса ҳам Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳуга ўхшаш мискинларга олиб чиқиб, уни ёриб, ичига ёпишиб қолган ёғни бўлса ҳам ялатар эканлар.

Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг бу фазилатларини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам «Абулмасокин»—«мискинлар отаси лақабини бериш билан тақдирлаган эканлар.

3006- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ ط قَالَ: مَا اخْتَدَى النَّعَالَ وَلَا اِنْتَعَلَ

وَلَا رَكِبَ الْمَطَايَا وَلَا رَكِبَ الْكُورَ بَعْدَ رَسُولِ اللَّهِ ρ أَفْضَلُ مِنْ جَعْفَرٍ

بْنِ أَبِي طَالِبٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3006. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Оёқ кийими кийиш, туя миниш ва эгарда ўтиришда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан кейин ҳеч ким Жаъфар ибн Абу Толибнинг олдига туша олмас эди».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Албатта, мазкур ишларда ҳаммадан олдин Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари турганлар. У зотдан кейин эса, ушбу ривоятда таъкидланишича, Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу бўлган эканлар. Бундан у кишининг кийиниш ва ўзини тутиш маданиятига уста зот бўлгани маълум бўлади.

3007- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: رَأَيْتُ جَعْفَرًا يَطِيرُ فِي الْجَنَّةِ مَعَ الْمَلَائِكَةِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3007. *Абу Хурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Жаъфарни жаннатда фаришталар билан учиб юрганини кўрдим», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу бахтга ҳамма ҳам муяссар бўлавермайди. Жаннатга тушишнинг ўзи ҳар бир банданинг олий орзуси. У ерда фаришталар билан бўлиш, у ерда улар билан учиб юриш нур устига нурдир.

3008- وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ τ إِذَا سَلَّمَ عَلَى ابْنِ جَعْفَرٍ يَقُولُ: السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا ابْنَ ذِي الْجَنَاحَيْنِ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3008. Ибн Умар розияллоҳу анҳу қачон Жаъфарнинг ўғли билан сўрашса, «Ассалому алайка, эй икки қанотлининг ўғли!» деб сўрашар эди».

Бухорий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ҳам олдинги ривоятнинг таъкиди.

Аллоҳ таоло Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳудан рози бўлсин.

مناقب الحسن والحسين رضى الله عنهما

ҲАСАН ВА ҲУСАЙН РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУМОНИНГ ФАЗИЛАТЛАРИ

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг севиқли икки набиралари, ҳазрати Али ва Фотимаи Заҳронинг жигарғўшалари Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайннинг сиймолари бутун мусулмон халқига яхши таниш. Мусулмонлар доимо уларни яхшилик, ҳурмат-эҳтиром ва иззат-икром ила қалбларининг тўрида сақлаб келадилар. Кўпчилик, хусусан, халқ бу икки зот тўғрисида тўлиқ ва батафсил маълумотларга эга бўлмасликлари мумкин, аммо улар Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумога нисбатан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг чексиз муҳаббатларини ва ҳар бир мусулмон ҳам иккиларига муҳаббат қилиши лозимлигини яхши биладилар.

Бу икки улуғ зот доимо бирга зикр қилинадилар. Улар барча мусулмонлар тасаввурида ёш болалар сиймосида гавдаланадилар.

Эҳтимол, шунинг учундир, баъзи мусулмон халқларда уларни эгизак билиб, туғилган эгизак ўғил болаларни Ҳасан ва Ҳусайн номи билан аташ одат бўлиб қолган.

Бу икки улуғ зотнинг ёш болалар сиймосида тасаввур

қилишга эса, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг барча ҳадиси шарифларида улар ёш бола сифатида зикр қилинганидир.

Бизнинг диёримизда Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумо ҳақида бирор илмий тарзда ёзилган маълумот борлигини айтишдан ожизман. Аммо шундоқ нарсанинг бўлиши зарурлигига иймоним комил.

Қуйидаги ожизона сатрларда ана ўша орзуни амалга оширишга Аллоҳ таолодан ёрдам сўраган ҳолимизда ҳаракат қиламиз.

Ушбу мавзунини ёритишга тайёрланиш жараёнида ҳадис ва ҳадис шарҳига оид китобларимизда ҳам Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумо фазилатлари ҳақидаги маълумотлар бир сарлавҳа остида келганини кўрдик. Чунки Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кўпгина ҳадиси шарифларида бу икки зотнинг фазилатлари бирга қўшиб зикр қилинган. Шунинг учун биз ҳам аввал ўша Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумо фазилатлари биргаликда зикр қилинган ҳадиси шарифларни ўрганиб чиқамиз. Кейин эса, улардан ҳар бирлари ҳақида келган ҳадиси шарифларни алоҳида-алоҳида ўрганамиз, иншааллоҳ.

Ҳазрати Али ва Фотима онамиз розияллоҳу анҳумо оила қурганларидан кейин бир йил ўтиб, учинчи ҳижрий сананинг Рамазон ойи ўрталарида Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу туғилганлар.

Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу туғилишлари билан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга суюнчли хабарни етказиш учун одам борган. У зот алайҳиссалом бу ҳодисадан ниҳоятда хурсанд бўлганлар, шошилиб келиб, гўдакни кучоқларига олиб, қулоқларига азон ва иқомат айтганлар.

Рофеъ розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Фотима

розияллоху анҳонинг туққан боласи Ҳасан ибн Алининг кулоғига азон айтаётганларини кўрдим».

Абу Довуд ва Термизий ривоят қилишган.

Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам учун Имом Ҳасан розияллоху анҳунинг туғилишлари катта қувонч боиси бўлди. Чунки у зот эллик еттига кириб қолган бўлсалар ҳам зурриётларидан ўғил фарзанд турмаган эди. Аллоҳ таоло у зотнинг зуриётининг давоми айнан шу гўдакдан бошланишини ирода қилган эди.

Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам кўзларининг қувончи бўлиб туғилган бу муборак фарзандга «Ҳасан» деб исм қўйдилар. Ўша кунгача биров ўз боласига бу номни қўймаган эди.

Имом Ҳасан розияллоху анҳу туғилиши Мадинаи Мунавварада тўйга айланиб кетди. Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам халққа ақийқа қилиб бердилар.

Имом Термизий Ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қиладилар:

«Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам Ҳасанга бир кўй сўйиб ақийқа қилдилар ва:

«Эй Фотима, унинг сочини олиб, сочи вазнида кумуш садақа қилгин», дедилар.

Бас, тортсак, унинг вазни бир дирҳам ёки дирҳамнинг баъзисича чиқди». Ана ўша кумушни ҳам камбағалларга садақа қилинди.

Имом Ҳасан розияллоху анҳунинг туғилишларидан тахминан бир йилу бир ой ўтиб, тўртинчи ҳижрий сананинг шаъбон ойида Имом Ҳусайн розияллоху анҳу туғилганлар. Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг қувончларига қувонч қўшилди. У зот қўш набирали бўлиб, икки набираларини меҳр билан тарбия қила бошладилар. Ана ўша пайтда Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоху анҳумо ҳақида айтилган кўпгина ҳадиси шарифлар ворид бўлди. Келинг, мазкур ҳадиси шарифлардан баъзиларини

ўрганиб чиқайлик.

Имом Термизий Усома ибн Зайд розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Баъзи ҳожатим ила Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эшикларини қоқдим. Бас, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир ўралган нарсани кўтариб олиб чиқдилар. Мен у нарсанинг нималигини билмадим. Ҳожатимни битирганимдан кейин:

«Эй Аллоҳнинг Расули, ўраб кўтариб олган нарсангиз нима?» дедим.

У зот уни очдилар. Қарасам, Ҳасан билан Ҳусайн экан.

У зот:

«Бу иккиси менинг ўғилларим, менинг қизимнинг ўғиллари. Эй Аллоҳим, мен иккисига муҳаббат қилурман, Сен ҳам иккисига муҳаббат қилгин ва иккисига муҳаббат қилганларга ҳам муҳаббат қилгин», дедилар.

Кўриниб турибдики, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам икки маҳбуб набиралари Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумони йўргакдалик чоғларида ҳам яқин тутганлар, ўзлари кўтариб юрганлар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам севиқли набираларини кўтариш, кучоклаш ёки ўпиш билан кифояланиб қолмас эдилар. Балки уларнинг барча ҳолатларидан хабардор бўлиб, тарбиялари аъло даражада бўлишига алоҳида эътибор берар эдилар.

Бир куни ҳазрати Али ва Фотимаи Заҳро розияллоҳу анҳумонинг кўзлари уйқуга кетиб қолибди. Ҳасаннинг қорни очиб, йиғлай бошлабди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам икки ота-онани уйғотиб, ўзлари ховлида турган совликни соғиб Имом Ҳасанга ичирибдилар.

Бир куни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кўчадан ўтиб кетаётиб Имом Ҳусайннинг йиғисини эшитиб қолдилар. Шошиб ичкарига кириб, Фотима онамизга:

«Бунинг йиғиси менга озор беришини билмайсанми?!» дедилар.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам имкон топишлари билан набираларини ўзларига олар эдилар.

Лубоба бинти Ҳорис розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади, у киши айтадилар:

«Ҳусайн Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кучоқларида эди. Бас, у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг устларига сийиб юборди. Мен:

«Бирор кийим кийиб, менга изорингизни беринг, ювиб берай», дедим. У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Қиз боланинг сийдигидан ювилади, холос, ўғил боланинг сийдигига сув сепилса, бўлди», дедилар.

Абу Довуд, Аҳмад ва Ҳокимлар ривоят қилишган.

Ушбу ҳадиси шарифда Лубоба бинти Ҳорис розияллоҳу анҳо ўзлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам иштирокларида шохид бўлган бир ҳодисани ривоят қилмоқдалар:

«Ҳусайн Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кучоқларида эди».

Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам жажжи набиралари Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайнларни жуда яхши кўрганларидан уларни масжидга ҳам олиб чиқар, ўтирганларида эркалатиб кучоқларида олиб ўтирар эдилар. Лубоба бинти Ҳорис розияллоҳу анҳо ўша ҳолатлардан бирини ривоят қилмоқда.

Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васаллам кучоқларида набиралари Ҳусайн розияллоҳу анҳуни олиб ўтирар эдилар.

«Бас, у Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг устларига сийиб юборди».

Яъни, кичик Ҳусайн бобоси Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кучоқларида туриб, У зотнинг кийимларига сийиб юборди.

«Мен: «Бирор кийим кийиб, менга изорингизни беринг, ювиб берай», дедим».

Лубоба бинти Ҳорис розияллоҳу анҳонинг бу гапларидан у кишининг Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламга бўлган олий даражадаги ҳурматлари кўриниб турибди. Изор тананинг пастки тарафига кийиладиган кийим. Лубоба бинти Ҳорис розияллоҳу анҳо сийдик нажаслигидан Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг сийдиги теккан кийимларини ювиш лозим бўлди, деб тушунган эдилар. Аммо Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Лубоба розияллоҳу анҳонинг тахминлари ногўғри эканини баён қилдилар.

«У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қиз боланинг сийдигидан ювилади, холос, ўғил боланинг сийдигига сув сепилса, бўлди», дедилар».

Кўриниб турибдики, Аллоҳ таоло муборак қилиб қўйган бу гўдак фарзанд ўзининг гўдаклигидан бошлаб мусулмонларга шариат ҳукми бўлиб қоладиган нарсаларга ҳам сабаб бўлмоқда.

Шу билан бирга, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам набираларининг ўзларига ҳам исломий тарбияни бериб борар эдилар.

Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳу садақанинг хурмосидан бир дона олиб оғзига солди. Бас, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қиҳ-қиҳ!» деб ташлатмоқчи бўлдилар. Сўнгра:

«Биз садақа емаслигимизни сезмовдингми?» дедилар.

Икки Шайх ривоят қилишган.

Муслимнинг ривоятида:

«Бизга садақа ҳалол эмаслигини билмабмидинг?!» дедилар», дейилган».

Бундан Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам оли байти

садақа емоғи мумкин эмаслиги келиб чиқмоқда.

Ҳасан ибн Али розияллоҳу анхудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга Витрнинг қунутида айтадиган калималарни ўргатдилар: «Аллоҳим, мени Ўзинг ҳидоят қилган шахсларинг ичида ҳидоят қилгин, менга Ўзинг офият берган кишиларинг ичида офият бергин. Ўзинг қарамоғингга олган кишилар ичида мени ҳам қарамоғингга олгин. Менга берган нарсаларингни баракали қилгин. Ўзинг қазо қилган нарсалар ёмонлигидан мени сақлагин. Албатта, Сен ҳукм қилурсан, Сенга ҳукм қилинмас. Албатта, Сен дўст тутган шахс хор бўлмас ва Сен душман бўлган иззатли бўлмас. Роббим муқаддас ва олий бўлдинг».

«Сунан» эгалари ривоят қилишган.

Насайй:

«Ва соллаллоҳу алан набиййи Муҳаммад»ни зиёда қилган».

Энди ўзимиз шарҳ қилаётган «ат-Тожул Жомеъ» китобида Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анхумо биргаликда зикр қилинган ҳадиси шарифларни ўрганайлик.

3009- عَنْ بُرَيْدَةَ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ يَخْطُبُنَا إِذْ جَاءَ

الْحُسَيْنُ وَالْحُسَيْنُ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ عَلَيْهِمَا قَمِيصَانِ أَحْمَرَانِ يَمْشِيَانِ وَيَعْتُرَانِ فَنَزَلَ رَسُولُ اللَّهِ ρ مِنَ الْمِنْبَرِ فَحَمَلَهُمَا وَوَضَعَهُمَا بَيْنَ يَدَيْهِ ثُمَّ قَالَ: صَدَقَ اللَّهُ { إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ فِتْنَةٌ } فَنَظَرْتُ إِلَى هَذَيْنِ الصَّبِيِّينِ يَمْشِيَانِ وَيَعْتُرَانِ فَلَمْ أَصْبِرْ حَتَّى قَطَعْتُ حَدِيثِي وَرَفَعْتُهُمَا. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3009. Бурайда розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам бизга хутба қилаётган эдилар. Бирдан Ҳасан ва Ҳусайн устларида қизил кўйлак ила қоқилиб, йиқилиб кела бошладилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам минбардан тушиб, икковларини кўтариб олдилар, олдиларга қўйдилар ва:

«Аллоҳ тўғри айтади: «Албатта, молларингиз ва болаларингиз фитнадир». Бу икки гўдакка назар солсам, қоқилиб, йиқилиб келишмоқда, сабр қилолмай гапимни бўлиб, икковини кўтариб олдим», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг жума хутбасини тўхтатиб қўйиб, Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумони кўтариб олиб, минбарга ўз олдиларига қўйиб олишларидан у зотнинг бу икки набираларига муҳаббатлари қанчалик улуғ эканини билиб олиш жуда ҳам осон.

3010- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ: أَيُّ أَهْلِ بَيْتِكَ

أَحَبُّ إِلَيْكَ؟ قَالَ: الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ وَكَانَ يَقُولُ لِقَاطِمَةَ: ادْعِي لِي أَبَنِي فَيَشْمُهُمَا وَيَضُمُّهُمَا إِلَيْهِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3010. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан:

«Сизга аҳли байтингиздан қай бирлари маҳбуброқ?» деб сўралди. Бас, у зот:

«Ҳасан ва Ҳусайн», дедилар.

У зот Фотимага:

«Менга ўғилларимни чақириб қўй!» дер эдилар ва иккиларини хидлаб, бағриларига босар эдилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Расулуллоҳ алайҳиссаломнинг аҳли байтлари қанчалик улуғ мақомга эга эканини ўтган ҳадиси шарифлардан билиб олдик. Ўша улуғ мақом соҳиблари ичидан у зотга энг маҳбублари Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумо экани уларнинг фазилатлари олий даражада эканига далолатдир. Бу олий даражага иккиларидан бошқа инсон боласи сазовор бўла олмаслигини таъкидлаб ўтиришга ҳожат ҳам бўлмаса керак.

3011- عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: الْحَسَنُ وَالْحُسَيْنُ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3011. Абу Саъид Худрий розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳасан ва Ҳусайн жаннат аҳли ёшларининг саййидларидир», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Одам ато халқ қилингандан бери қиёмат қоим бўлгунча ўтган кишилардан жаннатга кириш саодатига муяссар бўлган ёшларнинг жаннатдаги улуғи бўлиш бахтига тенг келадиган бахтга лойиқ одам борми ўзи?! Ҳа, бор! Ундоқ бахтга эришган фақатгина икки зот—Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумо бор!

3012- عَنْ الْبَرَاءِ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ أَبْصَرَ حَسَنًا وَحُسَيْنًا فَقَالَ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَحِبُّهُمَا فَأَحِبَّهُمَا. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3012. Баро розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳасан ва

Ҳусайнни кўриб қолдилар. Бас, у зот:

«Эй Аллоҳим, мен иккисига муҳаббат қилурман. Сен ҳам иккисига муҳаббат қилгин!» дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўз набиралари–Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумога муҳаббатларини изҳор қилиш билан бирга, икковларига Аллоҳ таолонинг муҳаббатини сўраб, дуо қилишларидир. Албатта, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дуолари макбулдир. У зотнинг бундоқ дуоларига сазовор бўлган Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумо бахтиёр зотлар.

3013- عَنْ عَلِيٍّ ؓ قَالَ: الْحَسَنُ أَشْبَهُ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ مَا بَيْنَ

الصَّدرِ إِلَى الرَّأسِ وَالْحُسَيْنُ أَشْبَهُ بِالنَّبِيِّ ﷺ مَا كَانَ أَسْفَلَ مِنْ ذَلِكَ.

رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3013. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ҳасаннинг кўксидан бошигача Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга ўхшайди. Ҳусайннинг ундан паст қисми ўхшайди».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумонинг жисм тузилишларида ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга жуда ҳам ўхшашлик бор эди. Уларни ҳаммадан кўра яхши биладиган шахс–ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг таъкидлашларича, умумий ўхшашликдан ташқари ўхшашликнинг алоҳида нозик чизиқлари ҳам бор экан. Имом Ҳасан розияллоҳу анҳунинг кўкракларидан тепа қисмлари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга, Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳудан кўра кўпроқ ўхшар экан. Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг

эса, кўкракдан паст қисмлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга Имом Ҳасан розияллоҳу анҳудан кўра кўпроқ ўхшар экан.

3014- عَنْ عَلِيٍّ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: إِنَّ كُلَّ نَبِيٍّ أُعْطِيَ سَبْعَةَ حُبَّاءٍ أَوْ نُبَّاءٍ وَأُعْطِيْتُ أَنَا أَرْبَعَةَ عَشَرَ قُلْنَا: مَنْ هُمْ؟ قَالَ: أَنَا وَابْنَايَ وَجَعْفَرُ وَحَمَزَةُ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ وَمُصْعَبُ بْنُ عُمَيْرٍ وَبِلَالٌ وَسَلْمَانُ وَالْمِقْدَادُ وَأَبُو ذَرٍّ وَعَمَّارُ وَعَبْدُ اللَّهِ بْنُ مَسْعُودٍ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3014. Али розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Албатта, ҳар бир набийга еттита нажийб ёки накийб берилди. Менга эса, ўн тўртта берилди», дедилар.

Биз (Алига):

«Улар кимлар?» дедик.

«Мен, икки ўғлим, Жаъфар, Ҳамза, Абу Бакр, Умар, Мусъаб ибн Умайр, Билол, Салмон, Микдод, Абу Зарр, Аммор, Абдуллоҳ ибн Масъуд», деди».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: «Нажийб» – саййид ва фозил шахс дегани. «Накийб» «танланган ишбоши», «ёрдамчи раҳбар» маъноларини англатади.

Ушбу ривоятда зикрлари келган Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга нажийб ва накийб бўлиш мартабасига эришган зотлар улуғ саодат эгаларидир. Ўша улуғ зотлар ичида Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумонинг борлиги икковларини олиймақом зотлар эканига яна бир ёрқин далилдир.

3015- عَنْ حُذَيْفَةَ τ قَالَ: سَأَلْتَنِي أُمِّي مَتَى عَهْدُكَ تَعْنِي
 بِالنَّبِيِّ ρ فَقُلْتُ: مَا لِي بِهِ عَهْدٌ مُنْذُ كَذَا وَكَذَا فَتَأَلَّتْ مِنِّي فَقُلْتُ لَهَا:
 دَعِينِي آتِيَ النَّبِيَّ ρ فَأُصَلِّيَ مَعَهُ الْمَغْرِبَ وَأَسْأَلُهُ أَنْ يَسْتَغْفِرَ لِي وَلَكَ
 فَذَهَبْتُ فَصَلَّيْتُ مَعَهُ الْمَغْرِبَ فَصَلَّى حَتَّى صَلَّى الْعِشَاءَ ثُمَّ انْفَتَلَ
 فَتَبِعْتُهُ فَسَمِعَ صَوْتِي فَقَالَ: مَنْ هَذَا؟ حُذَيْفَةُ؟ قُلْتُ: نَعَمْ قَالَ: مَا
 حَاجَتُكَ؟ غَفَرَ اللَّهُ لَكَ وَلِأُمَّكَ قَالَ: إِنَّ هَذَا مَلَكٌ لَمْ يَنْزِلِ الْأَرْضَ
 قَطُّ قَبْلَ هَذِهِ اللَّيْلَةِ اسْتَأْذَنَ رَبَّهُ أَنْ يُسَلَّمَ عَلَيَّ وَيُبَشِّرَنِي بِأَنَّ فَاطِمَةَ
 سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ وَأَنَّ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ سَيِّدَا شَبَابِ أَهْلِ الْجَنَّةِ.
 رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3015. Хузайфа розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Онам мендан:

«Набий соллаллоху алайхи васалламни охирги марта қачон кўрган эдинг?» деб сўради.

«Фалон вақтдан бери у зотни кўрганим йўқ», дедим.

У киши мендан нолиди. Шунда мен унга:

«Шошмай тулинг, Набий соллаллоху алайхи васалламнинг хузурларига бориб, у зот билан шом намозини ўқийман ва менга ҳам, сизга ҳам истиғфор айтишларини сўрайман», дедим.

Бас, сўнгра бордим. У зот билан шомни ўқидим. У зот хуфтонни ҳам ўқиганларидан кейин чиқиб юрдилар. Мен ортларидан эргашдим. У зот овозимни эшитдилар ва:

«Бу ким? Хузайфами?» дедилар.

«Ха», дедим.

«Нима ҳожатинг бор? Аллоҳ сени ҳам, онангни ҳам мағфират қилсин», дедилар. Сўнгра сўзларида давом этиб:

«Мана бу фаришта ер юзига бу кечадан олдин ҳеч ҳам тушмаган эди. У ўз Роббисидан изн олиб, менга салом бергани ва Фотима жаннат аҳли аёлларнинг саййидаси экани ҳамда Ҳасан ва Ҳусайн жаннат аҳли ёшларининг саййидлари экани башоратини бергани келибди», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шарифдан бир неча муҳим нарсаларни ўрганамиз.

1. Ҳузайфа розияллоҳу анҳунинг оналари ўта зукко ва оқила аёл эканлари. У киши ўз ўғилларини Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига қачон борганини суриштириб туришлари шуни кўрсатади. Одатда, ота-она сўраб-суриштириб болаларини йўлга солиб турмасалар, болалар кўнгилларига тушган ишни қилиб, ўзларига фойдали ишлардан чалғиб қолишлари мумкин.

2. Ҳузайфа розияллоҳу анҳунинг ўзлари ҳам оналари каби закий ва оқил инсон эканлари. У кишини оналари сўроққа тутиб, қойишлари билан дарҳол хатоларини тузатишга ўтдилар. Оналарини тинчлантириб, биринчи келадиган намозни Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам билан ўқиб, ҳам ўзига ҳам онасига у зотдан дуо олишни ваъда қилдилар.

3. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўта сезгир эканлари ва ўзларига айтилмаган нарсаларни ҳам билиб олишлари. Ортларидан эргашиб келаётган одам Ҳузайфа эканини, унинг ўзига ва онасига дуо олиш нияти бор эканини билдилар. Шу билан бирга, гапни чўзмасдан унинг ҳожатини чиқардилар.

4. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга фаришталар ҳам Аллоҳ таолодан изн олиб келиб, салом бериб туришлари.

5. Фотима онамизнинг жаннат аҳли аёлларининг саййидаси эканликлари.

6. Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумонинг жаннат аҳли ёшларининг саййидлари эканлиги.

Ушбу ҳадиси шарифни бу ерда келтиришдан асосий мақсад ҳам шу нуктада, Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумонинг фазилатларини баён қилишдир.

3016- عَنْ إِبَاسٍ عَنْ أَبِيهِ τ قَالَ: لَقَدْ قُدْتُ بِنِيِّ اللَّهِ ρ وَالْحَسَنِ وَالْحُسَيْنِ بَعْلَتُهُ الشَّهْبَاءَ حَتَّى أَدْخَلْتُهُمْ حُجْرَةَ النَّبِيِّ ρ هَذَا قُدَامَهُ وَهَذَا خَلْفَهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3016. Иясдан, у киши отаси розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам, Ҳасан ва Ҳусайн минган хачирни етаклаб бориб, уларни Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг хужраларига киритиб қўйдим. Униси у зотнинг олдиларида, буниси ортларида эди».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Бунда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумони ўз уловларига миндириб бошқа жойларга олиб борганлари ҳам маълум бўлади. Бу ҳам у зотнинг уларга бўлган муҳаббатларининг бир кўринишидир.

Юқорида Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумонинг фазилатлари бирликда зикр қилинган ҳадиси шарифлардан намуналар ўргандик. Энди уларнинг ҳар

бирларининг фазилатлари алоҳида зикр қилинган ҳадиси шарифлардан айримларини ўрганамиз.

3017- عَنْ الْبَرَاءِ τ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ ρ وَالْحَسَنَ عَلَى عَاتِقِهِ يَقُولُ: اللَّهُمَّ إِنِّي أَحِبُّهُ فَأَحِبَّهُ. رَوَاهُ الشَّيْخَانِ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3017. Баро розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Ҳасанни елкаларига кўтариб олган ҳолларида кўрдим. У зот:

«Эй Аллоҳим, мен унга муҳаббат қилурман, Сен ҳам унга муҳаббат қилгин!» дер эдилар».

Икки Шайх ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ушбу ҳадиси шариф Имом Ҳасаннинг фазллари жуда ҳам улуғлигига яна бир кучли далилдир. Аллоҳ таоло Ўз пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дуоларини доимо қабул қилган. Жумладан, ушбу Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу ҳақларидаги дуоларини қабул қилмоғида ҳам заррача шубҳа йўқ. Шунинг учун Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу Аллоҳ таолонинг муҳаббатига сазовор зот, деб айтишга тўла ҳақлимиз.

3018- عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ τ قَالَ: خَرَجْتُ مَعَ النَّبِيِّ ρ فِي طَائِفَةٍ مِنَ النَّهَارِ لَا يُكَلِّمُنِي وَلَا أَكَلُمُهُ حَتَّى أَتَى سُوقَ بَنِي قَيْنِقَاعَ ثُمَّ انْصَرَفَ حَتَّى أَتَى خِבَاءَ فَاطِمَةَ فَقَالَ: أَتَمَّ لَكُمْ لُكْعُ؟ يَعْنِي حَسَنًا فَظَنَنَّا أَنَّ أُمَّهُ تَحْبِسُهُ لِتُغَسِّلَهُ وَتُلْبِسَهُ سَخَابًا فَلَمْ يَلْبَثْ أَنْ جَاءَ يَسْعَى حَتَّى اعْتَنَقَ كُلُّ وَاحِدٍ مِنْهُمَا صَاحِبَهُ فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ρ:

اللَّهُمَّ إِنِّي أُحِبُّهُ فَأَحِبَّهُ وَأَحِبِّ مَنْ يُحِبُّهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3018. *Абу Хурайра розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Набий соллаллоху алайҳи васаллам билан кундузининг бир бўлагида чикдим. У зот менга гапирмас эдилар. Мен у зотга гапирмас эдим. У зот Бани Қайнукоънинг бозоригача бордилар-да, сўнгра қайтиб Фотиманинг уйига келдилар ва:

«Кичкинтой қани? Кичкинтой қани?» дедилар.

У зот Ҳасанни ирода қилган эдилар. Биз уни онаси ювинтириш ва мунчоқ тақиш учун ушлаб турибди, деб ўйладик. Бир оз ўтмай югургилаб келиб қолди. Улар бир-бирларини кучокладилар. Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам:

«Эй Аллоҳим, мен унга муҳаббат қилурман. Сен ҳам унга муҳаббат қилгин!» дедилар».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоятда Расулulloх соллаллоху алайҳи васаллам билан кичкинтой Ҳасан орасидаги ўзаро муҳаббат ҳар қандай кишининг ҳавасини келтирадиган равишда васф қилинмоқда.

3019- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: لَمْ يَكُنْ أَحَدٌ أَشْبَهَ بِالنَّبِيِّ ﷺ مِنْ الْحَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3019. *Анас розияллоху анҳудан ривоят қилинади:*

«Ҳеч ким Набий соллаллоху алайҳи васалламга Ҳасан ибн Аличалик ўхшамас эди».

Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Имом Ҳасан розияллоху анҳу ташқи кўриниш жиҳатидан Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламга энг

ўхшаш одам эдилар. Ушбу ривоятда ана ўша нарса яна бир бор таъкидланмоқда.

Энди Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг ёлғиз ўзларининг фазилатларига оид ҳадиси шарифлардан намуналар ўрганайлик.

3020- عَنْ يَعْلَى بْنِ مُرَّةَ τ عَنِ النَّبِيِّ ρ قَالَ: حُسَيْنٌ مِنِّي وَأَنَا مِنْ حُسَيْنٍ أَحَبَّ اللَّهُ مَنْ أَحَبَّ حُسَيْنًا حُسَيْنٌ سِبْطٌ مِنَ الْأَسْبَاطِ . رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3020. Яъла ибн Мурра розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Ҳусайн мендандир, мен Ҳусайндандирман. Ким Ҳусайнга муҳаббат қилса, Аллоҳ унга муҳаббат қилсин. Ҳусайн асботлардан бир сибтдир», дедилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: «Сибт» – «набира» ва «қабийла» маъноларни англатади. Бунда Ҳусайн ўзига хос бир жамоадир, деган маъно бор.

Ушбу ҳадиси шарифда Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг учта фазллари бирданига зикр қилинмоқда.

Биринчиси, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг **«Ҳусайн мендандир, мен Ҳусайндандирман»** деган гапларида ўз аксини топган.

Бундан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу бир одам деган маъно чикади. Бу ҳақиқатни эса, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари таъкидламоқдалар.

Иккинчиси, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг **«Ким Ҳусайнга муҳаббат қилса, Аллоҳ унга муҳаббат қилсин»** деган гапларида ўз аксини топган.

Бундан ким Аллоҳ таолонинг муҳаббатига сазовор бўламан деса, Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳуга муҳаббат қилсин, деган маъно келиб чиқади.

Учинчиси, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «**Ҳусайн асботлардан бир сибтдир**» деган гапларида ўз аксини топган.

Бундан Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг Аллоҳ таоло ҳузурларидаги эътиборлари бутун бир бошли уммат эътиборича экани аниқ бўлади.

Албатта, бунчалик фазилатга эга бўлиш ўз-ўзидан бўлаверадиган нарса эмас. Бу мақом Аллоҳ таолонинг берган улуғ мақомидир.

3021- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ حَامِلَ الْحُسَيْنِ

عَلَى عَاتِقِهِ فَقَالَ رَجُلٌ: نِعَمَ الْمَرْكَبُ رَكِبْتَ يَا عَلَّامُ فَقَالَ النَّبِيُّ ρ:
وَنِعَمَ الرَّكِيبُ هُوَ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3021. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳусайн ибн Алини елкаларига миндириб олган эдилар. Бас, бир киши:

«Қандоқ ҳам яхши маркабга минибсан, эй ғулом!» деди.

«Унинг ўзи қандоқ ҳам яхши минувчи!» дедилар Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоятда ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳуга нисбатан бўлган чексиз муҳаббатлари равшан кўриниб турибди.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳ Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан

хуфтонни ўқиётган эдик. У зот сажда қилишлари билан Ҳасан ва Ҳусайн розияллоҳу анҳумо сакраб орқаларига миниб олишар эди. У зот бошларини кўтарганларида икковини мулойимлик ила орқаларидан олиб кўяр эдилар. У зот саждага қайтсалар, улар ҳам ўз қилмишларини қайтаришар эди. Шу тарика намозни адо қилиб иккисини сонларига ўтказдилар. Мен ўрнимдан туриб:

«Эй Аллоҳнинг Расули, икковини қайтариб олиб бориб кўяйми?» дедим.

Шу пайт чакмоқ чакди. У зот уларга:

«Оналарингиз олдига боринглар», дедилар.

Улар оналари олдига етиб олгунларича чакмоқнинг ёруғи сўнмай турди».

ПАЙЎАМБАР АЛАЙҲИССАЛОМДАН СЎНГ

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафики Аълога интиқол қилганларида Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумо олти-етти ёшда эдилар. Уларга халифаларнинг муносабатлари жуда ҳам яхши бўлди. Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумо худди Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг вақтларидек, Ислом жамиятининг эркатойлари бўлиб қолавердилар.

3022- عَنْ عُقْبَةَ بْنِ الْحَارِثِ ط قَالَ: رَأَيْتُ أَبَا بَكْرٍ ط وَحَمَلَ الْحَسَنَ وَهُوَ يَقُولُ: يَا بِي شَيْئُهُ بِالنَّبِيِّ لَيْسَ شَيْئُهُ بِعَلِيِّ وَعَلِيٌّ يَضْحَكُ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ.

3022. Уқба ибн Ҳорис розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Абу Бакр розияллоҳу анҳуни Ҳасанни кўтариб олиб:

«Отам фидо, бу набийга ўхшашдир.

Отаси Алига ҳеч ўхшашмасдир», деяётганини кўрдим.

Али бўлса, кулиб борар эди».

Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Бундан биринчи халифа Абу Бакр Сиддик розияллоху анху кичкинтой Ҳасанни қанчалик кадрлашларини билсак бўлади.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Урва розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Бир куни Абу Бакр хутба қилмокда эди. Ҳасан келиб, унинг олдига–минбарга чикди ва:

«Менинг бобомнинг минбаридан туш!» деди.

Шунда Али шошиб:

«Бу бизнинг фикримиз ва маслаҳатимиздан эмас», деди».

Абу Нуъайм раҳматуллоҳи алайҳи Абдурроҳман ибн Асфихонийдан ривоят қилади:

«Абу Бакр Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг минбарлари устида хутба қилиб турган эди. Унинг олдига Ҳусайн келди-да:

«Бобомнинг ўтирадиган жойидан туш!» деди.

«Тўғри айтдинг, бу бобомнинг ўтирадиган жойлари!» деди Абу Бакр ва уни қўйнига олиб ўтириб, йиғлаб юборди.

«Аллоҳга қасамки, буни мен айтганим йўқ!» деди Али.

«Тўғри айтасан. Мен сендан кўрганим йўқ», деди Абу Бакр».

Иккинчи халифа Умар ибн Хаттоб розияллоху анхунинг Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоху анхумога бўлган муносабатлари ҳам бундан кам бўлмаган.

Ибн Саъд Жаъфар ибн Муҳаммад розияллоху анхудан, у эса, отасидан ривоят қилади:

«Умар розияллоху анхуга Ямандан кийимлар келди.

Уларни Умар розияллоху анху одамларга кийгазди. Ҳамма янги кийим кийиб юра бошлади. Умар Пайғамбар соллаллоху алайҳи васаллам қабрлари ва минбар орасида ўтирар, одамлар эса, унинг олдига келиб, салом беришар ва ҳаққига дуо қилар эдилар. Шу пайт Ҳасан ва Ҳусайн розияллоху анхум кела бошлашди. Икковларининг устиларида ҳалиги кийимлардан ҳеч нарса йўқ эди. Умарнинг қовоқлари осилиб, икки қоши орасида тугун пайдо бўлди. Сўнгра:

«Аллоҳга қасамки, сизларга кийдирган нарсам менга татимади», деди.

«Эй мўминларнинг амири, қавмингизга кийим кийдирдингиз. Яхши қилдингиз!?» дедилар.

«Ушбу икки бола туфайли. Одамлар орасидан ўтиб келишмоқда, устиларида эса, ҳеч нарса йўқ. Кийимлар уларга катта келди. Улар кийимларга кичик келди», деди.

Сўнгра Яманга «тезда Ҳасан билан Ҳусайнга кийим-бош юбор» деб ёзди. Унга икки сидра кийим юборди. Икковларига кийгазди».

Ибн Саъд, Ибн Роҳавайҳ ва ал-Хатиб Имом Ҳусайн розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттоб розияллоху анхунинг олдига, минбарга чиқдим-да:

«Менинг отамнинг минбаридан туш! Ўзингнинг отангнинг минбарига чиқ!» дедим.

«Менинг отамнинг минбари йўқ-да», деди Умар ва мени ўзи билан ўтқазиб олди. У тушганида уйига борди ва менга:

«Эй ўғилчам, буни сенга ким ўргатди?» деди.

«Буни менга ҳеч ким ўргатгани йўқ!» дедим.

«Эй ўғилчам, тез-тез олдимизга келиб тургин», деди.

Бир куни борсам, у Муовия билан холи гаплашаётган экан. Ибн Умар эшикни олдида турган экан. У қайтувди, мен ҳам қайтиб кетдим. Кейин учрашиб қолувдик:

«Эй ўғилчам, бизнинг олдимизга келганингни кўрмайпман?» деди.

«Келсам, сиз Муовия билан холи гаплашаётган экансиз. Ибн Умарнинг қайтганини кўриб, мен ҳам қайтиб кетдим», дедим.

«Абдуллоҳ ибн Умардан кўра, изнга сен ҳақлироқсан. Аллоҳ бизнинг бошимизда аввал манави сен кўриб турган нарсани, кейин сизларни ўстирган», деб бошини ушлади.

Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳумони нафақат халифалар, балки барча саҳобаи киром ҳам эъзозлар эдилар.

Имом Аҳмад ибн Ҳанбал раҳматуллоҳи алайҳ Умайр ибн Исҳоқдан ривоят қиладилар:

«Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳунинг Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳу билан учрашиб қолганини кўрдим. У киши унга:

«Қорнингни Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ўпаётганларини кўрган жойимни оч!» деди.

У қорнини очди. Буниси ўша ердан ўпди».

Имом Тобароний Макбарийдан ривоят қилдилар:

«Абу Ҳурайра билан ўтирган эдик. Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳу келиб, салом берди. Қавм алик олди. Абу Ҳурайра розияллоҳу анҳу биз билан бўлса ҳам ким келганини билмади. Унга:

«Мана, Ҳасан ибн Али салом бермокда», дейилди.

«Ва алайкассалому, эй саййидим!» деди у.

«Саййидим, дейсизми?!» дейилди.

«Гувоҳлик бераман, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам, албатта, у саййиддир, деганлар», деди у».

ҲАЗРАТИ УСМОН ДАВРИДА

Учинчи халифа ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳунинг даврларига келиб Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн муҳим

ишларда оталарининг ёнларига кириб қолган эдилар.

Айникса, Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн розияллоху анхумонинг номлари ҳазрати Усмон розияллоху анҳуни фитначилар хуружидан ҳимоя қилиш ишларида якқол юзага чиқди.

Фитначилар халифанинг ҳовлиларини қамал қилиб олишди. Дастлаб халифа уларга насихат қилишга уриндилар, аммо фойдаси бўлмади. Шунда Усмон ибн Аффон розияллоху анҳу фитначилар билан айтишиб ўтирмадилар. Ҳовлиларига кириб ибодатга юз тутдилар. Мадина аҳли у кишига ёрдам бериш учун ҳовлилари атрофига тўпланишди. Ҳазрати Усмон розияллоху анҳу уларни тарқалишга амр қилдилар. Улар ноилож тарқалиб кетдилар. Фақатгина Имом Ҳасан, Ибн Аббос, Ибн Зубайр ва Муҳаммад ибн Толҳа қолдилар.

Фитначилар ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анҳу билан бировни учраштирмай ҳам, гаплаштирмай ҳам кўйдилар. Айникса, халифа ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анҳуни ҳимояси учун лашкарлар йўлга чиққани ҳақидаги хабар тарқалгандан кейин типирчилаб қолишди. Улар дарвозадан ичкарига бостириб киришга урина бошладилар. Дарвозани Имом Ҳасан, Имом Ҳусайн, Абдуллоҳ ибн Умар ва Абдуллоҳ ибн Зубайр бошлиқ ёш саҳобалар қўриқлаб турар эдилар. Ҳимоячиларнинг сони жуда ҳам оз эди.

Халифа ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоху анҳунинг аёллари ташқарига чиқиб, мўминларнинг амири қатл этилди, деганида одамларнинг эси чиқиб кетди. Улар югуриб кириб, у кишини жонсиз ҳолатда ётганларини кўрдилар. Ҳаммага машъум хабар етди. Али, Толҳа, Зубайр, Саъд ва бошқа саҳобалар етиб келдилар. Истиржоъ айтдилар. Али ибн Абу Толиб розияллоху анҳу икки ўғлига: «Икковинг дарвозанинг олдида туриб, мўминларнинг амири қандай қатл этилди?» деб

бақирдилар. Имом Ҳасанга тарсаки туширдилар, Имом Ҳусайнни кўксига урдилар. Муҳаммад ибн Толҳа ва Абдуллоҳ ибн Зубайрни сўкдилар.

ОТАЛАРИНИНГ ХАЛИФАЛИГИДА

Ҳазрати Усмон розияллоҳу анхунинг фожиали ўлиmidан сўнг халифа этиб сайланган Али ибн Абу Толиб қийин ҳолда қолдилар. У киши ўзларига бўйсунмаганларни тартибга чақиришга, уларни йўлга солишга мажбур бўлдилар.

Али ибн Абу Толиб қаррамаллоҳу ваҳҳаҳу ўз волиларига Шомга бориш учун тайёргарлик кўриш ҳақида амр юбордилар. У киши ўз ҳузурларидаги кишиларни ҳам тартибга солдилар. Байроқни Ҳанафийя исмли хотинларидан бўлган ўғиллари Муҳаммад ибн Ҳанафийяга бердилар. Ўнг қанотга Абдуллоҳ ибн Аббосни, чап қанотга Амр ибн Абу Саламани қўмондон қилдилар. Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳуга қарши чиққанларни олмадилар. Қусам ибн Аббосни Мадинада ўз ўринларига тайин қилдилар.

Бундоқ тайёргарликни кўрган ҳазрати Али ибн Абу Толибнинг катта ўғиллари Имом Ҳасан фитна бўлишидан кўрқдилар ва отасига:

«Эй отажон, шуни қилманг. Бунда мусулмонларнинг қони тўкилиши, ихтилоф бўлиши бор», деди.

Бунда Имом Ҳасан розияллоҳу анхунинг ишларни тинч йўл билан ҳал қилишга бўлган рағбатлари яққол намоён бўлди.

Али ибн Абу Толиб қаррамаллоҳу ваҳҳаҳунинг тасарруфотини кўпчилик тушунолмай ҳуноб бўлар эдилар. Ҳатто баъзилар бу киши соддалик қилиб, баъзи нарсаларни тўғри тушуна олмаяпти, деган фикрга ҳам борар эди. Али ибн Абу Толиб қаррамаллоҳу ваҳҳаҳунинг ўзлари эса,

босган бирор қадамларига ҳам надомат қилмас эдилар. У кишининг қилаётган ишлари ҳақ эканига иймони комил эди.

Бу фикрнинг далили сифатида ҳазрати Али ибн Абу Толиб билан катта ўғиллари Имом Ҳасан ораларида бўлиб ўтган бир суҳбатни келтиришимиз мумкин.

Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу оталари учун ҳаддан ташқари кўп куйинар, у кишига бирор яхшилик қилиш йўлида бутун вужудлари билан ёнар эдилар. Азиз оталарини ҳар тарафдан ўраб олган хавф-хатарларни ва қийинчиликларни мулоҳаза қилган ҳолда баъзи мулоҳазаларини айтдилар:

«Отажон! Мен сизга Усмон қамал қилинган куни, Мадинадан чиқиб кетинг, агар у қатл қилинса ҳам сиз йўғингизда қатл қилинсин, демабмидим!?

Отажон! Мен сизга Усмон қатл қилинган куни одамлар хузурингизга келиб-кедиб бу (халифалик) ишни қабул қилишни сўрашганда, ҳамма тарафлардан байъат келмагунча қабул қилманг, демабмидим!?

Отажон! Сизга Зубайр билан Толҳанинг мўминларнинг онаси Оишани олиб, Басрага юрганлари хабари етганда, Мадинага қайтиб, уйингизда ўтиринг, демабмидим!?

Буларнинг бирортасида ҳам менинг гапимни қабул қилмадингиз», деди.

Имом Ҳасан розияллоҳу анҳунинг ушбу мулоҳазаларини мазкур ҳодисалардан хабардор бўлган ҳар бир киши ҳам бериши мумкин. Ҳақиқатда, агар Имом Ҳасан айтганларидек бўлганда, ҳазрати Али ибн Абу Толибнинг ўзларига яхши бўлмас эдими?

Оддий ўлчов билан ўлчанганда, агар ҳазрати Али ибн Абу Толиб ўғилларининг маслаҳатларини олганларида яхши бўлар эди. Аммо Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу ваҳҳаҳунинг ўлчовлари бошқа эди. У кишининг ўғилларига берган жавобларини эшитиб кўринг:

«Усмон қамал қилинган куни чиқиб кетишим мумкин эмас эди. Одамлар Усмонни ўраб олганларидек мени ҳам ўраб олган эдилар.

Ҳамма тарафдагиларнинг байъатини кутмаганим бўлса, байъат икки ҳарамайнда ҳозир бўлган муҳожир ва ансорлар билан собит бўлади. Улар рози бўлиб, байъат қилсалар, барча мусулмонларга рози бўлиш ва байъат қилиш вожиб бўлади.

Ортга қайтиб, уйимда ўтиришим эса, умматни алдаш ва унга хиёнат қилиш бўлар эди».

Бундан ҳазрати Али ибн Абу Толибнинг бутун умрбўйи ўзлари учун, обрў учун, шуҳрат учун яшамаганлари, балки ҳақ учун, адолат учун ва Ислом уммати учун яшаганлари келиб чиқади.

Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу важҳаҳу доимо ҳақ йўлни ахтарар ва Аллоҳ таолонинг розилигини топадиган ишни қилишга ўтар эдилар. Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу важҳаҳу қаёққа бурилсалар, ҳақ ҳам ўша ёққа бурилишини эса Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васаллам дуо қилиб Аллоҳ таолодан сўраган эдилар.

Ибн Саъднинг таъкидлашларича, ҳазрати Али ибн Абу Толибни ўғиллари Ҳасан, Ҳусайн ва Абдуллоҳ ибн Жаъфар ювганлар. Имом Ҳасан жанозаларига ўтганлар.

Ибн Саъд Ҳубайрадан ривоят қиладилар:

«Али ибн Абу Толиб вафот қилганда Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳу минбарга чиқди ва:

«Эй одамлар! Батаҳқиқ, бу кеча бир киши қабз қилинди. Унга ўхшагани аввал ўтмаган ва кейин ҳам келмайди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам уни бир томонга юборсалар, Жаброил унинг ўнг томонидан, Микоил чап томонидан ўраб борар эдилар. Аллоҳ унга фатҳни бермагунча тинчимас эди. У етти юз дирҳам қолдирди, холос. Ўзига ходим сотиб олмақчи эди. У Ийсо алайҳиссаломнинг руҳини олиб чиқилган кечада,

Рамазоннинг йигирма еттинчи кечасида қабз қилинди», деди».

Али ибн Абу Толиб каррамаллоху ваҳҳахунинг дафнидан сўнг шариат ҳукмига биноан, қотил Абдуррахмон ибн Мулжамдан қасос олинган. Қасос олишни Имом Ҳасан адо этганлар.

ИМОМ ҲАСАННИНГ ХАЛИФАЛИКЛАРИ

Ҳижратни 40-йили оталари ҳазрати Али ўлдирилгандан кейин, Ироқ аҳли Имом Ҳасан розияллоху анхуга байъат беришди.

Имом Ҳасан розияллоху анху ўзларига байъат қилинганидан кейин олти ой халифалик ишларини олиб бордилар.

Имом Тобароний Абу Жамийладан ривоят қилади:

«Ҳасан ибн Али розияллоху анху Али ибн Абу Толиб қатл қилинганидан кейин ўрнига халифа бўлди. У киши одамларга намозга ўтиб турганда бир киши сакраб уни ханжар билан урди. У киши бунинг сабабидан бир неча ой бемор бўлди. Сўнгра туриб минбарга чиқиб одамларга хутба қилди:

«Эй Ироқ аҳли! Бизнинг ҳақимизда Аллоҳдан кўркинлар. Биз сизларнинг амирларингиз ва меҳмонларингизмиз! Биз Аллоҳ азза ва жалла ҳақларида, «Албатта, Аллоҳ сизлардан қирликни кетказишни ва яхшилаб поклашни ирода қиладир, эй аҳли байт», деган зотлар бўламиз!» деди ва шундоқ гапирдики, масжиддаги ҳамма одам ҳўнграб йиғлади».

Кейин Имом Ҳасан розияллоху анху билан бўлган кишилар Муовия билан жанг қилишликни маслаҳат бердилар. Муовия бу хабарни эшитиб, аскарларини уруш ҳолатига тайёрлади. Аскарлар «Маскан» деган жойда тўқнашганларида, Имом Ҳасан розияллоху анху бу урушда

мусулмонлар қони кўп тўкилишини билгач, Муовияни сулҳга чақирдилар.

1. Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу Муовиянинг олдига одам юбориб, халифаликни унга топширмақчи эканини айтдилар ва бир неча шарт қўйдилар.

2. Муовиядан кейин халифалик Имом Ҳасан розияллоҳу анҳуга бўлади.

3. Мадина, Ҳижоз ва Ироқ аҳлида ҳеч кимни ҳазрати Али вақтларида бўлиб ўтган ишлар учун жавобгар қилмаслик.

Имом Ҳасан розияллоҳу анҳунинг қарзларини тўлаш.

Муовия бу шартларга рози бўлди. Икки орада сулҳ тузилди.

Имом Ҳоким ва Тобароний Шаъбийдан ривоят қиладилар:

«Ҳасан ибн Али розияллоҳу анҳуни Муовия билан сулҳ тузганда Нахийлада кўрдим. Муовия унга:

«Агар шундоқ бўлса, туриб одамларга айт. Уларга ишни менга топширганинг хабарини бер», деди. У киши минбарга чиқиб, хутба қилди. Аллоҳга ҳамду сано айтди ва:

«Эслиларнинг эслиги тақводор кишидир. Аҳмоқларнинг аҳмоғи фожир кишидир. Мана бу мен Муовия ила ихтилоф қилган иш, агар унда менинг ҳаққим бўлса, мен уни Муовияга, ушбу умматни ислоҳ қилиш учун, унинг қонини тўкмаслик учун, тарк қилдим. Агар мендан кўра ҳақлироқ кишининг ҳаққи бўлса, ўшанга бердим. «Мен бу фитнами ёки маълум муддатли матоҳми, билмасман», деди».

Фитналар барҳам топиб, мусулмонлар сўзи жам бўлганлиги учун бу йилни «Омул жамоа» (жамланиш йили) деб номлашди. Ўша ҳодиса қирқ биринчи ҳижрий сананинг робийбул аввал ойида бўлган эди.

Мана шу ерда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васал-

ламнинг мўъжизалари зоҳир бўлди.

3023- عَنْ أَبِي بَكْرَةَ τ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ ρ عَلَى الْمِنْبَرِ
وَالْحَسَنُ إِلَى جَنْبِهِ يَنْظُرُ إِلَى النَّاسِ مَرَّةً وَإِلَيْهِ مَرَّةً وَيَقُولُ: ابْنِي هَذَا
سَيِّدٌ وَلَعَلَّ اللَّهَ أَنْ يُصْلِحَ بِهِ بَيْنَ فِئَتَيْنِ مِنَ الْمُسْلِمِينَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ
وَالْتِّرْمِذِيُّ وَلَفْظُهُ: إِنَّ ابْنِي هَذَا سَيِّدٌ يُصْلِحُ اللَّهُ عَلَى يَدَيْهِ فِئَتَيْنِ
عَظِيمَتَيْنِ.

3023. Абу Бакра розияллоху анхудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг минбарда туриб, ёнларида Ҳасан борлигида, бир одамларга, бир унга назар солиб туриб:

«Мана бу ўғлим, саййиддир! Шоядки, Аллоҳ у ила мусулмонлардан икки тоифанинг орасини ислоҳ қилса», деганларини эшитдим».

Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

Термизийнинг лафзида:

«Албатта, мана бу ўғлим, саййиддир! Аллоҳ унинг қўли ила икки улуғ тоифанинг орасини ислоҳ қилади», дейилган.

Шарҳ: Дарҳақиқат, бу жуда ҳам улуғ бир иш бўлган эди. Ўшанда Имом Ҳасан розияллоху анху уммат фойдаси учун ўз манфаатларидан кечишнинг улкан мисолини кўрсатдилар. Унча-мунча одам кўрсата олмайдиган жасоратни кўрсатдилар.

Имом Ҳасан розияллоху анхунинг ўз одамлари ичидан мансабпарастлар у кишини маломат ҳам қилдилар. Аммо Имом Ҳасан розияллоху анху уларга эътибор ҳам бермадилар.

Баъзи мансабпарастлар у кишига, эй мўминларнинг

ори, деб маломат қилганда, у зот, ор нордан кўра афзал, деб жавоб берганлар.

Бошқа бири, эй мўминларни хорловчи, деб айтганда, у зот, мен мўминларни хорловчи эмасман, аммо подшоҳликни деб сизларни қатл қилишни истамадим, деганлар.

Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу халифаликдан истеъфо беришларига узр сифатида «Аллоҳ таоло бизнинг оиламизга нубувват билан хилофатни жамлашни истамади», деганлар.

Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳунинг даврларида бошланиб ўн йил давом этган улкан фитнанинг қоқ марказида яшадилар. Бу фитна сабабли берилган қурбонларнинг кўпларини, жумладан, ўзларининг азиз оталарини ўз қўллари билан кўмдилар. Шунинг учун ҳам у кишидек улуғ зотлар бундай мушкулотларни ҳал қилмасалар, бошқалар ҳал қила олмас эди. У зот бу ишни Аллоҳдан савоб умидида ва мусулмон умматининг хайрияти йўлида қилдилар.

Имом Ҳоким Жубайр ибн Нуфайр раҳматуллоҳи алайҳдан ривоят қиладилар:

«Мен Ҳасанга:

«Одамлар сени халифаликни ирода қилади, дейдилар?» дедим.

«Арабларнинг бошлари менинг қўлимда эди. Мен уруш қилган ила урушар, мен тинч қўйганни тинч қўяр эдилар. Бас, мен Аллоҳнинг розилиги учун ва Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг умматларининг қонини тўкмаслик учун халифаликни тарк қилдим», деди».

Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу халифаликни тарк қилганларидан кейин Куфадан Мадинаи Мунавварага кўчиб кетдилар ва ўша ерда истиқомат қилдилар.

Имом Ҳасан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир нечта ҳадис ривоят қилдилар.

Шунингдек, у киши оталари Али, инилари Хусайндан ҳам ривоят қиладилар.

Бу зотдан Оиша, Шаъбий, Сувайд ибн Ҳафла, Шакик ибн Салама, Ҳубайра ибн Ярим, Мусаййиб ибн Нажоба, Муовия ибн Худайж, Искоқ ибн Башшар, Мухаммад ибн Сирийн ва бошқалар ривоят қилишди.

Бу киши ривоят қилган ҳадислардан учта «Саҳиҳ» соҳиблари ўз китобларига киритишган.

Имом Ҳасан розияллоҳу анху кўплаб фазлга соҳиб бўлган зот эдилар. У киши саййид, ўта ҳалим, сокин, виқорли, фитна ва уруш-жанжални ёқтирмайдиган зот эдилар. Имом Ҳасан розияллоҳу анху жуда ҳам саҳий эдилар, бир одамга юз минг бериб юборган вақтлари ҳам кўп бўлган.

Имом Ҳоким Абдуллоҳ ибн Убайд ибн Умайрдан ривоят қиладилар:

«Ҳасан йигирма беш марта пиёда ҳаж қилган. Ҳолбуки, унинг ёнида минишга энг яхши туялар етаклаб юрилар эди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Умайр ибн Исҳоқдан ривоят қиладилар:

«Менинг олдимда Ҳасан ибн Алидан бошқа ҳеч ким гапирганда гапидан тўхтамаса эди, деган эмасман. Мен ундан зинҳор фаҳш сўз эшитган эмасман. Фақат бир мартагина эшитганман. Ҳасан билан Амр ибн Усмоннинг ораларида ер талаш бўлган эди. Ҳасан бир гап таклиф қилган эди, Амр унамади. Шунда Ҳасан, бизда унинг бурнини ерга ишқайдиган шу нарсадан бошқаси йўқ, деди. Менинг ундан эшитган энг фаҳш сўзим шу бўлди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Ашъас ибн Сивордан, у бир кишидан ривоят қилади:

«Бир киши келиб Ҳасаннинг олдига ўтирди. Шунда у:

«Сен биз тураётганимизда олдимизга ўтириб қолдинг. Бизга изн берсанг?» деди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Али ибн Зайд ибн Жадъондан ривоят қиладилар:

«Ҳасан Аллоҳ учун молининг ҳаммасини икки марта чиқарган. Аллоҳ учун молини икки марта тақсим қилган. Ҳатто, бир кавушни бериб, иккинчисини олиб қолар, бир маҳсини бериб иккинчисини олиб қолар эди».

Ибн Саъд Имрон ибн Абдуллоҳ ибн Толҳадан ривоят қиладилар:

«Ҳасан икки кўзининг орасига «қул ҳуваллоҳу аҳад» ёзилганини туш кўрди. Бундан аҳли байти хурсанд бўлдилар. Тушни Саъид ибн Мусаййибга айтган эдилар, «Туши рост бўлса, ажали етиб қолибди», деди. Шундан бир неча кун ўтмай вафот этди.

Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу Мадинаи Мунавварада, эллагинчи ҳижрий санада, қирқ етти ёшларида заҳарланиб вафот этдилар. Укалари Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу у кишидан ичимликни ким берганини шунча ўтиниб сўрасалар ҳам айтмадилар. Тарихчиларнинг айтишларича, Имом Ҳасан розияллоҳу анҳуга заҳарни душманлари иғвосига учган хотини Жаъда бинти Ашъас ибн Қайс берган экан.

Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу Жаннатул Бакийъ қабристониغا, оналари Фотимаи Заҳронинг ёнларига дафн қилиндилар.

ИМОМ ҲУСАЙН

Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу акаларининг вафотларидан кейин Мадинада истиқомат қилишни давом этдирдилар. У кишининг обрўлари катта эди. Ҳамма ҳурматларини қилар эди. Ҳатто баъзи оталарига қарши ишларда қатнашган кишилар узр ҳам айтар эди.

Имом Тобароний Ражо ибн Робийъадан ривоят қилади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг

масжидларида эдим. Бирдан Ҳусайн ибн Али розияллоху анху ўтиб қолди ва салом берди. Қавм у кишига алик олди. Абдуллоҳ ибн Амр розияллоху анху сукут сақлади. Ибн Амр қавм жим бўлганидан кейин овозини кўтариб:

«Ва алайкассалому ва роҳматуллоҳи ва баракотуху!» деди-да, олдидагиларга қараб:

«Сизларга ер аҳли ичидан осмон аҳли учун энг маҳбуб зот ҳақида хабар берайми? У манави ўтиб кетган. Аллоҳга қасамки, Сиффийн кечаларидан бери мен унга бир оғиз сўзлаганим йўқ, у менга бир оғиз сўзлагани йўқ. Аллоҳга қасамки, унинг мендан рози бўлмоғи, мен учун Уҳуд тоғи(ча тиллом бўлгани)дан афзал», деди.

Шунда Абу Саъид розияллоху анху унга:

«Ундоқ бўлса, унинг олдига бормаيسانми?!» деди.

«Тўғри айтасан», деди у.

Икковлари боришга аҳдлашишди. Мен ҳам улар билан бирга бордим. Абу Саъид изн сўради. Бас, унга изн берди. Биз ичкарига кирдик. У Ибн Амрга ҳам изн сўради. Изн бермаганига қўймади. Охири Ҳусайн унга ҳам изн берди. У ҳам кирди. Унинг кирганини кўрганда ўтирган холида Ҳусайннинг ёнидан жой бўшатди. Ҳусайн унинг ёнига сурилиб олди. Ибн Амр ўтирмай тик тураверди. Бу ҳолни кўргандан кейин Абу Саъиднинг ёнини бўшатиб унга жой очди. У икковларининг орасига ўтирди. Кейин Абу Саъид бўлиб ўтган гапни айтди. Шунда у:

«Шундоқми, эй Ибн Амр? Менинг ер аҳли ичида осмон аҳли учун энг маҳбуб эканимни биласанми?» деди.

«Шундоқ! Каъбанинг Роббисига қасамки! Албатта, сен ер аҳли ичида осмон аҳли учун энг маҳбуб зотсан!» деди у.

«Сиффийн куни менга ва отамга қарши қитол қилишга сени нима мажбур қилди?! Аллоҳга қасамки, отам мендан яхши эди!» деди.

«Тўғри! Лекин Амр менинг устимдан Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга шикоят қилиб, Абдуллоҳ

кундузи рўза тутиб, кечасини бедор ўтказди, деди. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менга, намоз ҳам ўқи, ухлагин ҳам, оғзинг очик ҳам юр ва Амрга итоат қил!» дедилар. Сиффийн куни бўлганда у менга қасам ичиб туриб олди. Аллоҳга қасамки, мен уларнинг қорасини кўпайтирмадим, улар учун қилич чопмадим, найза ҳам санчмадим ва ўқ ҳам отмадим», деди.

Шунда Ҳусайн:

«Холиққа маъсият бўладиган нарсада махлуққа итоат қилиш йўқлигини билмасмидинг?» деди.

«Билардим», деди у.

Кейин у узрни қабул қилгандек бўлди».

Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу дуоסי мақбул зотлардан эдилар. У кишининг дуолари тўсиқсиз қабул бўлганини кўрган зотлар бир қанча ривоятлар қилганлар.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Абу Авндан ривоят қиладилар:

«Ҳусайн ибн Али розияллоҳу анҳу Мадинадан Макка сафарига чиққанида Абу Мутийънинг олдидан ўтди. У кудуғини қазитган эди. Ибн Мутийъ унга:

«Ушбу кудуғимни тозаладим. Бугун вақти бўлди, аммо челаққа сувдан бирор нарса чиқмаяпти. Аллоҳга биз учун унда барақа бўлишини сўраб, бир дуо қилсанг», деди.

«Унинг сувидан олиб кел», деди.

У бир оз сув келтирди. У ундан ичди-да, оғзини чайиб туриб, кудуққа пуфлади. Кудуқдан кўпгина чучук сув чиқа бошлади».

Олтимешинчи ҳижрий санада халифа Муовия ибн Абу Суфён вафот этиб ўрнига ўғли Язидни халифа қилиб қолдирди.

Шом аҳли унга байъат қилдилар. Сўнгра Язид Мадинага ўзига байъат олиш учун одам юборди. Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу ва Абдуллоҳ ибн Зубайр унга байъат қилишдан бош тортдилар ва ўша кечаси Мадинаи

Мунавварадан чиқиб Маккаи Мукаррама томон йўл олдилар.

Муовиянинг замонидаёқ Ироқ аҳли Имом Хусайн розияллоху анхуга мактуб ёзиб, ўзлари томон чорлашар ва халифаликни талаб қилишга ундашар эдилар. Язидга байъат қилинганидан кейин Имом Хусайн розияллоху анхунинг фикрлари бир ерда тўхтамай узоқ ўйладилар, бир жойларида турмоқчи бўлдилар, бир Ироқ аҳли томон юрмоқчи бўлдилар.

Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоху анху у кишини Ироққа боришлари тарафдори бўлса, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анху уларни рад қилдилар.

Абдуллоҳ ибн Умар розияллоху анху: «Сен чиқма, Аллоҳ таоло Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламни дунё ёки охиратни танлаш ихтиёрини қўйганда охиратни ихтиёр қилганлар. Сен у зотнинг бир бўлагисан. Сен дунёга ноил бўлмайсан», дедилар. У кишини кучоқлаб, йиғлаб хайрлашдилар. Кейинчалик ҳам Ибн Умар розияллоху анху, Хусайн бизга ғолиб чиққан эди, деб юрар эдилар.

Имом Хусайн розияллоху анху Маккада эканликларини билиб Макка аҳли ҳам, умрачилар ҳам у зотнинг зиёратига келар эдилар. Табиийки, бўлаётган ишлардан гап-сўз ҳам бўлар эди. Баъзилар у кишини Язидга қарши чиқишга ҳам ундар эдилар. Ироқдаги шийъалар бошлиқлари Сулаймон ибн Сорд ал-Хузоъийникида тўпланишиб, Имом Хусайн розияллоху анхуга мактуб ёзиб, у кишига байъат қилишга ваъда беришдилар. Улар юз эллик саҳифача мактуб ёздилар.

Имом Хусайн розияллоху анху уларнинг мактубини олгач, қуйидаги мактубни ёздилар:

«Аммо баъду; Сизлар қасд қилган нарсани фаҳмладим. Мен сизларга ўз иним, амакиваччам ва аҳли байтим ичида ишончли одамим бўлмиш Муслим ибн Ақийлни юбордим.

Мен унга сизнинг ишингиз, фикрингиз ва ҳолингиз ҳақида менга мактуб ёзишини амр қилдим. Агар сизнинг кўпчилигингизнинг, ақллиларингизнинг фикри менга юборган элчиларингиз келтирган нарсага жамланган бўлса, иншааллоҳ тезда олдингизга бораман. Умрим ила қасамки, имом фақатгина Китобга амал қилувчи, адолат ила турувчи, ҳақ динни диёнат тутувчи, холос. Вассалом».

Сўнгра Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу Муслим ибн Ақийлни чақириб, Куфа томон юбордилар. Ўша пайтда Куфанинг амири Нуъмон ибн Башир Ансорий эди. Шийбалари унинг олдига келиб ўз гапларини гапира бошладилар. Бундан хабардор бўлганидан кейин Нуъмон минбарга чиқиб хутба қилди:

«Аммо баъду; Фитнага ва тафриқага шошилманглар. Чунки бу икки нарса одамларнинг ҳалок бўлишига, қонларнинг тўкилишига ва молларнинг таланишига сабаб бўлади», деди.

Нуъмон ибн Башир ҳалим, обид ва тинчликни яхши кўрадиган одам эди. У яна қуйидагиларни айтди:

«Мен фақат ўзимга қарши уруш қилганлар билан уруш қиламан, холос. Мен сизнинг уйқудагингизни уйғотмайман, сизларга тегажожлик қилмайман, гумон ва тухмат билан олмайман. Аммо ваъдангизда турмасангиз, байъатингизни бузсангиз ва имомингизга хилоф қилсангиз, Аллоҳга қасамки, агар сиздан менга бирорта ёрдам берувчи бўлмаса ҳам, ўзим ҳаммангизни чопаман. Сизларнинг ичингизда ҳақни билувчилар ботилга юрувчилардан кўп бўлса керак деган, умиддаман», деди.

Шунда Бани Умайянинг тарафдори бўлган бир одам ўрнидан туриб:

«Сен айтган нарса билан иш битмайди. Бу заифҳолнинг гапи!» деди.

«Аллоҳнинг тоатида заифҳол бўлганим мен учун Аллоҳнинг маъсиятида азиз бўлганимдан кўра яхшироқ»,

деди.

Халиги одам Язидга хат ёзиб, Муслим ибн Ақийлни келгани, одамлар унга байъат қилганини билдирди. Ва «Агар Куфа сеники бўлишини истасанг, унга бир кучли кишини юбор. У сенинг амрингни ўтказсин ва душманларингга қарши сен қилган ишни қилсин. Нуъмон заиф ёки ўзини заифликка соладиган одам», деб ёзди.

Язид Нуъмонни бўшатиб, ўрнига Басра амири Убайдуллоҳ ибн Зиёдни юборди. Уни икки вилоятга волий қилди ва Муслим ибн Ақийлни тутиб ўлдиришни ёки сургун қилишни буюрди.

Ибн Зиёд Куфага келиб, одамларга қуйидаги хутбани қилди:

«Аммо баъду; Албатта, мўминларнинг амири мени сизнинг шахрингизга, чегарангизга ва ўлжангизга волий қилди. У киши мени мазлумингизга инсоф қилишга, махрумингизга ато беришга, қулоқ осиб итоат қиладиганингизга яхшилик қилишга, ишончсиз ва осий бўлганларингизга шиддатли бўлишга амр қилди. Мен сиз ҳақингизда у кишининг амрига итоат қиламан, аҳдини жорий қиламан. Мен сизнинг яхшингизга отадек бўламан. Мен сизнинг итоаткорингизга туғишган акадек бўламан. Ким амримни тарк қилса ва аҳдимга хилоф қилса, қиличим ва қамчим ўшанинг бошида ўйнайди. Ҳар бир одам ўзини билсин», деди.

Сўнгра у бошлиқларни ва одамларни қаттиқ тутди. Уларга: «Менга ғариблар ҳақида, ичингиздаги мўминларнинг амирига қаршилар, хаворижлар ва хилофу тафрикани истайдиган шубҳачилар ҳақида ёзиб беринглар. Ким ёзиб берса, жавобгарликдан холий бўлади. Ким ёзиб бермаса, ўз қарамоғидагиларни ўзи тийиб олсин. Улардан бирор киши бизга хилоф қилмасин, бирортаси қарши чиқмасин. Ким буни қилмаса, бизнинг зиммамызда эмас, унинг қони ва моли ҳалол. Қайси бошлиқнинг одамлари

ичида мўминларнинг амирига қарши одам бўла туриб бизга билдирмаса, ўз ҳовлисининг дарвозасига осилади, унинг минтақаси атодан маҳрум бўлади», деди.

Муслим ибн Ақийл Ибн Зиёднинг бу гапларини эшитди ва Ҳонеъ ибн Урва ал-Муродийнинг ҳимоясини сўради. У уни ўз ҳимоясига олди. Шийъалар унинг олдига бориб турдилар.

Ибн Зиёдга бунинг хабари етганда Ҳонеъ ибн Урва ал-Муродийни чақириб:

«Эй Ҳонеъ, ҳовлингда мўминларнинг амирига қарши нима ишлар бўлаётир?! Муслимни олиб келиб ҳовлингга киритибсан. Унга силоҳ ва сипоҳ жамлаб берибсан. Булар махфий қолади деб ўйлабсан?!» деди.

Ҳонеъ инкор қила олмади. Ибн Зиёд ундан Муслимни топширишни талаб қилди. У ор-номусдан қўрқиб, бош тортди. Ибн Зиёд уни калтаклатиб, қамаб қўйди.

Бу хабар Муслим ибн Ақийлга етиб борганда ўзлари келишиб олган шиор «Ё Мансур!»ни айтиб нидо қилди. Унга ўн саккиз минг киши байъат қилган бўлиб, улардан тўрт минг ҳовли атрофида турган эдилар. Нидодан кейин кўп одам тўпланди. Муслим уларни курашга тайёрлади ва қаср томон юриш бошлади. Улар келиб, қасрни ўраб олдилар. Масжид, бозор ва атроф одамларга тўлиб кетди.

Ибн Зиёд билан ўттизта миршаб, йигирмата қўриқчи, аҳли байти ва хизматчилари бор эди, холос. Одамларнинг обрўлилари унинг олдига кела бошладилар. У Касир ибн Шихоб ал-Ҳорисийни чақириб ўзига итоат қиладиганларни тўплаб, Муслимнинг одамларини қўрқитиб, ундан айнитишни топширди. Сўнгра у Муҳаммад ибн Ашъасга ўз қабиладошларини олиб чиқиб, омонлик байроғи тикиб, ким ўшани остига келса, омон қолишини билдирди. Бошқа ашрофларга ҳам худди шундоқ қилишни амр қилди. Ибн Зиёд баъзи ашрофларни ўзи билан бирга туришларини талаб қилди. Шундоқ қилиб, одамларни ташвиқот қилиш

бошланди.

Бу тадбирлардан кейин одамлар аста-секин тарқала бошладилар. Муслим ибн Ақийл билан масжид ичида ўттиз киши қолди, холос. Сўнгра у беркиниб олди. Ибн Зиёд унинг беркинган жойини аниқлаб, Муҳаммад ибн Ашъасга уни тутиб келишни буюрди. У амрни бажарди. Йўлда келаётиб Муслим Муҳаммад ибн Ашъасга:

«Менга омонлик беришдан ожизлигингни билиб турибман. Ҳусайнга одам юбориб, менинг ҳолимдан хабар беришга, унинг аҳли байти ила қайтаришга, Куфа аҳлининг гапларига учмасликка, улар отасига хиёнат қилган одамлар эканини айтишга имконинг борми?» деди.

Муҳаммад ибн Ашъас унинг айтганларини қилди.

Муслим келтирилганида, Ибн Зиёд уни қатл қилди. Кейин Ҳонеъ ибн Урва ал-Муродийни ҳам қатл қилди.

Имом Ҳусайн розияллоху анҳу Куфа томон юрмоқчи бўлиб турганларида ҳузурларига Амр ибн Абдурроҳман ибн Ҳорис ибн Ҳишом келиб:

«Менга Ироққа бормоқчи эканинг ҳақида хабар етди. Мени сенинг амирлари, омиллари ва байти моллари бор юртга боришинг хавфга солади. Одамлар дирҳам ва динарнинг бандаларидир. Мен сенга ёрдамни ваъда қилганлар, сенга қарши қитол қилиб қолишларидан кўркаман», деди.

Имом Ҳусайн розияллоху анҳу унга яхши муомала қилиб қайтардилар.

Сўнгра Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анҳу келиб:

«Одамларни Ироққа бормоқчи эканинг даҳшатга солмоқда, айт-чи, нима қилмоқчисан ўзи?!» деди.

«Ушбу икки кун ичида юришга азму қарор қилдим», дедилар Имом Ҳусайн розияллоху анҳу.

«Ундоқ қилишдан сени Аллоҳнинг Ўзи асрасин! Аллоҳ раҳмингни егур, сен менга айт-чи, сен амирларини ўлдириб, юртларини бошини тутиб, душманларини

хайдаган қавмнинг олдига бормоқчимисан! Мен улар сени алдашларидан, ёлғончи қилишларидан, сенга хилоф қилишларидан, сени ташлаб қочишларидан, сенга қарши чиқишларидан ва ашаддий душман бўлишларидан кўрқаман», деди Абдуллоҳ ибн Аббос.

Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу бу гапга жавобан:

«Мен Аллоҳга истихора қиламан. Кейин нима бўлишига назар соламан», дедилар.

Эртасига Абдуллоҳ ибн Аббос яна қайтиб келиб:

«Эй амакиваччам! Шунча сабр қилай деб уринсам ҳам сабр қила олмаяпман. Шу йўналишда кетаверсанг ҳалок бўлиб, томиринг қуришидан кўрқмоқдаман. Ахир Ироқ аҳли хиёнаткор қавм. Уларга зинҳор яқинлашма! Ушбу юртда туравер. Ахир сен Ҳижоз аҳлининг саййидисан. Агар Ироқ аҳли ўзлари даъво қилаётганларидек сени хоҳлайдиган бўлсалар, уларга хат ёз, омиларини ва душманларини қувсинлар. Кейин сен уларнинг олдига бор. Жуда чиқмасанг бўлмайдиган бўлса, Яманга бор. Унда кўрғонлар, даралар бор. Унинг ери кенг. У ерда отангнинг шийъалари бор. Ўзинг одамлардан четроқда бўласан. Одамларга хат ёзиб юборасан, тарғиботчиларингни тарқатасан. Ана шунда менимча, сенга ўзинг офиятда бўлган ҳолингда сен яхши кўрган нарса келади», деди.

Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу у кишининг бу гапларини қабул қилмадилар.

Шунда Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу:

«Агар борадиган бўлсанг, аёлларингни ва кичик болаларингни олиб борма, мен сенинг ҳам Усмон қатл қилинганидек аёлларинг ва болаларинг кўз ўнгида қатл қилинишингдан кўрқаман», деди.

У кишининг бу гаплари ҳам фойда бермади. Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу аёллари ва бола-чақалари билан йўлга тушдилар. Йўлда у кишига машҳур шоир Фароздақ дуч келди. Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу унга:

«Одамларнинг хабари қандоқ?» дедилар.

«Одамларнинг қалблари сен билан, қиличлари Бани Умайя билан. Қазо осмондан нозил бўлур. Аллоҳ хоҳлаганини қилур», деди Фараздак.

Сўнгра Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳуга Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳудан мактуб келди. Унда у киши Аллоҳ номи билан қасам ичиб, зинҳор кетмасликни сўраган эдилар. У кишининг мактуби ила Мадинанинг амири Амр ибн Саъиднинг омонлик хати ҳам бўлиб, қайтишни сўраган эди. Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу йўлларида давом этавердилар.

Йўлда у кишига Абдуллоҳ ибн Мутийъ дуч келди. У Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг қаёққа кетаётганларини билгандан сўнг:

«Аллоҳнинг номи ила эслатаман, эй Расулуллоҳнинг кизининг ўғли, Ислом ҳурмати ўтиниб сўрайман, араблар ҳурмати, Аллоҳнинг номи ила ўтиниб сўрайман, ундоқ қилма! Аллоҳга қасамки, агар Бани Умайянинг қўлидаги нарсани талаб қиладиган бўлсанг, улар, албатта, сени ўлдирадилар. Сендан кейин эса, ҳеч кимдан тап тортмай кўядилар. Аллоҳга қасамки, Ислом ҳурмати, Қурайш ҳурмати, араб ҳурмати бундоқ қилма! Ўзингни Бани Умайяга тутма!» деди.

Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу бу гапларга ҳам эътибор бермай йўлда давом этдилар. У киши ўз одамлари билан Саълабийя деган жойга етганларида Муслим ибн Ақийлнинг қатл қилингани хабари келди. Баъзи кишилари:

«Аллоҳ номи ила илтимос қиламиз, шу ердан қайт!» дедилар.

Аммо Муслимнинг яқинлари бунга қарши чиқиб:

«Аллоҳга қасамки, ўчимизни олмагунча қўймаймиз. Ёки Муслим татиган нарсани биз ҳам татиймиз!» дедилар.

Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу одамлари билан юриб бориб, Ботни Ақаба номли ерга тушдилар. Ўша ерда у

кишига араблардан бир киши учраб:

«Аллоҳнинг номи ила илтимос қиламан, ортингга қайт! Аллоҳга қасамки, фақатгина найзалар учига ва қиличлар тиғига қараб кетмоқдасан! Анави сени чақирганлар сени жангга керакли нарсалар билан таъминлаганларида ва ҳамма нарсани тайёрлаб қўйганларида борсанг, бўлар эди. Аммо ҳозир сен васф қилган ҳолатда зинҳор бориб бўлмайди! Ортингга қайт!» деди.

У кетгандан кейин Ҳар ибн Язийд ат-Тамимий бошлиқ минг отлиқ келди. Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу уларга:

«Эй одамлар, Аллоҳга ҳам, сизга ҳам узр! Мен сизлардан кўплаб мактублар олганим, элчилар кўрганим учун улар, бизнинг олдимизга кел, бизнинг имомимиз йўқ, шояд, Аллоҳ сен ила бизни ҳидоятга бошласа, деганлари учун келдим. Агар сизлар менга кўнглимни тўлдирадиган ваъда берсангиз, шахрингизга бораман, бўлмаса, келган еримга қайтиб кетаман», дедилар.

Улар индашмади. Бир оздан кейин ал-Ҳар:

«Бизга сенга йўлиқсак, Куфага–Убайдуллоҳ ибн Зиёднинг олдида олиб боргунимизча сизлардан ажрамаслик амр қилинган», деди.

Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу унга:

«Бундан кўра ўлганинг яхшимасми!» дедилар.

Сўнгра у киши ўз одамларига отланиб ортга қайтишга амр қилдилар. Ал-Ҳар уларнинг йўлини тўсди. Шунда Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу унга:

«Онанг кўкингни кийгур, нимани истайсан!?» дедилар.

«Аллоҳга қасамки, сендан бошқа араб бу гапни айтганда, ким бўлишидан қатъи назар, онасини зикр қилмай қўймас эдим. Аллоҳга қасамки, сенинг онангни яхшилиқдан бошқа билан зикр қила олмайман», деди ва у кишини Мадинага қайтиб кетмасликлари учун ҳамма чораларни кўрди.

Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳу шимол томон юриб

Найнавога бордилар. Ўша ерда уларга қарши Ибн Зиёд юборган аскар етиб келди. Ўша аскарнинг бошлиғи Умар ибн Саъд одам юбориб:

«Нима учун келдинг?» деб сўради.

«Юртингизнинг одамлари мактуб ёзиб келишимни сўрашди. Агар мени ёқтирмасалар, қайтиб кетаман», дедилар.

Умар бу ҳақда Ибн Зиёдга хат юборди. Шеърый услуб ила ёзилган хатда, чангалимизга тушганда нажот топмоқчи, энди иложи бормикан, деган маъно бор эди. Ибн Зиёд, Ҳусайнга Язидга байъат қилишни таклиф қил. Агар қабул қилса ўйлаб кўрамиз, ундан ва одамларидан сувни тўсиб қўй, деган амрни қилди.

Имом Ҳусайн розияллоху анху: «Менга имкон беринглар, келган жойимга қайтиб кетаман», дедилар. Улар: «Ибн Зиёднинг ҳукмига туш», дедилар. У киши бу гапни қабул қилишлари мумкин эмас эди. Урушдан бошқа илож қолмади.

Имом Ҳусайн розияллоху анхунинг одамлари ичидаги эркаклар саксон кишидан ортмас эди. Жанг бошланди. Кўп ўтмай Имом Ҳусайн розияллоху анху ва у кишининг барча эркак яқинлари қатл қилиндилар. Ироқликлардан саксон саккиз киши ўлди. Бу нобакорлик Карбалода бўлди.

Имом Ҳусайн розияллоху анхуни Синан ибн Авс ибн Амр ан-Наҳаъий найза санчиб ўлдирган эди. У от устида туриб, одамларидан Хавлий деганига, унинг калласини уз, деди. Хавлий Имом Ҳусайн розияллоху анхунинг каллаларни таналаридан узмоқчи бўлиб ҳаракат қилган эди, ҳолсиз бўлиб қила олмади. Синан ўзи отдан тушиб каллани танадан узди. Бу мислсиз жиноят олтмиш биринчи хижрий сана, жума куни бўлди. Ўша куни Ошуро кунига тўғри келган эди.

Жиноятчилар гуруҳи қолган шаҳидларнинг ҳам каллаларини таналаридан кесиб олдилар. Сўнгра

каллаларни кўтариб, қизлар ва аёлларни ҳайдаб Убайдуллоҳ ибн Зиёднинг олдига шошилишди. Мусибат ўтида ёнаётган қиз-аёллар Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг тирик қолган ягона ўғли Али ибн Ҳусайнни кўтариб, фиғонлари дунёни тўлдириб боришар эдилар.

Нобакорлар ўз хўжайинларига яхши кўриниш мақсадида етмиш икки дона бошни бўлиб олиб кўтариб боришар эди.

1. Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг бошларини Хувлий ибн Язид олиб борарди.

2. Киндаликларга ўн учта бош теккан эди.

3. Ҳавозонликлар йигирмата бошни олиб боришарди.

4. Бану Тамимлар ҳам йигирмата бошга эга бўлганди.

5. Бану Асад еттита бошни олишганди.

6. Мазҳажликлар ўн битта бошни олишган эди.

Уларнинг раҳбарлари Шаммар ибн Зилжўвшан, Қайм ибн Ашъас, Амр ибн Ҳажжаж ва Урва ибн Қайс эди. Улар ана шундоқ ҳолда ўз бошликлари Убайдуллоҳ ибн Зиёднинг олдига кириб боришди.

3024- عَنْ أَنَسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ: كُنْتُ عِنْدَ ابْنِ زَيْدٍ فَجِئَ بِرَأْسِ الْحُسَيْنِ فَجَعَلَ يَقُولُ بِقَضِيْبٍ لَهُ فِي أَنْفِهِ وَيَقُولُ: مَا رَأَيْتُ مِثْلَ هَذَا حُسْنًا قُلْتُ: أَمَا إِنَّهُ كَانَ مِنْ أَشْبَهُهُمْ بِرَسُولِ اللَّهِ ﷺ. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ وَابْنُ خَارِشٍ.

3024. Анас розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Ибн Зиёднинг олдида эдим. Шунда Ҳусайннинг боши келтирилди. Бас, у қўлидаги чўп билан унинг бурнига ишора қилиб:

«Бунга ўхшаган чиройлини кўрмаганман», деди.

«Бу уларнинг ичида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи

васалламга энг ўхшагани эди», дедим».

Термизий ва Бухорий ривоят қилишган.

Шарҳ: Ўша ерда бошқа бир саҳобий Зайд ибн Арқам розияллоҳу анҳу ҳам бор эдилар. У киши қонхўр Убайдуллоҳ ибн Зиёдга:

«Кўтар чўпингни! Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бунинг ўша сенинг чўпинг тегиб турган жойидан ўпганларини кўрганман!» деб бақирдилар. Сўнгра улўф саҳобий бор овозлари билан хўнграб йиғлаб юбордилар.

Ибн Зиёд у кишига:

«Икки кўзингни Аллоҳ йиғига тўлдирсин! Агар мункайиб ақли кетиб қолган чол бўлмаганингда бўйнингдан чопар эдим», деди.

Зайд ибн Арқам розияллоҳу анҳу кетганларидан кейин одамлар ичида шивир-шивир гап бошланди. Улар:

«Аллоҳга қасамки, Зайд ибн Арқам розияллоҳу анҳу бир гап айтдики, Ибн Зиёд эшитганда уни ўлдирар эди», дейишди.

«Нима деди?» деб сўради бирови.

«Эй араблар, сизлар бугундан бошлаб қулсизлар! Фотиманинг ўғлини ўлдирдингиз! Маржонанинг ўғлини ўзингизга амир қилдингиз! У бўлса, сизнинг яхшингизни ўлдириб, ёмонингизни қул қилмоқда. Йўқолсин хорликка ва орга рози бўлганлар!» деди», дейишди.

Ҳар бир золим жазосини тортмай қолмайди. Кўп ўтмасдан золим ва фосиқ Убайдуллоҳ ибн Зиёд ҳам қилмишига яраша жазосини тортди. Олтмиш олтинчи ҳижрий сана зулҳижжа ойида Мухтор ас-Сақафийнинг амрига биноан Иброҳим исмли аскарбоши Ибн Зиёд ва унинг одамларини Жозир деган жойда ўлдириб, қалаларини узиб ўз бошлиғининг олдига табоққа солиб олиб борди. Уларнинг бошлари Мухтор ас-Сақафийнинг олдига ташланди. Шунда бир кичик илон келиб, Ибн Зиёднинг оғзига кирди. Бир оз ўтиб илон унинг бурнидан

чикди. Кейин бурнидан кириб оғзидан чикди. Ўша илон мазкур ҳаракатини тўхтамай давом этдирди. Сўнгра жинойтчиларнинг бошларини Маккага Ибн Зубайр розияллоҳу анҳуга юборилди. Уларни ўша ерда кўчага осиб қўйилди. Ибн Зиёд ва унинг шерикларининг жуссаларини эса, ал-Аштар куйдириб ташлади.

Шуниндек, Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг қатлларида ҳозир бўлганларнинг барчалари ҳам бу дунёдан хору зор бўлиб ўтганлар. Ҳатто уларнинг зурриётлари ҳам доимий равишда хорликда ўтганини тасдиқловчи ривоятлар тарих китобларимизда кўп.

Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг ва у зотнинг яқинларининг ваҳшиёна ўлдирилишлари бутун Ислом оламини даҳшатга солди. Бани Умайяликлардан нафрат қилиш, ирокликларни сўкиш оддий бир ҳолга айланиб қолди. Ҳатто раҳбарлар ўзларини оқлаш учун гумашталарини жазолашга ҳам ўтдилар. Мусулмон оламининг Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳуга нисбатан бўлган чексиз муҳаббати уларни хавф-хатар остида қолдирган эди.

Бу улкан жинойт содир бўлганда дунё мусулмонларнинг кўзига бошқача кўриниб қолди. Бу ҳақда ҳар хил ривоятлар жуда ҳам кўп. Айниқса, Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг ўлдирилишлари тафсилоти кишининг юрагини қон қилмай қўймайди.

Эҳтимол, шунинг учундир, буюк аллома Жалололдин Суютий «Тарихи Хулафо» номли китобларида:

«Унинг (Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳунинг) қатл этилиши узокдир. Уни зикр қилишни қалб кўтара олмайди», деб ёзганлар.

Камина ходимингизнинг қалби ҳам бу мусибатни кўтара олмади. Ислом оламининг бу улкан мусибатини иложи борича юмшатиб ёзишга уринди. Шу билан бирга, ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳуга қарши фитнадан

бошлаб, ушбу фожиани ёзиб бўлгунича соч-соколидаги окларни сезиларли кўпайганини мулоҳаза қилди.

Машҳур тарихчиларимиздан бирлари таъкидлаганларидек, бу мусибатларга Ислом умматидан бошқа уммат дуч келганида титилиб кетган бўлар эди. Аммо Аллоҳ таолонинг инояти бу умматни сақлаб қолди.

Имом Ҳусайн розияллоҳу анхунинг шаҳидликлари муносабати ила табиат муҳотида ҳам одатдан ташқари ҳолатлар вужудга келгани ҳақида ривоятлар кўп. Биз саҳиҳ ривоятлардан келган бир тушни ўрганамиз, холос.

3025- عَنْ سَلَمَى رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: دَخَلْتُ عَلَى أُمِّ سَلَمَةَ وَهِيَ تَبْكِي فَقُلْتُ: مَا يُبْكِيكِ؟ قَالَتْ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فِي الْمَنَامِ وَعَلَى رَأْسِهِ وَلَحِيَّتِهِ التُّرَابُ فَقُلْتُ: مَا لَكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: شَهِدْتُ قَتْلَ الْحُسَيْنِ أَنْفًا. رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3025. Салмаа розияллоҳу анҳодан ривоят қилинади:

«Умму Саламанинг олдига кирсам, йиғлаб ўтирган экан. Мен унга:

«Сизни нима йиғлатмокда?» дедим.

«Тушимда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламни кўрибман. У зотнинг бошлари ва соқолларида тупроқ. Сизга нима бўлди, эй Аллоҳнинг Расули, десам, ҳозиргина Ҳусайннинг қатл этилганини кўрдим, дедилар», деди».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Ҳа, инсоният тарихидаги улкан жиноят–суюкли набиралари Имом Ҳусайн розияллоҳу анхунинг ваҳшиёна қатл қилинишлари Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳам тинчларини бузган эди.

Мусулмон умматининг Имом Ҳусайн розияллоҳу

анхунинг қотилларига бўлган нафрати чексиздир. Ўша вақтнинг ўзидаёқ жумхури уммат ирокликларни кўргани кўзи йўқ жамоатга айланган эди.

3026- سَأَلَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ الْعِرَاقِ عَبْدَ اللَّهِ ابْنَ عُمَرَ عَنِ

الْمُحْرِمِ يَقْتُلُ الذُّبَابَ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ: أَهْلُ الْعِرَاقِ يَسْأَلُونَ عَنِ
الذُّبَابِ وَقَدْ قَتَلُوا ابْنَ ابْنَةِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ وَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: هُمَا رِيحَانَتَايَ
مِنَ الدُّنْيَا. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ وَلَفْظُهُ: سَأَلَ رَجُلٌ مِنْ أَهْلِ
الْعِرَاقِ ابْنَ عُمَرَ عَنْ دَمِ الْبَعُوضِ يُصِيبُ الثَّوْبَ فَقَالَ ابْنُ عُمَرَ:
انْظُرُوا إِلَى هَذَا يَسْأَلُ عَنْ دَمِ الْبَعُوضِ وَقَدْ قَتَلُوا ابْنَ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ
وَسَمِعْتُهُ يَقُولُ: إِنَّ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ هُمَا رِيحَانَتَايَ مِنَ الدُّنْيَا.

3026. Ироқ аҳлидан бир киши Абдуллоҳ ибн Умардан эҳромдаги одам пашшани ўлдириши ҳақида сўради. Шунда Ибн Умар:

«Ироқ аҳли пашшани ўлдириш ҳақида сўрайдиларми!? Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кизларининг ўғлини ўлдиришиб бўлиба-а?! Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам, икковлари менинг дунёдаги райҳонларим, деган эдилар!» деди».

Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

Термизийнинг лафзида:

«Ироқ аҳлидан бир киши Ибн Умардан кийимга теккан чивиннинг қони ҳақида сўради. Шунда Ибн Умар:

«Манавуни қаранглар!!! Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўғилларини ўлдириб қўйишиб, чивиннинг қони ҳақида сўраб юрибди! Мен у зотнинг:

«Ҳасан ва Ҳусайн икковлари дунёдаги рай-хонларим», деганларини эшитганман», дедилар», дейилган.

Шарҳ: Салтанат учун интилиш, банданинг розилигини Аллоҳнинг розилигидан устун билиш каби иллатларга дучор бўлган нобакорлар Имом Ҳусайн розияллоху анхудек зотни қатл қилишга қўл урган эдилар. Бу ишлари ўзларига икки дунёда тавқилянат бўлиб қолишини хаёлларига келтирмаган эдилар. Айни вақтда ўша нобакорлар бу номардликлари Имом Ҳусайн розияллоху анху учун икки дунёда шараф бўлиб қолишини ҳам ўйламаган эдилар.

Ҳа, ҳар бир ўлдирувчи ғолиб эмас. Ҳар бир ўлувчи мағлуб эмас. Балки кўпгина золим ўлдирувчилар борки, уларнинг қотиллиги мағлублигидир. Шунингдек, кўпгина ўлдирилганлар борки, уларнинг мақтуллиги мансурлигидир. Улар ўзларининг ўлими ила кўплаб золимларни икки дунёда мағлубу малъун бўлишига сабаб бўладилар. Имом Ҳусайн розияллоху анху ана шундоқ мақтул мансурларнинг имоми ҳамдирлар.

Аллоҳ таоло у зотдан Ўзи рози бўлсин!

فضل عبد الله بن العباس رضي الله عنه

АБДУЛЛОҲ ИБН АББОС РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗЛИ

Муҳаммад соллаллоху алайҳи васалламга пайгамбарлик келганига ўн йил тўлганда у зотнинг амакиларидан бири Аббос ибн Абдулмуттолиб Лубоба бинти Ҳорис исмли аёлидан ўғил фарзанд кўрди. Ўша пайтда Қурайшнинг кўзга кўринган арбобларидан бири бўлган Аббос ибн Абдулмуттолиб янги фарзандга

Абдуллоҳ деб исм қўйди. Зоҳиран, ўз жияни Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламга иймон келтирмаган бўлса ҳам, иймонини ичига яшириб юрган Аббос ибн Абдулмуттолиб гўдакни Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳузурларига олиб борилишини ва у зот унинг танглаини кўтариб қўйишларини йўлга қўйди. Бу маънода гўдакнинг онаси Лубоба бинти Ҳорис ибн Ҳазн ал-Ҳилолия бош сабабчи бўлган бўлса ҳам ажаб эмас. Чунки у киши фозила аёллардан саналиб, Маккада Ҳадийжа бинти Хувайлид розияллоҳу анҳодан сўнг Исломга кирган аёл ҳисобланардилар. У кишининг кунялари Умму Фазл. Ўзлари Омир қабиласидан. Фазл ибн Аббос розияллоҳу анҳу Лубоба розияллоҳу анҳонинг бош фарзандлари бўлгани учун Умму Фазл куняларини олганлар. Шу билан бирга, Лубоба бинти Ҳорис розияллоҳу анҳо Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжаи мутахҳаралари Маймуна бинти Ҳорис онамизнинг опаларидир. Яъни, Лубоба бинти Ҳорис розияллоҳу анҳо Расули Акрам соллаллоҳу алайҳи васалламга қайинсингил бўладилар. Баъзи ривоятларда келишича, аввал таъкидланганидек, у киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга Ҳадийжа онамиздан кейин биринчи иймон келтирган аёл ҳисобланадилар.

Ана шундоқ қилиб, мушрикларнинг Исломга, мусулмонларга ва Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламга тазйиқлари ҳаддан ошиб турган бир пайтда ёруғ дунёнинг юзини кўрган Абдуллоҳ ибн Аббос илоҳий бир тадбир ила ўз оғзига олган биринчи ғизо охирзамон пайғамбари Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг муборак туфуткилари бўлди.

Қурайшнинг аслзода оилаларидан бирида дунёга келган Абдуллоҳ ибн Аббос она сутига қўшиб, ўша аслзодалиқ руҳини ҳам эмиб катта бўла бошлади.

Аллоҳ таоло Ўзининг ҳабиб пайғамбари Муҳаммад

соллаллоҳу алайҳи васалламга Ўзининг омонлик юрти Маккаи Мукаррамани фатҳ қилиши жараёнида Абдуллоҳ ибн Аббоснинг отаси Аббос ибн Абдулмуттолиб ҳам ўз Исомини баралла ошкор қилди. Шу билан бирга, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида бирга яшаш учун ўз оиласи билан Мадинаи Мунавварага кўчиб борди.

Ўша пайтларда эндигина ўн-ўн бир ёшларга кириб қолган зийрак Абдуллоҳ ибн Аббос энди бевосита мадрасаи Муҳаммадиянинг таълим-тарбиясини ола бошлади. У вақтга келиб, Аллоҳ таоло Ўз дини–Иломни ўзга динлардан устун қилган, мусулмонлар зафар топган, кишилар Аллоҳнинг динига гуруҳ-гуруҳ кирган ва барқарорлик ҳукм сурган бир пайт эди. Барча иложи борица кўпроқ илм олишга ҳаракат қилар эди. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга Қуръони Каримнинг оятлари кетма-кет нозил бўлиб турар ҳамда у зотнинг ўзлари умматларига турли аҳкомларни баён қилиб берар эдилар.

Ана шундоқ ажойиб бир илмий муҳитда Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу исломий илмлар чашмасининг асл манбаасидан тўйиб-тўйиб симира борди. Аллоҳ таоло Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуга ўткир зехн ва кучли хотирага кўшиб, фаҳм-фаросат ва ўта тиришқоқлик фазилатларини ҳам берган эди. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан бир қадам ҳам узоқлашмасдан у зотнинг муборак оғизларидан ворид бўлаётган ҳар бир сўзни, ҳар бир гапни илиб олиб, ихлос билан бутун вужудига жо қилар эди.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам кичик амакиваччалари Абдуллоҳ ибн Аббоснинг бу ҳолини жуда яхши англар эдилар. Кези келганда, уни илмга тарғиб қилар ва унинг ҳаққига дуолар ҳам қилар эдилар.

Бу ҳақида муҳаддисларимиз Абдуллоҳ ибн Аббос

розияллоҳу анҳудан қуйидаги ҳадиси шарифни ривоят қиладилар:

3027- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ قَالَ: ضَمَّنِي النَّبِيُّ ρ إِلَى صَدْرِهِ
وَقَالَ: اللَّهُمَّ عَلِّمَهُ الْحِكْمَةَ. رَوَاهُ الْبُخَارِيُّ وَالتِّرْمِذِيُّ.

3027. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам мени кўксиларига босдилар ва:

«Эй Аллоҳим, бунга ҳикматни таълим бергин», дедилар».

Бухорий ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Албатта, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг кичик ёшдаги Абдуллоҳ ибн Аббосни бағриларига меҳр билан босишлари ва унинг ҳаққига Аллоҳ таолодан ҳикмат, маърифат ва уни ўз ўрнида ишлатиш қобилятини беришини сўраб, дуо қилишлари катта гап.

Пайғамбар алайҳиссаломнинг бу дуони қилишларига ҳам Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг кичкина бўлишларига қарамай, катталар ҳам қила олмайдиган оқилона тасарруфлари сабаб бўлган.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам билан бирга юрган Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу у зотнинг намоз ўқиётганларига қараб қолганлар. Шунда Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам ёнимга келиб тур деган ишорани қилганлар. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу бориб, у зотнинг ортларига турган. Гапнинг қолганини Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг ўзларидан эшитайлик:

«Намоз тамом бўлганидан кейин у зот менга бурилиб қарадилар-да:

«Эй Абдуллоҳ, ёнимда туришингдан сени нима ман

қилди?» дедилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, сиз менинг кўз ўнгимда ёнингизда туришимдан кўра улуғворсиз», дедим.

Бас, у зот қўлларини осмонга кўтариб:

««Эй Аллоҳим, бунга ҳикматни таълим бергин», дедилар».

Худди шу муомала ва дуони Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам тарафларидан Абдуллоҳ ибн Аббосдан бошқа бирор шахсга бўлганини эслай олмаймиз. Мана шу ҳақиқатнинг ўзи Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхунинг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қанчалик эътибор ва эҳтимомларига сазовор бўлганлари ва у зотнинг дуоларини олишга муяссар бўлиб, улкан фазлга эга бўлганларига ёрқин далолатдир.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхунинг бахтлари Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг у кишига қилган дуолари бир-икки марта бўлиб қолмай, тез-тез такрорланиб турганида эди.

Бу маънони келгуси ҳадиси шарифдан ҳам билиб олсак бўлади.

3028- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ قَالَ: دَعَا لِي رَسُولُ اللَّهِ ρ أَنْ

يُؤْتِيَنِي اللَّهُ الْحِكْمَةَ مَرَّتَيْنِ؟ رَوَاهُ التِّرْمِذِيُّ.

3028. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам менинг ҳаққимга Аллоҳдан ҳикмат беришини сўраб, икки марта кетма-кет дуо қилдилар».

Термизий ривоят қилган.

Шарҳ: Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаммага маълум ва машҳур одати шарифлари бор эди. У зот бир нарсани таъкидламоқчи бўлсалар, икки ёки уч марта қайта-қайта такрорлар эдилар. Ушбу сафар ҳам

Аллоҳ таолодан Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуга ҳикматни беришини сўраб, кетма-кет икки марта дуо қилганлар. Бу эса, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Абдуллоҳ ибн Аббосни келажакда олим бўлишларини астойдил хоҳлаганларини кўрсатади.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ўзлари ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ажрамай, у зотнинг илм булоқларидан тўйиб-тўйиб ичишга уриниш билан бирга, нима қилиб бўлса ҳам, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг розиликларини топиш ва дуоларини кўпроқ олишга ҳаракат қилар эдилар.

3029- عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ τ أَنَّ النَّبِيَّ ρ دَخَلَ الْخَلَاءَ فَوَضَعْتُ لَهُ وَضُوءًا فَلَمَّا خَرَجَ قَالَ: مَنْ وَضَعَ هَذَا؟ قُلْتُ: ابْنُ عَبَّاسٍ قَالَ: اللَّهُمَّ فَقِّهْهُ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ .

3029. Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам халога кирдилар. Мен у зотга таҳорат суви қўйиб қўйдим. У зот чиққанларида:

«Буним ким қўйди?» деб сўрадилар.

«Ибн Аббос», дедим.

«Эй Аллоҳим! Уни фақиҳ қилгин!» дедилар у зот».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Ушбу ривоятдан Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу кичик ёшда бўлишларига қарамай, ўта оқил ва заковатли бўлганлари яққол кўриниб турибди. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам халодан чиққанларида сув ахтариб овора бўлмасликлари учун у зотга қулай жойга таҳорат сувини қўйиш кераклигини англаб етиб, ўз вақтида амалга ошириш катта гап. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу худди ўша ҳолатни

англаб етиб, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламни хурсанд қиладиган ишни амалга оширдилар. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам ҳам фурсатни ўтказмасдан бу оқилона ишнинг мукофотини бердилар – у кишининг фақиҳ бўлишларини сўраб дуо қилдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхунинг ҳақларига қилган дуолари ҳам қабул бўлди. Кейинчалик у киши улкан фақиҳ бўлиб етишдилар.

Саъид ибн Жубайр розияллоҳу анҳудан қилинган ривоятда Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхунинг ҳақларига қилган кўплаб дуоларининг бирида:

«Эй Аллоҳим, уни динда фақиҳ қилгин ва унга таъвилни ўргатгин», деганлар.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари ҳақларига кўп дуо қилаётганларини кўргач, илм учун туғилганларини билдилар ва илм ўрганишга киришдилар. Ёш бўлишларига қарамай, кўп оят ва ҳадисларни ёд олдилар.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу илм талаб қилиш масъулиятини чуқур ҳис қилганларидан, илмга бўлган рағбатлари чексиз бўлганларидан нафақат кундузи, балки иложини топсалар, кечаси ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан ажрамасликка, у зотдан содир бўлаётган ҳар бир ҳаракат ва саканотни ҳам, муборак оғизларидан чиқаётган ҳар бир сўзни ёдлашга, англашга ва бутун вужудларига жо қилишга ҳаракат қилар эдилар.

Бу ҳақиқатни Имом Бухорий, Муслим, Термизий, Абу Довуд ва Насай Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилган қуйидаги ривоятдан билиб олсак ҳам бўлади:

«Холам Маймунанинг ҳузурларида тунаб қолдим. Бас,

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам кечаси туриб намоз ўқий бошладилар. Мен ҳам у зотнинг чап томонларида туриб намоз ўқий бошладим. У зот менинг бошимдан ушлаб, ўнг тарафларига турғазиб қўйдилар».

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжаи муттоҳараларидан бирлари Маймуна онамиз Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг оналари Лубоба бинти Ҳорис розияллоҳу анҳонинг кичик сингилларидир. Яъни, Лубоба бинти Ҳорис розияллоҳу анҳо Расули акрам соллаллоҳу алайҳи васалламга қайинсингил бўлардилар. Зийрак ва оқил бўлган Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу мана шу қариндошлик риштасини ҳам Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламдан бирор нарса ўрганишга баҳона қилиб олдилар. У киши Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг тунги ибодатлари қандоқ бўлишини ўрганиш мақсадида холалари Маймуна онамизнинг навбатлари келганда у кишининг хоналарида тунаб қолдилар. Набий соллаллоҳу алайҳи васаллам нафл намоз ўқишни бошлаганларидан ўринларидан туриб таҳорат қилиб у зотга иқтидо қилдилар. Фақат ёлғиз киши имомга иқтидо қилганида қаерда туришини билмаганларидан хато қилдилар. У кишининг бу хатосини Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам тўғриладилар. Мана шу нарса кейинчалик ҳаммага, умумий қоида бўлиб қолди. Ушбу ривоятдан имомга иқтидо қилувчи бир нафар эркак киши бўлса, унинг ўнг томонида туриши кераклиги шариат ҳукми қилиб олинган.

Ўзларининг Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ажрамаслик шиорларига амал қилган Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу у зот билан видолашув ҳажига ҳам бирга бордилар ва ўша сафарда кўрган ва эшитган ҳар бир нарсаларини ривоят қилиб юрдилар.

Биргина мисол келтирамиз.

Имом Бухорий, Муслим, Термизий, Абу Довуд ва Насайй Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам одамлар билан Минода девордан бошқа томонга намоз ўқиб турганларида эшак миниб илгарилаб бордим. Ўшанда балоғатга етай деб қолган эдим. Сафнинг баъзисини ўтиб туриб, тушдим ва эшакни ўтлатиш учун қўйиб юбориб, сафга кирдим. Буни менга ҳеч ким инкор қилмади».

Бошқа бир ривоятда:

«Бас, эшак уларнинг олдиларидан ўтди ва намозларини бузмади», дейилган.

Бундан Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ёшликларидан кўп нарсани билган, такводор бўлганлари чиқади.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ёнларида бўлишларини у зот Рафиқи Аълога интиқол қилгунларича давом эттирдилар. У кишининг бу беназир меҳнатлари зое кетмади. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу 1660 та ҳадис ривоят қилиб, кўп ҳадис ривоят қилувчи саҳобаларнинг бешинчиси бўлдилар. Албатта, Набий соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳаётлик даврларида ҳали ўн тўрт ёшга кирмаган ёш саҳобийнинг кўплаб ўзидан катта саҳобаларни ҳадис ривоят қилишда ортда қолдириб, бешинчи ўринни олишлари Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг ким эканликларини яққол намоёиш қиладиган омилдир.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу нафақат Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шахслари ва ҳадисларига, балки у зотга тегишли ҳар бир нарсага улкан эҳтиром ва эъзоз билан қарар эдилар. Бу маънони куйидаги ривоятни ўрганиш ила яна ҳам очиқроқ англаб етамиз.

Имом Термизий ва Абу Довуд Икрима розияллоҳу

анхудан ривоят қиладилар:

«Ибн Аббосга Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг баъзи завжалари ҳақида фалончи ўлибди, деб айтилди. Бас, у саждага йиқилди. Сўнгра унга: «Ушбу соатда сажда қиласанми?» дейилди. Бас, у:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Қачон бир оят кўрсангиз сажда қилинглар», деганлар. Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжаларининг кетишларидан ҳам каттароқ оят борми?» деди.

Бошқа ривоятлардан аниқланишича, бу ҳодиса Ҳафса онамиз вафот этганларида бўлиб ўтган. Абдуллоҳ ибн Аббос Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг завжаларидан бирларининг вафот этишлари ҳақидаги хабарни эшитишлари билан худди улкан фожиа содир бўлгандек, Аллоҳга ёлбориб, тазарруъ ила саждага йиқилганлар. Бунга гувоҳ бўлиб турганлар ажабланиб, бир одамнинг ўлимига шунчалик қиласанми, деган саволни берганлар. Ҳазрати Ибн Аббос розияллоҳу анҳу бўлса, бу ишни ўзларича эмас, Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларига биноан қилганларини айтганлар. Пайғамбаримиз соллаллоҳу алайҳи васаллам борлиқда воқеъ бўладиган хавфли, даҳшатли ой ёки қуёш тутилиши, зилзила, бўрон, сел каби оятларни кўрган чоғингизда саждага йиқилинглар, деб амр қилган эканлар.

Ибн Аббосдек олим саҳобийнинг фикрларича, сарвари оламга ёстикдош бўлган, мўминларга она бўлиш шарафига муяссар бўлган буюк зотлардан бирларининг вафот этишлари дунёда воқеъ бўладиган ҳар қандай даҳшатли ҳодисадан кучли бир ҳодисадир. Чунки оналаримиз муборак инсонлар бўлиб, уларнинг вужудлари кўплаб хайр-баракага сабаб бўлиб турар эди. Улардан бирларининг бу дунёдан ўтишлари ҳақиқатда мўмин-мусулмонлар учун катта йўқотиш ва улкан мусибатдир. Шунинг учун бундоқ ўлим хабарини эшитганда, албатта,

сажда қилиш керак.

ҲАЗРАТИ АБУ БАКР СИДДИҚ ДАВРИДА

Эндигина ўн уч ёшдан ўн тўрт ёшга ўтаётган Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Рафиқи Аълога рихлатларидан кейин ҳазрати Абу Бакр Сиддиқ розияллоҳу анҳунинг халифалик даврларида илм талаб қилишни ўта тиришқоқлик билан давом эттирдилар.

У киши олим саҳобаларни ўзларига устоз билдилар ва улардан Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламдан ўргана олмай қолган нарсаларини ўрганишга киришдилар. Ўша пайтда Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу икки оёқда юрувчи тирик сўроқ аломатига айланиб қолган эдилар. Агар биров фалон масалани билар эмиш деган гапни эшитсалар, ўша кишини қандоқ қилиб бўлса ҳам топиб, масалани ундан ўрганмагунча тинчимас эдилар.

Келинг, бу илмга чанқоқликни қондириш учун қилинган ҳаракат қандоқ кечганини Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг ўзларидан эшитайлик:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам қабз қилинганларидан кейин ансорийлардан бир йигитга:

«Кел, Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларидан сўраймиз. Улар бугун кўпчилик», дедим.

«Ажойибсан-да, Ибн Аббос! Одамлар сенга муҳтож бўлармидилар. Холбуки, уларнинг ичида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзинг кўрган саҳобалари бор-ку!» деди.

У тарк қилди. Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларидан сўрашга киришдим. Бир кишида бир ҳадис борлигини эшитсам, унинг олдига борар эдим. У чошгоҳ уйқусида ухлаб ётган бўлса остонасига ридоимни солиб, болиш қилиб ётар эдим. Шамол у киши

уйкусидан тургунча устимга тупрокни сепар эди. У чикиб мени кўрар ва:

«Эй Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакисининг ўғли, одам юборсанг олдинга ўзим борар эдим», дерди.

«Йўқ! Сенинг олдинга мен келишим ҳақлироқ», дер эдим ва ундан ҳадисни сўрашни бошлар эдим».

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ўзларига устоз бўлган саҳобаи киромларни ғоятда ҳурмат қилар эдилар. Бу ҳам толиби илмлар амал қилиши лозим бўлган муҳим ишлардан бири эди. У киши бу ишни ҳам ўз жойида уддалар эдилар.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу олим саҳобалардан бўлмиш Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳудан дарс олар эдилар. Бир куни Зайд ибн Собит розияллоҳу анҳу жўнаб чикиб, отларига минмоқчи бўлганларида, Ибн Аббос отнинг жиловидан ушлаб турарди. Зайд бундан қайтардилар.

Шунда Ибн Аббос: «Уламоларимизни шундай ҳурмат қилишга буюрилганмиз», дедилар.

Зайд ҳам Ибн Аббоснинг қафтларидан ушлаб ўпиб: «Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг оилаларига шундай муомалада бўлишга буюрилганмиз», дейдилар.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу фақат эшитган нарсасини ёдлаб ёки ўрганиб кетавермас эдилар. У киши ҳар бир нарсани синчиклаб ўрганар ва ҳар бир масалани охиригача етиб, сарани сарага, пучакни пучакка ҳам ажратар эдилар.

Бу ҳақда у кишининг ўзлари куйидагиларни айтадилар:

«Бир иш ҳақида Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларидан ўттизталарини саволга тутган вақтларим ҳам бўлар эди».

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ўша вақтларда фақат илм учун яшар эдилар. У кишининг бутун

вужудлари, барча имкониятлари илм олишга қаратилган эди. Ривоятларда келишича, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан баъзи одамлар, бунча илмга қандок қилиб эришдинг, деб сўраганларида:

«Савол берувчи тил билан, ақлли қалб билан», деб жавоб берганлар.

ҲАЗРАТИ УМАР БИЛАН

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху ҳазрати Умар розияллоҳу анху халифа бўлган пайтда ҳали ёш бўлишларига қарамай, машхур олим сифатида ном қозонган эдилар. Ўзлари илмли бўлганлари учун ҳазрати Умар розияллоҳу анху бу илмли ёш саҳобийни жуда ҳам кадрлар эдилар. У киши Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуни олим сифатида ҳурмат қилиш билан кифояланиб қолмай, у кишининг илмларидан фойдаланишни ҳам ўз ўрнида йўлга қўйган эдилар.

Имом Бухорий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Умар мени Бадр шайхларига қўшар эди. Баъзиларига бу ёқмас эди. Ўшалар унга нима учун боламиз тенги одамни бизга қўшасан?!» дедилар. У эса:

«У ўзингиз билган одам!» деди.

Бир куни у мени чақириб, уларга қўшди. Уларга менинг кимлигимни билдириб қўйиш учун қўшганини билиб турардим.

Кейин Умар: «Аллоҳ таолонинг «Иза жааъ а насруллоҳи вал фатҳу» деган қавлига нима дейсизлар?» деди.

Улардан баъзилари: «Қачон бизга нусрат ёки фатҳ берса, Аллоҳга ҳамд ва истиғфор айтишга амр қилиндик, деймиз», дедилар.

Баъзилари эса, сукут сақлаб, бирор нарса, демадилар.

Шунда у менга: «Сен ҳам шундоқ дейсанми, эй Ибн Аббос?!» деди.

Мен: «Йўқ», дедим.

У: «Нима дейсан?» деди.

Мен: «Бу Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ажаллариدير. Аллоҳ буни у зотга билдирди. «Агар Аллоҳнинг нусрати ва фатҳ келса» ўша ажалнинг аломатидир.

Аллоҳ таоло: «Бас, Роббингни поклаб ёд эт ва Унга истиғфор айт. Албатта, У тавбаларни кўплаб қабул қилувчидир», деди», дедим.

Шунда Умар: «Аллоҳга қасамки, мен ҳам бу борада фақат сен айтган нарсанигина биламан, холос», деди.

Ушбу ривоятдан ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуни жуда ёш бўлсалар ҳам шуро мажлисига қўшганларига норози бўлган катта саҳобийларга танбеҳ беришни ирода қилиб, алоҳида савол берганларини кўриб турибмиз. Албатта, ўзига қарши чиққан катта саҳобийлар жавоб беролмаган саволга тўғри жавоб бериб, халифа Умар розияллоҳу анҳунинг қўллашларини қозонган Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу учун бу катта шараф эди.

Одил халифа Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуни кадрларини жуда ҳам яхши билар эдилар. У киши Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуга катта-кичик барча ишларида маслаҳат солиб турар эдилар ва у кишига «ёш донишманд» лақабини берган эдилар.

Халифа Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг илмларини қанчалик кадрлашларини Саъд ибн Абу Ваққос розияллоҳу анҳу ўзларининг қуйидаги гаплари билан баён қиладилар:

«Ибн Аббосдан кўра фаҳми дақиқ, ақли ўтқир, илми кўп ва ҳилми кенг одамни кўрмаганман. Умар уни қийин

масалаларни ечишга чақирганини ўзим кўрганман. Ҳолбуки, унинг атрофида муҳожир ва ансор, Бадр аҳллари кўп эди. Агар Ибн Аббос гапирса, Умар унинг гапидан нарига ўтмас эди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Ато ибн Ясор розияллоху анҳудан ривоят қиладилар:

«Умар ва Усмон розияллоху анҳумо Ибн Аббос розияллоху анҳуни чақирар эдилар. У киши уларга Бадр аҳллари билан бирга маслаҳат берар ва Умар ва Усмоннинг вақтларида фатво берар эди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Яъқуб ибн Зайддан ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттоб розияллоху анҳу ўзини қийнаган ишларда Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анҳуга маслаҳат солар ва:

«Қани, бир шўнғиб кўрчи, эй ғаввос!» дер эди».

Саъид ибн Мансур, Байҳақий ва Хатиб Иброҳим ат-Таймийдан ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттоб бир куни ўзи холи қолди. Кейин у Ибн Аббосга одам юборди. Келганида унга:

«Китоби бир, Набийи бир ва қибласи бир бўлиб туриб, бу уммат қандай қилиб ихтилоф қилиши мумкин?!» деди.

«Эй мўминларнинг амири! Бизга Қуръон нозил бўлди. Биз уни ўқидик ва у нима ҳақида нозил бўлганини билдик. Биздан кейин бир қавмлар бўлурки, улар Қуръонни ўқирлар, аммо у нима ҳақида нозил бўлганини билмаслар. Бас, ҳар бир қавмнинг ўз фикри бўлур. Ҳар бир қавмнинг ўзининг фикри бўлганда ихтилофга тушарлар, сўнгра урушурлар», деди Ибн Аббос.

Умар уни зажр ила жеркиб ташлади. Ибн Аббос қайтиб кетди. Кейин унинг айтганларини англаб етиб, яна қайта чақирди ва:

«Нима дединг? Яна қайтар-чи!» деди».

Абд ибн Ҳумайд ва Ибн Мунзир Абдуллоҳ ибн Аббос

розияллоху анҳудан ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттоб:

«Бу кеча бир оятни ўқиб уйқум қочиб кетди. «Сизлардан бирортангиз остидан анҳорлар оқиб турган хурмозор ва узумзор, турли мевали боғи бўлатуриб» оятида нимани ирода қилинган?» деди.

Қавмдан баъзиси:

«Аллоху аълам», деди.

«Аллоху аъламлигини мен ҳам биламан! Аммо мен сизлардан бирор киши буни биладими ёки у ҳақида эшитган бўлса, ўша эшитганини айтадими, деб сўрадим», деди Умар.

Кейин у менинг ичимда пичирлаб ўтирганимни кўриб қолди-да:

«Айт, эй биродаримнинг ўғли. Ўзингни ҳақир санама!» деди.

«Бундан амал ирода қилинган», дедим.

«Бундан амал ирода қилинган, дегани нима дегани?» деди у.

«Қалбимга илқо қилинган нарсани айтдим», дедим.

У мени тарқ қилиб, ўзи тафсир қилиб кетди:

«Тўғри айтдинг, эй биродаримнинг ўғли! Бундан амал ирода қилинган. Одам боласи ёши катта бўлиб, болачакаси кўпайиб қолганда боғга муҳтож бўлиб қолади. Одам боласи қиёмат куни амалига жуда ҳам муҳтож бўлиб қолади. Тўғри айтдинг, эй биродаримнинг ўғли!»

Имом Ҳоким Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анҳудан ривоят қиладилар:

«Умар ибн Хаттоб розияллоху анҳунинг ҳузурида ўтирган эдим. Унга Куфа аҳлидан мактуб келиб қолди. Унда Қуръонни ундоқ ўқибди, бундоқ ўқибди, дейилган эди. У такбир айтди.

«Ихтилоф қилишибдими?» дедим.

«Уфф! Сен нимани биласан?!» деди.

Унинг ғазаби чикди. Мен ўз уйимга кетдим. Сўнгра у менга одам юборди. Мен баҳона топиб, узр айтдим. У келмасингга қўймасликка қасд қилдим, деди. Олдига бордим.

«Бир нарса дедингми?» деди.

«Астағфируллоҳ! Бундан кейин унга ўхшаш гапни айтмайман», дедим.

«Ўша айтган гапингни менга қайта айтмагунингча қўймасликка қасд қилдим», деди.

«Сиз, менга Қуръонни ундоқ ўқибди, бундоқ ўқибди, деган мактуб келди, дедингиз. Мен, ихтилоф қилишибдими, дедим», деб айтдим.

«Буни нимадан билдинг?» деди.

«Одамлар ичида дунё ҳаётидаги гапи сени ажаблантирадиганлари бор. У қалбидаги нарсага Аллоҳни гувоҳ ҳам қилади. Ҳолбуки, у ашаддий хусуматчидир. Ва бурилиб кетганда, ер юзида фасод учун ҳамда экин ва наслни ҳалок қилиш учун ҳаракат этади. Ва ҳолбуки, Аллоҳ фасодни хуш кўрмас»ни қироат қилдим. Агар бунни қилсалар, Қуръон соҳиби сабр қилмас, дедим ва:

«Агар унга, Аллоҳдан қўрққин, дейилса, уни кибру ҳавоси гуноҳга етаклайди. Жаҳаннам унга етарлидир. У қандай ҳам ёмон ўрин-а? Ва одамлардан Аллоҳнинг розилигини тилаб, жонини сотадиганлар бор. Ва Аллоҳ бандаларга меҳрибондир»ни қироат қилдим.

«Жоним қўлида бўлган зот билан қасамки, тўғри айтдинг», деди Умар».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Бир куни Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳунинг олдига кирдим. У мендан Ямандан Яъло ибн Умайя мактуб ёзиб сўраган саволни сўради. Мен саволга жавоб бердим. Шунда Умар:

«Шоҳидлик бераманки, сен нубувват уйидан

гапирурсан!» деди».

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу тинмай ўз устиларида ишлар ва илмларига илм қўшиш пайида бўлар эдилар. Бу борада Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг ўзларидан кўпроқ нарса ўрганишга ҳаракат қилар эдилар. Шу мақсадда у киши ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг сояларига айланиб қолган эдилар.

Имом Баззор раҳматуллоҳи алайҳ Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан қуйидагиларни ривоят қиладилар:

«Мадоин фатҳ қилинганда одамлар ўзларини дунёга урдилар. Мен ўзимни Умар розияллоҳу анҳуга урдим».

Шунинг учун ҳам Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу кўп ҳадисни Умар розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар.

Агар ўша вақтдаги ҳазрати Умарнинг ҳаракатлари ва фаолиятлари ҳақидаги ривоятларни синчиклаб ўрганадиган бўлсак, ёнларида доимо Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу бўлганларини мулоҳаза қиламиз. Бу биргаликдан Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу асосан, ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг илмларидан баҳраманд бўлиш йўлида фойдаланар эдилар.

Бунинг мисоли тариқасида Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан қилинган ушбу ривоятни келтиришимиз мумкин:

«Ҳазрати Умардан Аллоҳ таоло Қуръонда «Агар икковингиз Аллоҳга тавба қилсангиз, батаҳқиқ, қалбларингиз (ҳаққа) моил бўлур», деб айтган Пайғамбаримизнинг икки аёллари кимлар эканини сўрашга харис бўлиб юардим. Умар ҳаж қилганларида, мен ҳам ҳаж қилдим. Йўлда Умар четга чиққан эди, мен ҳам четга чиқдим. У қазои ҳожат қилди. Қайтиб келувди, кўлига сув қуйдим. У таҳорат қилди. Мен унга:

«Эй мўминларнинг амири, Аллоҳ таоло «Агар

икковингиз Аллоҳга тавба қилсангиз» деб айтган оятида
Пайғамбаримизнинг қайси аёлларини назарда тутган, деб
сўрадим.

У киши:

«Ажойибсан-да, Ибн Аббос, улар Ҳафса билан Оиша»,
дедилар-да, қиссани бошидан бошладилар.

«Биз қурайшликлар, аёлларга устун келадиган қавм
эдик. Мадинага келсак, уларнинг хотинлари устун келар
экан. Бизнинг хотинлар ҳам уларнинг хотинларидан ўргана
бошладилар. Менинг уйим Умайя ибн Зайднинг
Аволийдаги ҳовлисида эди. Бир куни хотинимдан аччиғим
чикқан эди, қарасам, менга гап қайтаряпти. Унинг бу
ишини инкор қилсам, «Пайғамбар алайҳиссаломнинг
хотинлари ҳам у зотга гап қайтарганида, ҳатто баъзилари
бир кун-ярим кун гаплашмай юрганида, мен гап қайтарсам,
нима бўпти?!» деди.

Зудлик билан Ҳафсанинг олдига бориб:

«Пайғамбар алайҳиссаломга гап қайтарасанми?» деб
сўрадим.

«Ҳа», деди.

«Сизлардан баъзиларингиз у киши билан бир кун-ярим
кун гаплашмай ҳам юрадимми?» десам,

«Ҳа» деди.

«Ичларингизда ким шу ишни қилса, ноумид бўлибди
ва ютқазибди. Ораларингизда кимингиз Расулнинг ғзаби
туфайли Аллоҳнинг ғзабига учрашдан омон қолиши
мумкин. Ундоқ бўлса, ҳалокатга учрайди. Сен у кишига
гап қайтармагин, бирор нарса ҳам сўрамагин, мендан сўра,
сенга мол-дунё керак бўлса, мен бераман, сенинг қўшнинг
чиройлироқ, Расулulloҳга маҳбуброқ бўлиши кўнглингни
бузмасин», дедим.

Менинг ансорийлардан бир кўшним бор эди.
Расулulloҳнинг ҳузурларига навбат билан тушардик. Бир
кун у тушарди, бир кун мен тушардим. У менга ваҳий ва

бошқа хабарларни келтирарди. Мен ҳам унга шундоқ хабарларни келтирардим. Ўша кунлари Ғассон қабиласи бизга жанг қилиш учун отларни тайёрлаётганини ўзаро гаплашиб юрардик. Қўшним бир кечаси келиб эшигимни тақиллатди ва мени чақирди. Унинг олдига чиқдим.

«Катта иш содир бўлди», деди у.

«Нима бўлди, Ғассон қабиласи келдими?» дедим.

«Йўқ, ундан ҳам улканроқ иш бўлди. Расулуллоҳ хотинларини талоқ қилдилар», деди.

«Ҳафса ноумид бўлибди ва ютқазибди, шундоқ бўлиб қолмасайди, деб юрган эдим», дедим.

Эрталаб бомдод намозини ўқиб, кийим-бошни кийиб, Ҳафсаникига борсам, йиғлаб ўтирган экан.

«Расулуллоҳ алайҳиссалом сизларни талоқ қилдиларми?» дедим.

«Билмайман, анави жойда ҳаммадан ажраб олганлар», деди.

Қора танли ғуломнинг олдига бордим-да, Умарга изн сўраб бер, дедим.

У ичкарига кириб кетди. Бир оздан кейин чиқиб:

«Сени эслатсам, индамадилар», деди.

Минбар томон борсам, у ерда бир тўп одам ўтирибди, баъзилари йиғлашяпти. Бир оз ўша ерда ўтирдим. Кейин чидай олмадим-да, ғуломнинг олдига бориб, Умар учун изн сўраб кўр, дедим. У ичкарига кириб кетди. Бир оздан сўнг чиқиб:

«Сени эслатувдим, индамадилар», деди.

Чиқиб яна минбарнинг ёнида ўтирдим. Чидай олмай яна ғуломнинг ёнига бордим ва Умар учун изн сўраб кўр, дедим. У ичкарига кириб, қайтиб чикди-да:

«Сени эслатувдим, индамадилар», деди.

Орқамга қайтиб кетаётган эдим, бирдан ғулом чақириб қолди:

«Киравер, сенга изн бердилар», деди.

Кириб, Расулуллоҳга салом бердим. Бўйрага ёнбошлаб олган эканлар, ёнларига ботиб изи чикиб қолибди.

«Хотинларингизни талоқ қилдингизми, эй Аллоҳнинг Расули?» дедим.

У зот бошларини кўтариб, менга қарадилар-да:

«Йўк», дедилар.

«Ўзингиз биласиз, эй Аллоҳнинг Расули, биз курайшликлар аёлларга устун келадиган қавм эдик. Мадинага келсак, уларнинг хотинлари устун келар экан. Бизнинг хотинлар ҳам уларнинг хотинларидан ўргана бошладилар. Бир куни қарасам, хотиним менга гап қайтаряпти. Мен буни инкор қилсам, Пайғамбар алайҳиссаломнинг хотинлари ҳам у зотга гап қайтарганда, хатто баъзилари бир кун-ярим кун гаплашмай юрганда, мен гап қайтарсам, нима бўпти, деди. Мен, бу ишни ким қилса, ноумид бўлибди ва ютқазибди, дедим. Сиздан кимингиз Расулнинг ғазаби туфайли Аллоҳнинг ғазабига учрашдан омон қолиши мумкин?» дедим.

Расулуллоҳ алайҳиссалом табассум қилдилар.

«Эй Аллоҳнинг Расули, мен Ҳафсанинг олдига кирдим ва унга, қўшнингнинг сендан чиройлироқ ва Расулуллоҳга маҳбуброқ бўлиши кўнглингни бузмасин, дедим».

У зот яна табассум қилдилар.

«Ўтирсам майлими, эй Расулуллоҳ?» дедим.

«Ҳа», дедилар.

Ўтириб, бошимни кўтариб, уйга назар солдим ва Аллоҳга қасамки, у зотнинг ҳайбатларидан ўзга кўзга илинадиган нарса тополмадим. Сўнг:

«Эй Аллоҳнинг Расули, умматингизга дуо қилинг, ризқи кенг бўлсин. Аллоҳга ибодат қилмайдиган форс ва румликларнинг ҳам ризқи кенг-ку», дедим.

У зот туриб ўтирдилар ва:

«Эй Ибн Ҳаттоб, сен шакдамисан? Улар бу дунёда ризқлари шошилинич берилган қавмлардир», дедилар.

«Гуноҳимни Аллоҳ кечиришини сўранг», дедим.

У зот хотинларидан кўрган ҳолатнинг шиддатидан бир ойгача уларнинг олдига кирмасликка қасам ичган эканлар, Аллоҳ у зотни итоб қилди».

Бу қиссани Имом Бухорий ва Имом Термизий ҳам ривоят қилганлар.

Қаранг, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг ҳимматлари билан ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг хотираларида сақланиб юрган кўпгина маълумотлар ҳадис китобларимизга кириб қолган. Албатта, бу Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу томонларидан Ислом уммати учун қилинган катта хизматдир.

Баъзи вақтларда ҳазрати Умар розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг илмга ҳарис эканликларини билганларидан у киши ўзларидан бир нарсани сўрамасалар ҳам, ўргатар эдилар.

Имом Дорақутний Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Умар ибн Хаттоб розияллоҳу анҳу кўлимдан тутиб, менга ташахҳудни ўргатди ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг қўлидан тутиб, ат-Таҳияту деб ўргатганини айтди».

Агар эътибор берсак, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ҳазрати Умар розияллоҳу анҳунинг шахсий котибларига айланиб қолганини кўрамиз. У киши кўпгина ишларини айнан Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуга топширар эдилар.

Ана шундоқ қилиб, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ҳазрати Умарнинг бу дунёнинг тарк этиш соатларигача бирга бўлдилар. Ислом оламининг забардаст халифасига суиқасд уюштирилиб, у киши хоиннинг урган ханжари сабабидан вафот этишларига оид ривоятларнинг аксари айнан Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу томонидан ривоят қилинган.

Имом Бухорий Амр ибн Маймундан ривоят қилади:

«Умар мусибатга учраганда мен билан унинг орамизда фақат Абдуллоҳ ибн Аббос бор эди, холос. У одатда, икки сафнинг орасидан ўтса, «Тўғриланинглар!» дер эди. Токи, сафларда камчилик кўрмаганда, олдинга ўтиб такбир айтар эди. Одамлар жамланиши учун Юсуф ёки Наҳл сурасими ёки шуларга ўхшашиними қироат қилар эди.

Уни такбир айтганидан сўнг (Абу Луълуба) чавақлаганда, «Мени ўлдирди ёки еди ит!» деганини эшитдим. Ажам кофир пичоқ билан икки томонга ташланиб бораверди. Кимнинг олдидан ўтса, ўнг томонда бўлса ҳам, чап томонда бўлса ҳам пичоқ санчар эди. У ўн уч кишини пичоқлади. Улардан еттitasi ўлди. Буни кўрган мусулмонлардан бир киши унинг устига чопон ташлади. Ажам кофир тутилишни кўрганидан кейин, ўзини сўйиб юборди.

Умар Абдуррахмон ибн Авфни қўлидан ушлаб олдинга ўтказди. Умарга яқин турганлар мен кўрган нарсани кўрдилар. Аммо масжиднинг бошқа тарафидагилар нима бўлганини билмас эдилар. Улар Умарнинг овози йўқолиб қолганини билдилар, холос. Улар «Субҳаналлоҳ!» дейишар эди. Абдуррахмон ибн Авф уларга енгил намоз ўқиб берди.

Улар намоздан чиққанларида у (Умар):

«Эй Ибн Аббос, қара-чи, мени ким қатл қилди экан?» деди.

У бир муддат айланди-да, қайтиб келиб:

«Муғйиранинг ғуломи», деди.

«Хунармандми?» деди.

«Ҳа», деди Ибн Аббос.

«Аллоҳ уни қатл этсин! Мен унга маъруфни амр қилган эдим. Менинг ўлимимни Исломни даъво қилмайдиганнинг қўлида қилган Аллоҳга ҳамд бўлсин! Сен билан отанг ажам кофирлар Мадинада кўпайишини

яхши кўрар эдинглар», деди.

«Агар хоҳласангиз, қираман», яъни, уларни ўлдираман, деди Ибн Аббос.

«Бекор айтибсан! Улар тилингизда гапирганларидан, қиблангизга қараб намоз ўқиганидан ва ҳажингизни адо этганларидан кейинми!?» деди Умар.

Абу Нуъайм, Ибн Саъд, Тобароний ва бошқалар Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилади:

«Умар розияллоҳу анҳу пичоқланганда у кишининг хузурига кириб:

«Эй мўминларнинг амири! Хурсанд бўлинг! Албатта, Аллоҳ сиз билан шаҳарларни қурди. Нифокни даф қилди. Ризкни таратди», дедим. У киши:

«Сен менга амирлик бўйича мақтов айтмоқдамисан, эй Ибн Аббос?!» деди. Мен:

«Ундан бошқасида ҳам», дедим. У киши:

«Менинг жоним қўлида бўлган Зот ила қасамки, мен унга қандай кирсам, шундай чиқишни истардим. Ажр ҳам бўлмаса, гуноҳ ҳам», деди.

Сўнгра Умар розияллоҳу анҳу:

«Мени ўтқазинглар», деди.

Ўтириб олиб, Ибн Аббосга:

«Менга гапларингни қайтар», деди.

У қайтаргандан кейин:

«Сен шунга Аллоҳнинг олдида, У зотга йўлиққан кунингда гувоҳлик берасанми?!» деди.

«Ҳа!» деди у.

Умар розияллоҳу анҳу бундан хурсанд бўлди».

ҲАЗРАТИ УСМОН ДАВРИДА

Учинчи халифа Усмон Зуннурайни розияллоҳу анҳунинг даврларининг бошланғич қисмида Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу фатҳ ҳаракатларида қатнашдилар.

Ўша пайтда ҳазрати Умар даврида бошланган футухот турли жабҳаларда муваффақият ила давом этар эди.

Жумладан, Саъид ибн Осс розияллоҳу анҳу Тобаристонни фатҳ қилди. У киши билан бирга бу ишда ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг икки ўғиллари Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайн, Абдуллоҳ ибн Аббос, Абдуллоҳ ибн Умар, Абдуллоҳ ибн Амр ибн Осс, Абдуллоҳ ибн Зубайр, Ҳузайфа ибн Ямон розияллоҳу анҳум ва бошқа кўпгина катта саҳобийлар қатнашдилар. Тобаристонликлар аввал жанг қилишди, кейин сулҳ сўрашди. Улар билан сулҳ тузилди.

Кейин эса, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Абу Сарҳ бошлиқ лашкар ичида Мисрни фатҳ этишда ҳам фаол қатнашдилар. Ўшанда у киши Мисрнинг ғайридин бошлиғи Жиржийс билан бўлган музокараларда ҳам қатнашдилар. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг музокара пайтидаги гап-сўзларидан у кишининг улкан ақл ва илм эгаси эканини дарҳол пайқаган Жиржийс у кишини «Ҳабр» (катта олим) деб атади.

Усмон Зуннурайни розияллоҳу анҳунинг даврларининг охирига келиб эса, фитна чикди. Турли жойлардан келган фитначилар Усмон розияллоҳу анҳунинг ҳовлиларини камал қилиб олдилар. Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу аввало улар билан суҳбат ўтказиб, хатоларини тушунтирмоқчи бўлдилар. Аммо фитначилар гап уқадиган одамлар эмас эди. Бу ҳолни кўрган Усмон ибн Аффон розияллоҳу анҳу фитначилар билан айтишиб ўтирмадилар. Ҳовлиларига кириб, ибодатга юз тутдилар. Мадина аҳли у кишига ёрдам бериш учун ҳовлилари атрофига тўпланишди. Ҳазрати Усмон розияллоҳу анҳу уларни тарқалишга амр қилдилар. Улар ноилож тарқалиб кетдилар. Фақатгина Имом Ҳасан, Ибн Аббос, Ибн Зубайр ва Муҳаммад ибн Толҳа қолдилар.

Қамалда қолган ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу

анху улуғ саҳобий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхуни ҳаж амири қилиб тайинладилар ва мусулмонларга бош бўлиб ҳажни ўтказишни топширдилар.

«Мен учун анавиларга қарши қитол қилиш ҳаждан кўра маҳбуброқ», деди Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху.

Аммо ҳазрати Усмон ибн Аффон розияллоҳу анху каттиқ туриб олдилар. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху ҳажга отландилар. Халифа ҳазрати Усмон ибн Аффон у киши орқали мусулмонларга ўз мактубларини юбордилар.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху бу дард-алам ила ёзилган мактубни таврия (ёлғон Арафа) куни мусулмонлар оммасига ўқиб бердилар.

Ўзлари мусулмонларнинг ҳаж амири бўлган йили Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху бутун ҳажга келган кишиларни ўз илм денгизларидан қониб-қониб чанқокларини босишлари учун ҳаракат қилдилар. Ҳаж амири Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхунинг ваъз-иршодлари, хутбалари ва саволларга берган жавобларидан ҳожилар баҳра олдилар.

Имом Ҳоким Абу Воил розияллоҳу анхудан ривоят қиладилар:

«Ибн Аббос ҳажга бошлиқ бўлган йили бир дўстим билан бирга ҳаж қилдим. Ибн Аббос «Нур» сурасини ўқиб, тафсир қила бошлади. Дўстим менга:

«Субҳаналлоҳи! Бу одамнинг бошидан нималар чиқмоқда! Агар буни турклар эшитса, мусулмон бўлиб кетадилар!» деди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Оиша розияллоҳу анҳодан ривоят қиладилар:

«У киши ҳаж кечаларида сочини кирдириб олган Ибн Аббоснинг одамларнинг ҳаж ибодатлари ҳақидаги саволларига жавоб бераётганини кўриб туриб:

«У қолганларнинг ичида ҳаж ибодатларини энг яхши биладигани», дедилар».

ҲАЗРАТИ АЛИ ДАВРИДА

Учинчи халифа Усмон ибн Аффон розияллоху анху шаҳид бўлганларидан кейин халифаликка сайланган ҳазрати Али каррамаллоху ваҷҳаҳунинг даврларида Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анхунинг Ислом жамиятида тутган ўринлари яна ҳам юксак бўлди.

Ҳазрати Али розияллоху анхунинг халифалик даврлари турли ихтилофлар Ислом умматини қамраб олган бир вақтда бошланди. Хусусан, мусулмонлар орасида ҳазрати Усмон розияллоху анхуни қатл этган фитначиларга бўлиши керак муомала ҳақида катта ихтилоф чиққан эди. Ана ўша ихтилоф юзасидан Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анху бошлиқ Шом аҳли ҳазрати Али розияллоху анхуга халифа сифатида байъат қилмасдан аввал фитначиларни жазога тортишни шарт қилиб туриб олдилар. Олиб борилган музокаралар ва тушунтиришлар фойда бермади. Шунда ҳазрати Али розияллоху анху Шомга лашкар тортиб боришга қарор қилдилар.

Шунда Али ибн Абу Толиб каррамаллоху ваҷҳаҳу ўз волийларига Шомга бориш учун тайёргарлик кўриш ҳақида амр юбордилар. У киши ўз ҳузурларидаги кишиларни ҳам тартибга солдилар. Байрокни Ҳанафийя исмли хотинидан бўлган ўғли Муҳаммад ибн Ҳанафийяга бердилар. Ўнг қанотга Абдуллоҳ ибн Аббосни, чап қанотга Амр ибн Абу Саламани қўмондон қилдилар. Усмон ибн Аффон розияллоху анхуга қарши чиққанларни олмадилар. Қусам ибн Аббосни Мадинада ўз ўринларига тайин қилдилар.

Кўриниб турибдики, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анху нафақат катта олим, балки халифанинг лашкаридаги

икки бош қўмондонлардан бири бўлиш даражасидаги ҳарбий саркарда ҳам эдилар. Албатта, бундоқ даражага ҳар ким ҳам эриша олмайди. Ҳарбий ишларга уста кишилар одатда илмдан бир оз четда бўлсалар, илмга берилган зотлар ҳарбий ишлардан узоқда бўладилар.

Кейинчалик ҳазрати Али Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуни Басрага волий қилиб тайинладилар. Ўша вақтда дунёдаги икки буюк салтанатни енгиб, оламнинг энг кучли жамиятига айланган Ислом жамиятида Басра марказий ва муҳим вилоят ҳисобланар эди. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ўша нозик жойнинг волийлигини ҳам қоиллатиб адо этдилар. Бу билан у киши нафақат улуғ олим, моҳир саркарда, балки уддабурон жамоат арбоби эканини ҳам исбот қилдилар. Унча-бунча волийлар билан яқинлаша олмайдиган басраликлар Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан рози бўлдилар ва у кишига таҳсинлар айтдилар.

Басраликлардан бири Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуни қуйидагича васф қилганини тарихчиларимиз ишончли санадлар ила келтирадилар:

«Албатта, у уч нарсани оладир, уч нарсани тарк этадир; Қачон гапирса, кишиларнинг қалбини олади.

Қачон унга гапирилса, тинглашни гўзал томондан олади.

Икки ишда хилоф қилинса, осонини олади.

Риёкорликни тарк қилади.

Пасткашларга дўст бўлишни тарк қилади.

Ортидан узр айтиладиган нарсани тарк қилади».

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу халифа Алининг волийларидан бири бўлсалар ҳам илм бобида у кишига қарши фикр айта оладиган нодир шахслардан эдилар. Ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг илм бобида беназир эканликлари ҳаммага маълум ва машҳур. Аммо шундоқ бўлса ҳам Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу у кишига

ундоқ эмас, бундоқ дея олар эдилар.

Имом Термизий, Абу Довуд ва Бухорий Икрима розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Али каррамаллоҳу ваҷҳаҳу Исломдан чиқиб, муртад бўлган қавмни куйдиртириб юборди.

Бу Ибн Аббос розияллоҳу анҳуга етди. Шунда у киши: «Агар мен бўлганимда, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Ким динини алмаштира, уни қатл қилинглари», деганларига биноан, уларни қатл қилар эдим. Уларни Пайғамбар солаллоҳу алайҳи васалламнинг «Аллоҳнинг азоби ила азобламанглари» деганларига биноан, уларни куйдирмас эдим», деди.

Бу гап Ҳазрати Алига етди ва у: «Ибн Аббос тўғри айтди», деди.

Ушбу ривоятдан Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг илмлари қанчалик ўткир эканлигини яна бир кўрмоқдамиз.

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу Куфада туриб, шомликларни ўзларига байъат қилишга яна ундаб кўрдилар. Уларнинг ҳузурига одамлар юбордилар. Ихтилофли масалаларни баён қилиб беришга уриндилар. Аммо Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу ўз фикрларида туриб олдилар.

Шундан сўнг у киши Муовия розияллоҳу анҳунинг бу қилмишини мусулмонлар жамоасига қарши чиқиш деб баҳоладилар ва ўттиз олтинчи сананинг ражаб ойидан ўн икки кун қолганида лашкар билан Шомга қараб юрдилар. У киши Нухайла номли жойга келиб аскаргоҳ қурдилар. Басрадан у ернинг волиий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ўз одамлари билан етиб келиб, кўшилдилар.

Бўлиб ўтган «Сиффийн» урушида Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг энг яқин ёрдамчиларидан бўлдилар. У кишига доимо

маслаҳатлар бериб турдилар.

Иш охири ихтилофни ҳакамлар йўли билан ҳал қилишга келишиш билан тамом бўлди.

Ҳазрати Али ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу «Сиффийн»дан Куфага қайтдилар. Аммо у пайтда у кишининг одамлари орасида катта ва хатарли ёрилиш бўлган эди. Ишни ҳакамларга ошириш нотўғри ва залолат бўлди деган фикрни маҳкам ушлаб олганлар алоҳида хатарли кучга айланган эдилар. Ўша қарши чиққанлар Ҳаруро номли қишлоқда тўпланиб йиғин ўтказдилар. Уларнинг сони ўн икки минг атрофида эди.

Али ибн Абу Толиб каррамаллоҳу ваҳжҳаҳу уларнинг йиғинига Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуни гаплашиб кўриш ва насиҳат қилиш учун юбордилар. У киши хаворижлар билан ажойиб услубда музокара ва муноқаша юритдилар. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу уларга қарата:

«Алининг нимаси сизларга ёқмай қолди?» дедилар.

«Бизга унинг уч нарсаси ёқмай қолди:

Биринчидан, у Аллоҳнинг динида одамларни ҳакам қилди. Ҳолбуки, Аллоҳ таоло «Хукм фақат Аллоҳнинг Ўзида, холос», деган.

Иккинчидан, у ўзига қарши бўлганларга қарши уруш қилди. Аммо улардан асир ҳам, ўлжа ҳам олмади. Агар қарши тарафдагилар кофир бўлсалар, моллари ҳалол бўлиши керак. Агар улар мўмин бўлсалар, конлари ҳаром бўлиши керак.

Учинчидан, ҳакамликни жорий қилиш вақтида душманларининг талабига биноан, ўзидан мўминлар амири сифатини олинишига рози бўлди. Агар у мўминларга амир бўлмаса, кофирларга амир бўлади», дейишди.

Хаворижларнинг ҳазрати Алига қарши қўйган айбларини яхшилаб тинглаб олганларидан кейин Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу уларни ўта пуч даъволар

эканини бирма-бир фош қила бошладилар. У киши уларга қараб:

«Сизлар, у Аллоҳнинг динида кишиларни ҳакам қилди, демокдасизлар. Қилса, нима бўлибди?! Аллоҳ таолонинг Ўзи:

«Эй иймон келтирганлар! Эҳромдалик ҳолингизда овни ўлдирманг. Сиздан ким уни қасддан ўлдирса, жазоси сиздан икки одил киши ҳукмига мувофиқ чорва ҳайвонларидан у(ов)га тенг келадигани», деган-ку!

Қани, Аллоҳ ҳақи менга айтинглари-чи?! Мусулмонларнинг қонини сақлаш учун кишиларни ҳакам қилиш авло ва ҳақлими ёки баҳоси чорак дирҳамлик куёнга ҳакам қилишми?!» дедилар.

Хаворижларнинг раҳбарлари бундоқ ёрқин ҳужжат ва шиддатли жавоб қаршисида оғизларига калима келмай, каловланиб қолдилар. Ислоҳ умматининг илм денгизи эса, ўзларининг пурмаъно жавобларида давом этдилар:

«Сизлар, у уруш қилиб, ўлжа ҳам, асир ҳам олмади, демокдасизлар. Сизлар Расулнинг жуфти ҳалоллари, мўминларнинг онаси Оишани асир қилиб олишини истаган эдингизми?! У кишининг нарсаларини ўлжа қилиб олишни истаган эдингизми!?» дедилар.

Шу гапларни айтганларида хаворижларни юзлари хижолатдан сарғайиб кетди. Улар юзларини қўллари билан тўшиб олдилар.

Сўнг Абдуллоҳ ибн Аббос учинчи масалага ўтдилар:

«Сизлар, у ҳакамликни жорий қилиш учун ўзидан мўминлар амири сифатини олинишига рози бўлди, демокдасизлар. Энди Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Ҳудайбийя куни нима қилганларига кулоқ осинглари. У зот ўзлари билан Қурайш орасида тузиладиган аҳдномени имло қила бошладилар. У киши котибга:

«Ёз. Бу Аллоҳнинг Расули Муҳаммад тузган», деган эдилар, Қурайшнинг элчиси:

«Аллоҳга қасамки, сенинг Расулуллоҳ эканингни билганимизда Байтдан йўлингни ҳам тўсмас эдик, сенга қарши уруш ҳам қилмас эдик. Бу Муҳаммад ибн Абдуллоҳ тузган нарса, деб ёз!» деди.

Шунда Расулуллоҳ уларга:

«Аллоҳга қасамки, сизлар ёлғонга чиқарсангиз ҳам, барибир мен Аллоҳнинг Расулиман», дедилар ва котибга:

«Бу Муҳаммад ибн Абдуллоҳ тузган нарса», деб ёз дедилар!»

Шу тариқа давом этган тортишувдан кейин ўз фикрини маҳкам ушлаб олиши билан ном чиқарган хаворижлар Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхунинг қаршиларида мағлубиятга учрадилар.

Ана ўша бақироқ хаворижларнинг кўплари сал олдин ҳазрати Али ибн Абу Толибни ҳакамликни қабул қилишга, у киши, биздан Абдуллоҳ ибн Аббос ҳакам бўлсин, десалар, Абу Мусо ал-Ашъарийни ҳакам қилишга мажбур қилган эдилар.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху ҳакамлар орасида ўтказилган музокарада ҳам ҳазрати Али одамлари томонидан фаол иштирок этдилар. Ҳакамлик ниҳоясида Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анху соддалик ва қарилик қилиб, ҳийла тузоғига илиниб қолиб, иш чаппасига айланиб кетганда ҳам Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху ҳазрати Алига содиқликларича қолдилар.

Амр ибн Осс розияллоҳу анху ва унинг шериклари Муовиянинг олдига бориб, уни халифалик билан муборакбод қилдилар. Абу Мусо ал-Ашъарий розияллоҳу анху уялиб, Макка томон йўл олди. Абдуллоҳ ибн Аббос ва Шурайх ибн Ҳониъ хабарни ҳазрати Али ибн Абу Толибга етказдилар.

Зубайрнинг ривоят қилишларича, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху Басрага амирлик чоғларида Рамазон келиб қолса, ўша ой ичи одамларга илм ўргатиб, оининг

охирида ҳаммасини фақиҳ қилиб қўяр эди.

ҲАЗРАТИ АЛИДАН КЕЙИН

Ҳазрати Али розияллоҳу анҳу хаворижлар фитнасининг қурбони бўлганларидан кейин Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ҳам Басра волийлигини ташлаб, ўз ўринларига Абдуллоҳ ибн Ҳорисни Басрага волий қилди. Ўзлари Мадинаи Мунавварага қайтдилар. Бу ерда илмий ишлар билан машғул бўлдилар. Илм аҳлига дарс бердилар.

Ўша пайтда Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу, ўз замонида ҳосил қилиниши мумкин бўлган барча илмлардан пешқадамликни қўлга олган эдилар. Агар ифодали қилиб айтиш мумкин бўлса, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу икки оёқда юрадиган Ислом дорулфунунига айланиб бўлган эдилар. У кишидаги илмларнинг кўплиги, чуқурлиги ва дарс бериш қобилияти кишиларни лол қолдирар эди. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу барча илмларда олий даражада дарс бериш қобилиятларини исбот қилган эдилар. У кишининг доврқлари етти иқлимга тарқалиб, турли тарафлардан илм талабидаги кишилар Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу дорулфунунида таҳсил олиш учун Мадинаи Мунаввара томон оқиб келар эдилар.

Тарихчиларимиз Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуга яқин бўлиб, у кишининг хизматларини қилиш шарафига муяссар бўлган зотлардан бирининг қуйидаги ҳикоясини нақл қиладилар:

«Мен Ибн Аббоснинг бир мажлисини кўрдим. Агар Қурайшнинг барчаси у билан фахр қилса, фахр қилишга арзийди. Одамлар унинг эшиги олдида тўпланиб туришганини кўрдим. Йўллар ҳам одамларга тўлиб кетган эди. Шу қадар одам кўп эдики, биров киришга ҳам, чиқишга ҳам қодир эмас эди.

Мен кириб, у кишига эшиги олдида турган одамлар хақида хабар бердим. У киши менга:

«Таҳоратимга сув олиб кел», деди.

Бориб, таҳорат қилди. Қайтиб келиб, жойига ўтирди ва:

«Уларнинг олдига чиқиб ким Қуръондан ва унинг таъвилидан сўрамоқчи бўлса, чақириб кел», деди.

Мен чиқиб, уларни чақирдим. Улар кириб ҳовлини тўлдирдилар. Ундан нимани сўрасалар, ўшанга жавоб берди ва зиёда ҳам қилди. Сўнгра уларга:

«Энди биродарларингизга навбат беринглар», деди.

Улар чиқиб бошқаларга жой бўшатдилар. У киши менга:

«Уларнинг олдига чиқиб, ким ҳалол ва ҳаромдан сўрамоқчи бўлса, чақириб кел», деди.

Мен чиқиб уларни чақирдим. Улар кириб ҳовлини тўлдирдилар. Ундан нимани сўрасалар, ўшанга жавоб берди ва зиёда ҳам қилди. Сўнгра уларга:

«Энди биродарларингизга навбат беринглар», деди.

Улар чиқиб, бошқаларга жой бўшатдилар. У киши менга:

«Уларнинг олдига чиқиб, ким меросдан сўрамоқчи бўлса, чақириб кел», деди.

Мен чиқиб, уларни чақирдим. Улар кириб, ҳовлини тўлдирдилар. Ундан нимани сўрасалар, ўшанга жавоб берди ва зиёда ҳам қилди. Сўнгра уларга:

«Энди биродарларингизга навбат беринглар», деди.

Улар чиқиб, бошқаларга жой бўшатдилар. У киши менга:

«Уларнинг олдига чиқиб, ким араб тилидан ва шеърдан сўрамоқчи бўлса, чақириб кел», деди.

Мен чиқиб, уларни чақирдим. Улар кириб, ҳовлини тўлдирдилар. Ундан нимани сўрасалар, ўшанга жавоб берди ва зиёда ҳам қилди».

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг илм йўлида ихлос билан қилган хизматларига мусулмон уммати ҳам ихлос билан тақдир қилар эди. Бу ҳақиқатни қуйидаги муқоясадан билиб олсак ҳам бўлади.

Ўша йиллардан бирида дунёдаги энг кучли жамият бўлмиш Ислом жамиятининг кўп йиллик раҳбари, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобалари, дунёга донғи кетган халифа Муовия ибн Абу Суфён ҳаж қилдилар. Иттифоқо ўша йили Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ҳам ҳаж қилдилар. Халифа Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳуга жамият арбобларидан, сипох, суворий ва хизматкорлардан катта гуруҳ эргашиб юрар эди. У киши қаерга борсалар, дунёдаги энг катта жамият бошлиғи кўриши лозим бўлган иззат-эҳтиромни кўрар эдилар. Бунинг муқобилига Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг ҳам илм толибларидан ташкил топган мухлислари бор эди. Улар ҳам у зотнинг атрофларида бўлар эдилар. Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг гуруҳлари халифа Муовия ибн Абу Суфённинг одамларидан анча кўплигини ва у кишига бўлаётган эҳтиром ҳам жуда юқорилигини узоқдан кўрган нотаниш киши ҳам дарҳол пайқар эди.

ИМОМ ҲУСАЙН БИЛАН

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу Имом Ҳусайн розияллоҳу анҳуга ҳам кўп хизматлар қилдилар. У кишининг Имом Ҳусайнга қилган хизматларининг кўпи доно маслаҳатлари бўлган десак, хато қилмаган бўламиз.

Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу ўз ихтиёрлари билан халифаликни халифа Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳуга топшираётган вақтларида бир қарорга келишилган эди—халифа Муовия ибн Абу Суфён розияллоҳу анҳу вафотларидан кейин Имом Ҳасан розияллоҳу анҳу халифа

бўлишлари лозим эди. Аммо халифа Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анху ҳаёт вақтидаёқ ўз ўғиллари Язидга байъат олдилар. Муовия розияллоху анхунинг ўзларидан кўриб жим турганлар у киши вафот этишлари билан бу масалани қайта кўтардилар.

Муовия розияллоху анхунинг замонидаёқ Ироқ аҳли Имом Ҳусайн розияллоху анхуга мактуб ёзиб, ўзлари томон чорлашар ва халифаликни талаб қилишга ундашар эдилар. Язидга байъат қилинганидан кейин Имом Ҳусайн розияллоху анхунинг фикрлари бир ерда тўхтамай, узок ўйладилар. Бир жойларида турмоқчи бўлдилар, бир Ироқ аҳли томон юрмоқчи бўлдилар.

Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоху анху у кишини Ироққа боришлари тарафдори бўлдилар.

Аммо Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анху: «Ундок қилма», дедилар. Шунда Ибн Аббос розияллоху анху у кишига:

«Аллоҳга қасамки, сен худди Усмон қатл қилинганидек, аёлларинг ва қизларинг орасида қатл қилинсанг керак», деди.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анху яна қайтиб келиб Имом Ҳусайнни бу ишдан қайтаришга ҳаракат қилди:

«Одамларни Ироққа бормоқчи эканинг даҳшатга солмоқда, айт-чи, нима қилмоқчисан ўзи?!» деди.

«Ушбу икки кун ичида юришга азму қарор қилдим», дедилар Имом Ҳусайн розияллоху анху

«Ундок қилишдан сени Аллоҳнинг Ўзи асрасин! Аллоҳ раҳмингни егур, сен менга айт-чи, сен амирларини ўлдириб, юртларини бошини тутиб, душманларини ҳайдаган қавмнинг олдига бормоқчимисан! Агар шундок қилган бўлсалар, уларнинг олдиларига боравер. Аммо амирлари устларида туриб, омиллари юртларини идора қилиб туриб, сени чақиришаётган бўлсалар, сени

факатгина урушга чақираётган бўладилар. Мен улар сени алдашларидан, ёлғончи қилишларидан, сенга хилоф этишларидан, сени ташлаб қочишларидан, сенга қарши чиқишларидан ва ашаддий душман бўлишларидан кўрқаман», деди Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анху.

Имом Ҳусайн розияллоху анху бу гапга жавобан:

«Мен Аллоҳга истихора қиламан. Кейин нима бўлишига назар соламан», дедилар.

Эртасига Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анху яна қайтиб келиб:

«Эй амакиваччам! Шунча сабр қилай деб уринсам ҳам, сабр қила олмаяпман. Шу йўналишда кетаверсанг ҳалок бўлиб, томиринг куришидан кўркмоқдаман. Ахир Ироқ аҳли хиёнаткор қавм. Уларга зинҳор яқинлашма! Ушбу юртда туравер. Ахир сен Ҳижоз аҳлининг саййидисан. Агар Ироқ аҳли ўзлари даъво қилаётганларидек сени хоҳлайдиган бўлсалар, уларга хат ёз, омиларини ва душманларини қувсинлар. Кейин сен уларнинг олдида бор. Жуда чиқмасанг бўлмайдиган бўлса, Яманга бор. Унда кўрғонлар, даралар бор. Унинг ери кенг. У ерда отангнинг шийъалари бор. Ўзинг одамлардан четроқда бўласан. Одамларга хат ёзиб юборасан, тарғиботчиларингни тарқатасан. Ана шунда менимча, сенга ўзинг офиятда бўлган ҳолингда сен яхши кўрган нарса келади», деди.

Имом Ҳусайн розияллоху анху у кишининг бу гапларини қабул қилмадилар.

Шунда Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анху:

«Агар борадиган бўлсанг, аёлларингни ва кичик болаларингни олиб борма, мен сенинг ҳам Усмон қатл қилинганидек аёлларинг ва болаларинг кўз ўнгида қатл қилинишингдан кўрқаман», деди.

У кишининг бу гаплари ҳам фойда бермади. Имом Ҳусайн розияллоху анху аёллари ва бола-чақалари билан йўлга тушдилар.

Афсуски, ҳамма гап Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху айтганларидек бўлиб чиқди. Имом Хусайн розияллоҳу анху ҳам худди Усмон розияллоҳу анху қатл қилинганидек аёллари ва болалари кўз ўнгида қатл қилиндилар.

ИЛМ ДЕНГИЗИ

Илмлари ниҳоятда ўткир, серқирра ва кўп бўлганидан Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анху Ислом умматининг «илм денгизи» лақабини олган эдилар. Умуман, у кишининг илмлари ҳамма томондан бирдек тан олиниб, барча илмий унвон ва лақаб Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхуга насиб этган эди.

«Исоба фии тамйизи саҳоба» номли китоб соҳиблари келтирган ривоятда машҳур тобеъинлардан Мужоҳид розияллоҳу анху:

«Ибн Аббос илмининг кўплигидан «денгиз» деб номланар эди», деганлар.

Жобир ибн Зайддан қилинган ривоятда эса:

«Мен «денгиз»дан эшакларнинг гўшти ҳақида сўрадим. Ибн Аббос «ҳадис денгизи» деб номланар эди», дейилган.

Абу Бакра айтадилар:

«Ибн Аббос бизнинг ҳузуримизга Басрага келди. Арабларнинг ичида жисмда ҳам, илмда ҳам, кийимда ҳам, жамолда ҳам, камолда ҳам унга тенг келадигани йўқ эди.

Ибн Мунда Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхуни қуйидагича хотирлайдилар:

«У киши оппоқ, новча, бир оз сарғиш, жуссадор, чиройли, очиқ юзли, елкасига тушган сочини ҳиолаб юрадиган одам эди».

Абу Исҳоқ бўлса:

«Ибн Аббосни кўрганман. У киши жуссадор,

бошининг олд қисмидаги сочи оқарган ва сочи елкасига ўсиб тушган одам эди», дейди.

Абу Ҳамзанинг хотирлашларича:

«Ибн Аббос ўтирганда икки кишининг жойини оладиган одам бўлганлар».

Имом Бағавий «Мўъжам»ларида келтиришларича:

«Абдуллоҳ ибн Умар розияллоҳу анҳу Ибн Аббосни ўзига яқин ўтқизар ва:

«Мен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг сени чақириб, бошингни силаб, оғзингга туфуриб туриб, эй Аллоҳим, уни динда фақиҳ қилгин, унга таъвийлни ўргатгин, деганларини кўрганман», дер эди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи ривоят қилишларича:

«Убай ибн Каъб розияллоҳу анҳу ўз олдидан туриб кетган Ибн Аббосни кўрсатиб, «Манави ушбу умматнинг «хабри» (катта олими) бўлади. Унга ақл ҳам, жисм ҳам берилган. Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам унинг ҳақиқа динда фақиҳ бўлишини сўраб дуо қилганлар», деган.

Буюк тобеъинлардан Аъмаш розияллоҳу анҳу:

«Ибн Аббос Куръоннинг қандоқ ҳам яхши таржимони», дер эдилар.

Қуйида келтириладиган ривоятлар ҳақиқатдан ҳам Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу Куръони Карим маъноларини дақиқ жойларигача пухта англаб етган зот эканликларини кўрсатади.

Абу Нуъайм Абдуллоҳ ибн Динордан қуйидаги ривоятни келтирадилар:

«Бир одам Абдуллоҳ ибн Умардан Аллоҳ таолонинг «Иккилари (еру осмон) жипс эди. Бас, Биз уларни ёрдик» деган қавли ҳақида сўради. Укиши унга:

«Ҳов анави шайхнинг олдига бориб сўра. Кейин келиб менга хабарини бер!» деди.

У Ибн Аббоснинг олдига бориб сўради. Бас, у:

«Осмонлар жипс бўлиб, ёмғир тушмас эди. Ер жипс бўлиб, ўсимлик ўсмас эди. Унисини ёмғир билан ёрди. Бунисини ўсимлик билан ёрди», деди.

Ҳалиги одам қайтиб келиб, хабарни Ибн Умарга айтди. Шунда у:

«Ибн Аббосга шундоқ содиқ илм берилган. Мен Ибн Аббоснинг Қуръоннинг тафсир қилишдаги журъатини ёқтирмайман, деб юрар эдим. Энди унга илм берилганига ишончим комил бўлди», деди.

Имом Бухорий ривоят қилади:

«Ибн Аббос розияллоху анҳудан:

«Аллоҳ таолонинг «Фақатгина қаробат маваддасини сўрайман, холос» ояти ҳақида сўралди.

Бас, Саъид ибн Жубайр:

«Қаробат Оли Муҳаммад соллаллоху алайҳи васалламдир», деди.

Шунда Ибн Аббос:

«Шошилдинг, Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг Қурайш қоринларидан ҳар бир қоринда қаробатлари бордир. Бас, у зот, мен билан орангиздаги қаробатни боғлашингиз учунгина, дедилар», деди».

Шуро сурасидаги бу ояти каримани яхшироқ ўрганиб олишимиз лозим. Ана ўшанда ушбу ривоятни ҳам тўғри тушунишимизга ёрдам бўлади.

Ояти кариманинг тўлиқ матни:

«Мен сизлардан унга ажр сўрамайман. Фақатгина қаробат маваддасини сўрайман, холос»дир.

Бу ояти карима ансорий саҳобалар Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламнинг ҳузурларига келиб, сиз ила Аллоҳ бизни ҳидоят қилди. Энди сизга турли ҳолатлар ориз бўлиб туради. Сизда бўлса ҳеч қандай молу мулк йўқ. Биз сизга керакли молу мулкни тўплаб берсак, деганларида нозил бўлган.

Унда Пайғамбар соллаллоху алайҳи васалламга,

ансорийларга бу масалада айтишлари лозим бўлган гап ўргатилмоқда: «Мен сизларни Исломга чакирганим учун ажр беришингизнинг кераги йўқ. Фақат акраболаримга дўстлик қилиб турсаларингиз бўлди».

Кишилар Ибн Аббос розияллоху анхудан ушбу оятнинг маъносини сўраганларида у кишидан олдин тобеъинлардан бўлган Саъид ибн Жубайр:

«Қаробат Оли Муҳаммад соллаллоху алайҳи васалламдир», деб жавоб берибди.

Шунда Ибн Аббос:

«Шошилдинг, Набий соллаллоху алайҳи васалламнинг Қурайш қоринларидан ҳар бир қоринда қаробатлари бордир. Бас, у зот, мен билан орангиздаги қаробатни боғлашингиз учунгина, дедилар», деган эканлар.

Дарҳақиқат, насаб суриштириладиган бўлса, Қурайшнинг ҳаммаси Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламга қариндош бўлиб қолиши турган гап. Аммо бу ерда гап алоҳида тор доира ҳақида кетмоқда.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳи Товус розияллоху анхудан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг саҳобаларидан етмиш кишини, агар бир гапда келиша олмай қолсалар, Ибн Аббоснинг ҳузурига борганларини кўрдим».

Убайдуллоҳ ибн Абдуллоҳ айтадилар: «Ибн Аббос инсонлардан кўп хислатларда ўзиб кетди. Илмда у кишига етадигани йўқ эди. Фикҳда доимо у кишини фикрига суянилар эди. Ҳалимликда ва насабда у зотга тенг келинмасди. Расулуллоҳ саллоллоху алайҳи васалламнинг ҳадисларини у кишидан яхши биладиган ёки халифаларнинг қозилик ишларини у кишидан кўра яхшироқ англайдиган киши топилмас эди».

Убайдуллоҳ ибн Утба розияллоху анху Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоху анху ҳақларида қуйидагиларни

айтадилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ҳадисларини Ибн Аббосдан кўра яхшироқ биладиган бирор кишини кўрмадим. Абу Бакр, Умар ва Усмоннинг чиқарган ҳукмларини Ибн Аббосчалик биладиган одамни ҳам кўрмадим.

Ундан кўра фақиҳроқ бирор кишини ҳам кўрмадим. Араб тилини, шеърни, Қуръон тафсирини, ҳисобни ва меросни унчалик биладиган одамни кўрмадим.

У бир кун фикҳ учун мажлис қураб эди. Бир кун таъвийл учун мажлис қураб эди. Бир кун мағозий (жанглар) илми учун. Бир кун шеър учун. Бир кун арабларнинг машҳур кунлари ва хабарлари учун.

Қай бир олим унинг олдида ўтирса, унга кулоқ тутганини кўрдим. Қай бир сўровчи ундан бир нарса сўраса, ундан тўлиқ жавоб олганини кўрдим».

Ҳа, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу илмнинг турли соҳаларида энг баланд чўққига чиқишга муяссар бўлган нодир зот эдилар. Шу билан бирга, у киши ўша илмни қандоқ ишлатишни ҳам яхши билар эдилар. У киши бирор нарсани айтишдан олдин шароитга, шахсларга ва айтиладиган гапга яхшилаб назар солиб, сўнг энг фойдали гапни айтар эдилар.

Имом Бухорий Муслим ва Насайй ривоят қиладилар:

Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан мўмин кишини қасддан ўлдирган, сўнгра тавба қилиб, ҳидоят топган киши ҳақида сўралди. У киши:

«Унга қаяқдан тавба бўлар эди! Пайғамбарингиз соллаллоҳу алайҳи васалламнинг мақтул қотилга томирларидан қон отилиб турган ҳолида осилиб келади ва: «Эй Роббим, мана бундан сўрагин, мени нима учун қатл қилган экан, дейди», деганларини эшитганман», деди.

Сўнгра ўз гапида давом этиб:

«Аллоҳга қасамки, батаҳқиқ, бу ҳақда оят нозил

бўлганидан кейин уни ҳеч нарса насх қилгани йўқ», деди.

Ушбу ривоятдан ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг жумҳур мусулмонларга хилоф ўлароқ, мўмин кишини қасддан ўлдирган одамнинг ҳукми ҳақида алоҳида фикрлари борга ўхшайди.

Жумҳурнинг мазҳабига биноан, мўмин кишини қасддан ўлдирган одам тавба қилса, тавбаси қабул бўлади. Чунки оятда Аллоҳ таоло ширкдан бошқа ҳар қандай гуноҳнинг кечирилишини таъкидлаб айтган. Шунга биноан, мўмин кишини қасддан ўлдирган одам чин дилдан тавба қилса, тавбаси қабул бўлади ва жиноятига белгиланган жазо берилгандан сўнг яхшилар қаторига ўтади.

Буюк саҳобий Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу эса, мўмин одамни қасддан ўлдирган шахс ҳарқанча тавба қилса ҳам тавбаси қабул бўлмайди, деган гапни айтмоқдалар. Ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг бу фикрга боришларига, қасддан одам ўлдирган кишининг тавбаси қабул бўлишига ишора қилувчи оят бирмунча амалда бўлиб тургандан кейин, «Ким мўминни қасддан ўлдирса, унинг жазоси жаҳаннамдир» ояти нозил бўлиб, насх қилган ва яна тавба қабул бўлганлиги ҳақидаги оятга амал қилишга ўтилганга ўхшайди.

Аммо бошқа баъзи ривоятларга қараганда, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу мазкур гапларни махсус бир ҳолда айтганлар. Маълум бўлишича, у кишидан савол сўраб келувчи шахс биров билан уришиб қолиб, уни ўлдирмоқчи бўлиб, Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан фатво сўраб келган экан. Ҳалиги одамнинг авзоини кўрган Ибн Аббос розияллоҳу анҳу гап нимада эканини тушуниб етиб, юқоридаги гапларни айтган эканлар. Шу билан бир мусулмоннинг жони ва яна бошқа бир мусулмонни жиноят қилишдан сақлаб қолинган.

Шу билан бирга, ҳазрати Абдуллоҳ ибн Аббос

розияллоху анхунинг бу масалада қаттиқ туришлари одам ўлдириш нақадар қаттиқ гуноҳ эканлигини яна бир бор таъкидламоқда.

Ибн Асокир раҳматуллоҳи алайҳ Мужоҳид розияллоху анхудан қуйидагиларни ривоят қилади:

«Биз Ибн Аббос розияллоху анхунинг асҳоблари—Ато, Икрима мажлис қуриб ўтирган эдик. Ибн Аббос намоз ўқиб турган эди. Бир киши келиб:

«Фатво берувчи борми?» деди.

«Сўра», дедим.

«Қачон сийсам, ортидан отилувчи сув келади?» деди.

«Бола бўладиган сувми?» дедик.

«Ҳа», деди.

«Сенга ғусл вожиб бўлади», дедик.

У ортига ўгирилиб, қайтиб кетди.

Ибн Аббос намозини тезлаб тамомлади-да салом бериб туриб:

«Эй Икрима! Ҳалиги одамни менга чақиринглар!» деди.

Бас, у ҳалиги одамни қайтариб келди. Ибн Аббос бизга қараб:

«Айтинглар-чи, унга берган фатволарингиз Аллоҳнинг китобиданми?!» деди.

«Йўқ», дедик.

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг суннатлариданми?» деди.

«Йўқ», дедик.

«Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васалламнинг саҳобалариданми?!» деди.

«Йўқ», дедик.

«Бўлмаса, кимдан?» деди.

«Ўз фикримиздан», дедик.

«Шунинг учун ҳам Расулуллоҳ соллаллоху алайҳи васаллам: «Бир фақиҳ шайтон учун минг обиддан

шиддатлироқдир», деганлар, деди-да, ҳалиги одамга қараб ўгирилиб туриб:

«Айт-чи, ўша нарса сенда бўлганда қалбингда шаҳват топасанми?» деди.

«Йўқ», деди.

«Жасадингда бўшашишлик сезасанми?» деди.

«Йўқ», деди.

«Бу совуқда, сен таҳорат қилиб олсанг кифоя қилади», деди».

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ўзлари илм денгизи бўлишлари билан ўзгаларни ҳам илмга қаттиқ тарғиб қилар эдилар. Ҳатто баъзи вақтларда илмни жиҳоддан устун кўяр эдилар.

Ибн Занжавайҳ Али ал-Авдийдан қуйидагиларни ривоят қилади:

«Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан жиҳод ҳақида сўрадим. Бас, у киши:

«Мен сени жиҳоддан ҳам яхшироқ нарсага далолат қилайми?! Масжидга борасан-да, у ерда Куръондан ва диндаги фикҳдан дарс оласан», деди».

Ўзлари беназир буюк олим бўлганлари учун Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ким ҳақиқий олиму ким илмни даъво қилувчи сохтакор эканлигини жуда ҳам яхши билар эдилар.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг роббоний уламулари ҳақидаги гапларига далил сифатида Абу Нуъайм раҳматуллоҳи алайҳи Ваҳб ибн Мунаббих розияллоҳу анҳудан қуйидаги ривоятни келтирадилар:

«Ибн Аббос розияллоҳу анҳуга бир қавм Бани Саҳм дарвозаси олдида туриб хусуматлашаётгани хабар қилинди. Менимча, қадар ҳақида бўлса керак. Бас, у киши улар томон турди. Ҳассасини Икримага бериб туриб, бир кўли билан унга, бошқаси билан Товусга суянди ва ҳалигиларга қараб:

«Менга яқинроқ келинглар! Мен сизларни кўрайин», деди. Улар яқинроқ келдилар. Шунда у киши:

«Аллоҳнинг бир хил бандалари борлигини билмасмидингиз?! Улар кар бўлмасалар ҳам У зотдан кўрққанларидан кулоқларини кар қилиб олар эдилар. Улар, ҳа ўшалар, уламолар, фусаҳолар, сўзамоллар ва фузалолар эдилар. Улар Аллоҳ азза ва жалланинг кунларини яхши билар эдилар. Шу билан бирга, улар Аллоҳ азза ва жалланинг азаматини эсласалар, ақллари лол қолар, қалблари ларзага тушар ва тиллари кесилар эди. Ўша ҳолатдан чиқиб, ўзларига келганларида эса, Аллоҳ азза ва жалла учун пок амалларни қилишга шошилар эдилар. Гарчи ўктам ва кучли бўлсалар ҳам, ўзларини ҳаддан ошган ҳисоблар эдилар. Гарчи аброр ва айбсиз бўлсалар ҳам, ўзларини золим ва хатокорлардан ҳисоблар эдилар. Фақатгина улар У Зот учун қилинган кўп нарсани кўп санамас, оздан рози бўлмас ва амаллари билан эркалик қилмас эдилар. Уларни қачон учратсанг, ғамгин ва кўрққан ҳолларида бўлар эдилар», деди.

Сўнгра қайрилиб, ўз мажлисига кетди».

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анхунинг ёмон уламолар ҳақида айтган гапларини Ибн Абдул Барр раҳматуллоҳи алайҳ Суфён ибн Уяйна розияллоҳу анхудан куйидагича келтирадилар:

«Агар илм эгалари уни ҳаққи илм олганларида ва унинг учун лозим бўлган нарсани қилганларида, албатта, Аллоҳ таоло, Унинг фаришталари ва аҳли солиҳлар уларга муҳаббат қилган бўлар эди. Одамлар уларни эҳтиром қилар эди. Лекин улар илм ила дунёни талаб қилдилар. Бас, Аллоҳ уларга ғазаб қилди ва одамлар олдида хор бўлдилар».

ОДАМЛАР ХИЗМАТИДА

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу фақат кишиларга илм ўргатиш билан кифояланиб қолмас эдилар. Балки, турли соҳаларда кўпчилик хизматида бўлишга ҳаракат қилар эдилар. У киши ўзлари билган илмга амал қилишда ҳам бошқаларга ўрнак бўлар эдилар.

Жумладан, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ўта сахий ва эҳсон қилишни яхши кўрадиган зот эдилар. У кишининг замондошларидан бирлари бу ҳақда қуйидагиларни айтадилар:

«Ибн Аббоснинг уйичалик–таоми, шароби, меваси ва илми кўп уйни кўрмадик».

Имом Термизий Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қилади: «Бир одам келиб:

«Эй Ибн Аббос, «Ашҳаду аллаа илаҳа иллаллоҳу ва анна Муҳаммадар Расулуллоҳ» дейсанми?» деди.

«Ҳа», дедилар.

«Рамазон (рўзасини) тутасанми?» деди.

«Ҳа, сен сўраб қолдинг. Сўровчининг ҳаққи бор. Биз сенга яхшилик қилишимиз керак», дедилар Ибн Аббос.

Кейин унга кийим бердилар ва:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг қайси бир мусулмон бошқа мусулмонга кийим кийдирса, у модомики, устида кийим бир парча қолгунча Аллоҳнинг муҳофазасида бўлади, деганларини эшитганман», дедилар».

Имом Тобараний, Ибн Асокир ва бошқалар Ҳабиб ибн Абу Собит розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Абу Айюб розияллоҳу анҳу Муовия розияллоҳу анҳунинг олдида бориб қарзи борлигидан шикоят қилди. Бас, унинг ҳузурида ўзи хоҳлаган нарсани кўрмади. Балки, хоҳламаган нарсани кўрди ва:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Мендан кейин «ўзим бўлай»ни кўрасизлар», деганларини эшитган эдим», деди.

«Ўшанда нима қилиш керак, деган эдилар?» деди Муовия.

«Сабр қилинглар», деган эдилар», деди у.

«Ундоқ бўлса, сабр қил!» деди Муовия.

«Аллоҳга қасамки, бундан кейин ҳеч қачон сендан бир нарсa сўрамайман!» деди.

Сўнгра у Басрага келиб, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг олдига тушди. У унга ўз уйини бўшатиб берди ва:

«Албатта, сен Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламга қандоқ қилган бўлсанг, мен ҳам сенга шундоқ қиламан!» деди.

Аҳлига амр қилган эди, уйдан чиқиб кетдилар. Сўнгра у унга:

«Уйда нима бўлса, ҳаммаси сеники!» деди ва қирк минг пул ва йигирмата кул берди».

Имом Ҳоким ва Тобароний келтирган ривоятда Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳу қуйидагиларни айтадилар:

«Биз ансорийлар жамоаси Умар ёки Усмондан (ровийлардан Абу Зинод шак қилган) бир нарсани талаб қилдик. Бас, Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуни ва Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг саҳобаларидан бир неча нафарини ўзимиз билан бирга олиб бордик. Шунда Ибн Аббос ҳам гапирди, қолганлар ҳам гапирдилар. Улар ансорийларни, уларнинг фазлларини зикр қилдилар. Биз талаб қилган иш оғир иш эди. Волий узр айтди. У уларнинг ҳар гапига жавоб топиб бераверди. Охири улар унинг узрини қабул қилиб ўринларидан туришди. Фақат Ибн Аббос турмади. У ўз гапида давом этиб:

«Йўқ! Аллоҳга қасамки, ансорийларга бундоқ қилиш тўғри келмайди. Ахир улар нусрат берганлар, жой берганлар, деб уларнинг фазллларини зикр қилаверди. У яна:

«Манависи Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг шоирлари, у зотни ҳимоя қилган», деди.

Ибн Аббос ўзининг жамловчи каломи ила барча узрларни тўсиб, мурожаат қилишда давом этаверди. Охири волийнинг бизнинг ҳожатимизни чиқаришдан бошқа иложи қолмади.

Бас, Аллоҳ унинг каломи ила бизнинг ҳожатимизни раво қилганидан кейин чиқдик. Мен Абдуллоҳнинг қўлидан ушлаб, уни алқаб, ҳаққиға дуо қилиб борардим. Бас, масжидда у билан бирга бўлиб, у қилган ишни қила олмаган жамоа олдидан ўтиб қолдим. Мен улар эшитадиган қилиб:

«Албатта, у ичингизда бизга энг яхшиси экан», дедим.

«Шундоқ!» дедилар.

Шунда мен Абдуллоҳга:

«Аллоҳга қасамки, бу нубувватнинг қолдиғидир. Муҳаммад соллаллоҳу алайҳи васалламнинг меросидир. У ичингизда ўша нарсаса ҳақлироғи экан!» дедим».

Ҳассон ибн Собит розияллоҳу анҳу ушбу муносабат ила Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг мадҳларида ажойиб байтлар ҳам айтганлар.

Абу Нуъайм раҳматуллоҳи алайҳ Ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Мусулмонлардан бир оилани бир ой, бир ҳафта ёки Аллоҳ хоҳлаганича боқмоқлигим мен учун ҳаж кетидан ҳаж қилганимдан кўра афзалроқдир. Аллоҳ азза ва жалла йўлдаги биродаримга табакда бир дониқ нарсани ҳадя қилмоғим мен учун Аллоҳ азза ва жалланинг йўлида бир динорни инфоқ қилмоғимдан афзалдир».

(Бир дониқ–дирҳамнинг олтидан бир оғирлигига тенг нарса).

Имом Тобароний, Байҳақий ва Ҳоким ривоят қилдилар:

«Ибн Аббос Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи

васалламнинг масжидларида эътикоф ўтирган эди. Унинг олдига бир одам келиб салом берди ва ўтирди. Бас, Ибн Аббос унга:

«Эй Фалончи, сени ғамгин, маҳзун кўрмоқдаман?» деди.

«Ҳа, эй Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакисининг ўғли! Фалончининг менда ҳаққи бор. Ушбу қабр соҳиби ҳаққи, мен уни адо этишга қодир эмасман».

«Унга сенинг ҳақингда гапирайми?» деди Ибн Аббос.

«Агар малол келмаса», деди у.

Ибн Аббос туриб, кавушини кийди ва масжиддан чиқди. Шунда ҳалиги одам унга:

«Сен ўзинг нимада эканингни унутиб қўйдинг шекилли!?» деди.

«Йўқ. Аммо мен ушбу қабр соҳиби расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг «Ким ўз биродарининг ҳожати учун ҳаракат қилса ва чиқарса, унинг учун бу ўн йил эътикоф ўтиргандан яхшироқдир. Ким Аллоҳ таолонинг розилиги учун бир кун эътикоф ўтирса, Аллоҳ у билан дўзахнинг орасини уч хандақ узок қилур. Ҳар хандакнинг узунлиги мағрибу машриқнинг орасидан ҳам узундир», деганларини эшитганман», деб туриб йиғлаб юборди Ибн Аббос розияллоҳу анҳу».

ҲУСНИ ХУЛҚ

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуда илмига амал қилувчи улуғ олимни ҳусни хулқи ҳам мужассам эди. У киши барчага фақат яхшиликни истайдиган кўнгли очик инсон бўлганлар. Баъзи бир ўзини билмаганлар у кишининг қадрларини билмай, қўпол муомала қилса ҳам яхшилик билан жавоб берганлар.

Уламоларимиз бир жоҳил одам Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуни сўкканида, у зотнинг унга қарата

айтган қуйидаги гапларини ривоят қиладилар:

«Мен Аллоҳнинг Китобидан бир оятга келсам, барча одамлар ҳам уни мен билганчалик билишларини хоҳлайман.

Мен мусулмон ҳокимлардан бир ҳоким адолат ила ҳукм қилганини эшитсам, унда менинг ҳожатим бўлмаса ҳам хурсанд бўлиб ҳаққига дуо қиламан.

Мен мусулмонларнинг еридан бир ерга ёмғир ёқганини эшитсам, ўша ерда ўтлаб юрган ҳайвонларим бўлмаса ҳам хурсанд бўламан».

БЕНАЗИР ОБИД

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу ибодат соҳасида ҳам илмига амал қиладиган олим эдилар. У киши кундузлари рўза тутиб, кечаларни бедор бўлиб ўтказар эдилар.

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг ибодатлари ҳақида Абдуллоҳ ибн Абу Малийка қуйидагиларни айтадилар:

«Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳуга Маккадан Мадинагача ҳамсафар бўлдим. Бир ерга тушсак, одамлар чарчаганларидан ухлаб қолганларида ҳам Ибн Аббос кечанинг ярмини намоз ўқиб бедор ўтказар эди.

Бир кеча унинг «Ўлимнинг мастлиги (*талвасаси*) ҳақиқат бўлиб келди. Сен қочиб юрган нарса шулди» оятини кироат қилаётганини кўрдим. У ўшал оятни такрорлаб, овоз чиқариб йиғлаб, тонг оттирди».

Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳу энг хушсуврат одамлардан эди. Айниқса, юзлари жуда ҳам чиройли эди. Аммо кечалари ибодатда кўп йиғлаганларидан кўзёшларининг ўрни юзларига чиқиб қолган эди.

Имом Тобароний Авзоъийдан ривоят қиладилар:

«Абдуллоҳ ибн Аббос ҳар куни минг марта сажда

қилар эди».

Имом Баззор ва Тобароний Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Кўзим ожиз бўлиб қолганда, бир неча кун намозни кўйиб турсанг, сени даволаймиз, дейилди. Мен:

«Йўқ! Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам: «Ким намозни тарк қилса, Аллоҳга йўлиққанда, У зот ундан ғазабланган ҳолда бўлади», деганлар», дедим».

Ибн Аббос розияллоҳу анҳу бутун дунёни илмга тўлдириб бўлганларидан сўнг ҳижратнинг 68 - йили 71 ёшларида Тоиф шаҳрида вафот этдилар. Бу улуг саҳобийнинг жанозаларини ҳазрати Алининг Фотима онамиздан бошқа аёлларидан бўлган ўғиллари Муҳаммад ибн Ҳанафийя ўқидилар.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Абу Кулсумдан ривоят қиладилар:

«Ибн Аббос розияллоҳу анҳу дафн қилинганидан кейин Ибн Ҳанафийя:

«Бугун ушбу миллатнинг роббонийи вафот этди», деди.

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Яъқуб ибн Язиддан, у отасидан ривоят қилади:

«Ибн Аббос розияллоҳу анҳунинг вафоти ҳақидаги хабар ўзига етганда Жобир ибн Абдуллоҳ розияллоҳу анҳу бир кўлини иккинчисига урди ва:

«Одамларнинг энг илмлиси, энг ҳилмлиси вафот этди. Ушбу умматга у туфайли, ўзини ўнглай олмайдиган мусибат етди», деди».

Ибн Саъд раҳматуллоҳи алайҳ Амр ибн Ҳазм розияллоҳу анҳудан ривоят қиладилар:

«Ибн Аббос розияллоҳу анҳу вафот этган куни Рофеъ ибн Ҳадийж розияллоҳу анҳу:

«Бугун илмда машриқдагилару мағрибдагиларнинг барчасининг ҳожати тушиб турадиган зот вафот этди»,

деди».

Аллоҳ таоло Абдуллоҳ ибн Аббос розияллоҳу анҳудан
рози бўлсин!

فضل عبد الله بن جعفر رضي الله عنهما

АБДУЛЛОҲ ИБН ЖАЪФАР РОЗИЯЛЛОҲУ АНҲУНИНГ ФАЗЛИ

Аллоҳ таолонинг ёрдами ва тавфиқи ила келаси сатрларда саҳобийлик бахтига мушарраф бўлган энг кичик оли байтлардан бирлари Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳунинг муборак ҳаётлари ва сийратлари билан танишиб чиқишга ҳаракат қиламиз.

Ушбу сатрлар қаҳрамонининг тўлиқ исмлари Абдуллоҳ ибн Жаъфар ибн Абу Толиб ибн Абдулмуттолиб ибн Ҳошим ибн Абду Маноф ал-Қараший ал-Ҳошимийдир. У киши Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг амакиваччалари Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳунинг ўғиллари бўладилар.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳунинг оналари эса, машҳур саҳобия Асмаа бинти Умайс розияллоҳу анҳодирлар.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳунинг ота-оналари Ҳабашистонга ҳижрат қилган эдилар. Аллоҳ таоло уларга динларини сақлаб қолиш учун қилган ҳижратлари давомида ўғил фарзанд берди. Бу фарзандни «Абдуллоҳ» деб номладилар. Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу Ҳабашистонда туғилган биринчи мусулмон фарзанд бўлдилар. Вақти-соати етиб Ҳабашистонга ҳижрат қилган мусулмонларга бошлиқ бўлган Жаъфар ибн Абу Толиб розияллоҳу анҳу Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Хайбар урушидан чиққан пайтларида ўз шериклари билан

Мадинаи Мунавварага етиб келганларида у кишининг ўғли Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу ҳам оиланинг бошқа аъзолари катори улар билан бирга эди.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳунинг кичик бўла туриб назарга тушишларига буюк оталарининг Мўъта жангида Ислом лашкарига бош бўла туриб, қаҳрамонларча шаҳид бўлганлари сабаб бўлди.

Узоқ-узоқларда Мўъта деган жойда душман билан жанг олиб бораётган Ислом лашкарининг хабари ўша вақтнинг ўзида Мадинаи Мунавварада тарқаб турар эди.

Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам Мадинаи Мунавварадаги саҳобаларига Мўътадаги жанг майдонида бораётган тўқнашув ҳақида бирма-бир хабар бериб турар эдилар.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам атрофларида турганларга:

«Байроқни Зайд олди. У мусибатга учради.

Байроқни Жаъфар олди. Бас, у ҳам мусибатга учради.

Энди байроқни Ибн Равоҳа олди. Бас, у ҳам мусибатга учради», дер ва кўзларидан дув-дув ёш тўкилар эди.

Байроқни Аллоҳнинг қиличларидан бир қилич олди ва фатҳу нусрат келди.

У зот соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаъфар ибн Абу Толиб ҳақида:

«Аллоҳ унинг икки қўли бадалига икки қанот берди. Улар билан у жаннатда учиб юради», дедилар.

Шунинг учун ҳам Жаъфар розияллоҳу анҳу «Жаъфари тайёр» (учувчи) ва «Икки қанот соҳиби» деб аталади.

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Жаъфарнинг хотинига:

«Менга Жаъфарнинг болаларини олиб кел», дедилар.

Улар ҳозир бўлганларида кучиб ҳидладилар ва кўзларидан дув-дув ёш тўкиб Жаъфар розияллоҳу анҳунинг шаҳид бўлганлари хабарини айтдилар.

У зот ўз аҳлларига:

«Оли Жаъфар учун таом тайёрланглар, уларни машғул қиладиган нарса келди», дедилар.

Ҳазратнинг юзларини маҳзунлик қоплаб олган эди.

Мўъта жангидан қайтиб келаётган лашкар Мадинаи Мунавварага яқинлашганда одамлар уларни кутиб олиш учун шаҳар ташқарисига чиқа бошладилар. Кутиб олувчиларнинг бошида Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг ўзлари бор эдилар. Биринчи бўлиб, ёш болалар олдинга интилдилар. Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам улов миниб олган эдилар. У зот одамларга қараб:

«Ёш болаларни кўтариб олинглар! Менга Жаъфарнинг ўғлини беринглар!» дедилар.

Одамлар Жаъфар розияллоҳу анҳунинг ўғли Абдуллоҳни олиб келдилар. У зот уни олиб, олдиларига ўтқазиб олдилар.

Мусулмонлар Ислом лашкарининг шонли зафарларига ўрганиб қолишган эдилар. Шунинг учун ҳам Мўътадаги уруш уларга Ислом лашкарининг мағлубияти бўлиб кўринди. Улар қайтиб келаётган жангчилар устидан тупрок сочиб:

«Қочқоқлар! Аллоҳнинг йўлида қочдинглар!» деб бакира бошладилар. Шунда Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Йўқ! Улар, иншааллоҳ, қайта ҳужум қилувчилар», дедилар.

Ана ўшандан бошлаб Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу кичкина бола бўлишларига қарамай, Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васалламнинг эътиборидаги кишилардан бирига айландилар.

Бу маънони муҳаддис имомларимиз у кишининг ўзларидан ривоят қилган қуйидаги икки ривоятдан ҳам билиб оламиз.

3030- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ τ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ρ إِذَا قَدِمَ

مِنْ سَفَرٍ تُلِّقِي بِصَبِيَّانِ أَهْلِ بَيْتِهِ وَإِنَّهُ قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ فَسَبَقَ بِي إِلَيْهِ
فَحَمَلَنِي بَيْنَ يَدَيْهِ ثُمَّ جِئَءَ بِأَحَدِ ابْنَيْ فَاطِمَةَ فَأَرَدَفَهُ خَلْفَهُ فَأُذِنَا
الْمَدِينَةَ ثَلَاثَةَ عَشَرَ رَجُلًا. رَوَاهُ مُسْلِمٌ وَأَبُو دَاوُدَ.

3030. Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳудан
ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллalloҳу алайҳи васаллам сафардан
келсалар, ўз аҳли байтлари болалари ила қарши
олинар эдилар. Бас, у зот бир сафардан келганларида
мени аввал қаршиларига олиб борилди. Бас, у зот мени
олдиларига ўтқазиб олдилар. Сўнгра Фотиманинг икки
ўғлидан бири олиб келинди. У зот уни ортларига
мингаштириб олдилар. Биз уч киши бир улов устида
Мадинага кириб бордик».

Муслим ва Термизий ривоят қилишган.

Шарҳ: Пайғамбар соллalloҳу алайҳи васалламнинг
ўта болажон зот эканлари маълум ва машҳур. У киши
қачон болаларни кўрсалар, хурсанд бўлиб кетар эдилар.
Уларни эркалар эдилар. Шунинг учун ҳам сафардан
қайтганларида у зотни хурсанд қилиш мақсадида биринчи
бўлиб аҳли байтларидан бўлган болачаларни қаршиларига
олиб бориб, кутиб олинар эди. Бу ишдан Расулulloҳ
соллalloҳу алайҳи васаллам жуда ҳам хурсанд бўлар
эдилар.

Ўшандок сафарлардан биридан қайтаёган Набий
соллalloҳу алайҳи васалламнинг қаршиларига биринчи
бўлиб, Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу олиб
борилибди. Бас, у зот уни кўтариб олиб, эгарга ўз
олдиларига ўтқазиб олибдилар. Бу Абдуллоҳ ибн Жаъфар

розияллоҳу анҳу учун, албатта, катта бахт. Лекин у киши ўзларининг ундан ҳам катта бахтларини кейинги жумлада баён қилмоқдалар:

«Сўнгра Фотиманинг икки ўғлидан бири олиб келинди. У зот уни ортларига мингаштириб олдилар».

Бунда Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васаллам отасидан ёш етим қолган Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу кўнгли учун ўзларининг махбуб набиралари Имом Ҳасан ва Имом Ҳусайнлардан бирларини ортларига мингаштириб, Абдуллоҳ ибн Жаъфарни олдиларида олиб, Мадинагача кириб борганлари кўриниб турибди. Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳунинг ўзлари эса худди шу ҳолатни ўзларига фахр ва эъзоз учун арзийдиган нарса деб билмоқдалар.

3031- عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ جَعْفَرٍ ط قَالَ: أَرْدَفَنِي رَسُولُ اللَّهِ ρ

ذَاتَ يَوْمٍ خَلَقَهُ فَأَسَرَّ إِلَيَّ حَدِيثًا لَا أُحَدِّثُ بِهِ أَحَدًا مِنَ النَّاسِ. رَوَاهُ مُسْلِمٌ.

3031. Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳудан ривоят қилинади:

«Расулulloҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бир кун мени ортларига мингаштириб олдилар ва бир гапни сир қилиб айтдилар. Уни одамлардан бирортасига ҳам айтмайман».

Муслим ривоят қилган.

Шарҳ: Бу ривоят ҳам Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳунинг фазллариغا очиқ-ойдин далолат қилиб турибди. Аввало, Пайғамбар соллаллоҳу алайҳи васалламнинг Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳуни мингаштириб олишлари катта гап. Қолаверса, у зотнинг

Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳуга бировга айтилмайдиган сир гап айтишлари фазл устига фазлдир.

Имом Асқалоний раҳматуллоҳи алайҳ «Исоба» номли китобларида Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳудан куйидаги ривоятни қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам бошимни силадилар ва:

«Эй Аллоҳим, Жаъфарнинг ўрнига боласини ўринбосар қилгин», дедилар.

Ўйнаётган эдик, у зот олдимиздан ўтаётиб, мени кўтариб олдиларига мингазиб олдилар».

Яна «Исоба»да Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳудан куйидагилар нақл қилинади:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам:

«Аммо Абдуллоҳ хулқимга ва халқимга ўхшайдир», дедилар. Сўнгра қўлимдан ушлаб туриб:

«Эй Аллоҳим, Жаъфарга аҳлида Ўзинг халаф бўлгин. Абдуллоҳга қўлида тутган нарсасини баракали қилгин», дедилар».

Имом Бағавий Амр ибн Ҳарисдан ривоят қиладилар:

«Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам болалар билан савдо қилиб турган Абдуллоҳ ибн Жаъфарнинг олдида ўтдилар ва:

«Аллоҳим, унинг савдосига барака бергин», дедилар».

Расулуллоҳ соллаллоҳу алайҳи васаллам Рафиқи Аълога интиқол қилганларида Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу ўн ёшда эдилар.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу «Сиффийн» уруши куни ҳазрати Али розияллоҳу анҳунинг кўмондонларидан бири бўлганлар.

У киши барча яхши фазилатларни ўзларида мужассам қилган ҳолларида ўсиб улғайдилар. Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу ўта ҳалим, кечиримли ва сахий одам бўлганларини уламоларимиз алоҳида таъкидлайдилар.

Ривоят қилинишича, Зубайр ибн Аввом розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳудан бир милён дирҳам қарз олган экан. Зубайр розияллоҳу анҳу шаҳид бўлганларидан кейин у кишининг ўғиллари Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анҳу Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳуга:

«Мен отамнинг ёзганларини қарасам, сенда бир милён ҳаққи бор экан», деди.

«У тўғри айтибди. Қачон хоҳласанг, маблағни олишинг мумкин», деди Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу.

Бир муддат ўтгандан сўнг икковлари яна учрашиб қолганларида Абдуллоҳ ибн Зубайр розияллоҳу анҳу:

«Мен адашибман. Мол сенинг ундаги ҳаққинг экан», деди.

«Майли, мол уники бўлсин», деди Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу

«Мен буни хоҳламайман», деди Ибн Зубайр.

«Ихтиёр сенда, хоҳласанг мол уники бўлсин, хоҳламасанг, беришни истаганингча ортга суришинг мумкин. Буни ҳам хоҳламасанг, унинг молидан истаганингча менга сот», деди Ибн Жаъфар.

«Сенга сотаман. Аммо олдин бир чамалаб олай», деди Ибн Зубайр ва бориб молларни чамалаб кўрди. Кейин Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳунинг олдига келиб:

«Сен билан менинг орамизда биров бўлмаслигини истайман», деди.

«Кетдик!» деди у.

Улар мол бор жойга бордилар. Ибн Зубайр унга иморати йўқ қаровсиз қолган бир ерни пулга бичиб берди. У бу ишларни қилиб бўлганидан кейин Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу ғуломига:

«Жойнамозни шу ерга сол», деди.

У ўша ердаги энг ноқулай жойга жойнамозни солиб берди. Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу икки ракъат

намоз ўқиб сажда қилди. Саждада дуо қилиб узоқ турди. Дуони қилиб бўлганидан кейин ғуломига:

«Сажда қилган жойимни қазӣ», деди.

У қазиган эди, булоқ оқиб чиқа бошлади.

Ибн Зубайр унга:

«Буни менга бер», деди.

«Дуоимни ва Аллоҳнинг менга ижобат қилганини сенга бермайман», деди Ибн Жаъфар.

Бас, унинг ери Ибн Зубайрнинг еридан ободроқ бўлиб кетди».

Ушбу ривоятдан Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анху молу пулнинг юзига қарамайдиган, ҳар қанча катта маблағни ҳам ўйлаб ўтирмай баҳридан ўтиб юбораверадиган мард одам бўлишлари билан Аллоҳ таолога қурбат ҳосил қилган, ибодатда олий мартабаларга эришган ва дуоסי мақбул зот эканлари кўриниб турибди.

Ибн Абу Дунё ва Хароитий Муҳаммад ибн Сийрийн розияллоҳу анхудан ривоят қиладилар:

«Аҳли саводнинг (форсларнинг) қишлоқ оқсоқолларидан бири Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анхудан ҳазрати Али розияллоҳу анхуга ҳожатини етказишни сўради. Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анху ҳазрати Али розияллоҳу анхуга гапириб унинг ҳожатини чиқариб берди. Қишлоқ оқсоқоли унга қирқ минг юборди. Буни оқсоқол бериб юборди, дедилар. У олмай қайтарди ва:

«Биз амали солиҳимизни сотмаймиз», деди».

Ҳа, Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анхунинг ҳазрати Али розияллоҳу анхунинг ҳузурларида обрўлари катта эди. У киши Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анхунинг гапларини қайтармас эдилар. Шу билан бирга, у кишининг назарларида пулу молдан кўра ажру савоб қимматли ҳисобланар эди.

Имом Тобарий ва Байҳақий Торийқ ибн Исҳоқ ал-

Моликийдан ривоят қиладилар:

«Язийд ибн Муовия Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳуга жуда кўп молни ҳадя қилди. У киши ўша молни Мадина аҳлига тарқатиб берди. Ундан бирор нарсани уйига киритмади».

Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳунинг халқ ичидаги катта обрўлари ҳокимларни ҳам у кишига хушомад қилиб туришга мажбур қилар эди. Ўшалардан бири Язийд ибн Муовия эди. У молу дунё билан Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳунинг кўнгилларини олмоқчи бўлган эди. Аммо Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу бошқача иш тутдилар ва мазкур катта микдордаги молни ҳақдорларга тарқатиб бердилар.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу ўта қарамли, сахий, хушхулқ, ифбатли ва гўзал инсон эдилар. Кишилар у кишини «сахийлик денгизи» деб атар эдилар. Баъзи уламоларнинг айтишларича, Исломда у кишидан кўра сахийроқ зот бўлмаган экан.

Буни юқорида ўтган иқтибос ва маълумотлардан ҳам англаб олдик. Келаси иқтибосларда ҳам худди шунга ўхшаш маълумотлар келади. Чунки тарихчиларимиз ҳар бир қаҳрамоннинг асосий сифатига алоҳида эътибор ила қараганлар.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳуни ўта сахийликлари учун итоб қилганларида, у киши:

«Аллоҳ мени бир одатга ўргатган. Мен одамларни бир одатга ўргатганман. Агар мен улардан кесиб қўйсам, мендан ҳам кесилиб қолишидан қўрқаман», деган эканлар.

Яъни, Аллоҳ таоло Ўз Пайғамбари соллаллоҳу алайҳи васалламнинг дуоларини қабул қилиб, Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳуга баракали молу дунё берган. Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳу эса, ўша Аллоҳ таоло берган молни мухтожларга бериб, уларни ўзларига ўргатиб қўйганлар. Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу

анху одамларга хайр-эхсон қилиб турсалар, Аллоҳ таоло ҳам у кишига молу дунё бериб туради. Бўлмаса, йўқ.

Насиб исмли шоир Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоху анхуни мадҳ қилганда у киши шоирга кўплаб туя, от, кийим, динор ва дирҳамлар берган эканлар. Шунда одамлар:

«Ушбу қорага шунча нарса берасанми?!» деганларида:

«Бунинг ўзи қора бўлса ҳам шеъри оқ. У айтган нарсаси ила олган нарсасидан кўра кўпроққа ҳақли бўлди. Биз унга тезда тугаб кетадиган нарсадан бошқа нарсани берганимиз йўқ. У бизга ривоят қилинадиган мадҳни ва боқий қоладиган мақтовни берди», деган эканлар.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоху анху Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анхунинг олдиларига борсалар, ўз уйларига туширар, ўзига яраша иззат-икром кўрсатар эдилар. Ҳазрати Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анхунинг ишлари хотинлари Фохта бинти Қаразага ёкмас эди. У аёл Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоху анхунинг ҳақларида баъзи гапларни айтиб юборар эди. Бир кеча ярмидан ўтиб охирлашиб қолганда Муовия ибн Абу Суфён розияллоху анху Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоху анхунинг қироатларини эшитиб қолдилар. У киши бориб хотинлари Фохитани уйғотдилар ва, мана буни эшитиб кўй, дедилар.

Бундан Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоху анху кечаси ибодат қилишни ва Қуръон қироат қилишни ўз ўрнида адо этадиган зот эканларини билиб оламиз.

Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоху анху сел йили, саксонинчи санада Мадинаи Мунавварада вафот этдилар. Ўша пайтда Мадинаи Мунавваранинг амири Абон ибн Усмон розияллоху анху эди. У киши Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоху анхунинг ювишга ва кафанлашга ўзлари бош бўлдилар. Жасаднинг атрофида катта издиҳом бор эди. Абон ибн Усмон розияллоху анху тобутни икки

сопи ўртасидан кўтариб борди. У киши Бақийъга етиб боргунча бировга бермадилар.

Абон ибн Усмон розияллоҳу анҳу қабристонда икки кўзларидан оққан ёш юзларини ювиб туриб:

«Аллоҳга қасамки, сен яхши эдинг. Ёмонлигинг йўқ эди. Аллоҳга қасамки, сен шариф, зариф ва асил эдинг», дер эдилар.

Аллоҳ таоло Абдуллоҳ ибн Жаъфар розияллоҳу анҳудан рози бўлсин.

Шунинг билан Оли байтлар ҳақларида «Тожул Жомеъ» китобида ривоятлар келган зотлар охирига етди.

Факат Фотима розияллоҳу анҳо ҳақида «Нубувват хонадони хонимлари» жузида ёзганимиз боис у зот ҳақидаги маълумотларни қолдирдик.

МАНБАЛАР РЎЙХАТИ

1. Қуръони Карим.
2. Муҳаммад Содик Муҳаммад Юсуф. «Тафсири Ҳилол».
3. Муҳаммад ибн Исмоил ал-Бухорий. «Саҳиҳул Бухорий», Тошкент, 1973.
4. Муслим ибн ал-Ҳажжож ал-Қурайший. «Саҳиҳу Муслим», Дорул кутубил илмийя, Байрут.
5. Муҳаммад ибн Исо ат-Термизий. «Сунанут Термизий», Дорул кутубил илмийя, Байрут, 1987.
6. Сулаймон ибн ал-Ашъас ас-Сижистоний. «Сунану Аби Довуд», Дорул Боз, Макка.
7. Аҳмад ибн Шуъайб ан-Насайй. «Сунанун Насайй», Мактабут тарбиятил арабий лидувалил халийж, Риёз, 1988.
8. Муҳаммад ибн Язид ал-Қазвиний. «Сунану Ибни Можа», Дорул иҳйат туросил арабий, Байрут, 1975.
9. Молик ибн Анас ал-Асбаҳий ал-Хумайрий. «Муватаъул имами Малик», Дорун нафаис, Байрут, 1987.

10. Аҳмад ибн Ҳанбал. «Муснадул имами Аҳмад ибни Ҳанбал», Дорул кутубил илмийя, Байрут, 1978, 2-босма.

11. Абдуллоҳ ибн Баҳром ад-Доримий. «Сунануд Даримий», Дорул фикри.

12. Муҳаммад ал-Муборақфурий. «Тухфатул Аҳвазий бишарҳи жамиъит Термизий», Дорул кутубил илмийя, Байрут.

13. Муҳаммад Юсуф ал-Банурий. «Маъарифус сунани шарҳу сунанит Термизий», Ал-Мактабатул банурийя, Карачи.

14. Шоҳ Валийulloҳ ад-Дехлавий. «Ҳужжатуллоҳил балиғ», ал-Мактабатус салафийя, Лоҳур.

15. Муҳаммад Фуад Абдулбоқий. «Муъжамул мафаҳрас ли алфазил Куръанил Карийм», Дорул кутубил мисрийя. Қоҳира. 1945.

16. Аҳмад ибн Хилликон. «Вафиятул аъйани фи анбаи абнаиз заман», ал-Матбаътул маймуна, Қоҳира. 1310 ҳ. й.

17. Жалолиддин ас-Суйутий. «Танвийрул ҳавалики шарҳун ала муваттаи Малик», Дору ихъил кутубил арабийя, Миср.

18. Али Муҳаммад ал-Қори. «Мирқотул мафатийҳ шарҳу мишкатул масабийҳ», Дору ихъит туросил арабий, Байрут.

19. Бадруддин ал-Айний. «Умдатул Қорий шарҳу саҳиҳул Бухорий», Дорул фикр.

20. Аҳмад ибн Ҳажар ал-Аскалоний. «Фатҳул Барий шарҳу саҳиҳил Бухорий», Дорул райяни лит турос, Қоҳира, 1986, 1-босма.

21. Муҳаммад ибн Абу Бакр ар-Розий. «Мухтарус сихах», ал-Ҳайъал мисриятул аммату лил китаб, Қоҳира, 1976.

22. Абдулҳай ал-Имод ал-Ҳанбалий. «Шазаротуз заҳаби фи ахбари ман заҳаб», Дорул афакил жадийдати, Байрут.

23. Шамсуддин Муҳаммад аз-Заҳабий. «Тазкиратул хуффо», Дору ихяит туросил арабий, Байрут.
24. «Ҳадис ва Ҳаёт».
25. «Ҳаётус саҳоба ал-Кандехлавий».
26. «Тарихул хулафаа Суютий».
27. Холид Муҳаммад Холид. «Хулафоур расул».
28. Муҳаммад Ҳузарий. «Итмамул вафаа».
29. Бадахшоний. «Талхийси шарҳи ақоиди тоҳовия».
30. Абу Нуъайм. «Ҳулятул авлиё».
31. Ибн Касир. «Ал-Бидая вал-Ниҳая».
32. Имом Ибн Жарир Тобарий. «Тарихи Тобарий».
33. Баҳнасовий. «Хилофату вал Хулафаур Рошидийн».
34. Ибн Ҳишом. «Ас-сийра ан-Набавийя».
35. Ибн Саъд. «Ат-Тобақотул Кубро».
36. Абу Нуъайм ал-Асфихоний. «Ҳулятул Авлиё».
37. Ибн Ҳажар. «Ал-Исоба фий Тамйизис Саҳоба».
38. Ибн Асийр. «Усудул Ғоба».
39. Белазурий. «Футуҳул Булдон».
40. Ибн Асийр. «Ал-Комил».
41. Ҳазарий. «Ад-Давла ал-Умавийя».
42. Субҳий Солиҳ. «Мабоҳис фий улумил Куръон».
43. Ибн Абдулбарр. «Ал-Истийъоб».
44. Ибн Асокир. «Тарихи Димашқ».
45. Мунзирий. «Ат-Тарғийб ват-Тарҳийб».
46. Байҳақий. «Далоилу Нубувва».
47. Ибн ал-Жавзий. «Сифатус Сафва».
48. «Фурсанун мин асрин нубуввати» ва бошқалар.